213
5

B.R.EYUBOĞLU delifişek

b

Bedri Rahmi
EYUBOĞLU

Bütün Eserleri / 5

delifişek

bilgi yayınevi

BİLGİ YAYINLARI : 213
BEDRİ RAHMİ EYUBOĞLU/BÜTÜN ESERLERİ : 5

Birinci Basım 1975

İkinci Basım
Mayıs 1987

BİLGİ YAYINEVİ
Meşrutiyet Cad. 46/A
Tel: 1 31 81 22 - 1 31 16 66
Yenişehir - Ankara

BİLGİ DAĞITIM
Babıâli Cad. 19/2
Tel: 5 22 52 01
Cağaloğlu - İstanbul

BEDRİ RAHMİ EYUBOĞLU

Bütün Eserleri
5

Delifişek

(Sanat Yazıları)

BİLGİ YAYINEVİ

kapak düzeni : fahri karagözoğlu

Bedri Rahmi Eyuboğlu'nun bütün eserlerinin yayın hakkı, yasal mirasçılarıyla yapılan özel anlaşma gereğince Bilgi Yayınevi'ne aittir. Bu dizide çıkan ve çıkacak olan eserlerin hiçbiri kaynakları gösterilmeden alınamaz.

aslımlar
ofset - tipo matbaacılık
tel: 1 31 87 52 - 2 29 40 75

İÇİNDEKİLER

Dil ve Edebiyat Üzerine

Şiir Balı 9
Şiire Çalışmak 13
Kendiliğinden 17
Caneriği 22
Tanık veya Bilirkişi 26
Dilimizin Köşesi Bucağı 32

Resim - Nakış ve Sanatçılar Üzerine

Yeşilin Hakkını Yeşile Verelim 39
Leonard'ın Köpeği 44
Ufak Tefek Şeyler 50
Sanat ve Politika 55
Ah Bu Çingeneler 59
Sipariş Üstüne 64
1. Bir Garip Kişi 68
2. Fikret Muallâ 74
Gene Picasso 81
Güle Güle Matisse Usta 86
Taklit ve İcat 90
Ne Tuhaf 95

Görüntü (Sinema ve Fotoğraf) Üzerine

Biri Yalan, Biri Gerçek 115
Al Gözüm Seyreyle 120

Çeşitlemeler

Sait İçin 127
Gelenek ve Kişilik 133
Abide Yerine Heykel 138

Büyük - Küçük 143
Hizaya Gel! 148
Bir Yerine Bin 153
Sanat Böceği 156
Belalı Gerçek 160
İncik Boncuk 165
Akademi Hatıraları 170
Sergi Hatıraları 175
Güzel Bindiri Bindiri 181
Güveneceksin 185
Köy Kokusu 189
İmza Peşinde 196
Hem Perçin, Hem Nakış 203
Esirkuş'a Mektup 207
Arkadaş Dökümü 212
Ağla Güzel Çocuk 218
Konuşan Kazanıyor 223
Köy Enstitülerine Selam 228
Aldı da Bir Yağmur 234
Çilli Ampuller 238
Değerlendirme 243
Çinimini Hanım 248
Mutluluk Üstüne 253
İn Misin, Cin Misin? 257
Hasır İskemle 261
Davul Zurna 266
Altın Tas 270
Mavi Kaplumbağa 275
Çoban Evliya 280
Mana Murat Olundukta 284

DİL ve EDEBİYAT ÜZERİNE

ŞİİR BALI

Acaba başka milletler de bizim kadar şiir severler mi diye düşünürken tanıdığım, okuduğum, duyduğum şairlerimizi şöyle boy sırasıyla gözümün önüne getiriyorum. Köylüsünden padişahına, cumhurreisinden ilkokul öğrencisine kadar her basamağında boy boy şair dizili bir millet. Anadolu'nun ortasında bir köye gidersiniz ne bir tutam kırmızı kiremidi vardır, ne bir yudum durulmuş suyu. Ne okulu, ne camii. Ne yolu ne izi. Kuş uçmaz kervan geçmez, toprak damlı, çamur sıvalı, çamur badanalı bir eve girersiniz. Cam çerçeve, kapı pencere hak getire. Basbayağı bir in. Tavanda bir delikten bulaşık suyu gibi bir ışık sızar. Ortaçağdan kalma bir ocak. Ocağın üstünde gene o çağdan bir küçük kazan. İki üç tahta kaşık, köşede yastıksız yorgansız bir kilim döşek. Bütün konforu yukarıda dizili ve alınyazısı Makal'ın kitabında yazılı olan bu evin sahibi ile hoşbeş edersiniz, size kanı kaynadı mı gitgide açılır. Bir parça eşelerseniz bu ortaçağ kulübesinin toprağından nur topu gibi bir avuç şiirdir fışkırır. Bu kuş uçmaz kervan geçmez garip yuvaya bu şiir nerden gelir konar?

«Toprağın mayasında var» diyeceksiniz, ama pek öyle değil. Anadolu'nun ortasında rastladığınız şiir gözesinin tam benzerini Edirne'nin bir köyünde de bulmak mümkündür. Demek kuşların, kervanların ulaşamadığı bu köye adına şiir denen delifişek çoktan ulaşıp yerleşmiştir.

Nesir denen, doğru dürüst, düpedüz yazma biçimi henüz en büyük vilayetlerimize kadar ulaşmamış iken, nasıl olmuş da nesrin ağa-

babası olması gereken şiir, en yoksul köylerimize kadar işlemiş?

Ne tuhaf değil mi? Bizde şiir sanki nesrin güdük kalması pahasına gelişmiş.

Başka milletlerde şiirle nesir atbaşı giderken, bizde şiir alıp başını çekip gitmiş. Nesir de «Evvela mahsus selam eder hatırı şeriflerinizi sual eylerim» klişesinde saplanıp kalmış. Arasıra inci gibi mısralar döktüren saz şairlerinden birisine köyde olup bitenleri düpedüz konuşma diliyle yazmasını söylerseniz şaşırır kalır. Sanki ona tutup,

«Bırak şu sazı da aynı türküyü bir de viyolonsel ile çal!» demişsiniz gibi tuhaf tuhaf yüzünüze bakar.

Başka milletler nesir pekmeziyle yetişip arasıra şiir balına uzanırlarken biz pekmeze boş verip hep şiir balına uzanmışız.

Bizim çocukluğumuzda duyduğumuz masallara yer yer şiirler ve türküler karışırdı. Türküler nesrin sıfırı tükettiği, nefesi kesildiği yerde değil olmayacak bir yerde karşımıza çıkardı. Aradan otuz kırk yıl geçtikten sonra masalın kuruluşunu topyekûn unuttuğumuz halde, bu türküleri dün duymuş gibi hatırlamamıza ne buyrulur? Yoksa bizi, milletçe şiire kulak kabartan şiirin kendisi değil de onu kanatları üstünde taşıyan türküler midir? Öyle ya? Edirne'nin köylerinde doğan şiiri, Sıvas yaylalarına kadar götüren kuvvet, müzik değil de nedir? Bundan yüz sene evvel hangi radyo, hangi matbaa, hangi kitap bu işi görmüş olabilirdi?

Şimdi köylerimize kadar ulaşan şiiri saz şairlerinden değil de kitaplardan öğreniyoruz. Sel gider kum kalır misali, türküler gidiyor, şiirler kalıyor. Sazın, müziğin büyüsünden yakayı kurtaran şiir sahici ise kendi başına yaşayabiliyor.

Ulu ulu kervan geçmiş yollar gibi inilerim

Yahut:

Bir berat gecesi tutuldu dilim
Silaha bıçağa varmadı elim

Bir başka:

Tamzara çayır çiçek
Orak getirin biçek
Efendimi vurdular
Yavruları küçücek

Bir tane daha:

Yaylanın çimeninde peri bağırır peri
Kar yağdı da kapattı seviştiğimiz yeri

Ya bu:

Sen bir bahçıvan ol ben bir gül olam
Uzat ak ellerin der beni beni.

Benim daha yüzlercesini, erbabının binlercesini birbiri arkasından sıralayabileceğimiz bu beyitler, türküden çıktı mı hiç de denizden çıkmış balığa dönmüyorlar. Hatta bazıları sazın cilvesinden kurtuldu mu, daha geniş bir şiir nefesi alıyor.

Biz köy türkülerindeki şiir balını otuz yaşına geldikten sonra tadabildik. Bize ortamektep lise sıralarında şiir balından, keçi boynuzu kadar nasip almamış manzumeler öğrettiler.

Karlar ki semadan düşer düşer ağlar

Yahut:

Bana bak hişş. Sakın kaçup gitme
O kedernak o sakitane duruş
Dokundu rikkatime

Yahut:

— Sumru!.. Na cehennemi nezaret
— Mazur ola ettiği cesaret

Ve benzeri manzumelerde şiir balı tadacağız diye yıllarca yalandık durduk. Ne kadar geç olursa olsun sonunda köy türkülerindeki şiir balı imdadımıza yetişmese vitaminsiz kalmış çocuklar gibi çarpılacaktık!..

Şiire milletçe düşkün oluşumuzun sebeplerini araştırırken kafiye merakımıza takıldım. Şiir sevenlerimizin yarısından çoğu kafiye uğruna

bağlanıyorlar şiire. Bazen dolgun, bazen kıçı kırık birkaç kafiye hatırı için bir araba saçma sapan lafı şiir diye bellediğimiz oluyor.

Bir baba hindi
Olaydı şimdi

sözünde bir stadyum dolusu kalabalığı coşturan kafiye değil de nedir? Ya,

Ver leftere yaz deftere

sözünde defterin leftere ettiği iyilik yabana atılır mı?

Âkif,

Bir hilal uğruna yarap ne güneşler batıyor

buyurmuş. Ya bir kafiye uğruna batan şiirler, doğan şiirler.

Hele şu herkesin dilinde dolaşan atasözlerini bir yoklayın bakalım. Eğer yüzde doksan dokuzu bir kafiyeye sığınmamışsa, ne isterseniz deyin!..

Niçin kafiyeye bu kadar düşkünüz? Herhalde bize bu oyunu önce müzik sevgisi oynuyor. Kafiyelerin, dan dini dan dan çekilin yoldanı hoşumuza gidiyor. Bu bir. Hafızalarımız çok zayıf, iki. Kafiyelere dayanan sözde hecelerin üst üste durması kafamızda daha iyi yer ediyor. Kafiyeli sözü daha çabuk belliyor, daha geç unutuyoruz. Şiir balında muhakkak kafiyenin de tadı var. Ama balın içindeki mum kadar.

Sözümüze üstat Yahya Kemal'in çok hoş bir cevabıyla nihayet verelim: Rivayet olunur ki, Âkif hayranlarından birisi koşar üstada gelir der ki,

«Üstadım, dün akşam Âkif'in bütün şiirlerini okudum. Onun aruza, kafiyeye bu derece hâkim oluşuna hayran kaldım. O kadar ki Âkif patlıcancıya bile aruz ve kafiye ile patlıcan sattırıyor. Bu ne ustalıktır?..»

Üstat gülüyor ve

«Vallahi benim bildiğim aruz ve kafiye şiir yazmak için icat edilmiştir, patlıcan satmak için değil!..» diyor.

ŞİİRE ÇALIŞMAK

Paris'te çıkan sanat dergilerinden biri bir ara, genç şairlere sütunlarını açmıştı. Her hafta dergiye gelen şiirlerden en çok beğenilen beş tanesi yayımlanıyor, derginin tanınmış yazarlarından biri bu şiirleri eleştiriyordu. Tecrübeli yazar genç şairlerden birisini başarılı şiiri için kutladıktan sonra yazısını şöyle bitiriyordu:

«Henüz on yedi yaşında olan genç şairimizin, şiirleri üstünde daha çok çalışmasını dileriz.»

Şiirinin önemli bir dergide yayımlanmasına sevinen genç şair, tecrübeli yazara teşekkürler ediyor ve tatlı tatlı soruyordu:

«Ben çalışmaktan hoşlanan bir kimseyim. Hele çok sevdiğim şiir üstüne çalışmak benim için sonsuz bir keyif olacaktır. Fakat Allah rızası için söyleyin bana; insan bir şiire nasıl çalışır?»

Tecrübeli yazarın bu soruya verdiği cevap, genç şairi doyuracak yollu değildi, ama candandı. Hemen hemen şuna benzer bir şeyler söylüyordu:

«Şiirinize nasıl çalışacağınızı, ancak siz kestirebilirsiniz. Şiirinizin olgunlaşması için hangi yollara başvuracağınızı sizden başka hiç kimse seçemez? Bunu da ancak çok büyük bir çalışma ile elde edebileceksiniz. Bu çalışmanın nerede başlayıp nerelere kadar uzayacağını, hangi eserlere, hangi olaylara açılıp hangilerine kapanacağınızı yalnız ve yalnız kendiniz bulacaksınız.»

İlk bakışta gayet sudan görünen bu öğüt, aradan en az on beş yıl geçtiği halde takıldı kaldı kafamda.

«Sanat mı yapmak istiyorsun? Büyük sanatkâr mı olmak istiyorsun? Çalışacaksın, çalışacaksın, çalışacak oğlu çalışacaksın. Nasıl mı çalışacaksın? Eh orasını bilseydim!..»

Öyle ya! Orasını bir bilen olsaydı topyekûn sanatkâr olur çıkardık. Çekerdik cefayı, sürerdik safayı! Büyük ölçüde sanat adamı olmak için akla, hayale gelmez sıkıntılara katlanmak çoğumuz için keyif olurdu.

Bir gün birisi çıksa da bize,

«On yıl sabahtan akşama kadar, Kayışdağı'ndan şehre sırtında taş taşıyacaksın, ama sonunda sanat turnasını da gözünden vuracaksın!» dese ve bunu sağlama bağlasa, alimallah Kayışdağı'nı olduğu gibi şehre taşırdık. Sanat adamının gözünü yıldıran ne alın teridir, ne de yıpratıcı emek. Sanat adamını tüketen bitiren, helak eden her zaman şu olmuştur:

«Acaba tuttuğum yol doğru mu? Çalışmasına ırgatlar gibi çalışıyorum, seve seve çalışıyorum ama bu çalışmalarım boşa giderse!..»

Sanat çalışmalarında tuttuğumuz yol öyle bir yol olacak ki, oradan yalnız kendimiz geçebileceğiz! Beni mükemmele, en üstüne, hiçbir zaman eskimeyecek olana götüren yol, seni Allah'ın belası bir çıkmaza sürükleyebilir. Her yiğidin bir yoğurt yiyişi olacak, her gönülde bir aslan yatacak, her horoz kendi çöplüğünde ötecek ve en korkuncu: Her koyun kendi bacağından asılacak.

Çağımıza yeni resmin kapılarından birisini açan meşhur Fransız ressamı Gogen,

«Ne yaparsanız yapın, yeter ki akıllıca olsun!» demiş çıkmış işin içinden.

Peki ya okullar, akademiler, fakülteler, atölyeler, bütün bunlar sanat adamlarına yol göstermezler de ne yaparlar? Ya o dillere destan usta, çırak geleneği? Usta çırağa yol göstermezse ustalığı nerede kalır? Vallahi benim bildiğim, ustanın iyisi yol gösteren değil, sevmeyi öğreten-

dir. Ustanın iyisi yüreğinin kapılarını sonuna kadar açıp sevgisini yağma edendir.

Ustanın iyisi çırağa sanat değil, zenaat gösterendir. Zenaat bellenir, belletilir, ama sanat sadece sevdirilir. Günümüzün ressamlarının çoğunu nakış yoluna çeken özelliği burada arayınız. Nakış yolunda zenaat, tezgâh yüzde yüz ağır basar. Yürüyenin ayağının altına sağlam bir yol serilir. Gözle tadılan sanatların en az yarısı zenaate bağlıdır. Peki ya şiir sanatının kaçta kaçı zenaattır? Şirin de kendine göre bir tezgâhı yok mudur? Yahya Kemal'i yakından tanıyanlar onu birkaç ay görmediler mi şöyle sorarlardı:

«Üstadım tezgâhta yeni bir şeyler var mı?»

Üstat çoğu zaman şöyle cevap verirdi:

«Nerede!.. Hep o bildikleriniz. Bir türlü bağlayamadım size en son okuduğumu. Bakın son beyti nasıl değiştirdim.»

Bir de bakardınız, sizin özene bezene ezberlediğiniz mısralardan birisi tepetaklak olmuş. Üstat, o mısraı ezberlediğinizden emin sorardı:

«Nasıldı size iki ay önce okuduğum?»

Siz mısraı bülbül gibi söyleyince üstat yeniden tasalanırdı:

«Vay canına! Galiba eski hali daha güzeldi! Dur bakalım. Biraz daha dursun tezgâhta...»

Yahya Kemal, şiirini en sevdiklerine bile yazdırmazdı. En çok coştuğu meclislerde, en keyifli saatlerinde, dostları —güya hiç belli etmeden!— masanın altında bazı şiirlerini yazmaya yeltenince hemen farkına varır,

«Bırak elinden o kalemi, dinle!» derdi.

Şiirlerini lise öğrencilerinden tutun, kendinden yaşlı başlı kimselere kadar okur, onlardaki tepkileri inceler, şiirin dilden dile, kulaktan kulağa gidip gelirken nereleri kalıyor, nereleri aşınıyor mimlerdi.

Daha hiçbir dergide yayımlanmadan birçok şiirleri bütün yurdu döner dolaşır; günlerden bir gün birisinin dudağında Park Otele gelirdi. Bu uzun yolculuktan bir tek kelimesi aksamadan dö-

nen şiirleri okşarcasına dinler, ötesi berisi kırılıp dökülenler olursa kızmaz, onları tekrar tezgâha sokardı. Bu çalışmada, «Nereden inceyse oradan kopsun!» ölçüsü ağır basıyordu.

Kulaktan kulağa, dilden dile kurulan bu tezgâh eşine az rastlanır, bir sabır ve sevgi ile örüşmüşse de şiiri dergi sayfalarından önce şiir seven kulaklara fısıldamak, onun yaşama gücünü ölçmek, tezgâh olmasına tezgâh, zenaat olmasına zenaattı. Ama bu tezgâhı, bu zenaati büyük sanat kılan onun bir tek kişilik olması, tepesinden tırnağına kadar kişilikle damgalanmış olması idi.

KENDİLİĞİNDEN

Gök mavisinden yaprak yeşilinden
Bir şarkı söylenmede kendiliğinden

Cahit Sıtkı'nın şiiri böyle mi başlıyordu? Hangi kitabında idi bu şiir? Adı neydi? Bunu ilk defa kendinden mi duymuştum? Orhan'dan mı? Melih'ten mi, Oktay'dan mı? Bu şiiri seven sadece ben değildim. Arkadaşlarla birlikte bu güzel şiirin üstünde durduğumuzu, mavisini, yeşilini, yaprağını birer birer okşadığımızı gayet iyi hatırlıyorum. Bu şiiri duyalı en az on sene oldu. On sene önce adını andığım arkadaşların hepsi de Ankara'da idiler. Ne güzel, ne tatlı, ne kıvılcımlı günlerdi. Cahit birinci kadehten sonra coşanlardan birisine,

«Minüt Papiyon!» derdi.

«Bir saniye güzelim», «Dur bakalım şekerim», «Bir dakika kelebeğim» anlamına gelen bu sözü öylesine diline dolamıştı ki. Bu sözü o kadar seve seve, o kadar candan söylerdi ki, Paris'i, orada geçirdiği günleri, sevgili Verlain'i, bu iki kelime içinde boylu boyunca duyduğunu sanırdınız.

Bir şarkı söylenmede kendiliğinden

Burası böyle idi muhakkak. Ama öteki:

Gök maviliğinden, dal yeşilinden

Ya böyle ise? Dal yeşili olmayabilir, dala yeşilliği veren yapraktır.

Değil kardeşim değil
Gök mavi değil
Yaprak yeşil değil.

Dal mı? Yaprak mı?

Gördün mü sen hafızayı? Tüh Allah kahretsin böylesini. Peki kitapları karıştırsana, nerde sana ağabeylerin, kardeşlerin el yazılarıyla «sevgili» sözlerle yazıp verdikleri kitaplar?

Nerdeler? Nerde olacaklar, kimini Ali alır bir daha getirmez; kimini Veli götürür, gitti gider.

Sözün burasında bilirkişi durur mu?

«Sen orasını burasını bırak da, şu adını ettiğin şiirlerin Cahit Sıtkı'nın olduğuna emin misin bakalım? Bunu ispat edebilir misin? Kendi ağzınla açıkladığına bakılırsa, hiçbirinden yüzde yüz emin değilsin. Emin olmadığını bildiğin halde zahmet edip kitap karıştırmıyorsun. Yarım yamalak sözlerle milletin önüne çıkmak ayıptır. Şairin bazen yıllarca çalışarak yan yana getirdiği kelimeleri birbirinden ayırarak, onlara kendi keyfine göre bir düzen vererek yazmaya ne hakkın var? Onun yaprak dediğine dal, dal dediğine yaprak dersen, şiirin iler tutar tarafı kalır mı? Üstüne üstelik şair geçiniyorsun. Ama başın sıkıştı mı, 'Hayır efendim, ne münasebet, ben şair değilim, ressamım' deyip işin içinden çıkmak istiyorsun. Hafızası zayıf olmak ayıp değil, ayıp olan bunu bildiğimiz halde ona göre davranamamak, kitapları elaltında bulundurmamak, pamuk ipliğinden mazeretler bulmak.»

Doğru söze ne denir? Bilirkişinin elini öpüp başımıza koyduk:

«Yüzde doksan dokuz hakkın var!» dedik. Ama en büyük ayıp hangisi biliyor musun? Susmak! Burasını iyi hatırlayamadım, burasını karıştırıyorum belki diye hiç konuşmamak. Hem ben bütün sevdiğim şeyleri her zaman elimin altında bulundurmak istesem bana bir yataklı. bir yataksız iki tane vagon lazım:

Bir şarkı söylenmede kendiliğinden.

«Bir şarkı mı? Bir türkü mü?»

«Şarkı. Türkü sözü Cahit'ten bir parça

sonra başladı. Yeni yeni süren şair neslinin şarkıdan o kadar dili yandı ki, şarkı kelimesini nerede görse silip üstüne türkü diyecek.»

Bilirkişinin sana bir çift sözü daha var:

«Sen *'Müjde'* adlı şiirde,

Portakal kabuğundan, kavun diliminden,
Havalandı nakışlar avşar kiliminden.

dediğin zaman,

Gök maviliğinden, yaprak yeşilinden
Bir şarkı söylenmede kendiliğinden.

şiirini duymamış mı idin?»

Ne desem nafile bilirkişi!.. Duymuş olmam ihtimali daha kuvvetli. Bu soruya kesin bir şekilde evet veya hayır demek elimde değil. Çünkü *Müjde*'yi ne zaman yazdığımı sorsan, en aşağı beş altı senelik bir hataya düşebilirim. Zaten işin bu tarafını aydınlatmak bize değil sizlere, siz bilirkişilere düşer. İnsan kendi evladının doğum yılını unutursa, en sevdiklerinin doğum günlerini de kolay kolay hatırlayamıyor. Hafıza lambalarından birisi sönmeye dursun, bir daha ne mümkün?. Aradaki benzerliği fark edeli birkaç gün oldu. Cahit'in şiirini öylesine sevmiş, öylesine benimsemiş, aynı kuruluşu tekrarlarken kendi malım imiş gibi harcamış olabilirim ki... Bu benzerlik «kendiliğinden» olabilir. Ne tuhaf, bu şiiri duyduğum zaman öteki kelimeleri üstünde uzun uzadıya durduğumu hatırlıyorum da, «kendiliğinden» kelimesini atladığıma şaşıyorum. Şimdi bakıyorum da şiirin bütün balı bu kelimeye çökmüş. Gökyüzü ve ağaçlar kendi başlarına bir şarkı tutturmuşlar, onlara bu şarkıyı kimse öğretmemiş, kimse söyleyin diye hazırlamamış onları, zorlamamış. Kelimenin dilimizdeki yerini daha iyi kavramak için tam tersini araştırıyorum: Zorla, zoraki, hazırlıklı, sonra kelimenin benzerlerini yokluyorum: Candan, içten, kimsenin haberi olmadan, yalnız başına kendi kendine.

«Bu çiçekleri, siz mi yetiştirdiniz?»

«Hayır, onlar kendiliğinden, kendiliklerin-

den çıkmışlar, kendi başlarına büyümüş, çiçek açmışlar. Kendi kendilerine gelin güvey olmuşlar.»

Yahut,

«Tesadüfler öylesine yardım etti ki iş kendiliğinden olup bitti.»

Başka bir cümlede benzerleri ile yetinebileceğimiz «kendiliğinden» kelimesini Cahit Sıtkı şiirinde öyle ustaca kullanmış ki; yerine, benzerlerinden hangisini koysanız olmuyor. Kelime, yerine öyle perçinlenmiş ki, en iri delikli hafıza süzgecinde bile tutunup kalabilir. O kadar ustaca, o kadar kendiliğinden, o kadar tabii. Sanki oldum olasıya orada idi, başka türlü olamazdı, olsa hepimiz yadırgayacaktık.

Ustalıkla, kendiliğinden oluş arasındaki kardeşliği düşündünüz mü?

En ufak bir taklide dayanmadıkları halde, hiç de alışageldiğimiz biçimlerden faydalanmadıkları halde, sanat eserlerinde bizi saran özelliklerden birisi de budur:

«Hiç zorlanmadan yağdan kıl çekercesine yapılmış, yapmacıksız, hilesiz hurdasız, apaçık, sade aydınlık dünya kurulalı varmış gibi, dünya durdukça duracakmış gibi, kırk yıllık dost gibi, bir kelime ile kendiliğinden olup bitmiş gibi.»

Sözün burasında da bizim Mernuş elinde kocaman bir İngiliz anahtarı ile çıkageldi. İlk bakışta öyle sandım. Şimdiye kadar hiç görmediğim biçimde bir alet.

«Ne güzel değil mi?»

«Güzel ama ne işe yarar bu? Niçin aldın?»

«Ne işe yaradığını daha öğrenmedim, ama şu çizgilerin güzelliğine, şu açılış kapanışın tereyağlığına bak.»

İkimiz de anahtarın neyi sökmek, neyi sıkıştırmak için kullanıldığını bilmiyorduk, ama bu parlak çelik parçasına ikimizin de kanımız kaynamıştı. Öyle rahat, öyle sade bir biçimi vardı ki, insana derhal elini uzatmak, okşamak arzusu uşılıyordu. Mernuş,

«Bir de kargaburun vardı. Ama çok para istediler; vallahi görsen alır heykel diye rafa korsun. Kargaburun değil, mübarek Mısır heykeli!.»

İngiliz anahtarı, kargaburun derken konudan uzaklaştık sanmayın. Peki; hadi bazı sanat eserleri, bize tabiattan yer yer köşecikler hatırlatıyor diyelim; ya bu alet edevat? Tabiatta neye benziyor. Kargaburunlu kerpeten kargaya ne kadar benziyorsa bu İngiliz anahtarı da bir kuşu ancak o kadar andırıyor. Hiçbir şeye benzemedikleri halde kırk yıllık dost gibi aşina çıktığımız sanat eserlerine merhaba!.. Biz, İngiliz anahtarını, kuşa benzediği için değil, sanat eserlerine yakışan sadeliğe, rahatlığa bir tabiat parçası gibi «kendiliğinden» olmuşluğa kavuştuğu için benimsiyoruz. Yalnız bu alışverişte bazılarımızı şu nokta şaşırtıyor:

«Sanat adamı oluş, yaratma; bir Hak vergisidir. Vermeyince mabut, neylesin Mahmut!»

Ne mi eylesin Mahmut, oturup çalışsın, eğer Mahmut mesleğini sahiden seviyorsa mabut onunla beraberdir.

Ama Mahmut hakikaten yaptığı işi sevmiyor da, sadece şenlik olsun diye yapıyorsa, «Yüksek zekâmın elinden evvelallah bu meslek de kurtulmaz» diye yapıyorsa neylesin mabut.

Sanat eserinin kendiliğinden olup bitmiş duygusunu aşılaması, gayet kolaylıkla hiç eziyet çekmeden yapılmış gibi görünmesi birçoklarını şaşırtıyor, bunlar,

«Şimdilik sanatla uğraşmaya vaktim yok ama, Allah kısmet ederse bir gün kolları sıvadım mı, ben de bir şeyler döktürürüm elbette!» diyorlar.

Sanat dünyasının kapısı herkese açıktır. Herkes dilediği yaşta bu kapıdan girer. Ama şu «kendiliğinden» kapısı var ya. Herhalde en güç açılan kapı o olsa gerek.

Bir kelime buldum çın çın öter, adı candır, diyecek oldum; demez olaydım, hemen çullandılar:

«Peki, kim düşürdü bu kelimeyi de sen buldun?»

«Bırak orasını canım, kelimenin de adı, soyadı olur mu?.. Lafa bak!.. Dağda dolaşırken bir kelimeye rastlamış, bakmış hoş, cana yakın bir şey, çenesini okşamış, 'Adın ne senin bakim?' diye sorup öğrenince, 'Bir kelime buldum! Yetişin!' feryadıyla yollara düşmüş.»

Sözün burasında Mernuş bilirkişilere fena halde içerledi.

«Aldırma bilirkişilere, onlar caneriğinin canına okumaya karar vermişler...» Sonra cebinden, büzüşmemiş, yeşili sönmemiş, küçük bir erik çıkardı, «Bakın,» dedi. «Bu erik bir hafta önce yemyeşildi, içi can dolu idi. Onu taze taze yemek lazımdı. Şu haline bakın, bir hafta içinde neye döndü. Siz, bilir gibi görünen kişiler bu tazeliği hiçbir zaman zamanında ve yerinde yakalayamayacaksınız. Onu incelemeye kalkacak yerde taze taze yemiş olsaydınız, tadını çıkarabilirdiniz. Herkesin başına gelebilir, birdenbire bir kelime ortasından ikiye bölünür, onun içinde o zamana kadar aklımızdan bile geçmeyen manalar saklı olduğunu anlar şaşırırız. Bizim ayda yılda bir rastladığımız, çoğu zaman üzerinde durmadığımız bu olay, şiirin kaynaklarından birisidir. Şair bu olayı tesadüflere bırakmaz, kelimeleri birer birer yoklar, dinler. Kimine takılır, kimini kendi eliyle ortadan ikiye böler. Yüzyıllar boyun-

ca insandan insana geçen, her insandan bir tutam sıcaklık, bir çimdik can edinen kelimeye onun da kanı kaynar. O da bu kelimeye kendi ömründen bir parçacık katar.»

Can kelimesi dilimizin en çok işlenmiş, en iyi bilenmiş, en lezzetli kelimelerinden biridir.

Adamcağız caneriğine bakmış, eriğin diriliğine, tazeliğine öylesine kanı kaynamış ki,

«Şu can denen nesne, hepimizden çok caneriğine yaraşmıyor!» diyecek olmuş. Hem ne dese idi? «Sayın bayanlar, baylar can kelimesi şu zaman doğmuş, şu yerlerde büyümüş. Şu tarihlerde bu taraflara doğru gelmiş ve nihayet» diye kelimenin kafa kâğıdını mı çıkartsaydı?

Işık dedi ki:

«Renklerden, kokulardan, seslerden önce koşup geldim, insanoğluna nur topu gibi bir müjde getirdim.

Adı candır.»

Dilimizin can kelimesini nasıl işlediğini anlatabilmek için, aklıma gelenleri rasgele sıralayacağım:

Can sıkılır, can çekişir, can çıkar. Can acır, can alınır, can verilir, can katılır, can atılır, can ister, can gider, can gelir.

Canlanmak, canlı, canlı canlı, cansız, canla başla, canciğer, canını dişine takmak, canının içine sokası gelmek; iki canlı, yedi canlı, kırk canlı olmak, canını sokakta bulmak, can evinden vurulmak; can yoldaşı, can pazarı, canım, canımın içi, canımın canı, ey can, canı cehenneme, canına yandığım, can yongası, canlı cenaze, can kurtaran, caneriği, canına değsin, vay canına!..

Bunlar benim bir çırpıda aklıma gelenler. Kim bilir kıyıda bucakta daha neler vardır. İnsan bu kelimenin içine sinen zenginliği, başka bir dile aktarmaya kalktığı zaman şaşırıp kalıyor.

Dilimize çevrilen bir Amerikan romanında,

«Mal canın yongasıdır» sözüne rastladığım zaman, İngilizce bilenlere sormuştum. Onların dilinde bu kadar derli toplu bir söz yoktu, İngilizcede iki satırla anlatılan bir gerçek; candan kopan yonga, üç kelimeye rahat rahat sığdırabiliyordu. Özü can kelimesine dayanan bir şiiri yabancı dillerden birisine çevirmeye çalışanlara Allah kuvvet versin. Bir tecrübe edin de bakın insanı nasıl terletiyor...

Can kelimesine durup dururken takılmadım. Kazlıçeşme'de büyük bir fabrika gördük. Nazilli'den sonra gelen en büyük basma fabrikamız sayılıyormuş. Kendi kendine alan, saran, büken, eğiren, dokuyan makinelerin arasında dolaşırken, bizi gezdiren mühendis durdu:

«Bakın» dedi, «Şu tezgâhta dokunan beze.» Binlerce ipliğin, bir nabız temposu ile atışı, masuraların, mekiklerin, kendi aralarında, kendi dillerince konuşmaları, kımıldamaları, yer değiştirmeleri görülecek bir şeydi. Mühendis, bezi dokuyan binlerce iplikten rasgele bir tanesini aldı. Çekti, kopardı. Kendi başına işleyen makine, en çok iki defa daha nefes aldıktan sonra: Çat! dedi, durdu.

Makinenin durduğunu duyan bir genç kız geldi. Bir düğmeye bastı. Binlerce ipliğin arasında bir telaştır başladı. Görünmeyen bir el ipliklerin arasında kopanı aradı, taradı, yakaladı, düğümledi. Sonra makine eski temposuyla işlemeye koyuldu.

Kendi başına bir sürü iş gören makinelerin gelişmesini yakından bilenler için, bizim gördüğümüz makine kuzukulağı, ebegümeci gibi olağan şeylerden. Ama ne olursa olsun binlerce ipliğin arasında kopanı yakalayan çelik parmak beni hâlâ düşündürüyor. Ne zaman böyle büyük fabrikalar, büyük makineler görsem, kolay kolay tarif edilemeyen bir heyecana kapıldığımı duyuyorum. Benzerini, yalnız çok büyük sanat eserleri karşısında, büyük camilerde, büyük tabiat

olayları karşısında duyduğumuz bu sarsılma nereden geliyor? Acep bizi büyüleyen yüzlerce makinenin aynı ağızdan söylediği türkü mü?

Onların aynı heceleri, aynı sesle, dayanılmaz bir patırtı ile binlerce defa tekrarlamaları herhalde insanı uyuşturuyor.

Birkaç dakika sonra kulaklara paydos! Gözler, kulağın işini de üstüne alarak bir kat daha açılıyor. Kafa, makinelerin insafsız temposuna ayak uydurmaya, zonklamaya başlıyor.

Yalnız başına bir sürü işler beceren makinelerin canı ile, Allah'ın bize bağışladığı canı karşılaştırıyorum:

«Bu gökyüzü, bu toprak, bu denizler ve biz canlılar senin elinden çıktık.»

Bir can verdi bize bin alır.

Gideriz gözümüz arkada kalır sevinsin.

Evet bir türlü tadına doyamadığımız bu güzel dünya senin ama şu makineler, var ya. Şu bin bir türlü iş beceren makineler onlar da bizim elimizden çıktı. Onlar da bizim. Tabiat ana, bir gün hepimizi bir kenara çekip soracak:

«Bak, ben uğraştım, didindim. Sana şöyle bir dünya yarattım. Seni bu dünyanın içerisine şu kadar sene koyuverdim. Peki sen dünyaya ne kattın?»

Bana öyle geliyor ki, tabiat ana karşısına, ancak aklı başında makinelerle çıkarsak yüzümüze gülecek. En ufacığından tutun da en kabadayısına kadar makine, insan elinden çıkmış bir can değil midir?

Candır zorum
Candır derdim
Cana uzatmışım elim
Mal tükenir, can tükenmez
Dostlar, canı bölüşelim
Ve ölüm kapıya gelende
Yağma olmuş bulsun canı.

Bizim canımız son zerresine kadar harcansın, ama bizim elimizden çıkan canların, aklı başına, makinelerin canları sağ olsun.

Tolstoy, Çehov'u çok severmiş. Gorki'nin de bulunduğu toplantıda Çehov'a sevgisini belirttikten sonra,

«Bak» demiş, «öyle şeyler var ki onların kılına dokunmadan yazılması şart.»

Bu nasihati okuyalı 30 yıl geçti aradan. Bu sözde ne vardı ki, bu kadar etkiledi beni (Öyle şeyler var ki, onları değiştirmeden yazacaksın). Bir yandan resim yapan, bir yandan edebiyatla uğraşanlar için bu sözde kulağa küpe olacak bir cevher vardı. 30 yıldır bu cevherin değerini tartarım. Her yıl bir kat daha kıymet kazanır. Yanılmıyorsam her sanatçının hayatında derinlemesine yer eden sözler, nasihatler, şakalar, gözyaşları parmakla sayılacak kadar azdır. Büyük Ressam Bonnard'ın,

«Bir resim ya bir defada yapılır, ya bin defada» sözü, beni meslek hayatımda hizaya getiren uyarmalardan biri olmuştur. Gogen'in,

«Bir litre mavi bir gram maviden daha mavidir» sözü gibi.

Mikelanj'ın,*

«Heykeli bir bayırdan aşağı yuvarla, ötesi berisi kırıldıktan sonra geriye kalan bize hâlâ bir heyecan veriyorsa işte o heykelde iş var» demesi gibi.

Bu öğütler sayılıdır ve her sanatçının hayatında eli, ayağı, gözü, dudağı kadar belirlidir. Bu alimane başlangıçtan sonra tekrar Tolstoy'un öğüdüne gelelim.

---

* Michelangelo

Çevremizde öyle şeyler vardır ki, onları olduğu gibi yazmak namus borcudur.

Bütün mesele «öyle şeyler vardır ki» ayrımında. Tolstoy, edebiyatçılara,

«İçimizde veya çevremizde olup bitenleri aynen yazmakla sorumluyuz» demiyor, «Öyle şeyler vardır ki, onları değiştirmeye hakkımız yok» diyor.

«Peki nedir o şeyler?»

İşte elimizden geldiği kadar o *şeyler* üstünde duralım.

Son yıllar içinde büyük ilgi uyandıran Soljenitsin'in bir tutuklunun 24 saatine koca bir roman sığdırdığını biliyorsunuz.

24 saate 300 sayfalık bir roman çok mu? Bazen bir saat süren olaya 500 - 1000 sayfanın bile yetmeyeceğini erbabı bilir. Eğer o saat İstanbul'un fethi, yahut Hitler'in son saati olursa...

Tolstoy'un öğüdündeki «öyle şeyler» diye kıskıvrak bağladığı ille de dünyayı allak bullak eden olaylar değil, bizi kurşun gibi delip geçen, daha sittin sene yaşasak gözümüzün önüne getiremeyeceğimiz sayılı olaylar olsa gerek. Bunlar sizin için bir bayram sabahı olabilir, bir başkası için dilediği en güzel işe atandığını belirten bir mektup, kimi için bir minicik öpücük, kimi için bir kem söz.

Tolstoy'un öğüdünde gün geçtikçe değerlenen gerçek şu olsa gerek:

«Sana içinde ve çevrende olup bitenleri, tıpa tıp olduğu gibi yaz demiyorum, ama bunların içinde öyleleri var ki, onları değiştirmeden süsleyip püslemeden yahut tam tersi, çirkinleştirmeden olduğu gibi vermek yazarın namus borcudur.»

Edebiyat alanında kendi içinde veya çevresinde olup bitenleri olduğu gibi aktaran bir kabadayı yoktur. Aklı başında edebiyatçı böylesi bir savaşı düşünmez ki, göze almaz ki. Böylesi bir savaş insanın tıpa tıp benzerini yaratmak isteği kadar gülünç olmaz mı?

«Öyle şeyler var ki onları değiştiremezsin.»

Bu yargıyı edebiyat alanından resme aktarıyorum: Bütün dünyaya kendini kabul ettirmiş ressamların işlerinde ne kadarı aynen alınmış? Tolstoy'un dediği gibi kılına dokunulmamış, ne kadarı sanatçının dilediği gibi tepetaklak olmuştur? Canım gibi sevdiğim ressamların işlerini, bir gözümün önüne getiriyorum:

«Yüzde on hiç değiştirmeden alınmış, yüzde doksan sanatçının dilediği gibi tepetaklak edilmiş.»

Bir Greco'nun, bir Rembrandt'ın, bir Goya'nın, bir Van Gogh'un portrelerine bakın, beş aşağı beş yukarı bu ölçüyü bulacaksınız, Aynı ölçüleri 1974 yılında kendini bütün dünyaya kabul ettiren işlerde arayın:

Olduğu gibi almanla ona eklenenin oranını bulun, eğer bu ölçülere uymuyorsa, bu yazıya boş verin.

Dün Aziz Nesin'in İnsanlar Yükseliyor adlı kitabında bir hikâye okudum. Adı, *Nokta Nokta Nokta*. Konuya dilimizdeki küfür zenginliği ile girişiyor. Küfürden yana nasibimiz sonsuz, ama konuşma dilinde bozuk para gibi harcadığımız küfürleri yazı dilinde kullanmak kolay mı?

Biz Türkler su içercesine, ekmek yercesine küfretmeye alışmışız.

Herif hayvan değil hayvanat bahçesi, pezevenk değil pezevengistan, maydanoz ama mezarlık maydanozu.

Bunun gibi her Allah'ın günü hepimiz yepyeni bir küfür savurabiliriz ve bu konuda o kadar alçakgönüllü oluruz ki, adımızı sanımızı bulaştırmadan dilimizi, küfür dilimizi ihya ederiz.

Aziz Nesin, yazısına dilimizdeki küfür keyfiyle başlıyor:

«Konuşurken iyi hoş ama yazarken sunturlu küfürler boyuna: Nokta nokta nokta diye geçiştiriliyor.» Buraya kadar Aziz Reis o eşsiz çalımlarıyla küfür kalesine güzel bir gol atıyor, fakat yazının ondan ötesi beni çok yakından ilgi-

lendiren bir olaya dokunuyor. Bundan ötesini okurken ben sıradan bir okur olmaktan çıkıyor bir tanık, bir bilirkişi kesiliyorum. Öyleki bu yazıda Aziz'in anlattığı olayı aynı gün, aynı saatte değilse bir iki saat önce ben de yaşadım. Olay saat 18'de geçiyor, ben 16'da aynı olayın tanığı oldum. Öyle ahım şahım olay da değil.

Dört beş ay Kültür Bakanlığı yapan T. Halman, Ertuğrul Muhsin'e büyük bir saygı ve sevgi belirtisi olarak bir madalya hazırlamış. Muhsin gibi büyük ve başarılı bir imtihan vermiş kimseye böylesi mükâfata kim sevinmez. Ben de koştum, ama Bakanın madalyayı vereceği yeri bulana kadar akla karayı seçtim. Aziz'in hikâyesinde aynen anlattığı gibi tören altıda başlayacaktı; davetiyelere böyle yazılmıştı, ama sonra telefon etmişler, törenin iki saat öne alındığını bildirmişler. Sonra bize telefon etmişler. O günler saat dört aydınlık, ama altı alacakaranlıktı. Ben arabayla en önce Topkapı Sarayına gittim. Kapıcı törenin aşağıdaki müzede olduğunu söyledi. Aşağı inene kadar hava kararadı. Antik Müzesinin önünde in yok cin yok, şaşı bir ışıktan törenin bir saat önce başladığını, herkesin nerdeyse dağılmak üzere olduğunu öğrendim. Şaşı ışıkla tören yeri arasında abartmasız 350 metre yol vardı ve bu yol karanlıktı. Sağa mı, sola mı, öne mi, arkaya mı, nereye gideceğimi şaşırmış, bunalmış, terlemiştim. Tören yerini buluşum tamamıyla bir tesadüf oldu. Davetlilerin çoğu gitmiş on, on beş kişi kalmıştı. Bunlar arasında başta Muhsin Reis olmak üzere Kenterleri, Cumhuriyet gazetesinden Elif Naci'yi, Agop'u, Yaşar Nabi'yi, Melih Cevdet'i, Şakir Eczacıbaşı'nı gördüm. Burası müzenin kütüphanesiydi. Şaşı bir ışığı vardı. Melih Cevdet,

«Bir sanatçıyı böylesine değerlendirmek ne güzel değil mi?» diyerek bana Kültür Bakanını tanıştırdı. Bol bol viski içiliyordu. Hamdi Beyle kardeşi Ethem Beyin kurdukları o güzel müzede gecenin bu saatinde viski içmek, olur şey de-

ğildi. Büyük Reis Muhsin ve eşi, Kenter kardeşlerle bir köşecikte büzülüp kalmışlardı. Hey Allah'ım bu ne şaşı bir akşam, ne karanlık bir geceydi. Ömrüm oldukça unutamam. Tiyatrolar Muhsin'in çizgisinden çıktılar diye tören müzeye kalmış. Bakana,

«Bunu akademide yapabilirdiniz» dedim.

«Mümkün olmadı» dedi.

Kısacası o geceden aklımda buruk, hatırlanması hoşa gitmeyen bir tat kaldı.

Nokta Nokta Nokta adlı hikâyesinde Aziz, bu geceyi anlatıyor. O da benim gibi Muhsin Reise büyük bir sevgiyle bağlı olduğu için işini gücünü bırakıp koşuyor. O da aynen benim gibi önce Topkapı Sarayına gidiyor, sonra aşağıya iniyor. Aşağıda müzedeki bekçilerle konuşması: Ömür. Konyalı bir bekçi törenden falan habersiz Aziz'e nutuk çekiyor:

«Sen aklını mı kaçırdın gecenin bu saatinde muza olur mu, bakan olur mu, get işine hemşerim» diyor, sonunda müdüre çıkıyorlar:

«Evet tören altıda olacaktı, fakat bakanın işi çıktığı için dörde alındı ve çoktan bitti» diyor.

Şimdi hikâyenin en müthiş olayı bundan sonra başlıyor. Aziz oraya kadar iyi yürekli bir şoförle gelmiş, ama şoförü savmış, zifiri karanlıkta Gülhane Parkının çıkış kapısına doğru giderken,

«Tap» diye kafasına sıcak yumuşak bir şeyler inmiş, ama bu iniş o kadar büyük ölçüde, o kadar bol cömert bir porsiyonmuş ki, şapkası kulaklarına kadar geçmiş.

«Ulan ağaçların doruğunda mandalar mı, sığırlar mı yuva yapmış diyor. Manda çıkmış kavağa...»

Ve hikâyeyi, daha doğrusu röportajı, bu hazin olayı yine bir gazetede yer alan havadisle bitiriyor. Havadis aynen şöyle:

«Dün saat 16'da falanca tiyatroda oynanacak çocuk piyesine davetli olan bakanın daha

önemli bir işi çıktığı için oyun 14'te başlamış ve 16'da gelen davetliler şaşırıp kalmışlardır.»

Ve Aziz, nokta nokta nokta üçlüsü içindeki küfür gücünü rahatlıkla belirtiyor.

Şimdi yazımızın başına gelelim, Tolstoy'un Çehov'a verdiği öğüde,

«Öyle şeyler vardır ki, onların bir kılını değiştirmeden yazacaksın.»

Bir şair arkadaş anlattı:

«Bugüne kadar yazdığım şiirler için ötede beride çeşitli yazılar çıktı. Methedenler oldu. Alay edenler oldu. Bütün bunlar arasında beni en çok saran, bana en çok güven veren bu yazılar değil de bir çift söz olmuştur. Bir ahbap meclisinde şiirler okuduk. Bunlardan bir tanesi edebiyattan çok sporla uğraşan bir zatı coşturmuş olacak. Adamcağız muhabbetini hiç beklenmedik bir sözle şöyle belirtti:

'Güzel şiir,' dedi, 'küfür gibi şiir!'...»

Küfürle şiir arasında bir münasebet olabileceğini bir türlü anlayamamıştım. Aradan epey zaman geçtikten sonra gençliğinde enikonu güzel şiirler yazan bir mühendis arkadaşın şiiri bırakıp küfre başladığına şahit oldum.

Bir yandan barem, öte yandan harem. Gitsin inhisar şarabı, gelsin Fahreddinkerim derken mühendis arkadaşın şiir peteğinde bir damla bal kalmadı. Bal yerine bu peteğe ne doldursa beğenirsiniz? Küfür! Arkadaş ha bire küfrediyordu. Uçan kuşa, eşe dosta, tüten dumana, dönen tekerleğe basıyordu küfrü.

Münkirle münafıkın huyu
Yıktı harap etti köyü
Mezarına bir tas suyu
Dökenin de

diye başlıyor sonra,

Sorarlarsa kim söyledi
Soranın da

diye bitiriyordu. Bununla da hıncını alamadığı zaman ş'lerin şeddesiyle avurtlarını doldura doldura,

Kayseri'nin pastırması, kemir eşşoğlu eşşoğlu
Yatak uzun yorgan kısa, büzül eşşoğlu
eşşoğlu

diyordu.

Üzümün şarap, şarabın sirke kesilmesi gibi mühendis arkadaşın şiiri de küfür kesilmişti.

«Yahu sen ne güzel şiirler yazardın. Kitap bile çıkardın. Sonra niçin bıraktın?» diyordun. Müthiş bir küfür savurduktan sonra,

«Çok kitap neşreylemek dahi batıldır!» diyordu.

Etrafındakileri küfüre o kadar alıştırmıştı ki, bu küfürlerin tiryakileri bile çıktı. Bunlar arasında aklı başında mazbut devlet adamları da vardı. Kediye bile pis demeye cesaret edemeyecek kadar kibar kişilerden birisi günlerden bir gün derinden bir ah çekti:

«Ah!» dedi. «Şimdi bizim mühendis arkadaş olsaydı da bir küfür savursaydı!»

Çankırı'nın Çerkeş kazasında yerlilerden birisinin beş altı yaşındaki çocuğunu çağırıp avcuna birkaç kuruş koyduktan sonra, biraz ötede oturan, kazanın en çok sevilen ve sayılan yerlilerinden birisini göstererek,

«Eğer ağaya ana avrat küfredersen sana bir bu kadar daha para veririm!» dediğini kulaklarımla duymuş, gözlerimle görmüştüm!..

Panait İstrati küfür üstüne; Türklerden baskını yoktur der. Bir ara İstanbul'da bulunduğu için herhalde bir hayli küfür alışverişi etmiş olacak. Bu yazara göre Türkler, küfrederek rahatlarlar. Küfür bir nevi hacamat, bir çeşit emniyet supabı işini görür. Başka dillerde küfrün tuttuğu yeri tam manasıyla incelemeden küfür yarı-

şında birinci geleceğimizi savunmak tuhaf kaçacak. Hiç olmazsa şunun şurasında birinci olalım diye zorlamak neye yarar? Muhakkak her dilde herkese yetecek kadar küfür vardır. Her milletin kendi küfürleriyle övünmesi, küfür denilen nesnenin kolay kolay tercümeye gelmeyişinden olacak.

İstrati'nin küfür birinciliğini bize vermesi herhalde Rumcada, Ermenicede, Yahudicede bol bol kullanılan Türkçe küfürlerden ileri geliyor. Bizde Müslüman olmayan Türklerin bazı kelimelerimizin başına ve sonuna ufak tefek ekler yaparak ağız dolusu küfretmelerine her gün rastlanır.

Küfür bahsini kapamadan İstrati'nin hoş bir fıkrasını hatırladım: Romanyalı bir arabacı, memleketin en büyük papazını kralın taç giyme törenine yetiştirmekle ödevlidir. Yol uzundur ve aksiliğe bakın ki başpapazın huzurunda küfretmek katiyyen yasaktır. Öteden beri küfür zoruyla şahlanmaya alışan atlar isteksizdirler. Bu gidişle töreni kaçıracağını anlayan papaz telaşlanır. Atların niçin isteksiz yürüdüklerini öğrenince,

«Aman istediği gibi küfretsin. Yeter ki beni zamanında törene ulaştırsın» der.

Arabacı basar küfrü. Şaklatır kırbacı. Araba, «Ha şöyle!..» der gibi yollanır, havalanır. Meğer Romanyalı arabacılar küfrederken hep azizler üstüne çalışırlarmış. Yokuşların dikliğine göre aşağıdan yukarı bütün azizleri sıralarlarmış.

Menzili maksuduna kuş gibi ulaşan başpapaz gayet memnun. Arabacıya bol bir bahşiş verdikten sonra kulağına eğilmiş:

«Azizlerden iki tanesini unuttun evlat! Bari onları da belle!» diyerek mübarek zevatın adlarını kendi eliyle koleksiyona eklemiş!..

Modern Fransız yazarlarını dilimize çevirmek isteyenlerin Allah yardımcısı olsun. Küfür

babında zamanımızın Fransız romancıları da bir hayli işi azıtmış durumdadırlar. Fakat onların en azılı küfürleri bizimkilerin yanında çocuk oyuncağı kalıyor. Sartre bilhassa askerlik hatıralarını yazarken sayfalar dolusu küfrediyor. Küfürleri nokta noktalarla değil, kelimelerle dizdiriyor. Bizde olduğu gibi Fransızcada en azılı küfürler oldukça kalın bir argo kabuğu içinde saklı...

Geçenlerde içkiye düşkün bir arkadaş Kınalı'da bir arsa satın almış. Muzip arkadaşlardan birisi hemen yetiştirdi:

«Sen orada muhakkak bir meyhane açarsın. Adını da geçmişi kınalı korsun!..» diyordu.

Sen gel de geçmişi kınalı, yahut imanı kandilli sözlerini başka bir dile aynı renkler, aynı ışıklarla aktar bakalım!..

Adana ve dolaylarının lehçesini zaman zaman büyük bir ustalıkla yazılarında çerçeveleyen Orhan Kemal'in kitaplarında birkaç defa rastladığım şu tehdide bakın:

«Alimallah habibini şaşırtırım!.»

İnsanlar yalnız fitil gibi âşık oldukları zaman değil, bir de deli gibi kızdıkları zaman şair kesiliyorlar. Dil, bazen karasevda taşında bileniyor, bazen de aynı hızla hiddetten bunaldığımız zaman şahlanıyor. Herhalde sinirlerimiz en son haddine kadar gerildiği zaman uzun uzadıya nutuk çekecek yerde birkaç kelime ile işin içinden çıkıyoruz. Bir makaleyi birkaç kelimeye sığdırabilmek de şairin sayılı hünerlerinden birisi değil midir?

Sevda ile öfke arasında göze görünmeyen bir bağ olduğuna, «Öfke baldan tatlıdır» sözü şahittir. Öfkenin zaman zaman küfür halinde meyve verdiği meydanda. Dilimizin kıyısında bucağında boy atan bu meyveleri, kuytu yerlerden hoşlanan mantarlar gibi ikiye ayırmak mümkün. Zehirli olanlarla, zararsız olanlar. Zehirli

olanlar meclisten uzak, ne kadar ustaca söylenmiş olurlarsa olsunlar elâlem arasında dolaşmaya cesaret edemedikçe ne işe yararlar? Zararsız küfürlerin çok güzellerini devşirmek için çarşıda pazarda birkaç gün dolaşmak yetişir. Üç dört ay oluyor. Gazetelerde şöyle bir havadis çıkmıştı: Galiba Yunanistan'da, doktorun birisi yabani hıyarla kanseri tedavi etmek yolunu bulmuş.

Bu havadis çıkalı daha bir hafta olmamıştı. Dolmuşta Tophane'den geçiyoruz. Önümüze gözü kulağı ağır bir yolcu düştü. Şoför klaksondan maada çeşitli gürültüler çıkardı, ama nafile!.. Adam hiç oralı bile değil. Nihayet yolcunun yanından geçerken direksiyondan yolcuya doğru sarktı:

«Kanser ilacı!. Önüne baksana!..» dedi. Yolcu bunun ne olduğunu anlamadan,

«Kanser ilacı sensin» dedi.

Bir gazete havadisinin küfürler hanesinde yer alabilmesi için iki üç gün kâfi gelmişti.

Peki ya siz bazı külhanların Mahmutpaşa'da sutyen satarken ne diye bağırdıklarını duydunuz mu? Hani şu bayanların göğüslerini onarmak için kullandıkları torbalı kemer canım. Edebiyat adamları kırk yıl düşünseler zor bulurlardı:

«İkizlere takke, ikizlere takke!»

İlahi Orhan Veli!. Şu ikizlerin takkesi hakkında birkaç söz söylemeden geçip gidecek ne vardı?

Bu kadarcığı birkaç sene daha yaşamaya değmez miydi?

RESİM - NAKIŞ
VE
SANATÇILAR ÜZERİNE

YEŞİLİN HAKKINI YEŞİLE VERELİM

Kolu mor kanadı yeşil
Halinden şikâyetçi değil
Yeşil yeşil yeşil
Allah sizden razı olsun
Bizden değil.

Ormanın ortasında bir yerde idik. Boğazımıza kadar yeşile gömülmüştük. Orman; baharı son damlasına kadar içmiş, tepesinden tırnağına kadar bir tek yeşillik balına bulanmıştı. Bir tek yeşil, ama yeşillerin en belalısı. Bir piyano tasarlayın ki, en kalın sesten en incesine kadar hepsi yeşil. Bulutun ıslak beyazı ile at başı giden yeşil, hiç belli etmeden gök mavisinin koyuluğunda erisin. Sonra sessizce ormanın kuytu köşelerine dalsın. Yeşillerin en zifiri karanlığına kadar dayansın.

Yeşil hazretlerinin ocağına düştük. Güya burada resim yapacaktık. Sabahın sekizinden öğleye kadar boya kutularımızın önünde yeşil yeşil düşündük durduk. Ormana baktıkça yeşil bir kat daha derinleşiyor; renk; yaprak, dal, gövde, gürgen, dişbudak, karaağaç olmaktan çıkıyor da ciğerlerimize kadar işleyen havaya karışıyor. Gitgide hızını artıran bir ırmak gibi, belalı bir hayvan gibi saldırıyordu.

Bu yeşil, gün görmüş bir sonbahar yeşili değil, körkütük, azılı; yaz başı yeşili idi. İlk bakışta bildiğimiz mavi sarı karması dedik. En azılı yeşiller bu iki renk karmasından çıkar, ama kutuda bir damla sarı, bir damla mavi kalana kadar kardığımız halde orman yeşilinin sayımsız basamaklarından ancak birkaç tanesini bulduk!.. Sonra yeşillere başvurduk. Corot Amcayı imda-

da çağırdık, siyah sarı karması yeşillerden de imdat aldık, ama nafile!.. Paletteki bütün yeşiller; ormanı kasıp kavuran yeşil yangının üstünde birkaç damla su gibi uçtu gitti.

Bu belalı yeşil karşısında, «Pes!..» deyip tası tarağı topladık.

Orman yeşilinin hakkından gelebilmek için daha birkaç fırın yeşil pişirmemiz lazımdı.

«Yonca yeşili, karanfil yaprağı yeşili, caneriği yeşili dururken koskoca orman yeşili ile boy ölçmeye kalkmak ne cesaret!» dedik; kısacası bu yeşil cenginden bozguna uğrayarak atölyelerimize döndük ve başladık düşünmeye:

— Tabiatta renkler sayımsızdır. İnsan ömrü ne kadar uzun olursa olsun, sabrı ne kadar tükenmez olursa olsun, bu renklerin hepsini ele geçiremez. Yalnız bir tek rengin çeşitli basamaklarını belirtmek istesek, bir ömür yetmez. Peki ne yapmalı? Dünya renkler içinde fıkır fıkır kaynarken biz hep beş on renk içinde mi dönüp dolaşacağız? Renk fabrikaları bize her rengin dört beş çeşidini verecek. Biz de bunlara bir o kadar ekleyeceğiz; edecek on, on beş renk. Bütün bir ömür boyu bu kadarcık renkle yetinmek ayıp değil mi?

— Haydi gidelim, en usta ressamların bütün tablolarındaki renkleri birer birer sayalım. Ressamlar ustalaştıkça ne yapıyorlar biliyor musun? İlk işleri kullandıkları renkleri azaltmak oluyor. Bakıyorsun gençliğinde bütün renklere hoş geldin diyen ressam, yaşlandıkça bazı renkleri bir kenara çekip hep onlarla düşüp kalkıyor. Bütün renklerin hakkından gelemeyeceğini anlar anlamaz, «Hiç olmazsa şunlardan birkaç tanesi ile ahbaplığı biraz daha ileri götüreyim» diyor. Ressamın kullandığı renkleri kendi eli ile azaltmasının bir hikmeti daha olsa gerek:

— Biçim konusundaki titizliği.

Boyuna yeni biçimler arkasında koşan ressam ister istemez en güvendiği renklerle yola çıkıyor. En güvendiği, yani, «Şu rengin yanında

bu renk uslu durur. Bu renkle öteki şu kadar yüzyıldan beri birbirleriyle iyi geçinmiş olmalarıyla tanınmışlardır. Şu renge öteki renkten şu kadar katarsan falanca koyulukta bir renk çıkacağına eminim.» Bu tecrübeye bir de renklerin kararma, sararma, çatlayıp dökülme durumlarını da eklersek «güvenilen renkler» hakkında bir fikir edinmiş oluruz.

Bir deniz kıyısı tasarlayın ki, göz alabildiğine renkli çakıl taşlarıyla dolu olsun. Biraz ötesinde bir bahçe. Bahçe de baştan başa kıyıdan toplanan taşlarla döşenmiş olsun. Dünyamızın renklerini çakıl taşlarına, bahçedeki bu taşlarla örülen nakışları da bugüne kadar yapılmış tablolara benzetirsek, ressamların dönüp dolaşıp hep sayılı, belli taşları kullandıklarını göreceğiz. Aynı renkli taşlarla hepsi başka başka nakışlar düzenlemişler. Nakışların biçimleri başka başka, ama renkler çoğu zaman hep aynı renkler.

İşte bizleri; orman yeşili meydan muharebesinde; bozguna uğratan en bellibaşlı sebep bu idi. İşte 1900'den bu yana birçok ressamları paletin dışına uğratan, renk çeşitlerini yağlıboya, suluboya tüplerinde değil, olmayacak yerlerde aratan, tablonun üstüne; kendi eliyle bir konserve kutusu kapağı, bir kelebek kanadı, bir gazeteden kesilmiş bir ilan parçası yapıştırtan da bu idi.

Resim sanatının yarısı biçim ise, öteki yarısı da renktir. Zamanımızın ressamları gitgide artan bir iştahla rengin arkasına düştüler. Ama biçim boyunduruğu rengin boğazına öyle yapışmış ki, rengi onun elinden kurtarmak ne mümkün!.. İnsanlar biçime öylesine sarılmışlar ki onu öylesine okşamışlar, öylesine şımartmışlar ki; zavallı renk, en aşağı bir yüzyıl geride kalmış. Za-

manımızın ressamının en güzel tarafı renge de biçim kadar önem ve değer vermesindedir.

Eğer bugünün resmi birçoklarına yavan denecek kadar sade geliyorsa, bu sadelik rengin selameti uğrunadır. Rengin, biçimin yanı başında doludizgin koşabilmesi içindir. Bugünün ressamı bir odadan ötekine geçercesine bir renkten ötekine atlayabiliyor. Siz bir Greco'yu veya bir Rembrandt'ı bugün yalnız maviler, sonra turuncular, daha sonra bunların bir zerresini kullanmadan sadece yeşiller ve griler içinde tasarlayabilir misiniz?

Bugünün ressamı renge, en aşağı biçim kadar önem verdiği halde; rengi tam manasıyla avcunun içine alamamıştır. Bütün dünya okullarında biçim konusu hâlâ önde, renk arkada gelir. Güzel sanatlar eğitimiyle uğraşan bütün atölyelerde biçim üzerine söylenenler birkaç cilt tutarsa, renk konusu birkaç sayfayı ancak doldurur.

Bir Fransız atasözü, «Renkler ve zevkler üzerinde tartışma nafiledir» buyurmuş. Fransız resmi bugün, dünya resmine önderlik ededursun, bu sözde hâlâ renkleri Allah'a ısmarlamaktadır.

Biçim üzerinde bu kadar büyük bir titizlikle duranlar renkleri nasıl olur da böyle başıboş bırakabilirler?

Bugünün uyanık ressamları için biçimlerin bağlı oldukları kurallar gibi renklerin de kendilerine göre bir düzeni vardır.

Gözle tadılan bütün sanatlarda, parça boyları arasındaki kesin farklardan doğan bir düzen olduğu gibi renkler arasında da değişmez düzenler vardır. Zamanımızın iyi ressamları buldukları renk düzenlerinin kurallarını yalnız tablolarıyla açıklıyorlar. Usta çırak geleneğine boş verdikleri için,

«Bütün bunları yalnız başıma kendim ara-

dım, buldum. Siz de kendi başınızın çaresine bakın!» dedikleri için; bulduklarını düzenin iç yüzünde işçilik ve tezgâh tarafını açıklamıyorlar.

Resim eleştirmecilerinin, meraklılara yapacakları en büyük iyilik zamanımızın ressamlarında renk düzenini incelemek, bunun iç yüzünü, kulis tarafını yakalamak olacak.

Rengin, en ufak bir biçim ustalığından yardım görmeden yalnız başına bir şifa veya bir sıkıntı kaynağı olabileceğine; bir hareket, bereket kaynağı olabileceğine zaman zaman hepimiz şahit olmuşuzdur.

Matisse,

«Duvarları baştan başa güzel resimlerle donanmış bir hastanede, hastaların daha çabuk iyileşeceğine inanıyordum...» derken bazı renklere yüzde yüz güvendiğini belli etmiyor mu?

Bizim nesil, renk diye bellibaşlı bir dünyanın varolduğunu anlayalı çok olmadı. Hemen hemen hepimiz resme basmakalıp renklerle başladık. İşte yirmi sene hep aynı renkler içinde dönüp dolaştık. Neden sonra aklımız başımıza geldi, ama zamanla bazı renklere tütün gibi alıştık. Tütün kadar belalı huylar edindik. Ben kendi hesabıma, doğruluğuna, çıkar yol olduğuna yüzde yüz inandığım halde; senelerin biriktirdiği huylardan kurtulup tam manasıyla renklere sarılamıyorum. Ah elimde olsa ne yapardım biliyor musunuz?

«Bu sene yalnız yeşilin peşine düşeceğim» derdim. «Bütün bir sene gezer, dolaşır, kapanır yeşil arardım. Sonra kırmızıların. Sonra mavilerin... Gücümün yettiği kadar bunları sıraya kor, birer birer hepsini inceler sonra sizlere, 'Yeşile buyrun!' derdim. 'Maviye gelin. Morlara buyrun' derdim. Bir sergi dolusu yeşil, yalnız yeşil. Yeşilin hakkını yeşile vermek sırası geldi de geçti oğul!»

LEONARD'IN KÖPEĞİ

Ressam, heykeltıraş, mimar, mühendis, mütefekkir, şair, etti: altı hüner, on parmağında on sihirli fener, biri yanar, biri söner. Sanatkâr değil, mübarek fener alayı. Bir ömre bu kadar marifet nasıl sığar? Düşünmesi bile zor. İnsanın başı döner. Leonard* deyince herkesin aklına meşhur Jokond** gelir. Jokond deyince de ilahi bir tebessüm. Luvr Müzesini gezen seyyahların dudaklarında bu ilahi tebessüm vardır. Ellerinde de Jokond'un derhal postaya atılacak bir kartpostalı. Postacı olsaydım damgayı tam bu tebessümün üstüne vururdum. Biraz da geri kalanı görsünler diye! Burası niçin böyledir. On parmağında on hüner taşıyan bir gürbüz dehadan bize kala kala belirsiz bir tebessüm mü kalmıştır? Yook!.. Ama böyle olmuş işte!.. Sen istediğin kadar münakaşalara giriş: Leonard demek bu değildir diye kıyametleri kopar. Atı alan çoktan Üsküdar'ı geçmiştir. Jokond'un tebessümü bir çekirge sürüsü gibi kartpostallar dolusu, kitaplar, mecmualar, levhalar dolusu havalanmış ortalığı haraca kesmiştir. Yiğit adı ile anılır, resim dediğin de renkleri ve biçimleri ile anılmalıdır. Bu, kendisini yaratan sanatkârın adını unutturacak kadar meşhur olan mülayim hatun; hangi renklere, hangi biçimlere bürünmüştür. Tiryakilerine bir sorun bakalım size etinin rengi, budunun biçimi üstüne doğru dürüst bir şey söyleyebilecekler mi? Sadece,

«Etinden budundan bize ne? Bize onun ilahi

---

* Leonardo da Vinci

** La Joconde

tebessümü yetişir» der, sonra da, etine, buduna dokundunuz diye sizi kasaplıkla suçlandırmaya kalkarlar.

Evet, yiğit adı ile anılır, ama koca Leonard Dede Jokond'u ile anılır. Bana kalsa onu hepsi notları arasında rastladığım şu sözlerle hatırlarım:

— Köpek efendisine niçin bağlıdır? Onu niçin sayar? Efendisi köpeğe kemik verir, yiyecek verir de ondan. Eğer köpek, sahibinin kendisinden daha akıllı olduğunu bilseydi, onu muhakkak daha çok sever, daha çok sayardı.

Ey tabiat anaya, sadece karınlarını doyurduğu için bağlananlar, tabiatın ne kadar uçsuz bucaksız ve ne kadar müthiş bir düzenle yuğurulmuş olduğunu bilseydiniz, onu daha çok sevecektiniz.

Kelimeleri belki yerli yerinde kullanmadım. Bunu okuyalı en aşağı on beş sene oldu. Fakat gayet iyi hatırlıyorum; fikrin çatısı bu idi. Aynı notlar arasında: resim sanatının heykelden daha güç olduğunu, resim konularının sayısız denecek kadar çok, buna karşılık heykel konularının parmakla sayılacak kadar az olduğunu ileri sürüyordu. Resim hocası olarak bu fikri de benimsemiştim, ama bir parça kullandıktan sonra bu ikincisi aşındı. Avrupa heykel sanatı dışında öyle acayip, öyle zengin konulu heykeller gördüm ki Leonard'ın tarifi kısa gelmeye başladı, ama Leonard'ın köpeği hâlâ okuduğum gün nasıl dipdiri ise hâlâ öyle. Ben bu köpeği önüme katarak çeşitli avlara çıktım!. Ressamın tabiat anayla münasebetleri ne şekilde olmalıdır? Mesleğimizin belkemiğini kuran bu konuyu, ancak Leonard'ın köpek misaliyle çözebildim. Dilimin döndüğü kadar açıklayacağım: Bir köylünün toprağa bağlanması, toprağı bütün derinliği, bütün zenginliğiyle kavramış olmasından ileri gelmez. Toprak onun velinimetidir o kadar. Yoksa köylü Yunus Emre gibi,

Hor bakma sen toprağa
Toprakta neler yatur
Kanı bunca evliya
Bin bir peygamber yatur

diyerek fazla derinlere dalmaz. Köylü toprağın içinde adıyla sanıyla şu kadar çuval buğday, bu kadar çuval arpa görür. Ama köylü bir okuyup yazma öğrense. Hele bir kafasını da eli ayağı kadar işletebilse toprağın içinde onun da çok çeşitli şeyler göreceği tutar. Mesela linyit kömürünü de görebilir, bilmem ne madenini seçebilir. Hele bir gün eline bir mikroskop da geçirebilse, toprağın altında Yunus Emre'nin bile aklından geçmeyen evliyalar bulur çıkarır!..

İnsanoğlunu tabiat karşısında köpek hizasına düşüren nedir, midesi değil mi?

Sözün burasında cümle köpeklerin affını dilerim. Leonard Dedenin köpek kelimesini bir küfür olarak ele almadığını sanıyorum. Ben kendi hesabıma birçok insanların gerek eşeklere, gerek köpeklere niçin musallat olduğunu bir türlü anlayamamışımdır. Tanıdığım bazı insanlar arasında öyle acayipleri vardı ki, birisine küfretmek istediğim zaman onu ne köpeğe benzetmek gelir içimden, ne de eşeğe; hep o münasebetsiz insanları hatırlarım. Çünkü ne bir köpekten, ne de bir eşekten, onlardan gördüğüm fenalığı görmemişimdir.

Leonard'ın köpek misalini bir küfür olarak değil, sadece insan zekâsının altında bir ölçü olarak kabul edelim. Koskoca Leonard Dedenin, sevimli olmaktan başka bir kabahati olmayan köpeğe; köpek oğlu köpek, it oğlu it diye küfredeceğini tasarlamak güç...

Leonard'ın köpeğini kaldıralım. Yerine sadece maişet derdiyle çırpınan bir insanoğlu koyalım. Bir insanoğlu ki sabahtan akşama kadar bir dilim ekmek için efendisinin ayakları ucunda kuyruk sallasın dursun. Olmadı! Gene işin içine bir kuyruktur karıştı. Sabahtan akşama

kadar dilensin, çabalasın, ter döksün, yüzsuyu döksün.

Yalnız «boğaz» derdiyle dolu olan insanoğlunun başını kaldırıp da etrafına bir dünya gözüyle bakması kolay mıdır? Yalnız ekmek parası tasası ile etrafına bağlanan bir insandan kimseye hayır gelir mi? Köpeğin, pardon, insanın, efendisine yani tabiat dediğimiz anaya, neler borçlu olduğunu, bu dünyanın ne akılları durduracak bir tempoyla işlediğini tam manasıyla kavrayabilmesi için alim olması şart değil. Sadece belli saatlerde karnının doyacağından emin olması şart. İnsanı hayvandan ayıran farklardan; üzerinde en az durulan bu olsa gerek. Aç ayı oynamaz, sözünün buruk tadını tam manasıyla duydunuz mu? Bu sözün komik tarafını duymak için ayı olmak şart değil. İşin içine bir de ayı karıştı. Yazı bu gidişle hayvanat bahçesine dönmeden önce konumuza gelelim.

Leonard Dedenin birçok marifetleri vardı. Krokileri arasında, zamanımızın en ileri harp silahlarının çekirdeğini kurmuş denecek buluşları var. Alev makineleri, tank işini görebilecek arabalar, vb... Evet ama bu zat her şeyden evvel bal gibi ressamdı. Köpekle kemik hikâyesini resim dünyasına aktaralım:

Bir ressam tasarlayın ki ömrü boyunca karpuz, kavun resimleri yapmış. Çekirdeğinin üstündeki güneş parıltılarına varıncaya kadar incelemiş. Ha bire karpuz resimleri yapıp satarak gül gibi geçiniyor. Karpuz diyor, kavun diyor da mesela neuzübillah keçi boynuzu veya patlıcan demiyor. Varsa da karpuz, yoksa da. Bu çekirdekten yetiştiğini tasarladığımız ressama,

«Anladık bu konuda üstünüze yoktur, ama Allah rızası için, şu sizi ömrünüzün sonuna kadar geçindirecek dünyalığı alın da bize biraz da başka şeylerin resmini yapın. Mesela bir kertenkele çizin» diyecek olsak bu ressam,

«Asla!. Ben ömrümün sonuna kadar kavun, karpuz resmi yapacağım. Ondan ötesine taş çat-

lasa elimi sürmem!» der mi sanıyorsunuz? Hayır. Bana kalırsa bu zat şu iki yoldan birine sapar, ya «Eyvallah! Hele siz karnımı doyurun. Ben ne resmi isterseniz yaparım. Yeter ki nasıl yapacağıma karışmayın» der, yahut da, bundan böyle karnının doyacağını sağlama bağlamış olduğundan emin, gider karşı gazinoda dümbelek çalmaya başlar; gider polis hafiyesi olur, yahut vatmanlığa heves etmiştir. Olur ya? Biraz da başka bir zenaatın tadını çıkarayım der. Kısacası, Leonard'ın köpeği gibi sırf ekmek parası yüzünden resmini yaptığı konulara bağlanmış binlerce ressam vardır. Bunlar için asıl konu resim değil, ekmek parası olmuştur. Aksi gibi tabiatı en çok incelediklerini sananlar da bu ressamlardır. Resim sanatının kendine has cilvelerinden habersiz olan müşteri, onlardan resim değil sadece kavun karpuz veya balık satın alır. Aldığı malın da taze, çiçeği burnunda, sahici olmasını ancak kendi imkânlarıyla ölçer.

Leonard'ın sitemi köpeğe değil, tabiat anaya sadece mideleriyle bağlı olan kişileredir.

«Evet ama, bir ressam sadece kavun karpuz resmi yaparak tabiat ananın en gizli kapalı taraflarına aşina çıkmaz mı? Bir karpuz çekirdeğinde bütün bir dünyanın düzeni yok mudur? Sen hiç, kavun kabuğundaki nakışları alıcı gözüyle seyrettin mi? Bir tek kavun dilimi dünyamızın ortasından kesilmiş bir dünya dilimi demektir. Sen hangi hakla kavunu karpuzu küçük görüyorsun?»

İşte böyle alınırsanız işler sarpa sardı demektir!..

Eğer ressamımız bir kavundan bize dünyamızın budundan koparılmış bir dilim çıkarabilirse bu kavun başka kavundur. Bu kavun artık tadından yenilmeyecek kadar başka bir şeydir. Tadından yenilmeyecek kadar başka bir şey oldu mu, o artık kavunluktan çıkar, resim olmaya yönelir.

Bir tek kavun diliminde tabiat ananın bü-

tün dünyamızı saran nefesini duyan ressama ne mutlu. Bir tek kuru çekirdekten kocaman bir güneş parçası nasıl çıkar? Güneş hangi yollardan bu kapalı kutunun en mahrem köşelerine sızar? Bu güneş tadını, bu güneş balını kavun, gökyüzünden mi emer, topraktan mı çeker?.. Aklı başında, tadı dilinde olan bir ressam elbette bir dilim kavun karşısında tabiat ananın gizli kapalı taraflarını kurcalar. Bir defa da kurcalamaya başladı mı, kavunu yalnız gözleriyle değil bütün varlığıyla duyar. Bir de bakıyorsunuz ressam hazretleri kavun dilimi yerine size en beğendiği kadının en beğendiği tarafını çizmiş. Yahut da çocuğunun kumral başını resmetmiş. O da olmadı. Kavunu bırakmış da kabuğundaki menevişlere dalmış.

Bırakın adamcağızı ne isterse yapsın, yeter ki yaptığı iş, akıllıca, zekice, dünyaca, bir kelimeyle insanca olsun.

UFAK TEFEK ŞEYLER

Amerika yerlilerinin geleneklerini inceleyen, renkli resimlerle dolu bir kitap gördüm. Yerliler renkli kumlar, çakıl taşlarıyla fallarına baktırıyorlar. Bizim kahve falının başka türlüsü, daha ressamcası. Kabilenin sihirbazı renkli kumları toprağın üstüne serperek Ayasofya mozaiklerini andıran resimler yapıyor. Kuşlar, hayvanlar, insanlar, cinler, periler, melekler, ağaçlar, çiçekler ne çıkarsa bahtına. Enikonu ustaca tertiplenmiş olan bu resimler arasında boyuna tekrarlanan bir nakış vardı: yarısı insan, yarısı kuş, yarısı çiçek, bazen yerde, bazen gökte, bazen olmayacak bir yerde bu peri ile karşılaşıyorduk. Resimlerdeki bütün nakışların adları ve ne işe yaradıkları incelenmiş: Kimi iyilik meleği, kimi kötülük, kimi hastalık, kimi ölüm üstüne çalışıyor. Bütün resimlerde yer alan periye gelince, onun gördüğü iş hepsini bastırdı: Önemsiz, sahipsiz, ufak tefek şeylerin perisiymiş meğer...

Fal bittikten sonra renkli kumlar tekrar torbalarına konuyor, falcı münasip gördüğü renklerden birer avuç da fal baktırana veriyor. Fal baktıranlar erdiler mi muratlarına bilmem, ama ben bir türlü ufak tefek şeylerin perisini unutamıyorum. Bu peri hâlâ beni düşündürüyor; sanatkâr dediğimiz kişinin ta kendisi olsa gerek. Bizim değer vermediğimiz, üstünde durmadığımız, çiğneyip geçtiğimiz, unutup gittiğimiz, bayağı dediğimiz, aşağılık dediğimiz ufak tefek şeyler, olaylar, kişiler, işler, renkler, kokular, sesler... Bütün bunların tasası yalnız sanatkâr dediğimiz kimseye düşer. Kaşla göz arasında şimşek gibi çakıp geçen düşünceler, benzetmeler, se-

bepsiz sevinçler, huylanmalar, durulmalar, bulanmalar, bir o kadar çabuk dalmalar, dalga geçmeler, temize çekilmemiş rüyalar, kısacası incir çekirdeği doldurmayan şeylerin hesabı kimden sorulur? Tarih, coğrafya, aritmetik kitaplarından sorulacak değil ya, sanat adamından sorulur. İster kafamızda, ister defterlerimizde altını kırmızı kalemle çizdiğimiz olaylar parmakla sayılacak kadar azdır: Evlenmek, harp, büyük bir hastalık, daha beteri âşık olmak, iş bulduğumuz gün, iflas, şöhret, biri çıkar kafamızı kırar tersi de olabilir, bindiğimiz gemi şapa oturur, trenimiz yoldan çıkar, durup dururken kafamıza damdan bir kiremit düşecek olur. İşte size önemli olaylar. Ama biz bütün bunları ezbere biliriz, bunları her gün beraberimizde, nüfus kâğıtlarımızda, canımızda, ciğerimizde, yaramızda beremizde taşırız. Bu olaylar hayatımızın gideceği yönü belirtirler, o kadar... Geriye bu önemli olayların dışında bütün bir hayat parçasıdır kalır. Sanat adamının iyisi hepimiz için önemli olan konuları bilir, ama ömrümüzün yalnız bunlarla örülmediğini de bilir. Hayatımızda silik, bayağı, basit, ufak tefek şeylerin tuttuğu önemli yerin boyunu bosunu, tadını tuzunu eserinde veremeyen kişinin sanat adamı olabileceğine hiçbir zaman aklım yatmadı. Olayların çok önemlisini az çok hepimiz anlatabiliriz. Olayın dehşetinden dilimiz bile tutulsa onu ne yapar yapar elimizle, kolumuzla, kaşımızla, gözümüzle, anlatırız, ama deminden beri adını ettiğim incir çekirdeği doldurmayan şeyleri bize yalnız sanat adamları anlatabilirler. İşin tuhafı yaşarken metelik vermediğimiz bu şeylere sanat eserinde rastladığımız zaman çocuklar gibi sevinir güleriz. Ağladığımız da olur. Sanat adamı bizim yaşamadan geçtiğimiz çeşitli hayat parçacıklarını ele almış, bizim en önemli günlerimize verdiğimiz değerle onları incelemesini bilmiştir. Hayal meyal, yarım yamalak, üstünkörü yaşadığımız, tatsız tuzsuz nice günler (neylersin

ömrümüzün çoğunu bu günler kaplayıp gider!), nice saatler, dakikalar birden gözümüzün önünde canlanır, yeniden yaşama gücüne kavuşurlar. Karınca kaderince yaşar giderler. Romanda, hikâyede, tiyatroda, sinemada, şiirde, resimde sanat adamından hep bunu bekler dururuz. Çoğumuz bunu aradığımızın farkında bile olmayız, ama bunu bulunca ürpeririz: Evet evet, işte biz böyleyiz, insanoğulları böyleyizdir işte, dedik mi, bize bunu vermesini bilen sanat adamına tutuluruz. Sanat adamına karşı beslediğimiz saygının, sevginin belkemiğini kuran herhalde budur.

Yatılı bir okulda fena halde bunalan bir arkadaşım vardı. Bir gün cebinden takvimli defterini çıkarmış pis pis düşünüyordu. Bir ara başını kaldırdı, altını kırmızı kalemle çizdiği ayları saydı ve:

«Vay canına yandığımın işi!» dedi. «Baksana şu kadar ay geçmiş. Bu musibet yerde aylar, yıllar geçiyor geçmesine de, bir türlü saatler ve dakikalar geçemiyor...»

O zaman beni güldüren bu söz, sonraları acı acı düşündürdü: Bu bir türlü geçmediğine yandığımız saatler ileride; hayali cihan değecek olanlar arasına girebildi. Hayat taksisi yalnız bizim coşkun anlarımızda değil, her an, her saniye durup dinlenmeden yazıp duruyordu. Taksi dedim de aklıma geldi, ileride bir roman yazacağım tutarsa (bir bu eksikti zaten..) adını muhakkak «Taksi Yazıyor» kordum. Taksi yazıyor, sen istediğin kadar ıvır zıvır işlerle uğraş, dalga geç, uyu, şahane şekilde bunal, can sıkıntısından geber: Taksi yazıyor. Hayat taksisi kapıda, ama sen içinde yokmuşsun, kimin umurunda; taksimetre bu, bir defa kurulmuş durmadan yazıyor.

Resim alanında çok çeşitli tecrübelere giriştim, şeytanın aklıma gelmeyecek boyalarla bir o kadar acayip zeminler üstüne resimler yaptım, bu işin sevimsiz, güç, bunaltıcı, yıpratıcı taraflа-

rını denedim. Yazı alanında bu çeşit bir tek tecrübeye girişeyim dedim, öylesine şaşırdım, öylesine bunaldım ki, pes demeye mecbur oldum. Anlatacağım kolayınıza gelirse ne âlâ, sizi şimdiden tebrik eder, derhal edebiyat alanında şansınızı denemenizi tavsiye ederim. Tecrübem şu oldu: En ufak önemli bir olayla parçalanmamış, bayağı bir günümü olduğu gibi yazayım, dedim. Vay efendim vay! Sen misin böyle kalender bir tecrübeye girişen. Az kalsın aklımı oynatacaktım. Gece saat dokuzda yazmaya başladım: Sabah faslı, çocuğun azıcık ateşi var, gidip bir doktor çağırmak lazım (Çocuk olan evde her günkü olaylardan sayılır). Evet, ama kahvaltıyı olduğu gibi anlatmak lazım. Henüz evden çıkmadım, etti mi sana tam on sayfa. Çıkış, merdiven faslı, kapıcı, tramvay, doktorun bekleme salonu, duvardaki resimler, eski birkaç dergideki resimler, yarım yamalak okuduğum yazılar, pencereden görünen karşı kıyı, kokular, kedi, sokaktan gelen sesler... Tam on dakika beklemiştim doktorun odasında, yalnız orasını olduğu gibi anlatmak bir saat sürmez mi? Ha gayret dedim, doktoru aldım eve getirdim, onunla yolda konuştuklarımız, eve geliş, yani günümün henüz bir saatini yazabilmiştim, saate baktım, tam üç saat tutmuş bir tek saatin hikâyesi. Dişimi sıktım, parmaklarım, kafam uyuşana kadar yazdım, sabah oluyordu. Dışarıda ilk sütçü beygirleri, ilk tramvay, sonra bütün haşmetiyle doğan güneş. Hiç durmadan tam dokuz saat yazmıştım, yüz sayfa kadar bir şey tuttu. Dokuz saatte günümün yalnız dört saatini yazabildim. Bunu da tam manasıyla yazabildiğimi sanmıyorum, bazı noktaları aynen yazamadım. Neden mi? Bazılarını yazmaya üşendim. Bazılarını beceremedim, bazılarını bile bile ıska geçtim. Öyle ya, yolda güzel bir mahluk görmüşüm, onu görünce neler düşünmüşüm, sen ona istediğin kadar ressam gözüyle, edebiyatçı gözüyle baktığını karına anlatana kadar...

Bilerek, bilmeyerek hepsini yazamadığım halde dört saatin hikâyesini yazmak dokuz saat sürdüğüne göre bütün günü olduğu gibi yazmak ne kadar sürecekti? Hesabım çok kıt olmasına rağmen, bunu bir kaleme vurunca cesaretim kırıldı. Çok istediğim halde bu tecrübeye yeniden girişemediğimin sebeplerinden birisi de şu oldu: Yazımın sonlarına doğru, yani günün öğle vaktini anlatırken dışarıda bütün haşmetiyle sabah oluyor, güneş doğuyordu. Çoktan yazıyı unutmuş, doğan güneşin denizde, gökyüzündeki çeşitli renk cümbüşlerini seyre dalmıştım. Beni yazı yazmaktan çelen, bu anda güneşti ve bu olay beni yazdığım şeylerden daha çok ilgilendirdi. İleride onun yerini başka daha önemli olaylar da alabilecek, beni yazıdan edecek, kendine çekecekti. İşte, *Taksi Yazıyor* romanı o anda aklıma geldi. Sen içeride yazadur, çizedur, dışarıda taksi yazıyor, dışarıda hayat gürül gürül akıp gidiyor. Sanat adamının en önemli meselesi bu olsa gerek: Kendini tepeden tırnağa kadar sanatına verdiğin zaman yaşamadan geçip giden hayat parçası. Peki bunun hesabı kimden sorulacak?

SANAT VE POLİTİKA

Sanatı tarif etmeye mecbur olsam: Oyundur, derim, ama bir kişiyle oynanan en güç, en belalı, en tatlı, en güzel oyun. Bir oyun ki, kaç kişi tarafından takip edildiğini en titiz istatistikçiler rakama vuramazlar. Bir oyun ki, dünya alanında oynanır. Bir oyun ki, sahnesinde her zaman bir tek kişi, seyircileri arasında gelmiş, geçmiş ve gelecek nesiller bulunmaktadır. Bir oyun ki, su ile ekmeğin yanı başında yer alır.

Oyun der demez akla çocuk gelir ve bir vuruşta tarifemizi çeler, öyleyse: Sanat yaşlı başlı, aklını başına, zekâsını eserine devşirmiş olgun kişilerin oyunudur diyelim. Gene mi olmadı? Yani yüksek atlama da sanat mıdır diyeceksin. Öyle ya!... Bir kişiyle atlanır, aklı başında adamlar da atlar değil mi? Evet, ama eğer bu sporcu gelmiş, gelecek bütün insanları kendine bağlayabilirse onda muhakkak bir sanat yeniği, bir sanat tüyü vardır. O, ya sporu sanat alanına getirmiş, yahut da sanatı spora çevirmiş bir bale kurdu; ne bileyim ben dans perisi gibi bir şeydir.

Oyunun dik âlâsını, saçlı sakallı kişilerin oynadığına hepimiz şahit olduğumuz halde oyun deyince gene çocuğu düşünürüz. Sanat oyundur derken, işin içine çocuk da girecek, çocukluk da. Daha kundakta iken, çeşitli telkinler, peşin fikirlerle beslenememiş ise, çocukta her zaman hepimizi şaşırtan, eşine ancak sanat eserlerinde rastladığımız bir tazelik, bir sadelik, bir olgunluk vardır. Çocukluğumuz (acıdan, sızıdan baştan başa yanıp kavruk kalmamışsa), hepimiz için tadına doyulmamış bir meyvedir

Yarap.. Gökyüzünde bir yerde saklı çocukluğumuz.
Dokunma nasılsa unutmuşuz.
Dokunma... Sımsıkı kapalı dursun.
Senin sırrın, bizim çocukluğumuz
Ve cinnet öteden beri kapı komşumuz.

Çocukta sanatkârı andıran, sanat adamında da çocuğu hatırlatan bir şeyler olduğu muhakkak. Bunları incelerken karşıma politika çıktı. Yanılmıyorsam her ikisinde de bir olan nokta şu: Politika karşısında takındıkları tavır... Yaşamakta olan, gündelik politika karşısında sanat adamı da çocuk kadar yaya kalmıştır. Çocuğun dünyasını oyun nasıl insafsızca sarmışsa, sanat eseri de aynı titizlikle sanat adamını kendisine bağlar, ona kolay kolay göz açtırmaz.

Ben kendi hesabıma delikanlılık çağının çeşitli nimetlerini tatmadan çocukluktan gözümü açar açmaz kendimi sanat kapısında buldum. İçine girip girmediğimi Allah bilir, ama bu kapının önünden hiçbir zaman kendi dileğimle ayrılmadım. Nasrettin Hocanın kapısı gibi nereye gitsem onu da beraberimde götürmeye ahdettim.

Kendi başıma yalnız meyveleri ve kadınları keşfettim, ondan ötesini birer birer sanat eserlerinden öğrendim. Yirmi yaşındaydım, veremli bir çocuğu anlatan bir roman okuyordum, çocuk boyuna, «Ağaçları göreceğim geldi, beni ağaçlara götürün, ağaç görmeden ölmek istemiyorum» deyip duruyordu. Sabaha kadar çocuğun ağaç sevgisi iliklerime kadar işlemişti. Gün doğarken en yakın bahçeye koştum. İlk rastladığım ağacı öptüm. Uyanan büyük bir bahçenin bütün yapraklarıyla ürperdim: «Sahi ağaçlar ne güzelmiş» dedim. O gün bugün ağaçlarla aram iyidir, aramızdan su sızmaz. Ağaç dalları, budakları, meyveleri; her haliyle yaptığım işlerin hepsinde bana sormadan yerini alır. Ağaçları olduğu gibi yavaş yavaş bütün dünyayı sanat eserlerinin arasından öğrendim. Bu arada yalan yanlış şeyler

de edindim. Bana dünyanın çeşitli köşelerini tanıtan sanat eserleri, insandan bahsetmeyi en sona bıraktılar, yahut ben ancak kırkına doğru bu konuda doğru dürüst bir fikir edinebildim. Bir de baktım ki, her şeyin aslı astarı insanmış...

İnsanmış her ne var âlemde, insan âlemde hayal ettiği müddetçe değil, insanları sevdiği kadar yaşarmış. İnsanları seven mis, sevmeyen bir hoş kokarmış. İnsandan ötesi yalan, allı yalan pullu yalan, yalan oğlu yalanmış. Benzetmek gibi olmasın, ama hani devanası mağaraya girmiş de, «Burnuma insan kokusu geliyor» demiş ya, bu fakir de ancak kırkına girerken adıyla sanıyla insanın farkına vardı. İnsan kokusu diye tutturdu. Bana öyle geliyor ki, bir Avrupalı bu gerçeği yirmi, yirmi beş yaşında kavrar. Hadi biz bir renk cümbüşüne kapıldık da insandan ötesinin boş olduğunu çok geç fark ettik, ya sizler? Sanatla bağlı olmayanlar?. Eğer sizler de bu gerçeği kavramakta bizim kadar gecikirseniz işimiz çiriştir. Şimdi kendimi yokluyorum da, eğer yirmi yaşındayken ağaçlara âşık olacağıma, aynı sevgiyle insanlara bağlansaydım, ne yapardım biliyor musunuz? Hiç şaşmadan politika hayatına atılırdım. Derhal bir masaya, bir iskemleye tırmanır. «Ey insanlar! Etmeyin, eylemeyin, şöyle yapın, böyle yapmayın» diye girişirdim. Tabii kimi söver, kimi över, kimi okşar, kimi basardı tekmeyi. Ama yirmi yaşında bir delikanlı için bütün bunların sözü mü olurdu? Yirmi yaşında olsaydım (Aksi gibi şu, *olsaydım*lı, *bulsaydım*lı sözler de bana hemen, halamın tekerlekleri olsaydı bisiklet olurdu... tekerlemesini hatırlatır) politika kapısını zorlardım, politikayı meslek edinirdim. Politikanın da bütün meslekler gibi, çıraklığı, kalfalığı, ustalığı olsa gerek, üç kuruşluk kösele ziyan etmemek için kunduracılık bir meslek olur da icabında üç yüz bin kişinin hayatına mal olabilecek politikacılık dörtbaşı mamur bir meslek olmaz mı? Öyle bir meslek ki, çivisi insan, dikişi insan, harcı insan,

tezgâhı insan, tavanı, döşemesi her yanı insan. Bazen nalçalı kunduralar, bazen kadife terlikler, bazen yalınayak, ama hep insan yüreklerine basarak dolaşacaksın. Canını dişine, kelleyi koltuğa, gemi azıya alacaksın. Her devirde hacıyatmaz gibi çok oturan, gidene ağam, gelene paşam, bir porsiyon aile politikasından değil, er meydanı politikasından bahsediyoruz. Yaşlandıkça politikanın yaman bir meslek olduğunu daha iyi anlıyorum. Hangi taşı kaldırsak altından politika çıkıyor. Bu yaşa kadar politikanın «P»sine bile dokunmadım. Günlük politikayla sanatın bir arada yürüyeceğine hiçbir zaman aklım yatmadı. Ama sen istediğin kadar sayım suyum yok de, ben sanattan başka bir şeyden anlamam de; politikanın, umurunda bile değil aklına esmeye görsün, tavşanın üstüne tilki etiketinin yapıştığının resmidir. Sen tavşan olduğunu ispat edene kadar!..

Başlarken, sanat bir kişiyle oynanan en zor ve en güzel oyundur, dedik. Galiba politika da hepimizle birlikte oynanan en büyük, en belalı ve en çekici oyunlardan biri olsa gerek.

AH BU ÇİNGENELER

Neredeyse bir sene olacak, İstanbul deyince diye tutturdum, ilk çırpıda aklıma gelenlerin bir kısmını çizdim, çizemediklerimi yazdım, daha doğrusu yazmak istedim: İstanbul deyince aklıma neler gelir neler, sayıp dökebilmek için hepsini birer birer, Karadeniz kadar mürekkep, Akdeniz kadar kâğıt ister. Bu kadarı yeter mi? Bir değil mangal kadar kocaman bir çift yürek, tosun gibi de bir çift bilek ister. İstanbul deyince aklıma neler gelir neler, tepeden tırnağa ateş kesilmiş bir erguvan dalı, tabanca sıkar gibi çiçek açan delifişek kestaneler, sonra Kocamustafapaşa, Gureba, Haseki, hastaneler... Ahhhh... Gün olur hepimizin yolumuz düşer.. Ah, aklımdan ölümüm geçer... Merhaba Cahit Sıtkı, merhaba!.. Ah ile başladı mı mısra adamın yolunu Cahit Sıtkı böyle keser. Ne tuhaf değil mi? Eğer şair mısraı şiirine, kelimeyi mısraa tam manasıyla oturtmuşsa, hafıza ne kadar zayıf olursa olsun, şiir bir gün ummadığınız bir yerde karşınıza çıkıyor, olgun mısra, olgun eser, yaşama gücünü insan yüreğinden alan bir varlık kesiliyor. O artık güzel kurulmuş bir yapı değil, yaşayanlar arasına katılmış bir mahluktur. Sanat adamlarına insanüstü değerler verişimiz herhalde, hızını buradan alıyor. Tabiat ananın öz evlatları arasına, onlar kadar güçlü kuvvetli eserler katabilmek... Ah, aklımdan zeytin ağaçları kadar uzun ömürlü, meyveleri kadar bereketli eserler geçer, bu köprü böyle kurulmuş üstünden neler geçer. İstanbul deyince aklımdan köprüler geçer, köprünün üstünden bir Çingene kızı geçer. Bizim atölyede modellik yapmıştı, gayet iyi hatırlıyo-

rum, adı Sabiha idi ama o, Sabiye derdi. Bir de kız kardeşi vardı, çıplak pozlara katiyyen yanaşmadılar, allı pullu elbiseleriyle birkaç ay çalıştılar, sonra bir gün gözleri dolu dolu geldiler:

«İyi para verirsiniz güzelim, ama biz gideriz, çalışmayız burada, derler bize boyuna: Ah! Çingeneler...»

Ve bütün ısrarlara boş verip çekip gittiler. İstanbul deyince aklıma, neler gelir neler, ama, sayın bayanlar baylar, bugünkü konumuz Çingeneler. Size Sabiye'mi takdim ederim, takdime değer:

İstanbul deyince aklıma Sabiye'm gelir
Sabiye'm boyundan büyük bir demetle
Sarıyer'den gelir, Pendik'ten gelir
Bahar nereden gelirse velhasıl Sabiye'm oradan gelir
Bazen ağlar yana yana bazen güler döne döne

Ne delidir ne divane
Aslını ararsan Çingenedir
Tepeden tırnağa güneştir, topraktır, anadır
Analar içinde bir tanedir
Biri karnında, biri burnunda, biri memesindedir

Canını mendil gibi dişine takar
Her haline candan bir şeyler katar
Bir ucundan girer şehrin ötekinden çıkar
Alçakgönüllüdür Sabiye'm
Hem maşa satar, hem göbek atar
Ver bir çeyrek güzelim der
Ne ise halin o çıksın fa-lin
Canı çıkar Sabiye'min falı çıkmaz
Sonra anlatır dün gece başına gelenleri:
Görürüm üryamda bir sarı yılan
Cenabet uğraşır durur benimlen
Uyanır bakarım benim bebeler
Yatağın öteki ucuna kaymış
Ayağımın parmaklarını emer...

Sabiye'min hikâyesi burada bitecekti, ama geçen akşam Sabiye'm Şehir Tiyatrosunda karşıma çıkmaz mı? Az kalsın tanıyamayacaktım. Zayıftı, şişmanlamış; toydu, pişmiş, feleğin çemberinden geçmiş. Sabiye'm, sizin anlayacağınız Halide Pişkin olmuş sahneye çıkmış ve Cevat Fehmi'nin «*Kadıköy İskelesi*»ni abat etmiş. Hani marulun göbeği, karpuzun göbeği, soğanın cücüğü vardır ya, her eserin de bir yüreği olur, bu belki bazen kişiye, kişinin o günkü durumuna göre değişir: Aynı eserin yüreği bence şurası olur, sence burası, yani şu canımızı ağzımızdan getiren bir tarafı olur ya, bence «*Kadıköy İskelesi*»nin yüreği Çingenesi oldu. Vatmangiller, gecekondularını yaptıktan sonra hep bir ağızdan Dağbaşını marşını söylemeye başlayınca, gecekondu birdenbire bir izci çadırına, sahici dram da şakacığa dönecek oldu. Vatmanla karısını, birden, kısa pantolonlu izci çocuklar gibi tasarlamak piyesi sendeletebilecek bir çelme oldu derken, Halide Pişkin bütün Çingeneliğiyle peyda oldu, marşın burukluğunu giderdi. Oyunda bütün sanatkârlar iyi idiler, fakat piyes Halide Pişkin'in dilinde birdenbire ateş alev parlayıverdi. Daha demin gözleri dolanlar şimdi çocuk gibi gülüp alkışlıyorlardı. Demek Çingenelere karşı sahici bir sevgi besleyenler çoktu, demek Çingene yalnız cimriliği, kötülüğün birçok çeşidini sırtlamış damgalı bir varlık değil, aksine, sevimli, cana yakın, aza katlanabilen, dağlarla, kırlarla senlibenli olabilen, acısından çok keyfini, sevincini göstermekten hoşlanan bir insandı. Ben Cevat Fehmi'nin yerinde olsam Halide Pişkin'in yakasını kolay kolay bırakmaz, sırf onun hatırı için oturur bir piyes yazardım. Bizim piyes yazarlarımız sırf Naşit için bir piyes yazmış olsalardı ziyan mı ederlerdi? Naşit'in ne yaman bir aktör olduğunu zamanla daha iyi anlıyorum. O, bizim Şarlomuzmuş da farkında değilmişiz. Zaten şu bizim sanat piyasamızdaki değer kantarı nasıl işler, nasıl tartar anlayamadık gitti... Ok-

ka üstüne mi çalışır, kilo üstüne mi, bilinmez. Değer biçenlerimizin değeri sorulmaz, hele bir soracak olun patırtılarından durulmaz. Bir esere değer damgası vurmaya heveslenenler her şeyden önce bu alanda değerli bir kitap yayımlamış olmalıdırlar. Resim tenkitleri, eleştirmeleri yapanın ressam olması şart değil, ama resim üstüne ciddi bir eser kaleme almış olması şarttır.

Sanat eserlerini büyük bir sevgi ve saygı ile inceleyen bir kitap, sanat eserlerinin kendisi kadar önemli olabilir. Memleketimiz, kat kat, katmer katmer sanat eserleriyle yüklüdür. Bunlar arasında Süleymaniye, Ayasofya gibi bütün bir ömrü zevkle doldurabilecek eserler vardır. Günümüzün sanatıyla uğraşmaya vakit bulamayanlar, onu küçük görenler acep niçin bu eserleri incelemezler? Güzelsanatlarımızın, edebiyatımızın, halk sanatımızın her kolunda, eleştirmecilerimizin katacakları canla yepyeni bir ömre kavuşabilecek bir sürü sanat eseri bekleşip duruyor. Değer hükmü verenlerimizin bir sergiye birkaç kere, bir piyese hiç olmazsa iki defa gittiklerine çok az rastladım. Ben tiyatrodan nasibimi alamadığıma yanarım. Bizde ve Fransa'da üst üste o kadar kötü piyeslere düştüm ki, tiyatrodan sıtkım sıyrıldı. Şu son seneler içinde Ankara Devlet Tiyatrosunda, Küçük Sahnede gördüğüm birkaç piyes beni yeniden sahneye çekti. Bu sene gelen Fransızları ve bizimkileri gördüm. *Kadıköy İskelesi*'ni seyrederken bu piyes için çıkan bazı yazıları bir kelimeyle insafsızca buldum. Ben bu piyesi sevdim, niçin mi? Bu piyes ne zamandan beri çoğumuzun kıyısında, kenarında dolaştığımız en önemli meselelerimizden bir tanesine uluorta girişivermiş. Ev sahibi kiracı meselesi, arkasından gecekondu çıbanı, hatır gönül dinlenmeden ortaya konulmuş. Ama dahiyane bir şekilde konulmamış. Biz hep dahiler peşindeyizdir zaten. Dehadan aşağısı bir türlü idare etmiyor. Dünya çapındaki eserler hizasına yüzde yüz bizim olan konularla çıkabiliriz. Yüzde yüz yerli

olup olmadığımızı ölçebilmek için de dünya sanatını çok yakından bilmemiz şart. Cevat Fehmi'yi tamamıyla bizim olan bir konuya giriştiği için, böyle bir konuya canından bir parça katabildiği için tebrik ederim. Daha önce ustalar tarafından ele alınmamış, çeşitli imbiklerden süzülmemiş bir konuyu ele alıp da bir çırpıda şaheserler arasına yükseltebileceğini sananlara da, «Yağma yok reis...» derim. Gecekondu kelimesi bizim elimizde doğdu; olsa olsa on beş yaşındadır ancak. Bu kelime bir sanat eserinde billurlaşabilmek için daha kaç fırın ekmek yiyecek... *Kadıköy İskelesi*'nde bu kelimeye candan, insandan bir koku sinmiş. «İçerisine insan kokusu sinmiş mısralara vurgunum. Bıçak gibi kemiğe dayansın yeter. Eğri büğrü, kör, topal kabulüm» derken köy türkülerimizin burukluğunu düşünmüştüm. *Kadıköy İskelesi*'nde mis gibi insan kokusu var. Hele o Çingeneli sahneyi kolay kolay unutamayacağım. Ah, bu Çingeneler... Gelin elimiz değmişken bir kelime icat edelim: Çingenomani... Kabullenenler: Çingenoman, Çingeneloji. Bu konuya ilk kancayı takan Osman Cemal değil midir? Son olarak aynı konuya Samim Kocagöz'ün «Yeditepe»de çıkan nefis bir hikâyesinde rastladığımı Çingeneloji kongresinde bildirmeliyim. Aman yarabbi, bu hikâyede de bir Çingene var, o kadar sahici, o kadar candan, o kadar bizden ki, ne diyeyim bu Çingenelerde çok iş var vesselam.

SİPARİŞ ÜSTÜNE

Kendini sanata veren kişi başlangıçta ufak bir sanat çerçevesi içinde dönüp dolaşır. Bu çevreyi eş dost, usta çırak gibi en yakın tezgâh gediklileri çizer. Bir yandan gençliğin dumanı, öteden her sanat eserinde yeniden keşfedilen hazinelerin sevinci derken hayat şartları ağır basmaya, meslek keyifleri taş kesilmeye başlar. Meslektaşlardan örülü çevre çil yavrusu gibi dağılır, herkes kendi çöplüğüne kapanır, kimisi için kahredici, kimisi için de yaratıcı, abat edici yalnızlıktır kendini gösterir. Öyle bir yalnızlık ki, elinden hiçbir sanat adamının kurtulduğu görülmemiştir. Tohuma toprak ne kadar lazımsa sanat adamının da eseriyle baş başa kalmaya o kadar ihtiyacı vardır. Ama bu eseriyle baş başa kalma bir nevi diri diri gömülme demek değildir. Toprağın ıslak karanlığından güne, güneşe fışkıran başak gibi sanat adamını da kendi eseri içine hapseden yalnızlıktan gene kendi eseri çekip çıkarır. Şekerin bir bardak çay içinde nasıl eridiğini seyredercesine eserinin hayata karışmasına şahit olan sanat adamlarına ne mutlu... Piyesini sahnede görmeden, kompozisyonunu dilediği orkestrada dinleyemeden, romanını bastırmadan, resmini bir duvara astırmadan göçüp giden sanat adamlarına acımakla elimize ne geçer? Onlar bizden merhamet değil, sadece sevgi istediler. Eserinin hayata karıştığını göremeyen sanat adamını; çocuğunu yalnız kundakta görebilmiş bir anaya benzetmek mümkündür. Gerçi adam olacak çocuk kundağından bellidir, derler ama kulak asma... Adam olacak çocuk karşılaştığı hastalıklara gösterdiği dayanma gücünden, adam

olacak sanat eseri de hayata karışma gücünden belli olur. Peki ama bir de «*A benim hacı yarim*» türküsü var... Bak bir kolayını bulmuş hayata karışmış, plakta, radyoda ikide bir karşımıza çıkıyor, bir de elli seneden beri Ada sahillerinde aslı astarı mevcut olmayan sevgiliyi bekleyen, hacıyağına bulanmış bir şarkı var. Evlere şenlik her ikisi de ayakta, yaşamakta, haberimiz bile olmadan günlük hayatımıza karışmakta, çocukluk hatıralarımızın arasına sinerek sevimli olmanın yolunu bulmaktalar. Peki, ama bunlar da mı sanat eseri? Bunlar da mı güzel? Ya o on binler, yüz binlerden dem vuran safi palavra romanlar? İşte onlar da hayata karışmışlar. Hayata karışan her şey güzel olsaydı, sokaklarımız sergi, caddelerimiz müze olurdu. Sanat adamı kavun değil ki, koklayıp olmuş mu, ham mı anlayalım... Hem ilk eseriyle bir sanat adamının nereye varacağını anlayabilmek için... Evet işin içine büyük çapta ticaret tasası karıştıkça bu soruların altından çıkmak çok zor. Aksi gibi ticaretle sanat öyle birbirlerine sarılmışlar ki, hangisinin bittiği yerde öteki başlıyor anlayana aşkolsun... İşte size nefis bir cilt içinde toplanmış, yüzlerce renkli resimle donanmış bir kitap... En aşağı on bin sayı satılıyor. Öyle bir kitap ki, turist gözüyle hiçbir zaman tadını çıkartamayacağınız yüzlerce eseri ayağınıza kadar getirivermiş. Alan da kazanıyor satan da... Ticaret tasası böyle bir kitapta sanat tasası kesiliyor. Ticaretin sihirli eli sanat eserine değer değmez, eser bir çırpıda bütün dünyanın malı kesiliyor. Sanat adamının yoktan var etme, yaratma gücüne ticaretin yayma, bütün dünyaya mal etme fendi karıştı mı sihir tamamlanıyor, o kadar ki sanatın hayata karışması demek, sanatın ticarete karışması demek oluyor. Sanat kuşu ticaret kanatlarıyla havalanıyor. Yalnız kuşu mu? Bu sihirli kanat yalnız kuşu değil, yumurtayı, yuvayı, bazen ağacı bile kökünden söküp uçuruyor. Hani o demin adını ettiğimiz, o yamrı yumru «A be-

nim hacı yarim» türküsüyle Ada sahillerini haraca kesen şarkı var ya, bu acayip yaratıklar muhakkak bir punduna getirip bu kanatlardan birer tane edinmişlerdir.

Ticaretle sanatın bu kadar senlibenli olduklarına emin olduğumuz halde, ondan niçin umacıdan korkar gibi kaçarız? Bugün bir sanat adamına, «tüccar» dediniz mi bırakıp kaçın... Onu ortasından ikiye böldüğünüzün resmidir. Sanat adamlarının bu telaşı nereden gelir? Niçin eserini bilmem hangi ünlü tabiin basacağını öğrendiği zaman sevincinden oturup ağlar da, sonra: yahu, sen bu işin ticaretini yapıyorsun dendiği zaman küplere biner? İşin burası her zaman pırıl pırıl aydınlık değildir? Benim oldukça iyi piyano çalan bir arkadaşım vardı. Hayatını kazanmaya mecbur oldu, bir gazinoda piyano çalmasını teklif ettiler, maazallah teklif edeni de, piyanoyu da parça parça edecek oldu. Küstü; piyanoyu bıraktı, kendini neye verse beğenirsiniz? Gübre ticaretine atıldı ve boğazına kadar, paraya gömüldü. Papaza kızıp perhizi bozmak buna derler herhalde... Namuslu bir demirciyle namuslu bir sanat adamının arasında ne fark var? Birisi dövdüğü demiri satar, öteki sazını parayla dinletir, ikisi de ticaret yolundan aynı kapıya çıkar. Ticarette sanat adamını yıldıran başka bir şey olsa gerek... Müşterinin kulu, siparişin esiri olma korkusu. Müşteri ne kadar sanattan anlarsa anlasın sanat adamına akıl öğretmeye, öğüt vermeye kalktı mı, hele bu öğütler sanatkârın bir ömür pahasına elde ettiği meslek tellerine dokundu mu, işin içine şeytan karıştı demektir. Bir sanat adamına yüklenecek en ağır yük, ona sonuna kadar itimat etmektir.

«Usta, bana yapabileceğin en iyi işi yap...» dediniz mi kaleyi içinden fethettiğinize emin olabilirsiniz. Yalnız bizim memleketimizde değil, dünyanın her tarafında zaman zaman, yer yer mantar gibi bitiveren zevksizliklerin çoğunu kötü siparişlere borçlu olduğumuz gibi şaheserlerin ço-

ğunu da bu halden anlar erbap kişilerin siparişlerine borçluyuzdur.

Söze başlarken, sanat adamı mesleğe girince küçük bir çevre edinir, demiştik. Sonra bu çevre çözülür, sanatkâr yapayalnız kalır dedik de, sonunu getiremedikti. Evet sanat adamı muayyen bir yaşa kadar kendi kendine siparişler verir. Günün yettiği kadar bu siparişleri zamanında teslim eder. Fakat bir gün gelir artık kendi kendine siparişler veremez olur. Bu, bazen bir nevi bıkma, bir nevi doyma, bir türlü, kendine güvenme, belki de sadece yıpranma demektir. İşte tam o aralık sanat adamının imdadına koşulmazsa, tam bu sırada ona boyundan büyük siparişler verilmezse, işi tamamdır. O zamana kadar ziyan olmayan müşterisiz meta o andan itibaren çürümeye başlamış demektir. Bütün milletlerin sanat tarihlerinde yer yer kocaman güller gibi açılan sanat eserlerinin hemen hemen hepsi sipariş üstüne yapılmıştır. Çıraklık, kalfalık, ustalık devrelerini doğrudan doğruya sipariş edilen işler üstüne de idrak eden sanatkârlar vardır. Çıraklardan, kalfalardan vazgeçtik, ustalıklarını ispat etmiş sanatkârlarımıza akıllıca siparişler verelim yetişir. Bunları söylerken gözümün önüne adıyla sanıyla birkaç ressam arkadaş geliyor. Bu arkadaşlar en ufak bir yardım beklemeden, yirmi, yirmi beş sene durmadan çalıştılar. Boyuna kendi kendilerine siparişler verdiler, sonra yoruldular. Şimdi her geçen gün onları mesleklerinden bir parça daha uzaklaştırmakta... Bir ara onlara kızacak oldum, «Bal gibi tembellik bu» dedim, ama artık dilim varmıyor, onlara değil kendimize kızıyorum. Bir sanat adamından insanüstü bir güç, akılları durduran bir mucize beklemeye ne hakkımız var? Hem elimizi uzatıp bahçemizdeki olgun meyveyi devşirmesini becereremeyelim, hem de o boynunu büküp yere düştüğü zaman içerleyelim? Olur şey değil...

1

BİR GARİP KİŞİ

Suadiye'deki Plaj Gazinosu yeni açılmış, mevsiminin, plajın, gazinonun en civcivli günlerinden biri. Şort modası, çeşitli deniz kıyafetleri kıyılara yeni yeni dökülmeye başlamış. Gazinoda, öğle yemeğinde, her masa bir telden çalıyor. O zamanlar pek alışık olmadığımız, deniz kıyafetlerinin en tuhaflarını ecnebiler teşhir etmekte... Derken bunların hiçbirisine benzemeyen bir müşteri peyda oluyor. Başında, ensesine yığılmış kocaman kenarlı bir Vagner beresi üstünde acayip bir pardösü! Parlak lacivert bir kumaştan. Yakası yok. Yaka yerine tam gırtlak hizasından, topuklara kadar asker adımlarıyla inen bir sıra parlak düğme. Ayaklarında da görülmedik sandallar. Ha ağzında da kocaman bir puro sigarası. Müşteri evvela Almanca bir şeyler söylüyor, garsonun Almanca bilmediğini görünce, Fransızca müthiş bir yemek listesi döktürüyor. Havyarından tutun da balıkla, etle içilecek şarabın çeşidine kadar. Yemekten evvel biraz çerezle birkaç kadeh viski münasip görülüyor. Sonra müthiş bir yemek faslıdır başlıyor.

Öteki müşteriler çoktan yemeği bitirmiş, ötede beride kestirmeye başlamışlar. Ama bizimki hâlâ peynirler üstünde bazı fikirler atıyor ortaya. İkindi güneşiyle birlikte kahve ve hesap listesi gelmiş dikilmiş. Müthiş bir yekûn. Krallara, prenslere yaraşan bir rakam. Garson korka korka listeyi masanın görünür bir tarafına koymaya çalışırken müşteri elinin tersiyle listeyi itmiş, garsonu da sinek kovar gibi kovmuş. Garsonu

bir telaştır almış, tekrar listeyi yerine yerleştirince müşteri kızmış, listeyi aldığı gibi parça parça edip garsonun yüzüne fırlatmış. Neye uğradığını şaşıran garson hesap listesinin parçalarını toplamaya çalışırken, müşteri bir gülmedir tutturmuş. Sonra etrafını saran garsonlara;

«Beş param yok!» demiş çıkmış işin içinden.

Durumu gazinonun müdürü incelemiş, beğenmemiş, kalkmış müşteriyi sigaya çekmeye başlamış:

«Ne demek istiyorsunuz?»

«Hiç! Param yok diyorum.»

«Peki paran yoksa ne diye gazinoya geliyorsun?»

«İki gündür açtım da ondan.»

«Peki parası olmayan adam viski ile havyar mı ısmarlar? Peynir ekmek nene yetmezdi?»

«Öteden beri bayılırım, havyara da viskiye de, hem ölmüş eşek kurttan korkmaz ki!. Hah.. Hah!.»

«Ya, öyle mi? Soyun şu münasebetsizi. Nesi var nesi yok sırtından alın da aklı başına gelsin.»

Garsonlar yağlı müşterinin üzerine atılıyorlar. O hiç telaş etmeden, bir iskemlenin üstüne çıkıyor, bir Cirano edasıyla etrafını saran meraklıları selamlıyor. İçtiği viski, siyahlı beyazlı şaraplar boşa gitmemiş olacak. Mükemmel bir aktör gibi rol kesiyor.

«Para istediniz, yok, dedim. Elbise, çamaşır isteseydiniz, daha çabuk anlaşırdık. Patron nesi var, nesi yok alın diyor.»

Sonra bir kahkaha, arkasından,

Kışlanın önünde redif sesi var,
Bakın çantasında acep nesi var,
Bir çift kundurayla bir de fesi var

diyerek, evvela beresini garsonlara atıyor, sonra acayip sandallarını teslim ederken,

«Varımız bir bu pardösüden ibaret» diyor, «yoğumuza gelince...»

Meraklılar hep bir ağızdan,

«Aaaaaaa!..» diye bağırışarak kaçışmaya başlıyorlar. Müşteri, yoğumuza gelince diyerek iliklenmiş düğmeleri çözerken, pardösünün altında en masum çamaşırlardan hiçbirisinin bulunmadığını gören patron,

«Tuh! Allah kahretsin,» diyor.

Derken meraklılar arasından yürek parçalayıcı bir çocuk sesi yükseliyor:

«Anne, anneciğim, koş imdada, bizim hocamızı soyuyorlar. Ne ayıp şey. Anneciğim ne olursun kurtar onu. O bizim mektepte hocamızdı.»

Patronun karısı duruma el koyuyor. Cılız bir vücudun yarısını ortaya çıkaran parlak düğmelerin çözülmesine son veriliyor. Komedi havası drama dönüyor. Ağlayan çocuk annesini zorla sahneye getiriyor. Hesabını ödemediği için işkenceye tutulan müşterinin Ressam Fikret Muallâ olduğunu, birkaç sene evvel Galatasaray'da resim hocalığı yaptığını ispat ediyor. Patronun karısı da resim yaparmış. Bir ara akademiye yazılmış. O da Fikret'i hatırlıyor. Beresini, sandallarını garsonlar elleriyle giydiriyorlar. Ve bir rivayete göre Fikret Muallâ, kırk gün kırk gece Plaj Gazinosunda ağırlanıyor. Kendi rivayetine göre bir sandalda, bana bu sahneyi anlatan gazino sahiplerine göre de emrine verilen bir kulübede mükemmel bir yaz geçiriyor.

Çoğumuza ömrümüz boyunca bir defa bile gülmeyen şans perisi ta çocukluğundan beri Fikret Muallâ'nın ikide bir karşısına dikiliyor; onu şeytanın bile aklına gelmeyen münasebetsiz durumlardan, yağdan kıl çeker gibi çekip çıkarıyor. Onun en büyük talihsizliği bu oldu denebilir. Eninde sonunda şansına güvenmeye başladı:

«Bir postum var atarım, nerde olsa yatarım» sözünü kabullendi. Ben onu 935'te tanıdığım zaman bu tekerlemeyi hayata uydurmakla meşguldü. O zamanlar çıkmaya başlayan «Tan» gazetesinde Elif Naci ile bir sanat sayfası çıkarıyor-

duk. Akşamları buluşup yarenlik ederken Fikret de ikide bir gazeteye uğramaya başladı:

«Kadıköy'e geçecektim, vapur parasını unutmuşum» diyor, sonra vapur parasını civar meyhanelerden birisinde şaraba yatırıyordu.

Kadıköylüydü. Hali vakti yerinde bir ailenin çocuğu idi. Ortamektebi bitirdikten sonra anası onu Almanya'ya tahsile göndermişti. Almanya'da çok iyi bir hocanın eline düşmüş, vakit kaybetmeden sağlam bir desen bilgisi edinmişti. Daha biz siyah beyazın ne olduğunu bilmezken, o mükemmel gravürler yapıyor, en gözde Alman dergilerine desenlerini kabul ettiriyordu.

O sıralarda babasının bütçesi bozuluyor, fakat masallarda rastlanan bir Mısırlı prenses Fikret'in imdadına yetişiyor, onun uzun zaman Almanya'da kalmasını destekliyor. 16 yaşından yirmi beşine kadar Almanya'da kalıyor. Memlekete dönmeden uğradığı Paris ona Almanya'yı unutturuyor. Hayatlarına ve eserlerine özendiği ustaların hepsi Parisli: Toulouse - Lautrec'e, Degas'ya, Renoir'a, hele hele Van Gogh'a bayılıyor. Memlekete dönünce Galatasaray lisesine resim hocası oluyor, ama aklı Avrupa'da. Bir gün hiç kimseye haber vermeden soluğu Paris'te alıyor. Şans perisi pek yüz vermeyince dönüyor. Annesini kaybediyor. Babası tekrar evleniyor. Bir üvey ana dramıdır başlıyor. Babasını da kaybedince varını yoğunu satarak kapağı gene Paris'e atmak sevdasına tutuluyor. Onu tanıdığım günler bu telaş içinde idi. Babadan kalan birkaç evi satıp savmak ve çekip gitmek. Giderayak müthiş içiyor, ta çocukluğundan beri alıştığı alkol yavaş yavaş Fikret'in lambalarını söndürmeye başlıyor. İçti mi tam manasıyla sapıtıyor. Bir gece Beyoğlu'nda bir meyhaneden ötekine geçerek tanıdıklarına, tanımadıklarına, garsona, patrona, bunlarla da hırsını alamayarak duvardaki resimle-

re çatmaya başlıyor. Ufak tefek bir şeyler de kırıp döküyor olmalı ki karakola düşüyor. Onu uzaktan tanıyan, istidatlı bir ressam olduğunu duyan bir memur ertesi gün bizi arıyor:

«Hapishaneye düşecek kadar işi azıtmıştı. Şimdilik Bakırköy'e gönderdik, müşahede altındadır. Eğer siz uğrar nasihat ederseniz belki hakkında hayırlı olur. İkide bir sizlerden bahsediyor.»

Hey Allahım! Onun hastanede görmeliydiniz. Neyzen Tevfik'le ikisine bir oda vermişler. Biri ney çalıyor, öteki resim yapıyor. Neyzen,

«İşte böyle evlat!» diyor. «Bizleri böyle arasıra kızağa çekip tamir ediyorlar. Herkese Allah Kerim, Fikret'le bana da Fahrettin Kerim! Değil mi Muallâ?»

Fikret gevrek bir kahkaha ile tasdik ediyor, bir yandan da müthiş bir elçabukluğu ile resim yapıyor. Çini mürekkebi ile bir deseni tarıyor. Hastanede çizdiği desenler arasında çok güzelleri vardı. Doktorlara, asistanlara, hastabakıcılara da desenler çizdiğini söylüyordu. Neyzen Tevfik'ten çizdikleri arasında da ustaca taramalar vardı.

«Şimdilik rahatım yerinde. Sen hele beş on gün sonra bir uğra bakalım...» diyor.

Ama o kadara kalmadı, bir mektup, birkaç desen ve bir feryat,

«Allah rızası için beni buradan kurtar. Beni buraya Beyoğlu'nda çıngar çıkardığım için değil mirasıma konmak için kapatmışlar. Dün birkaç kişi geldi. Bana bir vasi tayin etmişler. Yani ben deli olduğum için babamdan kalan mirasa konamayacakmışım. Allah aşkına beni buradan, vasiden kurtar. Bir avukat bul.»

O zamanlar sağ olan Salâh Cimcozlara koştum. Bir ara onlarda barındığını duymuştum. Meğer onlara da ne oyunlar oynamış bizimki. Uzatmayalım, bir sanat dostu avukatın yardımıyla Fikret'i hastaneden kurtardık. Miras işini avukat Kıbrıslı Celâl Bey yoluna koydu. Fikret

dört beş bin lira tutan parayı alır almaz tepeden tırnağa bir kont gibi giyindi, kuşandı. Aklımda kaldığına göre 936 senesinde Paris yolunu tuttu. Gidiş o gidiş.

Onu 1950'de Paris'te gördüm. Kelimenin tam manasıyla perişandı. Yaşı çoktan elliyi aşmıştı. Yerlerden topladığı izmaritleri içiyordu. Gazinoları dolaşıyor, kolunun altından ayırmadığı bazı desenleri tutturabildiğine satmaya çalışıyordu. Atölyesine gittim. İşgal altındaki Paris'te geçirdiği günlerin hikâyesini dinledim. Arasında anlatılmaya değerleri vardı. Onları da size gelecek yazımda anlatmaya çalışacağım.

2

FİKRET MUALLÂ

1936'dan beri Paris'te yaşayan Ressam Fikret Muallâ'yı yakından tanımış olsaydınız, Paris'i kısaca şöyle tarif edebilirdiniz:

«Fikret Muallâ'yı barındırabilen biricik şehir!»

Düşünüyorum da, gördüğüm, okuduğum, duyduğum şehirlerden hiçbirinin bu yaradılışta, bu huyda bir insanı bağrına basabileceğine aklım yatmıyor.

Bir ressam tasarlayın ki aklına estiği zaman resim yapmaktan başka hiçbir şeyden sorumlu değil. Haftada üç gün aç susuz dolaşmayı göze almış. Kırlarda böğürtlen toplarcasına sokaktan izmarit toplayıp içiyor. Eşin, dostun yardımıyla birkaç resim satabilirse ilk işi en sert içkilerle kafayı çekmek, en pahalı yiyeceklerle karnını doyurmak ve en sunturlu küfürlerle etrafındakileri kasıp kavurmak oluyor.

Keçiyi yardan uçuran bir tutam ottur, derler. Fikret'i de hayata bağlayan incecik bir kıldır. Fikret hemen hemen yirmi beş senedir bu sırat köprüsünün üstünde yürüyor.

1936'da Paris'e gidip yerleştiği zaman en aşağı otuz yaşında vardı. Hiç olmazsa yirmisinde de alkolün tadını almıştı. Ben kendisini tanıdığım zaman alkolün bir insana kaç çeşit oyun oynayabileceğinden haberim yoktu. Otuz beş yaşıma kadar alkolün ne müthiş bir bela olduğunu bilmezdim. O eyyam Fikret'in birçok acayiplikleri-

ni, hırçınlıklarını, insanı donduran bencilliğini, hep sanatkâr oluşuna ve sefalete bağlardım:

«Bu çocuk tam manasıyla rahata kavuşsa, sıcak bir aile çevresine katılsa kendine gelir,» derdim.

Şimdi 935-936 senelerini hatırlıyorum da, «Meğer alkol onun sigortalarını ta o zaman yakmış olmalı,» diyorum.

Haşmetli alkol hazretlerinin çeşitli tepkilerini evvela kendimde, sonra etrafımda görmeye başlayalı çok olmadı. Bir sanat adamı için alkolden daha korkunç bir düşman olamaz. Kendi hesabıma alkol zoruyla doğru dürüst bir tek çizgi çizdiğimi, bir tek satır yazdığımı hatırlamıyorum. Ama alkol yırtıcı kuşlar gibi ha bire başımızın üstünde dolanıp duruyor. Arasıra yıldırım hızıyla tepemize çullanıp aramızdan birkaçının başını yiyor. Kimimiz bu yırtıcı kuşun şerrinden kurtulabilmek için bir punduna getirip onunla dost olmayı deniyor, bir biçimine getirip onu kafese koymak, bu belalı kuşu ehlileştirmek için uğraşıyor. Kimimiz,

«Nereden ince ise oradan kopsun!» diyor.

Fakat ne olursa olsun sanat adamı ile alkol arasına bir sözden anlayan girerek, ara bulmayı denemiyor.

Fikret Muallâ'nın çok az ressama nasip olan istidadını, ta genç yaşından beri alkolün kemirip durduğunu sanıyorum. Birisi çıkar da:

«Sefalet mi bu ressamı alkolün kucağına attı, yoksa alkol mü sefaleti hazırladı?» diye sorarsa, işe alkolden başlamak lazımdır, derim. Onu çok genç yaşta alkole teslim eden sebepler nelerdi? Çok sevdiği annesini genç yaşta kaybetmek mi? Bir karasevda mı? İkide bir yolunu şaşırtan, onu şımartan talih oyunları mı? Meslek tasaları mı? Kendisiyle beraber doğan, yaşayan bir mikrop mu? Fikret'in çocukluğu ve Almanya'da geçirdiği delikanlılığı hakkında doğru dürüst bir fikir edinmek mümkün olmadı ki?

Bu satırları okuyanlar arasında hayatının bu tarafını bilenler çıkarsa yardım etsinler de eşine az rastlanan bir istidadın acıklı hikâyesini daha iyi takip edebilelim.

Fikret'in 930 ile 936 arası resimleriyle Paris'te zaman zaman yaptığı resimler orta derecede bir ressam başarısını aşan işlerdir. Bir parça resim kültürü olan kişi bu resimlerden birisini görür görmez dikkat kesilir. Onun öteki resimlerini görmek arzusunu duyar. Size şu kadarını büyük bir emniyetle söyleyebilirim ki, Fikret Muallâ kadar resim yapan ecnebi ressamlarının hepsi yaptıkları iş sayesinde paşa gibi değilse de bey gibi yaşamaktadırlar. Fikret Muallâ onların 1954'te ulaştıkları ustalığa ta 1936'da ulaşmıştı. Böyle olduğu halde niçin bir türlü rahata kavuşamadı. Niçin birçok istidatlara layık olduğu değeri veren Paris ondaki cevheri bulup çıkaramadı. Kabahat kimde? Bence kabahat alkolün tel tel çözüp bıraktığı sinirlerde. Fikret'i gündelik hayata bağlayan akıl tellerinin kıldan ince kılıçtan keskin bir duruma gelene kadar aşınmasında. Bu aşınmanın göze batan tarafı şu:

«Ben iyi bir ressamım. Cemiyet benim kıymetimi bilmeli, beni bağrına basmalı. Beni şımartmalı. Benim irili ufaklı taşkınlıklarıma göz yummalı. Ekmek elden su gölden yaşamalıyım. Hiç kimseye hesap vermeye borçlu değilim. Cemiyete canım ne isterse onu veririm. Buna karşılık da canım ne isterse onu alırım.»

Fikret Muallâ'nın zaman zaman sinirlerinden insanı şüphelendiren hırçınlığı onu sadece hastaneye değil karakola, hapishaneye de götürdü. Çok iyi Almanca bildiği için son işgal senelerinde Naziler bir ara onu şımartmışlar. Almanlarla senlibenli oldun diye Fransızlardan bir araba sopa yediği de olmuş. İşgal altındaki Paris'te geçen günleri arasında çok karanlık, çok sevimsiz günleri olduğunu söylediler.

1950'de Paris'te buluştuğumuz zaman haya-

tının bu senelerini öğrenmek istedim. Bana bir araba saçma sapan şeyler anlattı. Ne başı vardı anlattıklarının ne sonu. Muhakkak olan tarafı çok belalı ve unutulmaz günler geçirdiği idi. Alezya dolaylarındaki odasına gittim. Odası tam manasıyla bir sefalet yuvası idi. Kir pas, eski püskü, delik deşik. Yürekler acısı. Kirli bir kutunun içerisinde boy boy çeşit sigara ve puro izmaritleri vardı:

«Bu zenaati İkinci Dünya Harbinde edindik...» dedi.

Kendisine verilen Türk sigarasının bir tutamını ziyan etmeden ciğerlerine çekerken,

«Mis gibi İstanbul kokuyor mübarek!» diyordu. «Memleket gözümde tütüyor tütmesine, ama gidemem ki. Gider gitmez beni sorguya suale çekecekler, bir deliğe tıkacaklar, ya deliğe yahut Bakırköy'e. Bir vasi bulacaklar. Canıma okuyacaklar. Allah göstermesin.»

Sonra arkasından ağza alınmayacak bir sürü küfür. Bir sürü kelime oyunu. Topumuza birden sık sık savurduğu küfür de şu:

«Leblebiciler!..»

Her nedense leblebiciler onun için şarkın bütün sefaletini, geriliğini, battallığını, bir çırpıda canlandıran bir sembol olmuş. Bu sözü ta 1936' dan beri tutturmuş. Hemşerilerinden birisine kızdı mı ilk sözü bu oluyor:

«Leblebici sen de!..»

Onun sinirlerinin ne halde olduğunu bilenler, iyi bir ressam olduğuna inananlar, her babayiğitin sineye çekemeyeceği birçok sözlerini hallerini duymazlıktan, görmezlikten gelirler. Bir parça resim sevgisi olup da Paris'e kadar uzanan bütün hemşeriler ondan birkaç desen suluboya almışlardır.

Fikret Muallâ'nın odasında, bir çekirge sürüsü gibi her yanı kaplayan sefalet bulutundan bir tek şey kurtulmuş. Boya kutusu ve fırçaları. Paleti çiçek gibi tertemiz. Yenilikten gelen bir

temizlik değil. İşleyen demirin pas tutmamasından gelen bir temizlik. Tüpler sevgi ve saygı ile sıkılmış. Fırçaları yokladım. Bir kısmının uçları ıslak. Bu korkunç odasının içinde boya kutusu ve fırçalar bitmiş, tükenmiş bir yüzün ortasında bir sıra inci diş gibi duruyor. Sefaletini ve kendisini unutup bu temizliğe dalıyorum:

«Demek onu hayata bağlayan incecik tel burada olmalı?» diye düşünüyordum.

Boyalarına, fırçalarına daldığımı görünce,

«On beş gün oluyor. Postadan bir paket aldım. İçinden bu fular, bu ceket ve boyalarla fırçalar çıkmaz mı. Londra'dan bir ahbap ressam göndermiş.» Ceketi ve fuları gösteriyor: «En iyisinden. En yumuşağından İngiliz malı. Sevincimden oturdum, ağladım...» diyor.

İngiliz'in iyi kalpliliğinden çok beni bu tertemiz palet ve fırçalar sarıyor. Onlara baktıkça neden bilmem gözlerimin dolduğunu hissediyor, ağlamamak için kendimi zor tutuyorum.

Eşine romanlarda rastlanan bir tesadüfle Fikret Muallâ'ya bir kara haber ulaştırmak ödevi bana düşüyor. Sene 1941. Ankara'dan İstanbul'a gelirken, Eskişehir'den bir yolcu bizim kompartımana düşüyor, eşyalarını yerleştirirken benim ressam olduğumu anlıyor:

«Siz belki Fikret Muallâ'yı tanırsınız...» diyor. «Bizim Kadıköy'de komşumuzdu. Bir de kardeşi vardı. Pilot olmuştu. Dün Eskişehir'de duydum. Bir kazaya kurban gitmiş. Şehit olmuş.»

O seneler bu kara haberi Fikret'e ulaştırmak mümkün olamamıştı. İşgal altındaki Paris'te izini kaybetmiştik. Neden sonra kara haberi ona ulaştırdığımız zaman evvela inanmamış, sonra da şehit ailelerine verilen topluca bir paranın biricik varisi olduğu halde böyle bir paraya el

sürmektense dilenmeyi daha üstün tuttuğunu ileri sürmüştü. Daha sonraları sefalet öylesine gırtlağına sarılmış olmalı ki, onu hayata bağlayan biricik mesele bu kesildi. Senelerden beri üst üste yığılan ev kirasını bu para ile ödemese çoktan kapı dışarı edilecekti.

Onu yakından tanıyanlar eline toplu bir para geçerse nasıl delicesine harcadığını bildikleri için mümkün olduğu kadar frenli bir yardımı tercih ediyorlardı. Bunu hisseder etmez fena halde içerliyordu. Kendisine candan gönülden iyilik yapanları güvendirmek umurunda bile değildi. Uzun zamandan beri Paris'te yerleşmiş bir Ermeni vatandaşımıza oynadığı oyunu hem kendisinden, hem Ermeni vatandaştan dinledim. Ermeni vatandaşın akrabası olan bir doktor Fikret'i çok uzun kalması gereken bir hastaneden kurtarıyor. Ahbap oluyorlar. Resim piyasası hakkında doğru dürüst bir fikri olan Ermeni, Fikret'in bir tablosunu çok dolgun bir paraya bir ecnebiye satıyor. Uzun zamana kadar hiçbir resminden böyle toplu bir para kazanmayan Fikret, bu ecnebi zenginin peşine düşüyor. Ermeniden çok dolgun bir paraya aldığı resmin bir eşini dört beş liraya Fikret'ten alan ecnebi bu sefer Ermeninin yakasına yapışıyor: Ermeni, Fikret'in durumunu anlatana kadar anasından emdiği burnundan geliyor.

Fikret bir gün Picasso'yu ziyaret ediyor. Picasso ona güzel bir resim hediye ediyor. Çok büyük bir paraya satabileceği bu resmi birkaç yüz franga satıp çıkıyor işin içinden.

Hey Paris'in kurt gibi tablo tüccarları nerdesiniz? Hepinizi zengin eden istidatlardan birisi yanı başınızda tükenip gidiyor.

Fikret Muallâ'nın resimleri bir romandan hoyratça koparılmış yapraklar gibi rastgele öteye beriye dağılmıştır. Bu yaprakların yalnız bir

iki tanesini görerek onun istidadı hakkında doğru dürüst bir fikir edinmek kolay bir iş değildir. Ama bunlardan hiç olmazsa önemli bir kısmını bir araya toplamak mümkün olursa bu çileli başın sahici değeri meydana çıkar. Ey Eyfel Kulesini resim dünyasına bir sehpa gibi diken Paris şehri!.. Bunu sen yapmazsan kim yapar? Fikret Muallâ senin uğruna, senin aşkına kanatlarını yaktı, kül etti. İki üç aydan beri kanatları yolunmuş kocaman bir arı gibi bir sinir hastanesinde zonklayıp duruyor: «Biraz kemiklerim dinlendi,» diyormuş. Onun imdadına senden başka kim koşabilir?

GENE PİCASSO

Geçenlerde gazeteler Picasso'yu öldürdüler, sonra gene dirildi. Bir ara karısından ayrıldığını yazmışlardı. Daha önce bir film çevirdiğinden bahsolunmuştu. İlk resimlerinden tutun da en son yaptığı işlere kadar hepsini renkli bir filmde görecekmişiz.

Hangi dilde olursa olsun hiçbir dergi, hiçbir günlük gazete hatırlamıyorum ki, bir biçimine getirip ondan bahsetmesin.

Yalnız ressamlar arasında değil, çeşitli sanat kollarında alevlenen tartışmalardan bir tanesini hatırlamam ki, adı anılmasın.

Avam Kamarasından mahalle kahvesine kadar, en ağırbaşlı siyasi başmakalelerden tutun da en cıvık mizah dergilerine kadar, hepsi ondan birkaç kelime ile olsun bahseder.

Son yarım yüzyıl içinde resim sanatı üstüne yüz sayfa yazı yazılmış ise bunun en aşağı elli sayfası ona veya azmanlarına ayrılmıştır.

Zamanımızın en iyi romancılarının birkaçında adına ve eseri üstüne söylenmiş sözlere rastlarsınız. Adına kafiye bulan şairler de vardır. Arasıra sinema perdesinde de görünür. Öteden beri siyasi bir partiye bağlı olduğu için sanat ve politika konularında adı geçer. Otomobilinin rengi, markası, karısının mayosu, yaşı, çocuklarının gözü kaşı, İspanyol olduğu için doğduğu şehrin şarabı, boğası, toreadoru dillere destan olur.

Resim yapmadığı zaman heykele çalışması, heykelden bıktığı zaman çanak çömlek boyaması, bundan usandığı zaman sinema objektifinden faydalanması, opera, tiyatro, bale dekorlarına girişmesi. Kütüphaneler dolusu kitap resimleme-

si, bakır üstüne, taş üstüne yaptığı oymalar, sırasıyla dünya basınında kendini gösterir.

Kısacası sanat tarihinde kendinden bu kadar bahsedilen başka bir sanat adamı görülmemiştir. Bugün yalnız bizim akademide değil, bütün dünya akademilerinde kabul edilecek öğrencileri tartmak için yapılan yoklamalarda,

«Hangi ressamların eserlerini gördünüz?» sorusuna verilen cevapların yüzde doksan dokuzunda Leonar, Rafael,* Mikelanj adlarının yanı başında muhakkak onun adına da rastlarsınız.

Son yarım yüzyıl içerisinde kendisinden bu kadar uzun boylu bahsettiren bir sanat adamı daha varsa o da Şarlo'dur. Ama Şarlo ne de olsa sadece kendi çöplüğünde öter. Bize bir gün,

«Şarlo resim yapmaya başlamış!» deseler hepimiz şaşırır kalırız. Ama,

«Picasso film çeviriyormuş» havadisi kimseyi şaşırtmaz.

Picasso'nun şöhreti daha 1930'da Paris'te yolları kesmişti! Resme ait yeni basılmış kitapları teşhir eden vitrinleri hatırlıyorum. Dört kitabından bir tanesi ona dairdi. O aralık onun isminin yanı başında Matisse'in ismine sık sık rastlamak mümkündü. Konuşmaların çoğunda bu iki ismi bir arada duymak mümkündü. Bazı Fransızlar Picasso'nun İspanyol oluşundan huylanıyor, başa Matisse'in geçmesinden hoşlanıyorlardı. Fakat tanıdığım Fransızların çoğu da,

«Picasso'nun yanında Matisse'in sözü mü olur?» deyip geçiyorlardı. O zamanlar atölyesinde çalıştığımız A. Lhote ikisi arasında mekik dokuyor, tablolarında bazen birine, bazen ötekine selamlar sarkıtıyordu. Hocanın bu ikisinden birisini seçmemiş olması talebe üzerinde de belli oluyor, atölyede çıkan işlere de bazen Matisse, bazen de Picasso kokusu siniyordu.

Çağımızın en kudretli ressamlarından ikisi arasında daha o zamanlar başlayan yarış bugü-

* Rafaello

ne kadar sürüp geldi. Bu yarışa yer yer Braque, Bonnard, F. Lèger de katıldılar. Ama Matisse'le Picasso arasında benzer noktalar bulmak daha kolaydı. Bir defa her ikisi de gayet kolaylıkla resimden heykele geçebiliyorlardı. Her ikisinin de elinden çıkan bazı heykeller karşısında bazı seyirciler haklı olarak,

«Acaba bunlar resmi bıraksalar da heykele çalışsalar daha iyi olmaz mı?» diye düşünüyorlardı.

Çeşitli halk sanatlarını ciddiye almaları, ortaçağ ve Rönesans ustalarına gösterdikleri saygıyı, adı sanı belirsiz nakışlardan esirgememiş olmaları, iptidai kabilelerin nakış ve heykellerini çok iyi bilmeleri, giriştikleri yarışı kızıştırıyordu.

Matisse'in daha yaşlı ve son zamanlarda yattığı yerde çalışmaya mecbur oluşu, buna karşılık İspanyol ressamının yeni bir gençliğe kavuşmuş gibi, daldan dala atlaması birçoklarına yarışı kazandığı fikrini verdi. Fakat bu yarış henüz bitmiş değildir. Matisse'in, her şeyden evvel sükûn ve huzur duygusunu birinci plana alan Fransız tarafıyla, Picasso'nun her ne pahasına olursa olsun boyuna yepyeni peşinde koşma arzusu, dinamizmi ve macera sevdasıyla yüklü İspanyol tarafı daha uzun zaman çatışıp duracak.

Resme on üç yaşında başlayan, kaşı gözü, ağzı burnu yerinde portreler yapan Picasso'nun bugüne kadar kaç renge boyandığını, kaç türlü resim yaptığını bir sergide değil ancak bir filmde görüp anlamak mümkün olacak.

Delikanlı denecek yaşta Paris'e gelen Picasso, o zamanlar kendinden çok bahsettiren ressamların tesiri altında kalıyor, o güne kadar iyi kötü eski İspanyol ustaları yolunda portreler yaparken birdenbire Degas gibi, Lautrec gibi desenler çizmeye başlıyor. Arkasından sırayla Cezanne, Gauguin, Van Gogh gibi resimler yapıyor. Bu tesirlerden en ağır basanı Cezanne oluyor. Bu büyük Fransız'ın, «Tabiatı geometrik biçimlere çevirerek incelemek mümkündür. Bir baş biçimi

her şeydon önce bir küredir. Bir kol biçimini bir üstüvaneye, silindire benzeterek incelemek lazımdır» iddiası, sadece kuru bir teori olarak kalmamış, eserlerinde belli olmuştu.

Picasso bu kapıyı zorladı, eşyayı geometrik düzene bağlamaktan kübizm doğdu. Bu konunun elebaşıları arasında Matisse, Braque, Leger de bulunduğu halde en cesur denemeleri yapmaktan çekinmediği için kübizm der demez evvela Picasso'nun adı anıldı.

Cezanne tesirinden sonra Picasso'yu saran en önemli tesir vahşi kabilelerin elişleri olmuştur. Heykelleri, çeşitli nakışları, pişmiş toprak işleri karşısında duyduğu heyecan en son işlerinde bile kendini gösterir. Vahşi işlerine gösterdiği ilgiyi çocuk resimlerine de gösterdiği muhakkak.

Bu belirli tesirlerden başka zaman zaman gezdiği bir müzenin, bir serginin tesirlerini de eserlerinde gördük. Genç yaşta ölen Pascin, gene çok genç ölen Modigliani'nin bazı eserlerine alıcı gözüyle baktığı belli olur. Henüz büyük hareketlerden sakınan ilk Yunan heykelleri Picasso'nun biçim dünyasında bir durak olmuştur.

Eğer Picasso'yu bir tek cümleyle anlatmaya mecbur olsak,

«Tesir altında kalmaktan korkmayan ressam...» derdik.

Bize resim yapma arzusunu veren herhangi bir şey karşısında,

«Ama, ben bunu yaparsam acaba nasıl karşılarlar?» tasasını yabana atmamak lazım.

Bu tasa yüzünden kaç tane kıymetli ressam olduğu yerde demir atmıştır. Sen gel ömrünün yarısını şu şekilde resim yapmaya ayır. Sonra bütün bunlara bir sünger çek, bütün acemiliğine katlanarak yeniden bir yol seç, sonra onu da bırak başka türlü resim yapmaya başla. Bir ömre bir tek değil bir sürü resim yapma tarzını sığdırmanın mümkün olabileceğini ispat eden ressamların başında Picasso geliyor. Her konunun

emrine bambaşka bir zenaat, bambaşka bir tezgâhla çıkmak mümkünmüş demek. Bunu ispat edenlerden birisi de P. Klee olmuştur. Şu son dört beş sene içerisinde ondan da boyuna bahsediliyor. Ne yazık ki o da çok genç öldü.

Bir Picasso'nun, bir Klee'nin tek resmini görerek onların daha önce ve daha sonraki eserleri hakkında bir fikir edinmek imkânsızdır. Üslup aynıyla insandır sözü, öteden beri 10 numara alan sözlerdendi. Picasso'nun bir sanatkârın bir sürü üslubun hakkından geleceğini ispat etmesi, yalnız resim alanında değil kardeş sanat kollarında da yeni bir çığır açmış oldu.

GÜLE GÜLE MATİSSE USTA

Bir varmış bir yokmuş, bundan otuz kırk sene önce Paris'te, neresine dokunsan dert fışkıran bir adamcağız yaşarmış. Açlık, yalnızlık, hastalık bu garip kişiyi canından bezdirmiş. Günlerden bir gün dertli başını alıp Sen Irmağının yolunu tutmuş. İlk rastladığı köprüden kendini suya atacak, genç yaşta kendi isteğiyle canına kıyacakmış. Paris'in en civcivli sanat mahallelerinden birisi de, Notrdam* Kilisesi dolaylarında yan yana dizilen sokaklarıyla Sen Irmağına kadar iner. Bu sokakların çoğunda adım başında tablo veya heykel satan; adlarına galeri denilen dükkânlara rastlanır. Bizim büyük dertli kesin karar veren insanların rahatlığıyla hem ırmağa doğru yürür, hem de vitrinlerdeki tablolara, heykellere bakarmış. Irmağa yüz adım kala bir tablo görmüş. Bir su başında iki üç tane çıplak kadın. Tablonun suyunda öyle bir cıvıltı, gökyüzünde öyle bir tazelik, kadınlarında öyle gürbüz bir iştah varmış ki, bizim delikanlı tablonun karşısında kendinden geçmiş. İçini tarifsiz bir yaşama sevincidir kaplamış. Neden sonra, bir parça önce verdiği ölüm kararını hatırlayınca, kendi kendine,

«Amma da yaptın ha!» demiş. «Şu tablodaki kadar güzel bir dünya, bu su, bu gökyüzü, bu kadınlar dururken ölmek ne ayıp şey!..»

Delikanlı kendisini yüzde yüz ölümden kurtaran bu tabloyu yapan ressamın ismini güzelce bellemiş:

«Renoir!..»

---

* Notre - Dame

Gün geçtikçe bir parça daha masallanan bu hikâyeyi Renoir'dan söz açanlar ikide bir anlatırlar.

Sanat eserinin her şeyden önce bir «yaşama sevinci» ile dolu olması, bize birdenbire bu sevinci aşılaması, bir sürü ufak tefek tasalar içinde boğulup giderken bizi kendimize getirmesi, yaşamakta olduğumuzu hatırlatması, en büyük hediyenin, en büyük mucizenin yaşamanın ta kendisi olduğunu tekrarlaması yenidir.

1900'den bu yana bütün sanat kollarında «yaşama sevinci» bellibaşlı bir konu olmuştur. 1900' den beri yepyeni kaynaklarda yıkanan resim sanatı bu konuya elebaşılık etmiş sayılır. Yaşama sevinci günümüzün resim sanatına güneşle girmiştir. Hani, «Güneş giren eve doktor girmez» derler. Güneş, resim sanatma bütün heybetiyle zamanımızın ressamlarının fırçasıyla girmiştir.

Resim sanatını, kalın kadife perdeli, loş atölyelerden çıkartıp güne güneşe kavuşturan ressamlardan bazıları ışık gözlerinde kavrulan kelebekler gibi hep güneş konusunun etrafında dönerler. Çoğunun gözlerini kamaştırdı güneş, kiminin de kolunu kanadını yaktı. İlk önce empresyonist adıyla anıldılar. Güneşin eşya üstündeki etkilerini incelemek yüzünden eşyanın ana yapısını hiçe saydılar. Onların arkasından gelen nesil güneş etkileriyle, eşyanın ana yapısı arasında bir düzen kurdu. Güneşin hakkını güneşe vererek, resmin ana yapısı üzerinde yepyeni denemeler başladı. Fakat ne olursa olsun ressam atölyesinin kapısını güne güneşe açmıştı. Yaşama sevinci resim dünyasına bu güneşli pencereden girdi.

Ölüm haberi birkaç gün evvel bütün dünya gazete ve radyolarında yayımlanan büyük Ressam Henri Matisse de, resim dünyasına bu güneşli yoldan girmişti. Onun gençlik çağı, güneşi yağma eden ressamların sevinçli günlerine rastlar. Monet, Pissano, Sisley'deki bir bakıma «körü körüne güneş» tasası ilk zamanlar Matisse'in

de gözlerini kamaştırmıştır. Fakat bunların arkasından gelenler; Seurat, Van Gogh, Gauguin, Cezanne eserlerinde güneş tadından başka durulmuş, süzülmüş biçimleri de aynı sevgiyle ele aldılar. Matisse, bu iki neslin de tecrübesinden faydalandı. Empresyonistlerden bütün sevinçlerin kaynağı olan güneş tadını onun arkasından gelenlerden de biçim ve düzen tasasını benimsedi.

Matisse'in eserinde derinlemesine izler bırakan ressamlar, Van Gogh, Gauguin ve Cezanne olmuştur. Eserlerini bugün bütün dünyanın kabullendiği bu ustaları Matisse, ta gençliğinde benimsemiş ortaçağ ustalarına ve klasiklere gösterdiği saygı ile onlara bağlanmıştı. Bunlar arasında Gauguin'in bambaşka kaynaklardan faydalanması, onu çok düşündürmüş olmalı. Üzerinde en ufak bir fırça oyunu göstermeden dümdüz renklerle çalışması, her ne pahasına olursa olsun bir heykel düzeni kuracağım diye renklere eziyet etmemesi, önüne geçilmez bir heykel yapma arzusu duyduğu zaman bunu ille de resmin yapısı içine sokmayıp doğrudan doğruya çamurla, taşla, tahta yontarak yapması, Gauguin'den aldığı derslerin başında gelir.

Matisse, zamanımızın en iyi ressamlarından birisi olduğu kadar iyi heykelcilerinden de birisi olmuş, resim sergilerinin çoğunda heykelleri de yer almıştır.

Matisse yukarıda adlarını andığımız ustalardan alacağını aldıktan sonra tamamıyla kendine yaraşan tecrübelere girişmiş, üzerinde en ufak bir pürüz bulunmayan dümdüz renklerle çalışma konusunda bir çığır açmıştır. Bu yolda kendisiyle at başı giden ressamların başında Picasso gelir. Tablonun bir sevinç, bir dinlenme, ta derinden bir oh çekme kaynağı olduğuna inanan Matisse, söze başlarken üzerinde durduğumuz yaşama sevincini, gülen, oynayan, dans eden insanlarla değil, gülen, oynayan, renkler, biçimler ve çizgilerle vermiştir.

Resim mesleği dört ana temel direk üzerine

kuruludur: Kendi zevk süzgecimizden geçirdiğimiz, durulmuş, süzülmüş biçimler, taklide değil, icat gücüne dayanan biçimler; bir. Sonra sırasıyla değerlendirilmiş renkler, çizgiler ve lekeler, yani renk tadından başka bir de açık veya koyu düzeni.

Resim sanatını çeşitli kardeş sanatların ikide bir haraca kesmemesi için; bütün bir ömür uğraşmış olan ressamların arasında Matisse'in her zaman adı geçecek. Bazen edebiyatın, bazen heykelin, çoğu zaman tiyatronun at oynattığı resim alanında doğrudan doğruya rengi, çizgiyi, lekeyi oynatan Matisse, yalnız bizim memleketimizde değil, bütün dünyadaki genç ressamlara eseriyle hocalık etmiştir.

Şark elişlerini, klasik ustalara gösterdiği saygı ile incelemesi bir Türk kilimine, bir Türk yazmasına gösterdiği sevgi, Orta Anadolu'nun, çeşitli nakışlarını en önemli eserlerinin sık sık baş köşesine oturtmuş olması, onu; bize birçoklarından daha yakın kılmıştır.

Bana öyle geliyor ki giderayak Matisse Amcaya eski bir Kütahya çinisi ile bir de çok sevdiği klasik ustalardan bir tablo uzatmış olsalardı, bunlardan yalnız bir tanesi senin olacak deselerdi, hiç şaşmadan eli bizim çiniye girerdi. Halk sanatına karşı öteden beri beslediği sevgi en olgun senelerinde kat kat artmıştı.

En güzel tablolarında her zaman bir çini tazeliği, eski bir Kandilli yazmasının sadeliği, halis bir Türk kiliminin güler yüzü vardı. Onun ölümünü elbette dünyanın her yanında gerçek bir geleneğe dayanan bütün nakışlar duymuşlardır. Kimi gergefte, kimi kasnakta, kimi tezgâhta doğrulmuş, kendi dillerince,

«Güle güle Matisse Amca!..» diyorlar.

TAKLİT VE İCAT

İnsanı insan yapan değerlerden birisi de taklittir. Taklit edebilmenin güç bir hüner, bir marifet olduğunu sırası geldikçe hepimiz kabul etmişizdir. Çocuğun kendisinden büyüklerini taklit ederek insanlık basamaklarını tırmanması gibi ilk insanlar da tabiatı taklit ederek yaşamaya koyuldular.

İnsan dilinden çıkan ilk kelimede, insan elinden çıkan ilk çizgide, insan vücudunu saran oyun temposunda, insan gücü ile kurulmuş ilk yuvada taklit başta gelir.

İlk insanların çeşitli marifetlerini erbabı inceleyedursun, biz onların elinden çıktığı iddia edilen resimlere alıcı gözüyle bakalım. Mağaraların kayalarına, kayadan daha sert taşlarla çizilen bu resimlerde çizenin ilk amacı «taklit» idi.

Fırçası taştan, boyası topraktan olan ilk ressam; konusunu, dünün ve bugünün birçok büyük ressamlarına parmak ısırtacak kadar büyük bir ustalıkla incelemişti. İnanmazsanız ilk insanların mağaralarına çizdikleri hayvan resimleriyle bu dünyanın en büyük ressamları elinden çıkan hayvan resimlerini karşılaştıralım. İşte size şöhreti dünyaya yayılmış İspanyol ressamı Goya'nın elinden çıkmış azgın bir boğa deseni. Bunun yanı başına da ilk insanların çizdikleri bir bizon öküzü koyalım. Bunları ressamca yarıştıralım.

Çizgilerinin kesinliği, sadeliği, belirtilmesi, konunun unutamayacağımız bir şekilde aklımızda yer etmesi bakımından, ilk ressamın elinden çıkan iş ağır basacak.

Goya'nın yüzlerce çizgi ile canlandırdığı konuyu, öteki dört beş çizgi ile derleyip toplamış.

Peki nasıl olmuş da birinin samur fırçalar, ipekli kâğıtlar, keten muşambalar ve dünya kadar resim bilgisi ile beceremediğini; bu yamyam tayfası taş üstüne taşla çizebilmiş? Nasıl olmuş da insan zekâsı gitgide daha çok gelişecek yerde, resim sanatı zamanla kurallarını daha sağlam temeller üzerine kuracak yerde tam tersi olmuş?

Zamanımızın en ünlü heykeltıraşlarından birisi ile, adını sanını ilk defa duyduğumuz vahşi kabilelerin ellerinden çıkmış heykelleri karşılaştırırsak aynı sorular karşımıza dikilecek. Vahşilerin elinden çıkan heykeller heykel sanatı kurallarına ne kadar uygunsa büyük çapta şöhret salmış birçok heykeltıraşların eserleri de sanat kurallarının o kadar dışına çıkmışlardır.

Mesleğimizin temel kurallarını kavrayabilmek için ikide bir bu karşılaştırmayı yapmaya mecburuz. Ama bu yarışmayı,

«Bakın insan zekâsı gitgide gelişecek yerde tam tersine güdükleşmiştir. Şu halde...» diye acayip bir sonuca varmak için tertiplemiyoruz.

Böyle bir iddia bizi beygirle otomobili yarıştırmak ve beygiri birinci çıkarmak gibi komik bir duruma sokar.

İlk insanların, yahut bugün hâlâ yaşayan vahşi kabilelerin işlerini bir sanatkâr işi gibi ele almak, onları şöhret yapmış bir sanat adamının işiyle karşılaştırmak bir bakıma bizi çok gülünç sonuçlara ulaştırabilir. Toplam kuralında, elmayı elma ile toplamaya mecbur olduğumuz gibi bu çeşit yarışmalarda sanatkârın karşısına sanatkâr koymaya mecburuz.

Goya'nın boğasını ilk insanların elinden çıkan bizon öküzü resimleriyle karşılaştırırken bambaşka yapıda iki varlığı ölçtüğümüzü daima göz önünde bulundurmamız lazım.

Evet ikisi de insan elinden çıkmış, ama bun-

lardan birisi sadece insan elinden çıkmış, öteki meslek kahrı çekmiş ressam elinden.

Vahşi insan, ömrü boyunca sadece bizon öküzü çizmiş; halbuki öteki, binlerce konuya uzanmış, bin bir çeşit meslek tasası içinde bunalmış. Bir çiçekle bahar olmayacağı gibi insan bir bizon öküzü çizmekle de ressam olamaz. Resmin bir insan ömrünü başından sonuna kadar kaplayacak bir meslek olabileceğini hiçbir zaman aklından geçirmemiş bir insanın işi ile resmi meslek edinen bir sanatkârın eseri yarıştırılamaz.

Yarışma konusunda yarış atlarını ele alalım. Yarışan atların bile aynı kandan, aynı soydan seçildiğini göz önünde tutmak lazım.

Yarıştırma tarafına kapılmadan vahşi kabilelerin işlerini incelemeye koyulursak onlardaki taklit cevherinin yanı başında icat gücünün de aynı önemde yer aldığını görürüz. Vahşi günlerce, aylarca kovaladığı, geçimini sağlayan av hayvanlarını, taşa, deriye, ağaca işlerken taklit ettiği ölçüde de icada girişmiştir.

Vahşiyi taklitten icada götüren zor nedir?

Bana kalırsa konuyu ezberinde günlük hayatının her saniyesinde, beraberinde taşıma, hiç durmadan onu düşünebilme gücü başta gelir. Bir konuyu hiç durmadan seyretmekle, onu düşünmek, tasarlamak, özlemek arasında büyük farklar vardır. Ressam ve öğretmen olarak beni en çok şaşırtan olaylardan birisi şu olmuştur:

Kırk öğrenci karşısına birlikte çizmeleri için bir konu koyduk. Herkes gücünün yettiği kadar konuyu inceleyerek ortaya bir resim çıkardı. Sonra bu resimleri ve bu konuyu kaldırdık:

«Şimdi herkes bu konuda aklında kalanı çizsin» dedik. Kırk kişiden yarısı hiçbir şey çizemedi. Geri kalanların yarısı da ya demin çizdiklerini ufak tefek farklarla aynen tekrarladılar, yahut da konuya baka baka çizdiklerinden bambaşka ölçüler ve değerlerde resimler yaptılar. Önlerindeki konu kaldırıldıktan sonra ortaya daha esaslı işler çıkaranlar arasında da şu tecrübeye giriştik:

«Şimdi aynı konuyu bize yalnız çizgilerle çizin. Çizgilerden başka kâğıdın üstüne ne olduğu belirsiz bir tek karaltı koymayın» dedik. Bu tecrübeye dayananlar çok azdı. Çoğu işin burasında dama diyordu. Böyle bir tecrübeye ancak konusunu kafasında taşıyabilenler katlanabiliyorlardı. Konusu önünden alındığı zaman denizden çıkmış balığa dönenler arasında, ressam olabilecek öğrencilere hemen hemen rastlamadım. Vahşi işlerinde resim mesleğinin kurallarına uygun değer bulunduğunu ileri sürmemiz, buradan ileri geliyor. Vahşi gözü önündekini değil, kafasındakini, ezberindekini çiziyor. Gördüğünü değil düşündüğünü, tasarladığını çizmek onu ister istemez icat etmeye zorluyor.

Vahşiyi taklitten icada götüren sebeplerin en önemlilerinden birisi de kullandığı araçlardır.

İptidai kabilelerin resim yapmak için kullandıkları araçlar sayılıdır. Kayaya sert bir taşla hayvan resimleri çizen ilk insanların resim tezgâhlarıyla, meslekten yetişmiş bir ressamın atölyesini karşılaştırın..

Düşündüğünü ressamca anlatabilmek için sert bir taştan başka bir şey bulamayan vahşi, icat etmesin de ne yapsın?

Konuyu mümkün olduğu kadar sadeleştirmeye, onu birkaç çizgi ile belirtmeye, en can alıcı taraflarını yakalamaya mecbur olan vahşi, bu mecburiyeti estetik tasalara değil en kaba anlamıyla tezgâh tasalarına borçludur.

İşin tuhaf tarafı; kültürlü sanatkârların bin bir çeşit estetik dolambaçlarından geçtikten sonra vardıkları bazı sonuçlara vahşi kavimlerin malzeme ve tezgâh zoruyla varmış olmalarıdır.

Eğer iptidai kavimlerin dokumalarında yuvarlak çizgiye rastlamıyorsak bundan.

«Bak görüyor musun, bu insanlar bir kalemde yuvarlağı kapı dışarı etmişler. Düz çizginin sağladığı sadeliği, kesinliği hesaba katmışlar» sonucunu çıkartırsak yanılırız. Çünkü aynı insanlar, aynı konuları yuvarlak çizgi çizmeye elveriş-

li bir malzeme ile ele aldıkları zaman yuvarlağı hiç de küçümsemeden kullanabilmişler.

Dikkat ederseniz bizim halılarımızda, kilimlerimizde, heybelerimizde ve benzeri dokuma işlerimizde tatlı yuvarlak çizgiler yoktur. Yuvarlak çizgilerin bulunmaması bizim bu alandaki çeşitli nakışlarımıza bir özellik vermektedir. Kilimlerimizde boyuna rastlanan üçgenler, kareler, beşgenler, estetik tasalardan değil tezgâh zoruyla doğmuşlardır. Çünkü bizim tezgâhlarımızla yuvarlak çizgi dokunamaz.

Köylerimize yapılan dokuma tezgâhları ta ortaçağdan, hatta daha eski çağlardan kalma en iptidai tezgâhlardır.

Dokumacılıkta daha yeni tezgâhlara kavuştukça, yavaş yavaş yuvarlak çizgi dokumasını öğrendikçe dokuma kurallarının dışına çıkmış çok acayip nakışlar çizmeye başlamışız. Isparta halılarında lahana boyundaki güller, yuvarlak çizgilerin düz çizgilere açtıkları savaşın acıklı kahramanları kesildiler.

Yüzyıllardan beri yuvarlak çizgiye hasret kalmış düz çizgilerimiz, bunların gelişini kutlayamadılar. Çünkü çizgi yerine yanı başlarında lahana boyunda güllerin yer aldıklarını gördüler.

Resimde taklit ve icat konusunu incelerken yolumuz ister istemez nakış dünyasından geçecek. Resmin taklide, nakışın icada dayanması ikide bir karşımıza çıkacak.

Bir Çırpıda, Bin Çırpıda

İnsan bir resme ne kadar çalışırsa ondan o boyda bir sonuç bekliyor. Bu ölçü nasıl şaşırtıyor bizi, nasıl perişan ediyor! Bu ölçü nasıl kırıyor kolumuzu kanadımızı.

Uzun zaman resimlerimizi görmeyen birisi geliyor, üzerinde en çok çalıştığımız resme bakacağı yerde, şöyle bir çırpıda çıkardığımız bir resmin önünde durunca, haklı olarak üzülüyoruz. Üzerinde en çok çalıştığımız resme boş verdikleri zaman şaşırıyoruz. Halbuki bir çırpıda çıkan resmimizin beğenilmesini değil, bize daha çok pahalıya mal olan, ömrümüzün mühim bir parçasını yutan resmin, beğenilmesini bekliyoruz. Bir çırpıda, üst üste altı saatte yaptığımız ve bir daha hiçbir tarafına dokunmadan imzaladığımız resimle, üç ay gece gündüz çalıştığımız resmin aynı numarayı alması, hele çoğu zaman çabuk yapılanın baskın çıkması, allak bullak ediyor bütün ölçülerimizi. İşin acıklı tarafı yalnız zevkine güvendiğimiz kimselerin yargısı değil, kendi işlerimiz karşısında takındığımız tavır. Üzerinde günde 6 saatten 90 gün çalıştığımız (540 saat eder), 540 numara beklerken sıfır almamız, buna karşılık bir çırpıda çıkardığımız en çok 6 saatte yaptığımız bir resmin tam numara alması, kendi gayretlerimize biçtiğimiz değer yargısını kökünden baltalıyor.

Yaptığımız resimlere çabucak bir göz attığımız zaman bunların hangisini bir çırpıda, hangisini 11 çırpıda, hangisini 101 çırpıda yaptığımızı hemen anlayamıyor, sadece sevip sevmediğimizi

söylüyoruz, tıpkı bir yabancının resimlerine baktığımız gibi değerlendiriyoruz onları. Ve çoğu zaman, üzerinde en çok çalıştığımız resimleri değil, bir çırpıda yaptığımız resimleri tutuyoruz.

Ama bir çırpıda yapılan resim ille de 100 defada yapılan resimden üstün müdür? Yooo... Ne güzel söylemiş Bonnard: «Bir resim ya bir defada yapılır, ya bin defada». Bundan 35 yıl önce okuduğum ve doğruluğunu her Allah'ın günü duyduğum bu gerçeğe şunu eklemek istiyorum. Bir çırpıda yaptığımız resimleri, bin çırpıda yaptığımız resimlere borçluyuz.

Şunu da açık seçik belirtmek lazım: Bir ressam yaptığı kadar değil, yaptığını bozduğu kadar ressamdır.

Maydanoz

İnsanoğlunun sanat alanındaki çabasını bir cümle ile özetlemeye mecbur olsam: Her günkü emeklerini akıllıca birbirine ekleyen adamdır, derdim.

Kendini sanata adamışları deli divane eden nedir bilir misiniz? Nur topu gibi bir emek halkasına bir halka daha ekleyeyim derken, ilk halkayı darmadağın etmek. Olgun bir meyve ağacı beklerken yapraktan daldan, gövdeden vazgeçtik, fidandan, tohumdan olmak.

Bir şoför anasının karnından şoför doğduğuna inanıyorsa, bir pilot, bir kunduracı, bir kapıcı, bir aktör, bir kaptan, bir çiftçi, bir tornacı, bir ilkokul öğretmeni, bir savcı yürürlükteki mesleklerine ne kadar bağlı iseler, ben de ressam olarak doğduğuma o kadar inanıyor ve bunlar kadar da mesleğime bağlı olduğumu sanıyorum. Daha doğrusu hiç kimsenin anasının karnından şu veya bu olarak doğduğuna inanmıyorum. Bundan 100 yıl önce bir jet pilotu veyahut bir tank şoförü doğuran ananın yerinde olmak ister miydiniz?

Bana öyle geliyor ki, bütün insanların, zaman zaman kendilerine sordukları en belalı soru şu olsa gerek:

Ben bu mesleği tutacak yerde, bir başkasını seçsem daha iyi olmaz mıydı?

Her yıl lise bitiren gençlerin yükseköğrenime başlayabilmek için geçirdikleri sınavlarda şuna benzer konuşmalara rastlıyoruz: «Peki bu okula giremezsen ne yapacaksın?» Gençten alınacak cevap yüzde 90 şudur: «Bu okuldan başka Hukuk Fakültesine, Tıp Fakültesine, Teknik Üniversiteye, Ormancılık Fakültesine yazıldım, hangisini kazanırsam, ona gireceğim.»

Üzerinde günde 6 saatten üç ay çalıştığım bir resmi tamamıyla sildiğim zaman, kendi kendime sormuşumdur: «Ressam olacak yerde nalbant olsam daha yararlı olmaz mıydım?» Koskoca bir insan minicik bir maydanoz yaprağını kıskanır mı? Kıskanıyor işte. Mesleğin sillesini yediğim zaman sağ elimle yaptığımı, sol elimle bozduğum zaman bütün canımı, bütün aklımı, bütün sevincimi, bütün tecrübelerimi ortaya serdiğim halde hiçbir sonuç elde edemediğim zaman maydanoz olmadığıma sahiden üzülmüşümdür. Bir sivrisinek gözü boyunda maydanoz tohumu, toprağın zifiri karanlığına atılıyor, bir yanında çelik kadar sert bir taş parçası, bir yanında nane tohumu bir yanında da semiz otu, ötede adını sanını bilmediğimiz bir sürü tohum daha. Beri yanda solucanlar, kırk ayaklı böcekler beş adım ötedeki çınarın korkunç kökleri yetmiyormuş gibi karıncalar, kurtlar, kuşlar, kaplumbağalar, hoyrat ayakları insanların. Bütün bunlar arasında sivrisinek gözü kadar maydanoz tohumu kimini öpe öpe, kimini ısıra ısıra kıldan ince, kılıçtan keskin köklerini salacak. Bir yandan nane tohumuna dert anlatacak: «Hiç telaş etme senin rızkında gözüm yok» diyecek, allem edecek, kallem edecek, maydanoz yaprağına gereken yeşili, kokuyu, tadı tuzu bulup gönderecek.

Şimdi sen sen ol da, ey yaratıkların en şan-

lısı, en yavuzu, şimdi sen sen ol da kıskanma maydanozu!..

Yaradan bize neler vermiş neler, nelerle donatmış bizi! Bir şu bücür maydanoz tohumuna bak, bir de şu kelleye kulağa, şu akla fikre, şu ele ayağa. Allahım nasıl oluyor da sivrisinek gözü boyundaki tohum hiç şaşmadan ödevini yapıyor da, bu kadar takım taklavatla koskoca insan ne yapacağını şaşırıyor?

Sevdiklerimizle, Bilmediklerimiz

Çalışırken, ikide bir Derain'in bir sözünü hatırlıyorum: Leopold Levy'den duymuştum. Çok iyi arkadaşmışlar Derain'le. Bir gün gazetecilerden biri Derain'e sormuş:

«Üstadım, bu şaheserleri nasıl yaratıyorsunuz?»

Hiç şaşırmadan hemen cevabı yapıştırmış Derain:

«Gayet kolay» demiş. «Hiç durmadan en sevdiğim ustaları düşünüyor ve onlara bilmediklerimi ekliyorum.»

Çok düşündürür bu söz beni. Sevdiğimiz ustaları düşünmek, emeklerimizin birbirine eklenmesi. Hepsi kabul, ama bunlara bilmediklerimizi eklemeye ne buyurulur? Herhalde şunu söylemek istemiş olacak: «Eserini bütün dünyaya, büyük uygarlıklara kabul ettirmiş, insafsız eleştirmecilerin eleğinden geçmiş ustalara bağlanmak boynumuzun borcu. Ama benim şu anda kendi çevremden, kendi yüreğimden koparıp işime kattığım değerler henüz bu süzgeçten süzülmediler. Şu anda elimden çıkan işin yüzyıllar boyunca insanları sevindirmesi şöyle dursun, yüz gün sonra kendi elimle bozulmayacağını kim savunabilir? Ama neylersin ki, bu bilmediğim şey «ben»im. Ve ister istemez de sevdiğim değerlere bu «ben»i ekleyeceğim.

Dinç ve Yorgun Kararlar

Çalışırken bizi en çok şaşırtan ölçülerden biri de ne oluyor biliyor musunuz? Çok dinç, sevinçli günlerde verdiğimiz kararlarla, yorgun ve bitik anlarımızda verdiğimiz kararlar arasındaki uçurum. Bazen durup dinlenmeden on sekiz saat bir resme çalıştığımız olur. Üç dört metrekare kaplayan bir resimse bu, kafa yorgunluğuna eşit bir vücut yorgunluğu eklenir. Böyle bir on sekiz saat içinde hep aynı resim üç, dört kılığa girebilir. Kötü günlerimizden birisine çatmışsa böylesine bir çalışma bizi son zerremize kadar tüketir. Ne gözümüzde nur kalmıştır artık, ne dizimizde takat. Bu durumda yaptığımız iş üstüne yüzde yüz sağlam bir karar vermemiz mümkün müdür? Böylesi bir meydan savaşından sonra en az yirmi dört saat tam manasıyla dinlenmeden verilecek değer yargısı yerinde olmuyor.

İzmir'de Halikarnas Balıkçısı anlatmıştı:

«Çok sevdiğim insanlarla şişelerce içki içtikten sonra geç vakit eve döndüğüm olur. En ufak bir yorgunluk duymadığım için kafamda cıvıl cıvıl kaynaşan konuları, yazmaya başlarım. Gün doğana kadar sürer bu. En iyi yazımı yazdığıma eminimdir. Sonra yorgun, serilir uyurum. Uyanır uyanmaz ilk işim gece yazdıklarımı okumak olur. Hayretler içinde kalırım. Bir sürü deli saçması. Çoğu zaman hepsini yırtarım.»

Renoir, bir ressam bitirdiği işi yargılamadan önce iki ay beklemeli dermiş.

Bir Resim Ne Zaman Biter?..

Bir resim ne zaman biter?..

Amerika'da bulunduğum sürece üniversite çevrelerinde birkaç konferans verdim. Orada konuşma sonunda dinleyicilerin soru sormaları âdet olmuş. Sorular arasında en ilgi çekeni şuydu:

«Eski anlamdaki bir resmin başı sonu belli. Günümüzün resminde bir tablonun bitip bitmediği nasıl anlaşılıyor?» Gerçekten okkalı bir soruydu bu. Bunu dilediğim gibi cevaplandırmak için en az iki saat konuşmam gerekecekti. Ama beş on dakika ile yetinmek zorundaydım.

«Vallahi,» dedim, «ben renk peşindeyim. Benim anladığım resim hiçbir zaman bitmiyor. Biten bir şeyler oluyor. Ama resim değil de çoğu zaman boya bitiyor, terebantin bitiyor, fırça bitiyor, tual dayanamıyor bitiyor ve sabır bitiyor, çalışma sevinci bitiyor, en kötüsü ömür bitiyor!» Ve onlara Bonnard'ın Paris müzelerinden birindeki acıklı durumunu anlattım. Bonnard'ın elinden çıktıktan on, on beş yıl sonra küçük resimlerinden biri müzeye konur, uzun süre resmini görmeyen Bonnard bir başkasının tablosunu seyredercesine inceler kendi eserini. Gözü resmin bir köşesine takılır. Bu köşeye ufak birkaç fırça vuruşuyla konulacak iki üç rengin tabloya büyük ölçüde değer vereceğine inanır. Ama bu resmin bulunduğu salonda öyle insafsız bir bekçi vardır ki, neuzübillah! Bonnard tam bir hafta bekçinin adımlarını hesaplar ve önceden hazırladığı küçük paletini cebinden çıkarmasıyla dilediği renkleri koyması bir olur.

Raoul Dufy için de şunu duymuştum. Dufy'nin eserlerini uzun zamandan beri büyük bir sevgiyle inceleyip en önemlilerini satın alanlardan birisi Dufy'e yazdığı mektupta, falanca resminin bir köşesinde çok büyük bir lekeden şüphe ettiğini, bunun bir sürtünme veya kaza sonucu olup olmadığını incelemesini diler. Dufy üşenmeden gider, resmi görür, bu lekenin kaza ile olmadığını, kendi elinden çıktığını fakat sahiden yerine oturmadığını belirtir, özür diler ve paleti aldığı gibi o lekeyi düzeltir.

İmzalı, tarihli üzerine makaleler yazılmış, fotoğrafları çekilip kitaplara geçmiş bazı tabloları gözünün yaşına bakmadan bozan, kendi resminin üstüne veya çevirip arkasına bambaşka re-

simler yapan değerli ressamlar tanıdım. Doğru mu bu yaptıkları? Sanmıyorum, ama kendi bilecekleri bir iş. Zaman zaman şiir sanatı ile resim sanatını, müzikle resmi karıştıranların kulakları çınlasın. Bir şiir, bir müzik bir defa yayımlanmaya görsün. Hemen herkesin malı olabiliyor. Yayımlandıktan sonra şair dilediği değiştirmeleri yapmaya devam ededursun. Ata binen Üsküdar'ı aşmış oluyor. Ama resim bir defa silindi mi, arkasından artık kurşun yetişmiyor!

Kartalla Kaplumbağa

Ne tuhaf! Biz bazen iki üç gün sonra ölecekmişiz gibi yaşıyoruz. Bazen de iki, üç yüzyıl daha yaşayacakmışız gibi. Bazen o kadar tez ki canımız, kabımıza sığmıyor, fıkır fıkır kaynıyor, köpürüyor, ne günün doğmasını bekleyebiliyoruz, ne de güneşin batmasını. Öylesine şahlanıyor ki, arzularımız, ok gibi fırlayıp uçuyoruz. Sonra bu tez canlı, bu kabına sığmayan delifişek aynı gün aynı hız içinde:

«Ha! Şu mesele mi? Ohooo, daha dur bakalım. Onu düşünürüz elbet» diyebiliyor.

Çünkü biz aynı anda hem maydanoz olmak istiyoruz, hem kavak ağacı! Çünkü biz aynı anda hem toprak altında, hem deniz dibinde yaşama gücü olan bir böcek, bir balık olmak istiyoruz, hem de aynı anda yedi kat gökyüzünde süzülen bir kartal. Canımıza okuyan bu değil mi bizim? Ama insan olmak da bu değil mi? İnsanın en büyük gerçeği bu değil mi? Siz hiç kartalın kaplumbağayı nasıl yediğini duydunuz mu? Kartalın bir pike yaparak kaplumbağayı pençesine takıp havalanması bir anda olur. Kocaman bir somun boyundaki kaplumbağa, neye uğradığını şaşırmış korkunç bir geziye çıkmıştır. En az üç yüz metre yüksekten yeryüzüne bakar. Gözle-

ri kamaşır. Kartal az gider uz gider. En az bir oda genişliğinde düz bir kayalık bulur ve kartalca bir hesap yaptıktan sonra yirmi otuz metre kala kaplumbağayı kayaların üzerine bırakır. Olgun bir ceviz gibi kırılır kaplumbağanın kabuğu. Kartal hemen ayıklanmış avının üstüne yumulur.

İnsan deyince aklıma hep bu kartalla kaplumbağa geliyor. Ama onların gökyüzündeki halleri, birisinin çelik pençelerinin kıskacı içinde birkaç dakika sonraki sonuçtan habersiz, ama dehşetli korkmuş hali. Buna karşılık kartalların yüzde yüz kendinden emin ve mağrur süzülüşü.

İnsanoğlu ne kartal, ne kaplumbağa, insanoğlu dediğin aynı anda hem gökyüzündeki kartal, hem pençedeki kaplumbağa.

Kendinden Söz Açma Konusu

Çalışırken başıma gelenleri yazmaya uğraşırken kırk yıllık arkadaşım, meslektaşım Nurullah Berk'in son sergimle ilgili bir yazısını okudum. Konuyu bu yazı dizisine eklemek isterken elimi tutan bir şey vardı.

Kendimden söz açma korkusu. Öylesine yıldırmışlar ki bizi, kendimizden söz açarken ödümüz patlıyor. Ne yapıp edip başımızdan geçenleri, bütün vücudumuzla duyduklarımızı başkalarına mal ederek anlatma yolunu seçmişiz. Edebiyat dünyasını içinden çıkılmaz bir kuyuya döndüren bu olsa gerek: Yazar işlediği konuyu yaşamış mı, duymuş mu, tasarlamış mı? Gündelik hayatımızda hiçbir fırsat kaçırmadan sadece kendinden söz açanlar sevimsiz kimselerdir. Ne tuhaf, biz tanıdıklarımızdan kendi başından geçenleri değil de, başkalarının başından geçenleri anlatmasını bekliyoruz. Neden acaba? Yanılmıyorsam, karşımızdakinin hiçbir zaman kendi başından geçeni olduğu gibi anlatmayacağına, bize

gerçeğin suyunun suyunu vereceğine evvelinden inanmışız da ondan.

Yüzde yüz kendini ilgilendiren konuyu nasıl olsa bize anlatmayacak. Ama komşunun başına gelenleri insafsızcasına, gerçekten hiç sakınmadan anlatacak. Yarım bir şey dinlemektense, gerçek bir hikâye dinlemek daha iyi değil mi? Kendi başından geçenleri dört beş kişiye yüklemek zorunda kalan romancı, hikâyeci, şair bu yüzden yüzyıllar boyunca şaşırtmış, deli divane etmiş bizi. Berk'in yazısından söz açabilmek için nerelere gittik. Ama bu kendinden söz açma korkusunu tahtakurusu gibi ezmek lazım. Ben sevdiğim bir ustanın gerçek tasalarını kendi ağzından, kendi kaleminden duyduğum zaman mı, daha çok ilgilenirim, yoksa şundan bundan duyduğum zaman mı?

Meslektaşım Nurullah Berk yayımladığı yazısında yer alan düşüncelerini, bundan bir yıl önce bana aynen anlatmıştı. Düşündüğünü, söylediğini olduğu gibi yazmak ne güzel şey. Söylediği gibi yazmış hepsini. Arkadaşım bir cümleyle, «Sen bundan on yıl önce kişiliğini bulmuştun, ne diye bunu bırakıp başka şeyler arıyorsun?» diyor.

Kişilik

Kişilik konusu belalı bir konu. Berk'in bu konu üzerinde uzun uzadıya durduğunu, sadece bu konuyu işlediğini hatırlamıyorum. Fakat son konuşmalarımızda bana kişilik üzerinde çok güzel bir örnek verdi:

«Mesela, üzüm gözlü keçiler, badem gözlü sıpaların resmini yapan Turgut Zaim» dedi. «Bak işte, o kişiliğini buldu ve bugüne kadar ondan şaşmadı.»

Turgut Zaim çok sevdiğim bir ressamdır. Bu sevgiyi birkaç yazıda da belirttiğimi hatırlıyorum. Onun, benim gibi maydanozu kıskanacağı-

nı sanmıyorum. Yaradılışımız, hayat şartlarımız her ikimizi başka başka dilimiere bölmüş. Mesela şiir rüzgârı beni bazen öylesine alıp götürmüş ki, ressamlığımı yadırgadığım günler olmuş. Bu konuda Berk'le konuşmalarımızda son sözüm şu olmuştu.

«Peki ben otuz yıl şöyle resim yaparken niçin birdenbire böyle resim yapmaya karar vermişim? Bu yaştan sonra gelip geçici bir modaya bir esintiye kapılmam imkânsız değil mi?»

Şimdi bu kişilik sözü üzerinde biraz duralım. Sanat alanında kişilik sözü kaç yaşındadır. Bundan üç yüzyıl önce böyle bir söz var mıydı, sanat alanında? Usta çırak geleneği mi birinci plandaydı eskiden, yoksa kişilik tasası mı? Bugün canımızı ağzımıza getiren vahşi kabile işlerinde, pirimitiflerde, Çin, İran, Hint minyatürlerinde kişilik mi arıyoruz, yoksa su katılmamış bir gelenek mi? Arkadaşımıza sorsak, Ayasofya, Kariye mozaiklerini yapan ressamın ismini söyleyebilir mi? Kişiliğini belirtebilir mi? Sanmıyorum. Eski yazı sanatımız dışında Türk nakış sanatını dünyanın en büyük müzelerinde baş köşeye oturtan eli öpülesi bir gelenek midir, yoksa kişilik mi?

Yanılmıyorsam, günümüz resminde kişiliğe yepyeni anlam veren Picasso olmuştur. Picasso'dan on tane resim seçsek ve bunları kişilik üstünde aklını, kalemini bilemiş, ama o güne dek Picasso'dan bir tek iş görmemiş eleştiricilerden birine göstersek, Picasso'nun kişiliğini bulabilir mi dersiniz? Picasso'nun resim dünyasına ve bu kanaldan bütün dünya sanatına getirdiği en büyük hediye şu olsa gerek:

«*Sanatçı, çevrenin zorla isteğini değil, kendi içinden geleni yapabilen ve bu yüzden sevilip sayılan insandır.*» Resmin eskisi yenisi vardır gerçeğini ancak şöyle anlatabiliriz. Corot'ya kadar bir Rembrandt, bir Goya, bir Titian, tablolarından bir tanesine kişiliklerini olduğu gibi koyabiliyorlardı. Onlardan bir tek tablo görmek de-

ğerleri hakkında tam bir fikir edinmemize yetiyordu. Ama ben bugün size bir tek Klee bir tek Picasso bir tek Matisse göstereyim de siz bir tek eserle bu büyük sanatçıların değerini biçin bakalım. Bu büyük gerçeği nasıl olmuşsa olmuş çok az zaman içinde sanat dünyasına Picasso kabul ettirmiş. Picasso'dan önce resim dünyasında her dalından başka bir meyve sarkan ressama büyük demek şöyle dursun soysuz, sakat denir ve böylesi bir ağaç baltalanırdı. Öğleye kadar oturup uslu uslu karısının İngres vari portresini çizen Picasso, öğleden sonra beş gözlü, sekiz memeli, dokuz kalçalı bir hatun resmi yapıyor. Ertesi gün öğleye kadar çini fırını başında, öğleden sonra gravür yapıyor. Daha sonra da bunların hepsine sırtını çevirip üç dört ay sadece heykel yontuyor. Bu arada çalışma tarzını filme almak isteyenlere de en ufak bir zorluk çıkarmıyor. Picasso'dan önce, değil yalnız resim alanında hiçbir sanat çevresinde böylesine bir bölünüşü savunacak ve kabul ettirecek bir eleştirmeci tasarlayabilir misiniz?

Picasso'nun açtığı yoldan cesaret alarak nice şairler tanıdık ki, resim yapmaya başladılar. Eskiden de yaparlardı, fakat göstermeye ödleri patlardı. Baudelaire'in, Hugo'nun bir sergi doldduracak kadar bol resimlerini neden sonra gördük.

Evet! Öyle zamanlar oluyor ki, insan bir maydanozu kıskanıyor. Ama insanoğlunu ille de bir tek çeşit meyve vermeye hiç kimsenin zorlayamayacağını Picasso ispat etti.

Ben ille de, sanatçı dediğimiz ağacın bir dalından elma, ötekinden pabuç, berikinden konserve kutusu, bir başkasından kandil, buna benzer akla gelmeyecek şeyler sarksın demiyorum.

Yunus Emre'nin «Çıktım erik ağacına, onda yedim üzümü» dediği; belki sadece aşılanmış bir ağaçtı. Bir ağacın dallarından çeşitli meyveler sarkmasından ürkmeyelim. Yeter ki, bu meyveler bizi doyuran, besleyen kocaman özlü meyveler olsunlar.

Esrarını mesneviden aldım
Çaldımsa da miri malı çaldım
Fehmetmeye sen de himmet eyle
Ol gevheri bul da sirkat eyle.

Şeyh Galib'in bu şiirini okuyalı en az otuz beş yıl geçti aradan. Her geçen yıl, bu öğüdü bir kat daha değerlendirdi. Bizim kuşak için açık seçik olan bu şiiri bugünküler için biraz daha açalım. İşin sırrını Mesnevi'den aldım, çaldım ama herkesin olanı çaldım. Sen de bunu anlamaya çalış. Herkesin malı olan o mücevheri buldun mu hiç durma, al, sıvış.

Picasso'da Klee'de herkesin malı olanla yüzde yüz kendilerine has olanı ayıklamak bir polis romanı okumaktan daha meraklı olsa gerek. Bu büyük ustaların her ikisi de eşlerine az rastlanır bir müze, koleksiyon kurdu. Bu gün dünyanın bütün köşelerinden Avrupa'nın ayağına kadar gelmiş gözle tadılan ne kadar sanat eseri varsa hepsini bildikleri muhakkak. Meşhur bir Alman doktorunun dünyaca tanınmış deli resimleri ve çocuk resimleri koleksiyonundan en çok bu büyük ustaların faydalandığı söylenir. Deli resimleri bir yana, bugünün resim dünyasında çocuk resmi diye bir durak var. Buna resim bahçesine yeni eklenmiş bir fide, bir fidan diyebiliriz. Dünya kuruldu kurulalı, çocuklar resim yapıyorlardı. Ama bunlarda bir lezzet, bir değer olduğunu *yeni resim*, anlayışına borçluyuz. Mağara devrinden bu yana vahşi kabile sanatında, kıyıda bucakta kalmış sahipsiz halk sanatlarında biz hep bu çocuksu lezzeti bulduk. Bu tadı ressamca incelediğimiz zaman ünü dünyaya yayılmış ressamlarda bulamadığımız değerler bulduk. Başına buyruk çizgiye, hiçbir renk tadı vermeden yaşayan lekeye, tek başına kendini savunan renge bunlarda rastladık ve altlarında imza, başlarında kişilik olmadığı için dilediğimiz gibi faydalandık bunlardan. Ama bütün mesele

bu faydalanma yolunda. Eğer bu faydalanma sadece bir taklide dayanıyorsa adını bile etmeye değmez. Ama bu faydalanma Şeyh Galib'in dediği gibi herkesin olanı arayıp bulma gücüne dayanıyorsa başınızın üstünde yeri var.

Sinek Sarayı

Bir ay oluyor bizim Mernuş Bursa'ya gitmişti. Mernuş bu ya; Bursa'nın en kalender, en minik, ama en şirin otelini bulmuş.

Bir arkadaşla Mernuş'un oteline gittik, biz de bir gece kalıp ertesi gün hiç görmediğimiz İznik'e uğrayarak İstanbul'a dönecektik.

Mernuş'un otelinin minicik bekleme odasının tavanında ömrümde görmediğim salkım saçak, ama şirin mi şirin, sazdan örülmüş incik boncuk bir peri masalı sarkıyordu.

Mernuş'un banyodan çıkmasını bekliyorduk. On beş dakikada Calder'in mobillerine taş çıkartan, en ufak bir hava değişimi ile ürperen bu saz çöplerinden örülmüş avizeye dalıp gitmişim. Otel müdürü, «Çok hoşunuza gitti galiba?» dedi. «Bayıldım» dedim. «Bunlardan bir tane bulup İstanbul'a götürmeyi çok isterdim. Bunun bir adı var mı, çok pahalı bir şey mi?»

Otel müdürü tatlı tatlı güldü.

«Biz doğma büyüme Bursalıyız, fakat biz de bunu ilk defa sizin Mernuş Reis'in elinde gördük; o kadar hoşumuza gitti ki, gidene kadar buraya asmasını rica ettik. Bursa ilçelerinin birinde örülüyormuş. Buna sinek sarayı derlermiş. Sinek sarayı bir metre boyunda, 60, 70 santim yüksekliğinde tavana bir iple asılıyor. Sazdan örülmüş bir siniden, yemek tabağı boyunda otuz kırk parça sarkıyor, bunlara da çay tabağı boyunda yavrular ekleniyor.

Sazdan örülmüş tabakların çevresinden köylü yazmalarında, başörtülerinde rastlanan oyalar

sarkıyordu, ama bu oyalar yazmadakiler gibi uzun emeklerle, iğne ile örülmüş değil, sadece renkli bez parçacıklarından pul pul kesilmişlerdi.

Sazdan örülmüş her tabak dört ucundan iplerle öteki tabaklara bağlanıyor, uçurtma yapanların çok iyi bildiği bir denge ile tavandan sarkıyordu.

Otelin bekleme odasının kapıları açılıp kapandıkça sinek sarayını ören allı pullu saz tabakaları sevinçle tir tir titriyor, her titreyişte renkli bez parçacıkları, akla gelmez, tasarlanması imkânsız renk dizileri yaratıyordu. 1950'den bu yana dünya ölçüsünde bir ilgi uyandıran Amerikalı heykeltıraş Calder bunu veya benzerini muhakkak görmüş, herkesin olan bu güzel geleneği benimsemişti.

Şeyh Galib'in «miri malı» dediği buydu. İlk aklıma gelen şey bundan bir tane alıp Calder'e göndermek oldu, paket ve posta parası ile birlikte 20 liraya giderdi bu hediye. Mernuş'un bunu on liraya aldığını duyunca ilk önce sevindim, sonra ağlamaklı oldum. Bu işçilik bir insanın dört gününü yutardı, bunu alıp satanın da kârını çıkarırsan, yapanın eline geçeni hesaplayın.

Hey! Benim emeklerini, göz nurunu, yüreğini bedava savuran köylüm! Ellerin dert görmesin senin! Ama cömertliğin bu kadarına Avrupa'da Amerika'da biliyor musun ne diyorlar! Sen ıslık çalar gibi kilim dokursun, türkü söylercesine örersin, toprak kazarsın, savaşırsın, ölürsün.

Avrupalının, Amerikalının göz nuruna, alın terine, el emeğine biçtiği değerle seninkini karşılaştırdığımız zaman oralı bile olmuyorsun. Aslında arada böylesi bir fark olabileceğine inanmıyorsun bile. İnsan çaldığı ıslıktan da para pul bekler miymiş? Ama şunu bilesin ki Avrupa'da olsun Amerika'da olsun yirmi sene üst üste her Allah'ın günü dört beş saat durup dinlenmeden ıslık çalabilenlere «sanatçı» diyorlar. Sen dört

gün çalışarak ördüğün sinek sarayından 4 lira kazanıyorsan, o dört defa ıslık çaldı mı, en az 4 bin lira kazanıyor, senin el emeğin, göz nurun böylesine çar çur olunca ben utancımdan yerin dibine geçiyorum.

Calder'e bir sinek sarayı göndermekten vazgeçtim, o bunun belki de çok daha değişik olanlarını biliyordur. Bu gelenek de bazı elişlerimiz gibi bize ta eski Çin uygarlığından kopup gelmiş olmalı. Kurumuş kamış parçalarıyla incecik cam ve metal yapraklarıyla tavandan iplik iplik sarkan, en ufak bir rüzgârla titreşip birbirine değerek kulağı okşayan sesler çıkaran eski Çin geleneğini hatırlıyorum. Bu kadarını elbet Calder de bilir, ama ne olursa olsun sanat alanında en çok seven kazanıyor.

Calder ömrü billah put gibi duranı değil, kımıldayanı daha çok duymuş, daha çok sevmiş, heykel sanatı alanına mobil, yani «kımıldar» diye yepyeni bir çeşni getirmiş. Bizim köyün her nefeste kımıl kımıl kımıldayan sazdan örülmüş on liralık sinek sarayından Calder'in tenekeden kesilmiş milyonluk kımıldarlarına (mobillerine) merhaba!..

Yüzde Yüz Yepyeni Çelimsizdir

Amerika'da büyük bir çiftliği geziyorduk. Çiftliğin ahırlarından birisinin yanı başında on beş yirmi tane otomobil vardı. Çiftlik sahipleri bundan elli yıl önce kullandıkları otomobilden başlayarak bugüne kadar kullandıklarını bir müze saygısıyla yan yana dizmişlerdi. Bizim kuşak ilk otomobilleri hatırlar. Böyle olduğu halde oğlum ile birlikte gülmeye başladık. Üstü açık otomobilin hantallığı, acemice parçaları, içi ot dolu tekerlekleri on yaşında bir çocuğu güldürecek kadar tuhaftı. Her yeni modelde otomobilin nasıl değiştiğini, nasıl derlenip toparlandığını görmek

ve son modelle, ilk çıkan arabayı karşılaştırmak yaman bir ders oldu benim için. Şüphesiz ki, otomobil bir kağnı azmanı değildi. Kağnıdan tekerlekli at arabasına, paytona, atlı tramvaya kadar gelmiştik. Otomobil motorları için kullanılan dört beygir, beş beygir sözü hâlâ şaşırtır beni. İlk otomobil örneği, bütün hantallığını bütün acemiliğini, sakarlığını, yüzde yüz yepyeni olmasına borçludur. Büyük İskender'in zafer arabası ilk otomobilin yanında çok daha kıvrak, çok daha alımlıdır. İlk otomobil hantaldır, çirkindir, cılızdır, tıknefestir. Bugün bizi güldürdüğü gibi ilk çıkışında da birçoklarını güldürmüştür. Böyle olmasına böyledir, çünkü ilk otomobil yüzde yüz yepyenidir. Bir buluşun hem yüzde yüz yeni, hem de dörtbaşı mamur mükemmel olması mümkün müdür?

Bugün bakkallarımızdan taze yumurta gibi satın alıp elimizle taktığımız elektrik ampulleri, elli yıl önce acep ne biçimdi? Lindbergh'in Atlantik Okyanusunu geçtiği uçakla, günümüzün hangi babayiğit pilotu buradan Ankara'ya uçabilir? İlk buharlı gemi, ilk lokomotif, başlangıçta böylesine hantal, böylesine çelimsiz değil miydiler? Son elli yıl içinde gelişen yeni resmin büyük ustaları çıktığı halde, hâlâ yadırganması bu yüzden olacak. Yepyeni bir buluş kuşaktan kuşağa, bazen gözle fark edilemeyecek kadar ufacık farklarla gelişiyor. Dünyamıza yeni resmin kapılarını açan Cezanne bugün klasik ustaların yanı başında yer aldı. Bundan elli yıl önce resim meraklılarını küplere bindiren Cezanne'ın resimleri yanına, günümüzün yaşayan büyük ustalarından birisinin işini koyarsak, yeni resmin iki üç kuşak içinde ne büyük yollar aştığını görürüz. Günümüze kadar layık olduğu önemli yere kavuşamayan renk karşısında direnenlere hep çiftlikteki otomobil dizisini hatırlatıyorum. *Hiçbir biçim oyunundan medet ummadan, rengi başına buyruk bir değer halinde sunmak tasası; yüzde yüz yepyenidir. Böyle olduğu*

*için de tam manasıyla mükemmel sonuçlara varamamıştır. Hele bütün ömrünü bu tasaya adamış dört beş namuslu rassam kuşağı birbirine eklensin. Bu tasada yalnız malzeme oyunları görenler, hedefe değil, hedefe götüren yollara takılıp kalanlar, bir gün şaşırıp kalacaklar. Yüzde yüz renk tasasından doğan resim, bugün henüz emekleme yolundadır. Cılızdır, ama bu acemice emeklemenin ardından nur topu gibi gürbüz bir renk düzeni fışkıracak. Bugüne kadar adını sanını duymadığımız milyonlarca isimsiz, sahipsiz renk, yepyeni bir yaşama gücü katacak dünyamıza.**

---

* Bedri Rahmi, «Ne Tuhaf» başlıklı bu uzun yazıda, **Resme Başlarken** adlı kitabındaki ayrı başlıklarla yazdığı kimi yazıları bir araya getirmiştir. (**Resme Başlarken**, Bilgi Yayınevi, Mayıs 1986, Ankara.)

GÖRÜNTÜ
(SİNEMA ve FOTOĞRAF)
ÜZERİNE

Nutuk veya kraliçeleri parmağına dolamasa; sinemalardaki havadis filmlerine doyum olmazdı. Hele o önemli spor gösterilerini, kasırgaların, fırtınaların, savaşların marifetlerini, en ufak bir sıkıntıya katlanmadan seyretmek yok mu!.. Havadis filmlerini bu kadar sevimli kılan onların sahici oldukları kadar cabadan oluşları. Damdan düşercesine, bol keseden, durup dururken sunulmuş olmaları.

Eksik olmasınlar, sinemacılar bir sürü saçma sapan uydurmaları bize para ile satarken; sahibi hayat köşeciklerini, birkaç çimdik, bir iki tutam, tadımlık niyetine olsun bedava sunuyorlar ya. Havadis filmlerinin, hani şu aktüalite denen filmlerin bütün dünya sinemalarında asıl oyun başlamadan gösterilmesi köklü bir gelenek olmuş, şimdilik çerez kabilinden harcanan bu sahici fotoğrafların gitgide daha ağır basmasını umuyorum. Bana kalırsa asıl sinema, bu sahici fotoğraflardan hız alan sinemadır. Hayatı, hayatın ta kendisi ile anlatabilmek tasası, yalnız sinemaya vergidir. Yapmacık fotoğraflar, sahicilerin birbirlerine daha iyi bağlanması, daha rahat akıp gidebilmeleri için kullanıldıkça, sinema kendi çöplüğündedir. Sinema yapmacığı, uydurmayı, düzenlemeyi birinci plana aldıkça kardeş sanatlarla kolay kolay aşık atamaz. Tasarlama, icat etme, yoktan var etme alanında, insan kafası, sanattan nasip almış insan kafası sinemanın olağanüstü gözlerine taş çıkartır. Ama, gerçeği kovalama, hayatın akışını olduğu gibi verme konusunda hangi yaratıcı insan sinemanın gözleriyle yarışmayı göze alabilir? Sinemanın gözlerinden

başka hangi söz, son hızıyla («uçan» demeye dilim varmıyor. «Uçan» deyince insanın aklına, leylek, kelebek, kırlangıç gibi ağzı süt kokan hızlar geliyor), fırlamış bir tepkili uçağın camından etrafta olup bitenleri kaleme alabilir?

Fotoğraf makinesi, sinemacıların eline geçer geçmez dünyanın en müthiş silahlarından birisi oldu. Birinci Cihan Harbinde kasatura, ikincisinde makineli tüfek kadar iş gördü. Hey Allahım, acaba savaş alanlarında sahici savaşları film makinelerinin gözleri kadar hangi göz görebildi. Bu hengâmede hangi el, hangi kalem, hangi dil film makinesi kadar dolanmadan dönebilirdi?

Bizler film makinelerinden şimdilik sadece masal dinliyor, gönül oyalıyoruz. En ucuz, en rahat biricik eğlencemiz, en büyük lüksümüz sinema değil de nedir? Ama bu makine yok mu? Bu alicengiz film makinesi. O sadece masal anlatan, gönül eğleyen bir makine değil ki, dünyanın kaç bucak olduğunu bize doğru dürüst anlatabilecek biricik öğretmen bu makinenin içinde. Dünyamızı sımsıkı saracak, sevecek okşayacak, en uzun, en sağlam kollar bu makinenin içinde.

Ey gözünün bebeğine kurban olduğum film makinesi! Senin en güzel, en faydalı, en kısa, en bereketli bir okul kesilebilmen için ille de, üçüncü, dördüncü, beşinci dünya savaşlarına katılmanı mı bekleyeceğiz? Sen en verimli, en işe yarar, en sahici fotoğraflarını ille de dumanlı, barutlu savaş alanlarında mı çekeceksin?.. Sen, yüzyılımızın en övünülecek icadı, bize sadece savaş yıllarından sahici fotoğraflar verecek, sonra oturup ihtiyar nineler gibi hep masallar mı anlatacaksın? Masallara her zaman ihtiyacımız olacak. Ama senin masaldan daha iyi anlatacak nelerin yok ki. Elinin altında buram buram tüten bir dünya var. Bize bu dünyayı tam manasıyla yalnız sen anlatabilirsin. Ben, en ufak bir rüzgârla yaşaran, en ufak bir çöple bulanan bu gözlerle uçan mermilerin, kaçan tepkililerin, tepkisizlerin, atomların arkasından nasıl koşar, nasıl yetişirim. Ak-

lım fikrim sana emanet film makinesi. Seni gözümüz gibi sevelim, gözümüz gibi sakınalım. Sen bizim uçan gözlerimizsin, bugün burada yarın dünyanın öteki ucundasın. Sinema stüdyolarının yedikleri içtikleri onların olsun, sen bize dünyamızı olduğu gibi anlatmaya bak. Olduğu gibi. Allayıp pullamadan, süslemeden. On bin mumluk lambalarını, gözümüzü kamaştırmak için değil, gözümüzü açmak için yak, dünyamızın karanlık köşelerine tut ışığı. Yarım yamalak belledğimiz şeyleri olduğu gibi ser gözümüzün önüne. Renklisi çok pahalıya mal oluyorsa renksizine, seslisi yıkımsa sessizine de razıyız. Yeter ki sen bize dünyamızdan doğru dürüst haberler ulaştır.

Sinema filmleri bizi yapmacığa o kadar alıştırmış ki, oyun başlamadan önce gösterilen havadis filmleri istedikleri kadar sahici olsunlar, çoğu zaman hiçbir iz bırakmadan unutulup gidiyorlar. O kadar ki; sanki uydurma olan hayatın kendisi de sahici olan öteki. Hepimizin daha bilet almadan önce yalancı olduğunu kabullendiğimiz oyun, sanki gerçekleşmiş de ötekiler, sahici olaylar, fırtınalar, kıyametler hepsi havacıva!..

Filmlerden birisinin başındaki at yarışlarını gördünüz mü? Otuz kırk atın yarıştığı engelli bir koşu. Dört beş dakika içine kocaman bir film konusu sıkıştırılmıştı. Tabanca patlıyor. Atların karmakarışık çıkışları. Sonra birbiri arkasından engeller başlıyor. Dört beş süvarinin tepetakla gittiğini görüyorsunuz. Nasıl oluyor da yerde hâlâ kendine gelememiş kıvranan süvarilerden birisi olsun atların ayakları arasında bir kere daha hırpalanmıyor? Engel çitinin öte yanında olup bitenleri görmedikleri halde çiti aşanlardan hiçbirisi, yerde serili adama dokunmuyor. Keramet atta mı? Süvaride mi? Daha sonra süvarisi düşen atlardan birisi yarışa başıboş devam ediyor. Bir ara en önde giden ata yetişiyor da, yalnız başına çitlerden aşan at derhal filmin kah-

ramanı kesiliyor. Sonuna kadar benim aklım onda kaldı.

Acaba yarışı yalnız başına bitirse sayarlar mı diye bir merak. Ve onun başta gelmesi için kuvvetli bir istek. Ama son turlarda bizimkini gözden kaybettik. İşin tuhafı ben o akşam gördüğüm kocaman filmi unuttum da yalnız başına koşan atı bir türlü unutamıyordum. Niçin üstünden kocaman bir yükü attığı halde daha çabuk koşamıyordu? Demek dizgin ve kırbaç lazımdı. Bunlar olmayınca hayvan kendi münasip gördüğü kadar koştu, sonunda,

«E! Bugünlük bu kadar yetişir...» dedi, çıktı işin içinden.

Öyle ya, ille de birinci olmak hayvanca olmasa gerek; bu insanca bir alışveriş değil mi?

O gece gördüğüm kocaman film bana hiçbir şey düşündürmedi. Başıboş at hâlâ koşup duruyor.

Hepimiz onun kazanmasını istiyoruz. Ona, sahibine, acıyoruz. Onun basmakalıp ölçüleri çiğnemesini, süvariler, biniciler, jokeyler üstüne edilen sözleri boşa çıkarmasını bekliyoruz. Bütün yarışmalarda yüreğimiz hep zayıflardan yana. Onun yarışı kazanamayacağını bildiğimiz halde, olağanüstü bir şeyler umuyoruz. Niçin? Herhalde peşin ölçülerden kurtulmak hoşumuza gidiyor da ondan. Adamın birisi kemana çalışıyor diyelim, on beş sene durup dinlenmeden çalışıyor. Sonunda herkesi sevindirecek, aferin dedirtecek kadar keman çalabiliyor. Ama bir de bakıyorsunuz başka birisi onun on beş senede yaptığını iki senede başarıyor. Ondan üstün değil onun kadar bir başarı, ama iki senede!.. Ötekine verilen aferinler derhal geri alınıyor:

«Senin on beş senede yaptığını herifçioğlu iki senede başardı!» diyorlar.

Hele birisi çıkıp bu zamanı iki aya, iki haftaya indirdi mi değmeyin milletin keyfine. Neden? Çünkü burada hepimiz için bir ümit kapı-

sıdır açılıyor. Çünkü hepimizde hâlâ, mucizeye benzeyen olaylara inanma gücü yaşıyor.

«İnsanoğlu bu!..» diyoruz. «Belli olmaz ki!.. Kim bilir, kırkından sonra kemana, altmışından sonra resme, yetmişinden sonra edebiyata merak salıp bir nefeste dünya çapında olmak ümidi var ya... Niçin olmasın? Örnekler mi yok?»

Böyle bir kapının açık değilse bile aralık durması hepimize belirsiz bir kuvvet veriyor.

Gönüllerde yatan aslan ne güne duruyor değil mi?

Havadis filmindeki başıboş at hâlâ koşuyor. Kovboy filmlerindeki atlar gibi alımlı çalımlı değil. Yapayalnız ve zavallı bir hali var. Eyeri hafifçe bir yana kaymış, yapmacık filmlerdeki atlar kadar çabuk koşamıyor. Nallarından şimşekler çıkmıyor, ama yazın bir tarafa: Sahici filmdeki at hepsini geçecek. Elbette!. Biri yalan biri gerçek.

AL GÖZÜM SEYREYLE

Amerikalıların «Coğrafya Dergisi» adlı, yaşını başını almış, yükünü tutmuş bir dergileri var. Öyle bir dergi ki, yedisinden yetmişine kadar herkesi oyalayabilir. Bu derginin tiryakisi olmak için dil bilmek şart değil. Öyle bir dil tutturmuş ki, dünyanın her tarafında, her yaşta insana anadili kadar yakın. Öyle bir dil ki kulağa değil göze sesleniyor. Gören gözün kılavuz istemeyeceğine inanmış. Dünyanın en acayip kuşlarını, ressam fırçasından geçtiğine yemin edeceğiniz bin bir renkli balıklarını, henüz demir kafeslere, akvaryumlara kapatılmamış; masallara, rüyalara yaraşan yaratıkları, bitkileri bu derginin sayfalarında gördüm.

Öteden beri adını duyduğumuz fakat hiçbir zaman kendi elimizle kendi gözümüzün önüne getiremediğimiz Ürgüp şehrinin borca girmek, ceketi satmak pahasına gidilesi, görülesi bir yer olduğunu bu dergiden öğrendim. Yanılmıyorsam 1941 yılı sayılarından birisini Ürgüp'e ayırmışlardı. Göreme'nin bu sütunlarda adını ettiğimiz «dünya gözü ile, güpegündüz görülen rüya» diye anlatmaya çalıştığımız; akılları durduran peribacalarını bütün heybetleriyle ilk defa bu dergi dünyanın gözü önüne serdi.

Bana yalnız kendi memleketimin değil, dünyanın en görülmedik köşelerinden birisi olan Ürgüp'ü tanıtması yetti de arttı bile; o gün bugün bu derginin tiryakisi oldum. Ama pek nazik bir şeydi, öyle her yerde satılmıyordu. Üstünde mülayim hatun resimleri olmadığı için gazete, dergi satanlar ona pek kulak asmıyorlardı. Halbuki derginin içindeki renkli fotoğraflardan herhangi bi-

risi kapağına basılsa yurdumuzun her yanında aranılacak bir dergi olurdu. Ama başlarken söylediğimiz gibi dergi çoktan yükünü tutmuş,

Eğer çi köhne metaız revacımız yoktur
Revaca da ol kadar ihtiyacımız yoktur

diyen bir hali vardı.

Renkli fotoğrafın nerelere kadar ulaştığını bilenler herhalde merak edip bu dergiyi görmüşlerdir. Renkli fotoğraf çekme ile renkli fotoğraf basma işi bu dergide bir tek iş çatısı altında birleşiyor. Sanki derginin her sayfası bir fotoğraf kâğıdı olmuş, resimler doğrudan doğruya bu kâğıt üstüne çekilmiş. Her biri bellibaşlı bir meslek olan fotoğrafçılık ile baskı işleri öylesine kaynaşmış ki, birisinin nerede başladığını, ötekinin nerede bittiğini ayıramazsınız.

Bizde bazı meraklıların ancak film üstüne kadar ulaştırabildikleri renkli fotoğraf öte yanda çoktan matbaacılığın en gözde kollarından birisi kesilmiş.

Renkli fotoğraf çekme işi hepimizin kolaylıkla başarabileceğimiz bir iş. Fotoğraf çekmek kolay da ondan ötesi azıdişi çekmekten zor. Çektiğimiz film Türkiye'de yıkanamıyor. Suyu da dışarda, sabunu da. Kullandığımız makinenin, filmlerin tohumu kendi toprağımızda yeşerse canımız yanmaz. Fotoğrafçılık ile ilgili ne varsa dışardan geldiği halde, renkli banyo tezgâhını bir türlü kuramıyoruz. Çekilen film, yurtdışına çıkacak; posta idaresine bir istida vereceksiniz:

«Sakın bu kutunun içindeki filme açıp bakmayın. Sonra bozulur. İçinde zararlı böcekler yoktur» diye yalvarıp yakaracaksınız.

Film gidecek. İki üç ay sonra yıkanıp gelecek. Kâğıt üstüne aktarmak isterseniz iş bir o kadar daha çatallaşıyor. Bizler şimdilik çektiğimiz renkli fotoğrafların film üstünde kalmasına çoktan razıyız. Yeter ki bunların tasını tarağını bulabilelim de kendi memleketimizde yıkayabilelim.

Renkli sinemanın, gramofon plağı kadar or-

ta malı olduğu günlerde yaşıyoruz da renkli fotoğraf çekme işinde niçin bu kadar gerilerdeyiz? İnsan boyunda renksiz fotoğraf çektirme lüks işi değil de serçeparmağı boyundaki renkli fotoğraflar mı lüks sayılıyor? Biz kendi memleketimizin en güzel köşelerini görebilmek için hep yabancı fotoğrafçılar mı bekleyeceğiz?

Yabancı bir dergi fotoğrafçısına böyle bir sipariş vermezse biz kendi yağımızla kavrulamayacak, kendi gözümüzün nuru ile aydınlanamayacak mıyız? Eğer turizm diye bir gerçeğe inanıyorsak, eğer adına turist denen kuşun, komşu devletlere milyonlar, milyarlar kazandırdığına inanıyorsak, renkli fotoğraf işini, buğday işi, çavdar işi, kamyon, otomobil lastiği, traktör işi gibi ele almamız lazım.

Turizmin güzel yol, güzel otel ile bittiği ne kadar doğru ise fotoğrafla başladığı da meydanda.

Geziye çıkan yakınlarımızın her kondukları yerden güvercinler gibi uçurdukları kartpostallar olmasa kaç tanemiz aynı yolların peşine düşerdik? Hiçbir yerli, güzel basılmış bir kartpostal kadar memleketini dile getiremez. Halep orada ise, arşın fotoğrafın elinde. Söz, renklerin ve biçimlerin dilinde.

Her köşesi bir başka medeniyete beşiklik etmiş memleketimizin, ilerde bütün dünya turistlerine mecburi bir durak olacağına inandığımız için kurşunkalemde kurşun, dolmakalemde mürekkep kuruyana kadar bu konuyu tazeleyeceğiz. Bir yandan yollarımıza çekidüzen verilirken, bir yandan büyük çapta otellerimiz kurulurken, bir yandan da turistleri çekecek fotoğrafları hazırlamamız lazım. Hiçbir yabancı gözü memleketimizin kıyısında bucağında gizlenmiş güzellikleri bizim gibi kavrayamaz. Eğer Kızılırmak'ın kaç karış, Yeşilırmak'ın kaç kulaç olduğunu ille de yabancı dergilerde çıkacak olan fotoğraflardan öğreneceğiz diye diretmezsek, bu işi tezelden tezgâhlamamız lazım. İyi fotoğraf çekmek,

renkli fotoğrafı orta malı yapabilmek, en küçük ortaokulumuzda renkli fotoğraf işini okul bahçesi işi kadar benimsemek bir memleket işi, bir memleket meselesi olursa gözümüz aydın! Çoruh Irmağının en hışımlı kıvrımını, Zigana'nın, Kozan Dağının, Toroslar'ın en babayiğit çatalını biz kendi elimizle, kendi gözümüzle dünyanın önüne serebiliriz.

Peki ne yapalım? Bana kalırsa hiç vakit geçirmeden fotoğrafı okula sokalım. Çektiği fotoğrafı kendi eliyle yıkayıp kâğıda basamayan, istenilen boyda büyütemeyen, renkli resim çekemeyen, renkli film yıkamasını beceremeyen çocuğu ortaokulda sınıfta bırakalım. «Resim-iş» diye bir dersimiz var ya, onun belkemiğini fotoğrafçılık kursun. Eğer kimya öğretmeni renkli film banyosunu bilmiyorsa merak edip öğrensin, fizik öğretmeni ömründe bir tek fotoğraf çekmemiş ise, «Zararın neresinden dönsek kârdır!» desin, fotoğraf makinesini kümes hayvanları kadar benimsesin.

Resim öğretmeni, «Sanat başka, fotoğraf başka!» diye tereciye tere satmaya kalkmasın, yaptığı tablonun bir fotoğrafını kendi eliyle çeksin de bize de bir tane göndersin.

Sanat okullarımızdan başlayarak, teknik üniversitemiz, akademimiz fotoğrafın elinden tutsun.

Bizim akademinin böyle bir savaşta öncü olmasını ne kadar isterdim. Fakat ne kadar yazık ki, ta 1936'da kurulan akademi fotoğraf atölyesi yangından sapasağlam çıktığı halde en ufak bir varlık gösterememiştir.

Akademi profesörleri öteden beri haklı olarak fotoğraf görüşünden korkarlar. Öğrenci ile etrafı arasına fotoğraf gözünün girmesi korkulacak şeylerdendir. Ama etrafına kendi gözleriyle bakmasını öğrendikten sonra bir resim öğrencisi için fotoğraftan daha iyi dost olamaz. Eğer akademi kütüphanesini donatan renkli veya renksiz fotoğraflar olmasa, halimiz nice olurdu?

Bugün fotoğraftan faydalanmayan bir ressam tasarlamak güçtür.

Akademi fotoğraf atölyesi kendine geledursun, biz fotoğrafı, fotoğrafçılığı bütün yurdumuza yaymaya bakalım. Bu konuda elimizden kim tutarsa elleri dert görmesin. Eğer Güzel Sanatlar Umum Müdürlüğü, «Fotoğrafın sanatla ilgisi yoktur,» diyerek bir kalemde bu işi başından atarsa Basın - Yayın ve Turizm Umum Müdürlüğü ne güne duruyor? Bir taraftan bassın, bir taraftan yaysın, sonra oturup rahat rahat turistlerini beklesin.

ÇEŞİTLEMELER

SAİT İÇİN

Uzun bir yolculuktan sonra, uçakla döndüğümüz gece, Yeşilköy'e gelen dost yüzler arasında Sait de vardı. Günlerden perşembe olduğu için onu Yeşilköy'de görmek beni şaşırtmadı. İki üç senedir bizim atölyenin perşembe akşamlarına katılıyordu. O akşam da atölyede buluşmuşlar, acentanın otobüsüyle meydana gelmişlerdi. Yüzü gülüyordu. Onu, en yakınlarımın arasında ve neşeli görmek içime hatırı sayılır bir sevinç katmıştı. Bu sevincin hızı ile bir dahaki perşembeye sakladığım sürprizi çantadan çıkardım. Dostlar için tadımlık, ufak bir şişe viski. Hani şu cebe sığacak boyda, yassı, çakıltaşı gibi şişelerden, otobüste biz bize olduğumuz için herkes bir yudum alıyor. Sıra Sait'e gelir gelmez kırdığım potun büyüklüğünü anlıyorum.

Altı yedi seneden beri, Sait'e içkinin yasak olduğunu bildiğimiz halde birimiz olmazsa, bir başkası onun oruçlu olduğunu boyuna unutuyor; onun yanında oruç bozuyorduk. İlk zamanlar dayanamıyor, bırakıp gidiyordu. Sonraları ağzına bir damla içki koymadan eş dost sofrasına katılmaya başladı. O akşam, uçak alanına gelenlerin neşesini kaçırmamak için olacak yassı şişeden bir yudum tattı, yahut içer gibi yaptı. Şişenin üstündeki adı yüksek sesle okudu:

«Vay anasını be! 'Beyaz At'. Barut gibi bir şey...» diyordu.

Otobüs Taksim'e gelene kadar hep beyaz at lafı edildi. Taksim'de tekrar kucaklaşıp ayrıldık.

Nisan ayının yirmi dokuzu, günlerden bir perşembe idi. Bir hafta sonra Sait'i bekledik. Geç vakte kadar gelmedi. Hastaneye kaldırıldığı-

nı duyduğumuz zaman, iş işten geçmişti. Yanına kimseyi bırakmıyorlardı.

Sait'i, o tarihten tam yirmi sene önce Beyoğlu'nda Saray Sineması karşısındaki bir kahvede tanımıştım. O günler Cahit Sıtkı ile Sait'i sık sık bu kahvede görürdüm. Bir ara bizim masaya iskemlelerini yaklaştırdılar. Beş on dakika içinde her ikisiyle de kırk yıllık dostlar gibi senlibenli olduk. O günden sonra Sait'e resim sergilerinin hepsinde rastladım diyebilirim. Sergilerin hiçbirini kaçırmıyor, fakat ne resimler, ne de ressamlar üstüne söylenenlere, yazılanlara karışıyordu. Yedi, sekiz sene evvel, haftalık dergilerden birisi hesabına röportaj yapmak üzere sergimize uğradığı zaman pek keyifli değildi. Bana bir şeyler soruyor, sonra kendi sorusu ile kendisi alay ediyordu.

Söz resmin teknik tarafına girince ben coşmuştum, bir ara enikonu kızdı:

«Amma da uzattın be kardeşim, şunu daha kısa kesemez miyiz sanki?»

«Bak reis» dedim. «Sözün kısası, sen bu sergiden çıktığın zaman bizden birkaç renk, birkaç biçim götürebiliyor musun? Öyle renkler, öyle biçimler ki, yolda yürürken aklına gelsin. Bugüne kadar hiç görmediğin, bilmediğin şeyler olsun. Kafanda yer etsin. Mavi olmasına mavi, ama bir acayip mavi, şimdiye kadar gördüğüm mavilerin hepsinden donuk, yahut hepsinden parlak, bir türlü adlandıramayacağım, tarif edemeyeceğim, ama bir daha gördüğüm zaman sevineceğim bir mavi. Bir kırmızı, bir yeşil...»

Sözün burasında Sait'in yüzü güldü:

«Şöyle söylesene be birader, bak şimdi bir şeyler anladım.»

«Peki öyleyse, söyle bakalım. Sergimizden sende bir şeyler kaldı mı?»

«Kaldı. Bir yeşil!»

«Nasıl bir yeşil!..»

«Bir zehir yeşili.»

Günlerden bir gün zehir yeşili Beyoğlu'nun

göbeğinde salına salına yürürken rastladık. Taksim'de buluşmuş, Sait'le atölyeye gidiyorduk. Tam bizim sokağın başında bir Çingene kızına rastladık. Sırtında iki kucak zehir yeşili vardı. Hani şu dikenli yapraklarının ucunda, boncuk boncuk kırmızı tohumlar sarkan kokinalar. Kucağında, karmakarışık bezler arasında iki, üç aylık bir bebek...

İkimiz de kocaman bir gemi seyreder gibi Çingene kızını seyre daldık. Tam yanımızdan geçerken,

«Bak» dedim. «Benim dükkânım şuracıkta. Gel otur, senin bir resmini yapacağım.»

Pazarlık ettik. Bu küçük orman parçasını Sait'le atölyeye getirdik. Ben hemen krokiler çizmeye başladım. Ama bizim Sait rahat durmaz,

«Bu kucağındaki çocuk kimin?»

«Kimin olacak benimdir. Babası askerdedir.»

«Peki ya karnındaki?»

«Kimin olacak o da kocamdandır. Çok şükür.»

«Atıyorsun... hem kocam askerdir, diyorsun hem de...»

«Tübe, tübe iftira edersin, iftira edersen eline ne geçer çakır gözlü küçük beyciğim.»

Sait'le bizim model bu minval üzere münakaşalara giriştiler. Bir taraftan da kundaktaki bebek kıyameti koparmaya başladı. Bu hengâme arasında yangından mal kaçırır gibi birkaç desen çizebildim. Bütün yalvarmalarıma rağmen, Sait kadıncağızı bir saniye rahat bırakmadı.

O eyyam Sait'le bazen iki üç gün üst üste buluşur; sonra, iki üç ay birbirimizi arayıp sormazdık. Müşterek bir sürü dostlarımız vardı. Dikkat ederdim hemen hemen hepsiyle kurduğu dostluklar aynı tempo ile işliyordu. Birkaç ay meydandan kaybolduğu zaman eşe dosta sorardım. Kimi uzun zamandır görmediğini söyler, kimi geçenlerde birkaç gün üst üste buluştuk derdi.

İçkiyi henüz kesmediği günlerden bir gündü. Beyoğlu'nda buluştuk. Bana,

«Sen hiç Ziba Mahallesi diye bir yer duydun mu?» diye sordu.

Böyle bir yerden haberim yoktu. Beyoğlu'nun yan sokaklarından birisine saptık, Kasımpaşa'nın Kurtuluş taraflarına uzayan yollarından geçtik. Vakit gece yarısını geçmişti. Hiç bilmediğim karanlık sokaklardan sonra gayet patırtılı birkaç kahve, birkaç meyhane arasında karar kıldık. Kahvelerden birisinde Sait'in ahbapları seslendiler. Ağır kamyon şoförlerine benziyorlardı. Bütün hallerinde uzun yolların, hantal arabaların, belalı yolculukların izleri vardı. Sait'i uzun zamandan beri tanımamış olsalar, onunla bu kadar rahat konuşamazlardı. Masalarına yaklaştık. Bize gayet cömert ikramda bulundular. Sonra yandaki kahvelerden birisine geçtik Sait,

«Bak» dedi, «ha bu uşaklar senun memleketludurlar...»

Kırk beş elli yaşlarında bir adam kemençe çalıyordu. Onun yanı başında yedi sekiz yaşlarında bir çocuk aynı gayretle kendi kemençesini işletiyordu.

Bir Karadeniz havası ki sorma gitsin. Bütün mahalle ortasından kocaman bir testere ile ikiye bölünüyor sanırdınız. Yaşlı kemençeci kahvenin sahibiymiş, o kalktı. Onun kemençeyi kestiğinin farkına bile varmayan küçük ha bire kemençenin yayına çekiştiriyor, akla, hayale gelmeyecek sesler çıkarıyordu. Meğer küçüğün vazifesi sadece babasının sazına azami gürültü çıkararak katılmakmış! Sait bir tablo seyreder gibi çocuğu seyrediyor, ikide bir,

«Vay anasını be!.. Ulan bu sadece gürültü çıkarıyor, hiçbir şey çaldığı yok!» diyordu.

Ziba Mahallesinden Beyoğlu'na döndüğümüz zaman saat gecenin üçünü geçmişti. Beyoğlu'nda her yer kapalı idi. Yalnız bazı dükkânların kepenkleri altından ışık sızıyordu. Sait bunlardan birisine kabaca bir tekme attı. Kepenk aralan-

dı. Girdik. Gene demin Ziba'da rastladığımız insanlara benzeyen kalender insanlar içki içiyorlardı. Sait bunları bana adlarıyla ve çoğunun adlarının başına, sonuna küfürler katarak tanıştırdı.

Taksim'de ayrılırken şafak söküyordu.

İçki yasağına kadar, yani altı, yedi sene evveline kadar Sait'in hayatı ufak tefek duraklarla bu tempoda işledi sanıyorum.

İstanbul'u, karış karış biliyordu. İstanbul'u turist gibi değil, yerlisi gibi değil; polisi, jandarması, bekçisi gibi değil, babasının evi gibi, cebinin içi gibi biliyordu.

İstanbul yedi tepeye kurulmuş derler, bu tepelerden sekizincisi de Sait'in kurduğu tepe olmalı. İstanbul'u Sait'in dilinden, Sait'in eserinden tatmamış olanlar, istedikleri kadar yerlisiyiz desinler, Sait'i okumadıkça Sait'in dilimize getirdiği ışıkla İstanbul'u kana kana seyretmedikçe, doğup büyüdükleri memlekette birer turist olarak yaşıyorlar demektir.

Dört, beş seneden beri onunla daha muntazam aralarla buluşuyorduk. Bizim yazma tezgâhına merak salmıştı. Kaç defa yazma basarken bir kenara ilişir, uzun uzadıya seyrederdi.

Halk sanatkârlarına, halk arasında kök salmış elişlerine büyük bir sevgi ile bağlanıyordu. Bu sevgi «*Gün Ola Harman Ola*» yazısında elle tutulacak bir hale geliyordu. Sait'in Mercan Ustasını okurken ağladığımı kendisine söyleseydim, bana muhakkak küfrederdi. Fakat eğer o yazının içinde, ılık, yaz denizleri kadar ılık gözyaşları yoksa, eğer Sait o yazıyı yazarken ağlamadıysa bileklerimi keserim.

Tunç Yalman'ın Sait için yazdıklarını okurken sevgiden, başıboş, hayırsız, hedava, sevgiden kardeş yüreklerin iki deli ırmak gibi birbirine karışıp köpüren sevgisinden de boğulacağım sandım. Hiçbir aşk şiiri, sevgi edebiyatı Tunç'un, Sait'e Mercan Ustaya karşı duyduğu, belirttiği sevgi kadar beni sarmadı diyebilirim. Tunç, Sa-

it'e karşı beslediği bu yürekler dolusu sevgiyi daha önce Sait yaşarken belirtti mi bilmiyorum. Fakat o yazıyı okurken şunu büyük bir kuvvetle duydum:

«Sevgilerimizi, sıcağı sıcağına, taze taze belirtmek ne güzel şey. Niçin kana kana sevdiğimizi sevgimizi, bütün hızı ile hemen belirtmiyoruz? Böyle bir sevginin ne kadar yaratıcı, ne kadar verimli ne kadar yapıcı olduğunu niçin fark etmiyoruz?»

Sait'i sevenler daha ne kadar güzel şeyler yazacaklar. Sait'in eseri bu yazılarla daha çabuk yayılacak, memleketimizin en tenha köşelerine kadar uzanacak. Fakat şurası da muhakkak ki, eğer bu yazılacak olanların onda biri Sait yaşarken yazılmış olsaydı belki onu daha uzun müddet aramızda bulurduk. Sahici sanatkârların hepsi gibi, Sait de hiç durmadan eserinden şüphe ediyor, hiç durmadan için için kendini kemiriyordu. Zaman zaman tamamıyla tesadüflere borçlu olduğumuz anket sualleri de sorulmasa attığı taşın nereye kadar ulaştığını, kimlere değip kimlere değmediğini kolay kolay öğrenemeyecekti.

Sait dilimize getirdiği lezzetin, değerin farkında idi. Fakat hiçbir zaman bu kadarıyla yetinmiyor, çok daha iyisini, daha mükemmelini istiyordu: Bizler eli kalem tutanlar onu yeter derecede destekledik mi? Zannetmiyorum.

Sait'in eseri de Orhan Veli'nin şiirleri gibi gün geçtikçe daha çok ışıldayacak. Bizler de bu büyük sanatkârları yakından tanımış olmak, onlarla aynı şehirde, hemen hemen aynı şartlar içerisinde yaşamış olmak tesellisi kalacak.

Yedi tepeye kurulmuş pul pul
Gümüş gümüş balıkları pul pul
Orhandan, Saidden örülmüş canım İstanbul.

GELENEK VE KİŞİLİK

İkide bir halk sanatı üstünde duruşumuz, bazı arkadaşları sinirlendiriyor. Günümüzün sanatında halk sanatının aldığı önemli yeri göremeyenler,

«Daha da neler!» diyorlar. «Yüzyıllardan beri ayak altına serilen kilim sanat eseri olur mu? İçerisine soğan sarmısak doldurulan köylü heybesinde sanat değeri aranır mı? Bir köy türküsünün sayılı şiirler arasında yer alması şiir sanatına küfür değil de nedir?»

Okullarda yer almamış, hiçbir zaman adı klasik denen ustalar arasma karışmamış; adı sanı belirsiz kimselerin elinden çıkmış işler üstünde durmaya değer mi?

Halk sanatını küçümseyenlerin ileri sürdükleri en parlak fikir şudur:

«Bu kadarını ben de yaparım. Ninem de yapar, beş yaşındaki çocuğum da yapar.»

Bu fikrin özü şudur:

«Herkes sanat yapamaz. Bu bir Allah vergisidir.»

İnsan dediğin anasından şair doğar, ressam doğar, müzisyen doğar, asker doğar, doktor doğar. Bu kadarına hiçbir zaman aklım yatmamıştır. Hele şu son yüzyıl içerisinde doğup gelişen bellibaşlı meslekler var ya; mesela fotoğrafçılık, sinemacılık, uçak mühendisliği, hele hele pilotluk. Öyle ya, günümüzün en önemli mesleklerinden birisi de bu değil mi? Bu mesleği ele alalım ve bu parlak fikri ileri sürenlere soralım:

«Analar ne zamandan beri pilot doğurmaya başladılar? Uçak icat edilmeden önce analar pilot yerine ne doğururlardı?»

Doğuşun, yaradılışın bizi bazı mesleklere daha yakın kıldığını kabul edelim. Ama doğuştan ressam, yaradılıştan heykeltıraş, anadan doğma şairlerden müsaadeleriyle şüphe edelim.

Şu kadar sene öğrencilik, bu kadar sene de öğretmenlik bize şunu öğretti:

Aklı başında herkes sanat yapar. Kendini sanata veren herkes verdiği kadar nasibini alır. Sevdiği kadar sevilir, sevdirtir.

Sanat orta malıdır, hepimizindir, hepimizin boyumuza göredir. Halk sanatında bizi saran en güzel taraf budur. Başı sonu belli bir gelenek; halk sanatının kapılarını hepimize açar, halk sanatında belirsiz, karışık, ulaşılamayacak ölçüler yoktur. Geleneği benimseyen herkes halk sanatlarından birisinde kendini gösterir. Ama bir adam tasarlayın ki sesi dayanılamayacak kadar bet olsun. Bu adamcağız da mademki herkes türkü söyler, ben de söylerim diye ortaya çıksın ve kulaklarımızı paramparça eylesin. İyi ama biz aklı başında adamlardan söz açtık. Bu gibileri konumuzun dışında kalır.

Aklı başında herkes sanatla uğraşabilir. Bu alanda bir varlık gösterebilir. Bunlardan kimi güzeli bulur, kimi de yayar, güzeli yaymak da bulmak kadar önemlidir. Seve seve uğraşmak şartıyla hepimiz sanat adamı olabiliriz. Ama istediğimiz kadar sevelim, istediğimiz kadar uğraşalım. Çok ulu sanat adamı olabilir miyiz? Hani şu adına dâhi denilen sanat adamları var ya, onların ulaştıkları tepelere ulaşmak elimizde midir? Daha çocuk denecek yaşta birisi çıkar,

«Ben ressam olacağım,» diye tutturur. Olur.

«Ben mühendis olacağım,» der. Olur.

Ama bir çocuk da çıkar da,

«Ben ille de dâhi olacağım,» diye tutturursa, işler o yaşta sarpa sarmış demektir. Çünkü bu deha denen mesleğin mektebi, medresesi yoktur. Hiçbir gelenek meslek meraklılarına böyle bir diploma sağlamayı göze almamıştır. Siz hiç or-

ta basamağın üstüne çıkmış bir İngiliz veya bir Rus ressamı duydunuz mu?

Resim geleneği bu milletlerde şiir, müzik, roman, tiyatro kadar yaşlı olduğu halde, bence bugüne kadar bir Leonar, bir Bröygel*, bir Goya, bir Cezanne çıkaramamışlar. Şiirde, müzikte, tiyatroda, romanda büyük çapta insanlar vermişler de niçin bu alanda yaya kalmışlar? Burasını eleştirmeciler eleştiredursunlar, biz şu kadarını söyleyelim:

«Dâhi yaratmak ellerinde değilmiş de ondan.»

Hiçbir iklim, hiçbir okul, hiçbir gelenek, hiçbir medeniyet adına dâhi denen büyük çapta sanat adamının gelişme şartlarını kendi eliyle sağlayamamıştır.

Hepimiz askerlik yaparız. Hele biz Türklere en çok yakıştırılan mesleklerden birisi de budur. Bütün dünya bizi; anadan doğma asker bilir. Yirmi yaşma gelene kadar makine namına dikiş makinesi bile görmeyen köylümüz, makineli tüfeği eline alır almaz onunla kırk yıllık dost imiş gibi senlibenli olur. Makineli tüfeği kazması küreği gibi benimser. Evet askerlikten yana hiç kimse bize toz konduramaz. Hepimiz asker oğlu askeriz, ama canımız istediği zaman, Fatih gibi, Atatürk gibi kumandanlar çıkartabilir miyiz?

Resim alanında yüzyıllar boyunca bütün dünyaya önderlik eden İtalya, tam yüzyıldan beri Fransa'da kök salan resim anlayışının peşinde gidiyor. İtalya canı istediği zaman,

«Al sana bir Leonar. Al sana bir de Mikelanj!» diye ortaya birbirinden belalı iki aslan atabilir mi?

Sanat alanlarını haraca kesmiş olan dâhiler üstüne tam yirmi beş senedir düşünürüm de şu noktaya bir türlü aklım yatmaz:

---

* Bruegel

Bugün sanat eğitimiyle uğraşan bütün okullarda işe başlayan öğrencilere bismillah kabilinden derhal bir dâhi takdim edilir:

«İşte,» derler, «bizim sanatımızın piri budur.»

Eğer bu dâhi öğrenciyi pek sarmazsa arkasından bir, bir daha patlatırlar. Kısacası her sanat meraklısının karşısına dev cüsseli bir dâhi dikerler. Meraklı bir kendi merakına, kendi gücüne, kendi boyuna, bosuna bir de karşısına dikilen dâhinin göz kamaştıran kalıbına kıyafetine göz atar,

«Aa, aa,» der, «bu iş benim harcım değil. Ben bu yükün altından kalkamam. En iyisi mi şansımı başka alanda ararım.»

İşte tam bir çeyrek yüzyıldan beri bendenizi arpacı kumrusu gibi düşündüren nokta budur:

«Hiçbir okul dâhi denilen insanoğlunun yetişebileceği şartları sağlamadığı halde bütün okulların temel taşını, varını yoğunu kuran gene dâhilerdir. Bütün dünya güzel sanat okullarında desen bahsi Dürer ile başlar siyah beyazda Goya'nın, Greco'nun adı edilir. Renk konusunda gelsin Van Gogh ve bütün kitaplar bu sanatkârların dâhi olduğuna şahittirler.

Ben söze başlarken ne diyecektim biliyor musunuz? Bazı arkadaşlar ikide bir halk sanatından söz açmamıza kızıyorlar. Yanılmıyorsam bu arkadaşlar bir yerde otobüsü kaçırmış olacaklar. Şöyle ki: Biz halk sanatını daima sağlam bir kaynak olarak ele alalım dedik, oturup halk sanatını kopya edelim demedik. Halk sanatı bizim için ulaşılacak bir yer değil, hız almacak bir yer olmalıdır dedik.

Peki ama bu dâhiler nereden girdi araya? Halk sanatında dâhiler var mı?

Yok çok şükür. İşte bunu söyleyecektik ama, beceremedik.

Halk sanatında dâhiler yok? Sağlam, aydınlık gelenekler var. Yol başlarını tutan, meraklıları meslekten yıldıran dâhiler yerine, herkesi mesleğe çağıran güler yüzlü gelenekler var.

Peki halk sanatının eksiği ne? Niçin halk sanatı bir gaye olmuyor da sadece bir kaynak oluyor? Aydın sanatkârın halk sanatına katacağı ne olmalıdır? Deha mı?

«Dehası varsa durmasın katsın bu güzel geleneğe. Ama deha konusunda bizim sayımız suyumuz yok!.. Aydın sanatkâr bu güzel geleneğe kişiliğini katsın, yeter. Halk sanatının biricik eksiği budur.»

ABİDE YERİNE HEYKEL

Trabzon'un Maçka ilçesinden yaşlı bir akrabamız geldi. Masanın üstündeki dergileri karıştırırken, resimlerden bir tanesi onu çok sarmış olmalı, evirdi, çevirdi:

«Ha bu nedur? Bir kıymeti var midur?» diye merakla sordu. Baktık. Bu bizans sanatının en güzel örneklerinden sayılan tahtadan oyulmuş bir kabartmanın renkli basılmış bir fotoğrafı idi. İrikıyım yapraklar arasında el ele vermiş figürler büyük bir zevkle boyanmıştı. Kalın kütüğün yontulduktan sonra bir kat sülyen boyası üstüne hafif bir alçı ile kapatılmış olduğu yer yer çatlamış, dökülmüş boyalardan belli oluyordu. Bu güzel parçanın, Avrupa'nın en büyük müzelerinden birisinde bulunduğunu göz önünde tutarak, akrabaya,

«Eh» dedik. «Bizim parayla beş on bin lira eder.»

Bizim hısımın rengi değişti. Elleri titremeye başladı:

«Ne o?» dedik. «Yoksa sende bunlara benzer bir şeyler mi var?»

Hısım titreyen ellerini başına götürdü:

«Oyyy!..» dedi, «oyy! Ha bu deli kafa. Ha bu deli eller. Cahil eller. Ben ha bunlardan en aşağı iki düzinesini mavzerle delik deşik ettim. Kurşunu yer yemez kimi tuz buz oldu, kimi parçalandı. En aşağı iki düzine kadar vardı. Na!.. bu cahil kafa!..»

Sonra Maçka köylerinde, yaylalarında avlanırken, kırıp geçirdiği resimleri, heykelleri bir bir sayıp döktü. İkide bir önündeki renkli resmi gösteriyor:

«En azından iki düzine vardı» diyordu.

Bizim hısım saçını başını yolmakta haklı idi. Trabzon ve dolaylarında sahici bir sürü sanat eseri barındıran yüzlerce kilise vardı. Bu eserlerin yarısından çoğu put damgasını yediği için paramparça edildiler. Putlara antika diyeli daha otuz sene olmadı. Put deyip gözlerini oyduğumuz, kolunu kanadını parçaladığımız heykeller arasında kim bilir ne büyük çapta eserler vardı. Geçenlerde elime geçen bir kitapta en güzel Bizans fresklerinin «taze sıva üstüne işlenen duvar resimlerinin» Trabzon'da bulunduğunu görünce utandım. Sen Trabzonlu ol, fresk sanatına hayranım de, sonra da en güzel freskler kendi memleketinde olduğunun farkında olma!..

Çeşitli kazılarda rastlanan heykellere; put yerine, antika diyenlerimizin çoğaldığını sanıyorum. Memleketimizin her tarafına abide adı altında serpilen heykellerin bu konuda büyük yardımı olmuştur.

Heykel kelimesi üstüne abanan, asırlardan beri onun belini çökerten put anlamının tamamıyla tarihe karışması için yurdun her bucağına bol bol heykeller serpmemiz lazım. Bu heykellerin abide olması şart değil. Abide heykeltıraşlığı heykel sanatının en zor, en masraflı, en nankör bir kolu sayılır. Bizim, heykele; abide kolundan başlamamız, kaçınılmaz bir zaruret olmuştur. Dünyanın her tarafında olduğu gibi biz de abideler yapmaya mecburduk. Ufak tefek heykellerle bu sanat kolunu kolay kolay kabul ettiremezdik. Biz heykel sanatına en zor, en masraflı kapıdan girdik. Bundan böyle bu işin daha kolay, daha zevkli taraflarını ele alarak heykelin tam manasıyla yayılmasını sağlayabiliriz. Bunun için de heykel sanatının emrinde çok önemli bir koz var: Kalıpla çoğaltma imkânı. Dünyanın en güzel heykellerinin kalıplarını yapıp öyle dö-

kümler elde ediyorlar ki heykeli yapan değme usta bile eserini kolay kolay kopyasından ayıramaz. En ucuz dökümler alçı ile yapılıyor. Dünya heykel sanatının şaheserlerini alçı dökümlerle kendi ayağımıza kadar getirmek; bir tek orijinal heykele vereceğimiz paraya mal olur. İyi bir kalıptan yüzlerce döküm yapıldığına ve güzele bakmak, güzeli yaymak sevap olduğuna göre niçin kolları sıvamıyoruz? Niçin döküm yolu ile çoğaltma işine kendi müzemizdeki güzel heykellerden başlamıyoruz? Bizim antik müzemiz, on on beş sene evvel bu hayırlı işi denemiş, bazı güzel parçaların kalıplarını hazırlatmıştı. Bunlardan on beş yirmi santim boyundaki bir Yunan heykelini iki liraya satın alabiliyordunuz. Döküm gayet dikkatli yapılmış, paten (alçı üzerine sürülen boya) zevkle işlenmişti. Eşe dosta bu heykelciliği tavsiye ettik. Meğer topu topu kırk elli tane dökülmüş. Bir çırpıda hepsi satıldı, yerine yenisi dökülmedi gitti.

Müzelerimizdeki güzel parçaları döküm yolu ile çoğaltarak bunları ilkokullarımızdan başlayıp bütün öğretim yuvalarına yaymamız bir servet işi değildir.

Zararın neresinden dönersek kârdır. Bunların hepsini birden döküp, yaymak imkânsızdır. Her yıl birkaç tanesini dökelim. Damla damla bir müzeden bin müze çıkarabiliriz. Müzelerimizdeki en güzel heykellerin çoğu; kalıbı alındığı zaman zedelenmeyecek işlerdir. Bu işe giriştiğimiz zaman dünya müzeleriyle değiş tokuş kendiliğinden başlayacaktır.

Fransızlar kalıpla heykel dökmek işine mulaj diyorlar. Bundan üç, dört sene evvel Louvre Müzesinin alt katındaki Mısır ve Yunan heykellerinden yapılmış ufak çaptaki mulajların peynir ekmek gibi satıldığını görmüş, bunlardan dört, beş tane getirmiştik. Bunlar arasında feleğin çemberinden geçmiş, ağzı burnu, kolu kanadı kırılmış olduğu halde, hâlâ güzelliklerini koruyan heykeller vardı.

Bunları Maya Sanat Galerisinde teşhir ettik. Ağzı burnu kırık olanlara kimse metelik vermedi. Bunları yolda getirirken ambalaj yoksulluğundan kırıldığını sanıyorlardı. Her ne kadar asılları da böyle dedikse anlatamadık. En çok beğenilen iki küçük Mısır heykeli oldu. Birisi Tüvi kadın. On beş yirmi santim boyunda kurşunkalem kadar sade bir figürdü. Öteki de meşhur Nefertiti başı. Yumurta kadar bir şeydi. Bunlar hemen tükendi. En çok beğenileceğini sandığımız hanım hanımcık Yunan heykellerine de boş verdiler. Bunlar arasında hiç kırığı, döküğü olmayan çömelmiş bir Yunan heykelciği vardı. Adı Dansözdü. Galeri sahibine,

«Yahu; nasıl oldu da bu heykele hiç müşteri çıkmadı?» diye sorduk. Galeri sahibi içini çekti:

«Sorma» dedi. «Geçen gün hali vakti yerinde bir müşteri alacak oldu. Sonra birdenbire caydı. Israr edecek olduk: 'Aman Allah göstermesin, kocam bunun güzelliğini fark ederse bir daha bana bakar mı? Şu göğüslere bak bir kere!' demez mi?»

Müşterinin hakkı varmış hani!.. Eski Yunanlı heykeltıraş da vücudun bu dolaylarını öylesine incelemişti ki...

Kurşunkalem gibi yontulmuş Mısır heykelinin de memeleri vardı. Fakat bunlar kadın değil, heykel memesi idi.

Asırlardan beri Mısır heykelini gölgede bırakan klasik Yunan heykeli işte bu noktada bozuk bir ses çıkarıyordu.

Mısır heykelinde de insan vücudu çırılçıplak ele alınmıştı; Yunanda da. Fakat Mısır heykelinde taşın, mermerin tadı vardı. Yunan'da çıplak insanın. Mısır, taşı yontarken heykel kurallarını Yunan'dan daha sağlam temeller üstüne kurmuştu. Her ikisinde de konuya sadık kalmak şarttı. Fakat Mısır heykeli konuya sadık kaldığı kadar heykel sanatının imkânlarına da sadık kalmasını bilmişti.

Mısır sanatında düz ve yuvarlak çizgilerin

çarpışmasından, sağlam bir yapı düzeni doğuyordu. Halbuki Yunan heykelinde yuvarlaklar gitgide düzleri yenmiş, heykel sanatını yaşatan damarlardan birisi kurumuştu. Niçin? İnsan vücudunu daha iyi anlatmak için. Yunanlı heykeltıraş insan vücudunun zenginliklerini; Mısır heykeltıraşından daha iyi belirtmiş, ama heykel sanatını fakirleştirmişti.

BÜYÜK - KÜÇÜK

Bu ağaç bu bayrak bu bulut
Bu deniz bu arzu bu ümit
Bu acı bu sızı bu tasa
Bu avuçlar dolusu sızlayan boşluk
Kimi Allah kimi insan yapısı
Ne güzel ikiye bölünmüş hepsi

İster Tanrı elinden çıkmış olsun, ister insan elinden, tadına gözümüzle vardığımız her şeyi methederken, haberimiz bile olmadan şu sıfatları gelişigüzel sıralarız:

«Sonsuz denecek kadar geniş, büyük, sınırsız, abide gibi, dev gibi, uçsuz bucaksız, bitip tükenme bilmez.»

Resim, heykel, nakış, yapı, dans eleştirmelerini alıcı gözüyle incelerseniz, sanat adamının, sanat eserinin yakasına takılan en parlak madalya budur:

«Büyüklük, genişlik, sonsuzluk...»

Ele avca sığabilecek bir heykelciği mi methedecekler:

«Abide gibi!» derler.

Ya methedilen bir abide ise,

«Dağ gibi!» derler. «Dev gibi.»

Sanat eserlerine en büyük başarıyı sağlayan «büyüklük» boy bos, endam büyüklüğü değildir. Yapı sanatından nasip alarak bir elden çıkmış, nice yapılar vardır ki, dünya kadar yer kapladıkları halde hantallıkları, battallıkları ile insana genişlik büyüklük duygusu yerine sıkıntı verirler. Kocaman kocaman salonlar içinde içimizin

daraldığı olur, bunalırız. Misal verelim: Bizim Büyük Postane yapısı. Buna karşılık, usta elinden çıkmış, tramvay boyunda küçücük bir ev insanın içini açar. Kaşı gözü, ağzı burnu yerli yerinde bir insan yüzü gibi, kapısı penceresine uygun, tavanı döşemesine denk bir yapı da gözümüzü sevindirir. Buna da misal verelim: Küçük bazı türbelerimiz, bazı köy evlerimiz.

Büyüklük, genişlik duygusunu aşılayan sebepleri resim sanatında uzun uzadıya inceledik. Avrupa'nın çeşitli müzelerinde yan yana asılmış aynı boyda tablolar gördük. Bunlardan birisi çerçevesinin boyu kadar yer kaplıyordu. Hatta bazıları bulundukları tabloyu bile dolduramıyor, kabukları içinde büzülüyor ufalıyorlardı. Buna karşılık yanı başlarında tablo aynı boyda olduğu halde çerçevesinden taşıyor, alabildiğine genişliyor, adım ettiğimiz büyüklüğün, genişliğin rahatlığına kavuşuyordu. Bu, kabına sığamamak, taşmak, alabildiğine genişlemek, gücü nereden geliyordu? Bu gücü, bir cümlenin dört duvarı arasına sıkıştırabileceklere ne mutlu!..

Bu kabına sığamayış, Leonard'ın tablolarında vardı, mağara devrinde yaşayan insanların kayalara, granitle oydukları hayvan resimlerinde vardı. Eski bir Kütahya çinisinin nakışları arasında vardı. Arap harflerine hiçbir zaman ulaşamayacakları bir heybet aşılayan eski Türk ustalarının yazılarında vardı. Bütün amaçları bulundukları sayfayı süslemek olan sahici minyatürlerde vardı. Yirmi beş senedir ressamların kafasını allak bullak eden beş yaşındaki çocukların resimlerinde de vardı.

Klasik damgasını yemiş eserlere henüz etiketi konmadığı halde, klasikler kadar saran eserlerde bizi sürükleyip götüren büyüklük gücüne ilk defa kancayı takan fotoğraf olmuştur. Bir dergide, veya bir kitapta yan yana basılmış iki fotoğraf var. Diyelim ikisi de bir kartpostal boyunda. İki dana heykelinden çekilmiş fotoğraf. Bu heykellerin sahici boyunu bosunu merak edi-

yor, fotoğraflara bakarak iki rakam tutturuyorsunuz.

Sağdaki heykel en aşağı iki metre yüksekliğinde, iki buçuk metre uzunluğunda. Soldaki heykel çok daha küçük olmalı; on, on beş santim içinde bir şey. Dergide heykellerin boyları yazılı değil. Müzeye gidiyor asıllarını buluyor ve hayretler içinde kalıyorsunuz, şöyle ki: Sizin üç metre boy biçtiğiniz heykelin aslı üç santim değil mi!. Ya sizin on, on beş santim dediğiniz heykel var ya, onun aslı da üç metre uzunluğunda, bilmem ne kadar yüksekliğinde.

Sanat kitapları basanlar son zamanlarda sık sık bu azizliği yapıyorlar. Tutuyorlar bir yüzüğün üstüne işlenmiş bir figürü iki sayfa dolusu büyülterek basıyorlar. Eğer figür sahici bir usta elinden çıkmış ise bu büyüklüğü yadırgamak şöyle dursun,

«Daha var mı?» diyor.

Siz eğer dalgınlıkla bu figürün bir yüzük dolusu olduğunu okumazsanız müzeye gidip koskoca heykeller arasında onu boşuna aranıp durabilirsiniz.

Aynı oyunu, avuç iki kadar bir minyatürden seçilmiş bir köşecikle oynuyorlar. İki santimetrekare büyütüyorlar. Bunu bütün bir duvarı kaplayan tablodan alınmış bir parça sanıyor, öteki sayfada, minyatürün aslını görünce şaşırıyorsunuz.

Medeniyetin üçüncü gözü, haşmetlu fotoğraf hazretleri, her gün bize yeni yeni dersler veriyor. Fotoğraf sayesinde, kabına sığmayan sanat eserlerinin nerelere sığabileceğini, daha ne kadar büyümeye, genişlemeye elverişli olduklarını açıkça görüyoruz.

Sahici sanat eserlerinin büyümekle, değerlerinden bir şeyler kaybetmeleri şöyle dursun, daha çok kazandıkları meydanda. Buna karşılık büyük boyda sanat eserleri de ölçüleri bozulmadan küçülünce hâlâ yaşıyorlar. Avrupa resim sanatının duvarlar boyunca uzayan en ünlü eser-

leri; gün geçtikçe artan bir hızla, kartpostal, kitap, dergi, renkli renksiz baskılar halinde yayımlanıp duruyor. Bu kocaman devleri, kendilerinden binlerce defa küçük yavrularıyla tanıyor, seviyor ve sayıyoruz.

Gözle tadılan sanat eserlerinde büyüklük gücünün sebeplerini düşünürken, «kabına sığamamak» sözünden sonra «gözümüzde büyütmek» deyimine takıldım. Çok sevdiğimizi, çok saydığımızı kendi ölçüleri üstünde görüyoruz. Öyle tasarlamaktan hoşlanıyoruz. Yalnız eşya için değil her şey ve herkes için. Çeşitli olaylar için bir deyimi günde hepimiz birkaç defa kullanabiliriz. İngiliz anahtarı gibi bütün kapılara uymamış olsaydı, «gözümüzde büyütmek» sözü gözle tadılan sanat eserleri için biçilmiş kaftandı. Adıyla sanıyla başıma geldiği için gözümüzde büyütmek sözünün ne demek olduğunu çok iyi bilirim. 935 yılında kulaktan dolma Fransızcamla bir yabancı şirket bürosunun tercüme servisine girmiştim. Ömrümde ilk defa duyduğum mühendislik deyimleriyle dolu mektupları tercüme ederken nasıl terlediğimi size bir defa anlatmıştım. Büromuzun şefi, çalışkanlığı, dürüstlüğü, bilgisi ile her Allah'ın günü gözümde bir parmak daha büyüyerek bir devanası kesildi.

Günlerden bir gün yan yana bir fotoğraf çektirdik. Baktım benim boyum en az beş parmak büyük!.. Sonra yaşını öğrendim. Benden iki yaş küçük. Böyle olduğunu bildiğim halde büro şefimiz heybetinden hiçbir şey kaybetmedi...

Sanat eserlerini de gözümüzde büyütüyoruz. Bir tabloya, bir heykele, bir yapıya, bir nakışa kanımız kaynadı mı, onu kendi boyu bosu içinde değil sevgimizin boyuyla ölçüyoruz.

Resim hocalığında insanı en çok şaşırtan bu oluyor işte. Biz, dünya kurulalı beri insanları sevindiren işlerde baş köşeye oturan değerleri toplayıp, sağlam bilgilere dayanmak istiyoruz.

Gözü doyuran, insanın içini açan eserlerde bazı ölçülerin şaşmadan tekrar edilmesinden sağlam kurallar çıkarıyoruz. Göz nuru ile yaşayan eserleri kuran parçaların kesin farklarla birbirlerinden ayrılması şarttır, diyoruz. Ama adamın biri çıkıyor yalnız bu ölçülere dayanarak ortaya bir iş çıkarıyor ki, içinizi açmak şöyle dursun, sizi sanattan soğutuyor.

Ölçülerin bizi hiçbir zaman aldatmayan tarafı şu: Bir tablo, bir heykel, bir yapı, bir nakış ölçülerinden bir zerre ziyan edilmeden büyütülür veya küçültülürse değerini kaybetmiyor.

Bu şairimsi kişinin en büyük korkusu: Herkes gibi olmaktı. Herkes gibi olmamak için neler yapmamıştı! Kimselere benzememek şartıyla adının deliye divaneye çıkmasını göze almıştı. Fakat her nedense adı deliye çıkacak yerde tam tersine oldu: Üst üste kırdığı potlar, devirdiği çamlar, yüksekten atmalar, tepeden tırnağa uydurmalar, kendinden zayıfını bulduğu zaman kasıp kavurmalar, kendinden kuvvetlisi karşısında eşit haller takınmalar bir araya gelince, ona kısaca,

«Yaman adam vallahi!» diyorlardı.

Şairlikten çok aktörlüğe ve bunların hepsinden çok başka işlere daha yatkın olduğunu anlayana kadar zaman zaman hepimizi tongaya bastırdı. Şiirinin ipliği henüz pazara çıkmadan yolu Karadeniz kıyısında bir yere düşmüştü. Memleketin edebiyat, şiir düşkünü gençleri derhal etrafını sardılar. Daha ilk konuşmalarda onlara o kadar yüksekten attı tuttu ki, yamanlığı üstüne kimsenin şüphesi kalmadı. Her fırsatta üstadı çağırıyorlar, ağırlıyorlardı. Şerefine bir de kır ziyafeti çektiler. Üstat yemek boyunca kimseye bir tek kelime kaptırmadı. Bir dirhem şiir balı için bir araba keçiboynuzunu sineye çeken yerlilerden birinin canına tak demiş olmalı bir ara şaire dönerek, yanına yaklaşan bir kuzuyu göstermiş:

«Üstadım şu mahluğun güzelliğine ne buyurulur?» diyecek olmuş.

Üstat, on beş yirmi günlük kuzuyu nefretle süzdükten sonra,

«Bırak canım şu budala hayvanı. Dünyada sevilecek, güzel denecek başka şey kalmadı mı?

Dünbale ise hemişe cümban ha!.. ha!.. Kuyruğu ise durmadan sallanır, demişler. Ne hebenneka bir hayvan yarabbi! Dünyada koyundan, kuzudan daha bayağı bir şey olamaz. Aşağının, bayağının ta kendisi. Bir defa sersem hayvamn biri. Kendi ayağıyla kasabın eline gider teslim olur. Sersemliğin bu derecesi nasıl güzel olabilir. Bir de yılanı düşün! Yılanın zekâsını düşün. Yılanda kendi etini insana teslim edecek göz var mı? Yılanın gururunu, halkalarının, boğumlarının dehşetini düşün. Adı bile bize bir dehşet verir. İçinizde hiç yılan eti yiyen var mı? Sizin gibi zavallı mahluklara kendini yedirecek göz var mı yılanda. Halbuki bir de şu mendebur, şu budala kuzuya bak. Aptallık yüzünden akıyor. Hayvan değil, hazır lokma. Yutulmak için sıra bekleyen budala bir lokma.»

Şair coştukça bir yılan edebiyatıdır uzanıyor. Biçare yerli, kuzuya güzel dediğine de, diyeceğine de çoktan pişman olmuştur. Şair işi o kadar azıtıyor ki, yerli artık dayanamıyor, bu arada kuzu da yerlinin imdadına yetişircesine çayırın üstüne birkaç imza atıştırıveriyor.

Yerli can havliyle, kuzunun attığı imzaları, ve bir parça ötedeki kocaman bir tezeği göstererek.

«Üstat!» diyor, «ha bu da yenmez ama güzel midur?» deyince patlayan kahkahalar arasında üstat tam manasıyla bozuluyor. Daha doğrusu hizaya geliyor.

Herkesin beğendiği ile alay eden, kendisini herkesten başka türlü gören, tabiatın sadece kendisine mahsus bazı özellikler verdiğine inanan bu şairimsi zatın günlerden bir gün burnunun tam ortasında bir sivilcedir çıktı. Sivilce yerini çok beğenmiş olacak büyüdükçe büyüdü. Kendi başına bir ikinci burun olmak yolunu tuttu. Şair günlerce haftalarca evinden dışarı çıkamaz oldu. Korktuğu başına, hem de başının tam ortasına gelip oturmuştu.

Sivilce çıbana dönmüş, çıban bir ur halinde burnunda buruna benzeyen taraf bırakmamıştı. Bu alameti suratının ortasında nasıl taşıyacağını şaşıran şair, dışarı çıkmaya mecbur olunca yüzünü, gözünü sarıp sarmalıyor, yolda kime rastlasa ilk işi burunlarına bakmak oluyordu. O güne kadar metelik vermediği, adam yerine koymadığı, insanların ne güzel, ne sade burunları vardı. Burnundaki çıban onu o kadar üzdü, o kadar yerin dibine soktu ki, beş vakit namazını kılan bir kimse olsaydı günde beş vakit:

«Hey Allahım! Ben ettim sen etme. Herkesten başka türlü olmak ne korkunç bir şeymiş! Burnumdaki bu çıbanı kaldır. Bana herkesin burnu gibi bir burun ihsan eyle.»

Sonra şairin burnu nasıl mı olmuş? Ben ancak bu kadarını biliyorum. Bundan ötesini de sizler tamamlayın. Zaten bundan ötesi konumuzun dışında.

Hayli zaman oluyor. Yedek subay okulundayız. Arada Fransa'da tahsile gittiğimiz için kendimden çok daha genç arkadaşlarla beraberiz. Tek tük benden yaşlılar da var, ama dört, beş yaş daha gençler çoğunluğu kurmuşlar. Anadolu'da öğretmenlik yapan bir genç tanıştırdılar. Bir edebiyat kurdu. Benden en aşağı beş, altı yaş genç. Bana öyle bir sevgi, öyle bir saygı gösterdi ki, ne yapacağımı şaşırdım. İlle de elimi öpmek için davranınca utancımdan yerin dibine geçmemek için ben onun yanaklarından öptüm.

Sevgi ve sevinç dolu bir sesle,

«Üstadım, vallahi ben sizi yaşlı başlı, saçı başı ağarmış, bir zat sanıyordum...» dedi. Sonra o güne kadar nerede ne yazmışsam, ne çizmiş isem bir nefeste hepsini sıraladı.

Sanat alanına atılalı altı, yedi sene olmuştu. Bu çeşit bir sevgiye bir saygıya rastlamamıştım. Delikanlının benim sevdiğim usta sanatkârları sevmiş olması beni ayrıca müthiş sevindir-

mişti. Birkaç gün içinde canciğer kuzu sarması olmuştuk. Böylesine bir sevginin açamayacağı kapı yoktur. Yaşımın, tecrübemin bağışladığı ne varsa bir zerresini saklamadan ortaya döküyordum.

Edebiyat meraklısı delikanlı Anadolu'da yetiştiği için resim tarafı yoktu. Resim sanatının bir edebiyatçıya neler bağışlayacağı üzerinde konuşuyorduk. Bu konu onu ilgilendiriyor, söylediklerimin boşa gitmediğine seviniyordum.

Bizim edebiyat kurdu izinli olduğu günler İstanbul'da ne kadar şair, hikâyeci varsa hepsinin arkasına düşüyor, hepsiyle tanışıyor, bazılarıyla münakaşalara bile girişiyordu. Aradan bir iki ay geçmişti, bir gün geldi:

«Dün, falanca şairle, falanca hikâyeci ile tanıştım. Uzun uzadıya konuştuk. Aralarında bir ay evvel tanıdığım sanatkârlar da vardı. Öyle incir çekirdeği doldurmayan şeyler söylediler ki, hayretler içinde kaldım. Meğer bizim uzaktan uzağa göklere çıkardığımız değerlerin çoğunda iş yokmuş. Ben de onları bir şey sanırdım. Aman Allahım ne tamtakırları var bunların içinde.»

«Mesela?»

Edebiyat kurdunun, tamtakır dedikleri içinde bir ay evvel elbirliği ile sahici bir usta dediğimiz kimseler vardı. Aynı fikirde olmadığımı söyledim. Aldırmadı... Kendi kendime,

«Bir ara kendisini onlardan o kadar küçük görmüş ki şimdi yavaş yavaş hizaya geliyor zahir!» dedim.

Aradan birkaç hafta daha geçti. Bahçede havuz başında oturuyorduk. Bizimki geldi, bomba gibi patladı:

«Üstat» dedi, «bugün bir şiir döktürdüm. Vallahi bunu okuduktan sonra bir daha can kelimesini zor alırsın ağzına. Can kelimesi nasıl kullanılırmış bir gör hele!»

«Hadi oku şu şiiri bakalım?» dedik.

«Dur hele!» dedi. «Daha çalışıyorum. Kusura bakma, ama ben öyle sizin gibi şipşak yaz-

mak taraftarı değilim. Boyacı küpü değil, bu şiir.»

Kulaklarıma kadar kızardığımı hatırlıyorum. Bir tek kelime söylemeden kabına sığamayan edebiyat kurdunu seyrederken,

«Nihayet hizaya geldi işte» diye düşünüyorum. Öyle ya, bu delikanlı bir ara kendini o kadar küçük görmüş ki, kendini o kadar aşağıda bir yerde bulmuş ki, şimdi ancak tepemize çıkarsa kendisini hizaya gelmiş sayacak.

Kendimizden emin, halimizden memnun olduğumuz zamanlar bu çeşit hizaye gelişlere boş veriyoruz. Ama insan hali bu, herkesin de kendisini perişan bulduğu zamanlar olur, böyle bir zamanımıza çattılar mı bizim de dilimiz armut devşirmiyor ya!..

Hizaya gelmek arzusu en tabii arzularımızdan birisi olsa gerek. Zaman zaman hepimiz bu arzunun gerçekleşmesi için yapılan acayip manevralara şahit oluyoruz. Kimi koşumuza gidiyor, kimi bizi donduruyor. Ama ister istemez hepimiz hizaya gelmek için savaşıp durmuyor muyuz? En büyük can sıkıntısını bizimle aynı hizada olmayan insanların arasında duymuşuzdur. En büyük sevinçlerimiz de etrafımızdakilerle kendimizi aynı hizada bulduğumuz zaman doğuyor. Yüz binlerce insanı stadyumlara çeken arzunun içerisinde hizaya gelmiş olmanın payı yok mudur? Niçin İstiklâl Marşımızı söylerken, dinlerken tarifsiz bir heyecana kapılır ve ürpeririz. Bu an, bütün milletimizle aynı hizada olduğumuzu sıcağı sıcağına duymuş olmaktan doğmuyor mu? Ya bir uykuyu cananla beraber uyuyanlar, ya sevgilimizle yüzde yüz anlaştığımız aylar, günler değil, saniyeler:

Sevabı nakış gibi işlediler
Günahı ayva gibi dişlediler
Ve hazzı sıcak bir somun gibi
İkiye yardılar, ortasından bölüştüler.

Dünyanın en güzel müzelerinden biri de, bizim Ankara'daki Eti Müzesidir. Yeri de güzeldir, yapısı da, kapısı da. Kapısı bir başka güzeldir bu müzenin. Çünkü burada kalıpla dökülmüş küçük heykelcikler satılır. Aslını, bütün servetinizi verseniz ele geçiremeyeceğiniz sevgili bir heykelin tıpkısını birkaç liraya satın almak istemez misiniz? Sanat sevenler için bundan iyisi can sağlığı. Küçük Eti aslanlarının, tadına doyum olmayan Eti geyiklerinin kalıplarını çıkarmışlar, bu kalıplarla dilenildiği kadar heykel dökülür.. Döküm işi ustaca yapılırsa değme meraklılar dökümü aslından zor ayırabilirler. Sanat sevgisini antikacılığa boğarak ille de eserin kendini, sahicisini ele geçirmek isteyenler, o çarşı senin bu pazar benim dönedursunlar. Bize sevdiğimiz eserlerin namuslu ve usta ellerden çıkmış dökümlerini, kopyalarını, akıllıca basılmış renkli renksiz örneklerini versinler. Öpüp de başımıza koyalım.

Sahici sanat eserlerinin çoğaltılması işi o kadar alıp yürüdü ki, kalıpla çoğaltmanın yanı başında bin bir çeşit çoğaltma usulleri yer aldı. Bugün bazı tabloların öyle baskılarını yapıyorlar ki aslı ile karıştırılması işten bile olmadığı için baskının altına,

«Dikkat. Bu resim baskıdır!» diye bir damga vuruyorlar.

Bu da yetmediği için baskıları aslı boyunda piyasaya çıkarmayı yasak ediyorlar. Ya aslından birkaç parmak küçük olacak, ya büyük. Başka türlü birkaç liralık bir baskıyı birkaç milyonluk bir eser diye sürmek pek zor olmuyor.

Baskı dendi mi, biz şöyle parmağımızla bir

yoklar, matbaa mürekkebini; onun kâğıdın ciğerlerine kadar işleyen baskısını şıp diye kavrayıverirdik. Hatta bazı yalancı resim meraklıları bir resmi beğendikleri zaman:

«Ne güzel! Baskı gibi» derler. «Sanki el ile yapılmamış.»

Bununla boyanın çok ustaca serpildiğini, anlatmak isterler.

Bugünkü baskılar makineden çıkmış gibi değil de bal gibi ressamın elinden çıkmış gibi, çoğaltma işi öyle ilerlemiş, öyle tutunmuş. Bunu yapanlara öyle büyük servetler getirmiş ki, her geçen gün onlara yepyeni imkânlar sağlıyor. Plastik kemerlerin yanı başında plastik kitap kapakları türedi. Günümüzde, kimyacıların, fizikçilerin bütün buluşlarından en çok faydalanan çoğaltıcılardır. Onların bu yoldan büyük para kazanmaları, yalnız sanat alanında yüzde yüz hayırlı ve verimli oluyor.

Gündeliklerin birinde El Greco'ya ait bir yazı vardı. Bu büyük ustanın üç tablosunun fotoğrafı yazıyı süslemişti. Fotoğraflar hiç de fena basılmamıştı. Bundan 25 yıl önce biz böyle üç tane gazete baskısını yüz elli kuruşa seve seve satın alırdık. Güzelin hallaç pamuğu gibi atıldığı, her gün yeni usullerle bir kat daha çoğaltıldığı, birin durmadan binlere, binlerin ha bire yüz binlere bölündüğü, durup dinlenmeden arttığı 1955 senesinde bizim güzeller oldukları yerdeler.

Selimiye'nin, Süleymaniye'nin, Ayasofya'nın, ölçülü biçili yavrularını çoğaltıp satışa çıkaralım demiyoruz. Şimdilik en kolayını, en ucuzunu, en sağlamını deneyelim. Renksiz, renkli güzel baskılara yetecek kadar, bilgimiz, sabrımız, aracımız yoksa şimdilik kalıpla çoğaltmaya el atalım. Zararın neresinden dönersek kârdır. İlk ağızda kolaylıkla taşınan, küçük heykelciklere el atalım. Ankara'daki Eti Müzesinde satışa çıkarılan küçük heykeller boyunda nemiz varsa, hepsinin kalıplarını yaptırmak ne devleti yıkar, ne milleti. Bir avuç alçı ile bir kalıp yapılır. Yarım avuç

alçı ile bir şaheser dökülür. Bizim İstanbul antik müzemizde yükte hafif pahada ağır yüzlerce heykelcik vardır. En fakir resim öğretmeni bile bunlardan yapılacak dökümlerden birkaç tanesini kendi harçlığı ile satın alıp öğrencilerine götürür. Dostlar bu para işi değil, bir anlayış, bir davranış, bir inanış işidir. Dilimizin köküne kadar işlemiş sözlerinden birisi de,

«Güzele bakmak sevaptır,» sözüdür. Bu sözü bugün,

«Güzeli yaymak sevaptır» demek de herhalde bir sevap olur.

Tekrar ediyorum, bu hayırlı işi ele almak için müzelerimizin bilmem ne faslına şu kadar yüz bin lira koymak şart değildir. Çok ufak bir parayla heykelleri çoğaltma işine derhal başlayabiliriz.

Eğer bu kalıp ve döküm işine harcanan para binlerce lira fazlası ile devlet kesesine dönmezse bana diledikleri cezayı versinler, razıyım.

SANAT BÖCEĞİ

Hali vakti yerinde bir insan tasarlayın. İstanbul'un en tenha köşelerinden birisine çekilmiş, kendini sanata vermiş olsun. Bütün bir ömür sanat yemiş, sanat içmiş, mesleğinden başka hiçbir dertle tasalanmamış, ekmek elden, su gölden, sanat desen adamcağızın içinde fıkır fıkır, ömrü tükenene kadar çalışmış durmuş. Neden sonra bu köşeciğe yolumuz uğramış. Bir de bakmışız ki, adamcağız elini nereye değdirmişse oradan bir nurdur fışkırıyor. Meğer adamcağız sanat balının küpüne düşmüş de biz farkına bile varmamışız. Artık seyreyleyin siz bu denli bir sanat adamı üstüne yapacağımız edebiyatı, çekeceğimiz nutukları, okuyacağımız mersiyeleri. Kimimiz tutup ona acımaya kalkacak, kimimiz onun çalışma gücüne bakıp kendi haline ağlayacak. Her kafadan bir ses, her kalemden bir feryat yükselecek. Sonunda böyle bir cevheri vaktinde keşfedemediğimiz için saçını başını yolanların patırdısı ağır basacak:

«Nasıl olmuş da, her gün şu evin önünden geçtiğimiz halde onun sanat gücünü duymamışız?» diyenler, belki yüzyıllar boyunca zonklayıp duracaklar.

İmdi!.. Sanat tarihine şöyle bir göz atalım. Kıyıda bucakta kalmış, böyle cevahir var mı ola, bir araştıralım. Benim gördüklerim, bildiklerim, okuduklarım arasında böylesi yok. Ama şimdi bilirkişi kaşlarını çatacak,

«Peki sen bilmiyorsun diye, böyle bir şeyin olmaması şart değil ya?» buyuracak.

Evet. Böylesi insanlar bulunabilir. Bir köşeye çekilip bir sürü marifet gösterdikten son-

ra sessiz sedasız göçüp gidebilirler. Böyle bir şeyin olabileceğine aklım yatıyor, ama neyleyim ki sanat dünyasını onlar gibi bir köşeye çekilenler değil de, inadına ortaya çıkanlar kuruyorlar. Sanat dediğimiz gerçek başını alıp bir köşeye saklanmakla değil de varını yoğunu sırtlayıp er meydanına çıkmakla başlıyor. Aynı meydanda gelişiyor, yaşıyor ve yavaş yavaş sönüyor.

Bilirkişi gene somurtuyor, sözün burasında,

«Sanat dediğin kandil değil ki sönsün. O, ölümsüzdür...» diyor.

Hey Allahım, hem bunu ne kadar kendine güvenen bir sesle söylüyor, aklı sıra beni korkutacak:

«Ölmezmiş! Laf ola beri gele. Öyle bir ölür ki top gibi! Ama iyi sanat eserinin ölüsü bile kötü sanat eserinin dirisinin hakkından gelebilir.»

Sanat eserinin ölmezliği bundan kinaye, yaşayanın eskidiğine, yıprandığına, tükeneceğine inanmamak en ünlü tabiat kanununu hiçe saymak olur. Bir sanat eseri yaşamış ise ölmeye mahkûmdur. Ama kıyıda bucakta kalmış kana kana yaşamamış ise mesele yok...

Evet konumuz buydu zaten. Kıyıda bucakta olup biten sanat eserlerinden konuşuyorduk. Onlar bize seslenmedikçe, varlıklarından haberimiz bile olmayacak. Sanat adamı yalnız ortaya çıkmakla kalmayacak. Yüksek sesle konuşacak, sesini duyurmaya savaşacak. Sevgilisinin kulağına bir şeyler fısıldarcasına değil, gücünün yettiği kadar bağırarak konuşacak ki, en ağır duyanlarımız bile kulak kabartsınlar.

Bilirkişi,

«O senin dediğin sanat adamı değil de, işportacı gibi bir şey. Bizim bildiğimiz sanatçı alçakgönüllü bir kişidir. Öyle, ille de ortaya çıkacağım, avazım çıktığı kadar marifetlerimi sayıp dökeceğim diyen bir insanın sanat adamı olacağına şahit ister...» dedi ve kesti.

Evet birçok bilirkişilere göre, sanat adamı ağzı var dili yok kabilinden, güçsüz kuvvetsiz

bir kişidir. Hele o meşhur alçakgönüllülüğü yok mu? Kendisini hor görmesi, yaptığı işi beğenmemesi, kendini faydasız, lüzumsuz, küçük görmesi yok mu? Onun bu tarafı üstüne ne çürük yapılar kurarlar. O kadar ki dokunsan çöker, bu yapı altından sanat adamının ortaya çıkma arzusu pırıl pırıl belirir.

İşte benim bu arzuya, bu kuvvetli isteğe, mikrop diyesim geliyor. Mikrop kelimesinden ödüm patladığı için sanat adamına kondurmak istemiyorum, ama başka bir kelime de bulamadım gitti. İsterseniz mikrop yerine böcek diyelim. Sanat mikrobu, sanat böceği. Bu da olmazsa sanat mayası diyelim. Herkes hoşuna giden kelimeyi yakıştırsın, yeter ki sanat adamını ortaya çıkaran, onu yaşatan, çalışmasını sağlayan, ona sanat adamı dedirten gücün, kuvvetin adı konsun. Öyle ya, nasılsa, çeşitli kudretleri, dertleri inceledikçe hepsinin altından canlı bir varlık çıkıyor, bunların bir kısmı canımıza can katıyor, bazıları da canımıza kıymak için boyuna fırsat kolluyorlar. Sanat böceği de bir defa kanımıza karışmaya görsün, ilk işi bizi ortaya er meydanına sürmek oluyor. Eser üstündeki bütün tartışmalar bu böceğin zoruyla başlıyor. Değer kantarı o zaman işliyor. Sanat pazarı o zaman kuruluyor. Yeter ki sanat böceği insanın kanına karışa!..

Bu böcek bizimle beraber mi doğar? Sonradan mı kanımıza karışır? Niçin birçok sanatkârların çocukları sanattan başka her şeyden hoşlanırlar da sanat alanında boy göstermezler? Burası henüz hepimiz için sır. Benim aklımın yattığı kadarı şu:

Aklı başında herkes sanat yapabilir. Her normal insan, sanat kollarının hepsinde bir başarı sağlayabilir, yeter ki çevresi buna uygun ola. Ama sanatla uğraşan herkes sanatkâr olamaz. Sanatkâr olabilmesi için demin adını koymaya çalıştığımız böceğin damarlarında gezindiğini duyması lazım.

Ben nice insanlar tanıdım ki ortalıkta adı sanatkâra çıkmış birçoklarına duman attıracak kadar sanat içre idiler. Bilgileri vardı. Sonuna kadar açılmış gül gibi zevkleri vardı. Bal gibi sanatkâr olabilirdiler. Sanat dünyamıza yeni bir çeşni, yeni bir değer ölçüsü katabilirdiler. Onların mektuplarını okurken, sohbetlerine can kulağıyla katılırken, kaç defa dayanamamış,

«Bre niçin sanat dünyasına boş veriyorsun? Seni yaratan sanat için yaratmış, niçin başka işlerde kendini harcıyorsun da şu söylediklerini olduğu gibi yazmıyor, şu yazdıklarına bir çekidüzen vermiyorsun?» demişimdir.

Yazdıklarına katacak çekileri de vardı, düzenleri de. Ama bir şeyleri, bir tarafları eksikti: Sanat böcekleri.

Onları ne kadar zorladımsa olmadı. Eğer bu mikrobu penisilin taifesi gibi bir ele geçirmek mümkün olsaydı, haberleri bile olmadan, onlara aşılardım. Kim bilir bana ne kadar kızarlardı! Çünkü onları en çok yıldıran, korkutan şey ortaya çıkmaktı. Bunu gözlerinde o kadar büyütüyorlardı ki; ortaya çıkmaktansa ölmeyi üstün tutabilirlerdi. Bir kısmı bu olayı gözünde büyütürken, bir kısmı da inadına küçümsüyordu. Durup dururken eserini kolunun altına alıp ortaya çıkmak onlar için pek bayağı bir işti.

Her ne hal ise ortaya çıkmadılar, dağarcıklarındaki sanat balından bize birkaç çimdik uzattılar. En büyük parçayı olduğu gibi beraberlerinde mezara götürüp ziyan ettiler. Sanat adamlarını ortaya iten böcekten Allah razı olsun. Gerçi bazen bize sanat eseri diye bir sürü keçiboynuzunu da kemirttiği oluyor ama, ya böcek zorlamasa halimiz nice olurdu onsuz:

Yanmak damar damar nefes nefes
Yaşamak tükene tükene

diyebilir miydik?

Hele,

Ölüm kapıya gelende, canımızı yağma olmuş, talan edilmiş bulabilir miydi?

Oscar Wilde anlatıyor:

«Vaktiyle bir balıkçı vardı. Günlerce denizde kalır, döndüğü zaman mahalle halkını etrafına toplar, onlara avlanırken başından geçen acayip şeyleri anlatırdı. Dinleyenlerin heyecandan nefesleri kesilir, peri padişahı ile başlayan deniz kızları ile devam eden hikâyenin bir tek kelimesini kaçırmamak için balıkçıya daha daha çok sokulurlardı. Balıkçı o kadar güzel anlatırdı ki herkes onun peri kızları, deniz kızları ile senlibenli olduğuna inanır, her sefer dönüşü, heyecanla sorarlardı:

— Bugün hangi peri kızı ile beraberdin? Bugün gene neler gördün?

Günlerden bir gün balıkçı denize açıldı, denizin orta yerinde bir ada, adanın kıyısında da adıyla sanıyla peri kızlarıyla deniz kızlarının oynaştıklarını görmez mi? Mahalleye döndüğü zaman balıkçının suratı bir karıştı.! Ağzını bıçaklar açmaz olmuştu, gene etrafını sardılar:

— Hadi, anlatsana!. Bugün neler gördün?

Balıkçı yorgun, perişan, mahzundu. Nerdeyse ağlayacaktı:

— Hiç, dedi, hiç!.. Bugün hiçbir şey görmedim!..»

Wilde'in bu hikâyeciği İngiliz anahtarı gibi çeşitli kapıları açabilir. Bu kapılardan birisi bizi şöyle bir çıkmaza sürükler:

«Edebiyatçı gördüklerini değil, görmediklerini anlatan adamdır. Gözle görüleni, el ile tutulanı ebem de anlatır. Marifet adabı, erkânı ile uydurmak, yakıştırmaktır.»

Aynı hikâyecik hayra da yorulabilir. Sanat-

kâr denilen kişide her babayiğitte rastlanmayan bir tasarlayabilme gücü bulunmalıdır. Wilde'ın balıkçısını şaşırtan, onu arpacı kumrusu gibi düşündüren, bu gücün elden gittiğini görmesi olmuştur. Öyle ya! Bitip tükenmek bilmeyen uzun yolculuklar boyunca tasarladığı, yalnız kendisinin, yoktan var ettiğine inandığı şeyleri, hiçbir gayret sarf etmeden herkesin görebileceğini anlayınca sihir bozuluyor.

Balıkçı, olağan şeyleri tasarlamış olduğuna içerliyor. Zekâsının, düşüncesinin alelade şeyleri aşamamış olması gücüne gidiyor.

Wilde'm balıkçısı hâlâ susuyor mu, bilmem! Son sistem tepkili uçakları, denizaltı teknelerini görmüşse, belki bir defa daha dilini yutmuştur.

Demin bu hikâye, birçok kapıları açabilir dedim. Bununla bugünün edebiyat kapısını zorladım, ama olmuyor, anahtar boşuna dönüp duruyor. Günümüzün edebiyatı, başıboş bir tasarlama oyunu olmaktan çıkmış. Sahici edebiyat bugün bütün hızı ile gerçek peşinde. Tasarlama gücü, esintiler önünde rasgele savrulan bir duman değil, her adım başı gerçeği destekleyen bir kuvvet olmuş. Gerçi daha iyi belirtmek için icada gideceksin. Tasarlama gücü gerçeği bulandırmak için değil, tam aksine dupduru kılmak için işleyecek. Gerçeğin peşinde, beş duyumuzu da, beş azılı silah halinde seferber edeceğiz. Gerçek bu duyuların elinden kurtulursa o zaman tasarlama gücümüze davranacağız.

Cehennem elinden haber sorarsan
Yanar yanar da ağlaşırlar
Din ulusu Muhammet'i
Umar umar da ağlatırlar

Yana yana kara kömür olmuşlar
Nice yüzyıl cehennemde kalmışlar
Dizlerine demir zincir vurmuşlar
Çeker çeker de ağlaşırlar.

İşte size koca Yünus'un cehenneminden birkaç parça. Bu cehennemin yanı başında ırmakları Allah diye diye akan, çiçekleri buram buram Allah kokan bir de cennet serilmiştir.

Rengine boyanmışam, solmazam artık

diyerek renklerin en hasını bulduğunu ressamca bir gururla iddia eden sevgili Yunus'un cenneti mi daha sahici, cehennemi mi? Bana kalırsa Yunus'un cehennemi yanında cenneti bir hayli sönük kalıyor. Niçin mi? Çünkü Yunus'un cenneti ahret kokuyor, ama cehennemine bal gibi dünya kokusu sinmiş. Zaten Yunus deyince insanın aklına bir keyf ehli değil de memleketin her yanını yalınayak dolaşan bağrı yanık, çileli bir insan yüzü geliyor. Yunus Emre'nin şiirine sinen gerçek kokusu ahretten değil, dünyadan geliyor. Ölüm karşısında Yunus gibi ürperen kaç şair daha gelmiştir? Ölümü böylesine duyabilmek için ten kafesinde bir değil, bin bir tane can kuşunun cıvıl cıvıl kaynaşması lazım. Ah sevgili Yunus, şu cennetle cehennemi vaktiyle öteki dünyaya aktarmasalardı, ne güzel olurdu. Bütün dinler elbirliğiyle her ikisini de ahrete yerleştirmişler. Sanatın bütün kollarını birer birer kullanmasını en iyi bilen din yapısı ilk evvel şiiri seferber eylemiş:

Şiiri seferber eylediler
Ve elbirliği ile, gökyüzünün en münasip katında
Mükemmel bir cennettir kuruldu
Ve üzerinize güller
Mezkûr cennette har vurup harman savurdu ölüler

Tasarlama gücünün kapılarını sonuna kadar açan şiir, bize bir cennet, cehennem tablosudur çizdi. Öyle bir tablo ki, bugüne kadar yüz binlerce sanatkârı, milyonlarca insanı kendine çekti.

Geçenlerde bizim ilkmektep çocuklarının yaptıkları resimler arasında cennet, cehennem konusuna rastladım. Birisinde nakış nakış alev,

ötekinde tomurcuklanmış bir bahar. Çocuk kafasında yaz, kış temi kadar açık seçim bir cennet cehennem meselesi var. Kimisi cenneti bir gelin odası gibi döşemiş, kimisi cehennemi zebanilerle doldurmuş. Yalnız bu cennetlerin birinde mavi bir bisiklet vardı. Cehennemlerin bir tanesinde de kerrat cetveli! Çocuk hazretleri bu. Şakası yok ki! Ne atarsan aşına o gelir kaşığına misali! Zamane!.. Cennete uçakla, cehenneme kağnı veya İstanbul tramvaylarıyla da gider mi, gider. O gidedursun biz konumuza gelelim: Bugünün edebiyatında en büyük rolü oynayan gerçek üzerinde duracaktık. Tasarlama gücüne dokunalım dedik. Karşımıza Yunus'un cehennemi çıktı. Cennet cehennem derken çocuk resimlerine kadar gittik. Halbuki benim asıl zorum şu idi: Dünün edebiyatında en büyük marifet alabildiğine tasarlama idi. Eskiden ne kadar çok tasarlayabilirsen o kadar iyi şair, iyi romancı, iyi tiyatrocu sayılırdın. Gerçek, tasarlama gücünün elinde bir oyuncaktı. Eskiden hiç görmediği, hiç bilmediği bir memleket hakkında oturduğu yerde sayfalar dolduran edebiyatçıya,

«Ne kadar kuvvetli bir muhayyelesi var!..» denirdi.

Bugün sadece,

«Amma da atıyor...» deyip geçiyoruz.

Eski resimle yeni resmi birbirinden ayırmak için,

«Eski resim taklide dayanırdı. Bugünkü resim her şeyden evvel icada dayanıyor...» diyoruz.

Edebiyat için bunun tam aksini ileri sürebiliriz. Yalnız taklit kelimesini kötü manaya almadan. Taklit kelimesini «konusunu mümkün olduğu kadar iyi incelemek» manasına alırsak, bugünün edebiyatı ile resmi arasında hiç olmazsa müzik sanatı ile heykel sanatı arasındaki kadar açık bir fark gözetmiş oluruz.

Bugünün en iyi edebiyatçısı, konusunu bize, dünün en usta ressamları gibi veriyor. Konusu-

nu bir tek yandan değil, bir tek ışık içinde değil, çeşitli yönlerden, çeşitli ışıklar içinde inceleyerek vermeye çalışıyor. Tasarlama gücü eskiden olduğu gibi birinci planda gelmiyor. Yazarın inceleme imkânlarının bittiği yerde başlıyor.

Kısacası bugüne kadar bizi öyle zengin masallarla oyalamışlar ki, masal âlemi ciğerimize kadar öyle bir işlemiş ki, yanı başımızdaki gerçeğe susamışız. Masalın hakkını masala, gerçeğin hakkını da gerçeğe vermek zamanı gelip çatmış. Fakat sorarım size bugün yeryüzünde masal dünyasından tamamıyla kurtulabilmiş kaç tane yazar var? Kalemlerini en yalın gerçek taşında biledikleri için dünya çapında bir şöhret kazanan nice Avrupalı ve Amerikalı yazarlar tanıdık ki, bize tekrar masal okumaya başladılar... Gerçeğin tadını ve hızını aldıktan sonra zaman zaman tekrar masal dünyasına dönmeleri neden? Sadece sanat tasası mı? Yalın gerçekten insanların çabuk bıkacağı korkusu mu? Yoo!.. Sadece gerçeğin belalı oluşu. En ufak bir menfaat gütmeden, okuyucunun hakkında vereceği hükümlere katlanmayı göze alarak dünyasını olduğu gibi yazabilmek kolay iş mi? Çayın içinde eriyen şeker parçası gibi, etrafına karıştığını duya duya bize dünyasını verebilecek kabadayı yazar henüz doğmadı. Ama doğum sancıları çoktan başladı. Bugünün edebiyat adamı, ancak eserindeki gerçek boyunda edebiyatçı bir o kadar namusludur. Yüzde yüz gerçeğe dayanan edebiyat hakkında daha hiçbirimizin tam fikrimiz yok. Bu belki de tadından yenmeyecek kadar zehir zıkkım bir şey olacak. Birkaç damlası bütün bir romanı abat etmeye yeten gerçek; yüzde yüze ulaştığı zaman atom bombası kadar belalı bir silah olacak.

İNCİK BONCUK

Dragos Tepenin kıyılarında iri iri çakıl taşları var. Yarısından çoğu duru beyaz, ötekiler ya boz, yahut çok açık yeşile çalan toprak rengi. Aralarında yumurta biçiminde, yumurta boyunda çakıl taşları bulabilmek için birkaç dakika aranmak yetişir.

Ne zaman yolumuz düşse, bu çakıl taşlarıyla oyalanırız. Kimi eteklerini doldurur seçtiği taşlarla, kimi şapkasını, kimi pabuçlarını.

Islak çakılların üstünde aramakla bulunmacak kadar gizli renkler vardır. Biz atölyemizde böyle birdenbire adını bağışlamayan renklere «sağır» renkler deriz. Boz desem değil, mavi değil, yeşil değil, sarı değil. Bunlar ancak çok canlı bir rengin orta yerine düşerse adlandırılır. Yoksa kolay kolay hiç kimse bu renklere, bu menevişlere bol keseden bir ad veremez.

Çakıl toplayanlara bakıyorum da herkes yumurtaya benzeyen çakılları seçiyor. Niçin elimiz, haberimiz bile olmadan yumurta biçimine kayıyor? Yumurta biçiminde yalnız gözümüzü değil, ellerimizi, avuçlarımızı doyuran nedir? Hem niçin deniz önüne kattığı çakılları istediği gibi yontup dururken yumurta biçimini seçmiş? Hazır eli değmişken niçin bu taşları tam toparlak biçimlerde yontmamış da ille de yumurta biçimini üstün tutmuş?

Gel de şimdi Picasso'nun sözünü hatırlama. Zaten hangi taşı kaldırsan altından Picasso çıkıyor, ama Picasso, daha çok vahşi kabilelerin yonttukları taşları altından zemberekli oyuncaklar gibi fırlıyor! Ha... bakın ne diyor yumurta üstüne bu üstat:

«Şu ressamlar ne tuhaf insanlardır; bir yumurta resmi yaparken ille de ona bir kişilik vermeye çalışırlar; kişinin başını çizerken de yumurtaya çevirmeden rahat edemezler!..»

Klasik damgasını yemiş bütün ustaların elinden çıkan başlara dikkatle bakarsanız, saç bukleleri, kumaş kıvrımları arasında kaybolan başların çevre çizgilerini güzelce incelerseniz; bütün yüzlerin tam bir yumurta biçiminde karar kıldığına sizin de aklınız yatar.

Elbet yumurta biçiminin de çeşitleri var. Daha toparlağı, daha sivrisi; ama belli olan gerçek şu biçimde hepimizi saran bir hikmet var.

Dragos kıyılarındaki çakıllarla oyalanırken, bir de kocaman kemik bulduk. Ya kocaman bir kadana beygirinden kalma, ya bir manda veya benzeri yaratıklardan. Deniz; bu kocaman bacak kemiğini de önüne katmış, onu da çakıl taşlarıyla birlikte bir güzel yumuş yıkamış, ak pak ağartmış. Ufak tefek retuşlar yapmayı da unutmamış olmalı ki, kemiğin kasaplık hali kalmamış da davul tokmağı gibi işlenmiş.

Kemiği topladığım çakıllar arasına katınca sandal halkı duruma el koymaya kalktılar:

«Sandalda kokar» dediler. «İnsana kasap dükkânını hatırlatıyor» dediler. «İşin ucunda ölüm var» dediler. «At şu çirkin kemiği» dediler.

Kemiği ne kadar okşadımsa olmadı, onu kimseye sevimli kılamadım. Tokmak başlı kemiği ancak bir havluya sararak sandal gümrüğünden kaçırmak mümkün oldu.

Tokmak başlı kemiği evde kimse bulunmadığı günler masamın üstüne koyup inceliyordum. Gözü doyuran, avuçlarımı gıcıklayan bir biçimi vardı. Uzun zaman denizde, bir o kadar güneşte durduğu için kokudan eser kalmamıştı.

Kemiği seyrederken sahici bir heykel tadı alıyordum. İnsan vücudunu hallaç pamuğu gibi atan ressamları, heykeltıraşları düşünüyor, onların hiçbirinde tokmak başlı kemiğin büyüğünü, sadeliğini bulamıyordum:

Akademilerde aylarca, yıllarca, yüzyıllarca insan vücudu çizilir durur. İskelet üstünde de dersler verilir. Öğrenci yüzlerce kemiğin anasını avradını, sülalesini öğrenir de, bunlardan bir tanesini benimsemez. Ömrü billah elmalı, armutlu, yelkenli, servili, bağlı bahçeli resimler yapar da bir gün olsun bir aşık kemiğine alıcı gözle bakmaz.

Peki sen bu davul tokmağını, havan topuzunu andıran kemiği aylarca inceledin de ne oldu sanki? Bakın ne oldu. Birkaç defa oturup şu güzel kemiğin bir resmini yapayım dedim. Onu siyah beyazla, çizgi ile renkler arasında düşündüm. Aaaa... Beni burada saran resim yapma arzusu değildi. Topladığım çakıl taşlarının resmini yapmak da hiçbir zaman aklımdan geçmedi. Ama zaman zaman onlardan bir tanesinin üstüne birkaç renk beneği, birkaç çizgi atmak hoşuma gidiyordu. Tokmak başlı kemiği de çakıl taşları gibi boyamak geldi içimden. Birkaç defa hazırlandım, ama içimde bir ses:

«Hayır! Bu kemiğin üstüne boya sürmek günah. Başka bir şey sür, başka bir şey kondur, ama boya sürme.»

Ah! bu ses. Bu çok derinden gelen, çoğu zaman kulak asmadığımız bu ses yok mu?.. Hani bazen resim yaparken bu ses der ki:

«Şu üstüne resim yaptığın ketenin kendi rengi var ya, soluk buğday rengi. Onu bir yerde kullan. Onun üstüne boya sürme. Onu olduğu gibi alıkoy. Nerede olduğunu bilmem, ama bir yerde şu rengi kapama...»

Bu ses derinden derine seslenir durur, ama yüzde doksan dokuz başka tasaların ağır basması yüzünden susar gider.

Bu sese kulak asmamak yüzünden, tam kıvamını bulmuş yüzlerce resmimi bozduğumu gayet iyi hatırlıyorum. Bazen bu sese kulak kabartır,

«Evet anlıyorum. O renge senin hatırın için dokunmayacağım. Dokunanın!..» diye, sözler ver-

diğim halde... Her ne hal ise, bu sefer içimden gelen sesi dinledim. Tokmak başlı kemiği boyamadım.

«Bu kemikten kasap, ölüm, kötü koku, eziyet ceken hayvan izlerini söküp atmak için bir şeyler düşün. Kemiğin ana yapısını bozmadan ona öyle bir şeyler kat ki, gören; onu senin sevimli bulduğun kadar sevimli bulsun.»

Bu ses, herhalde şeytanın sesi değildi. İçimizden her zaman melekler seslenmez ki, bazen de şeytanlar seslenir. Yolda durup dururken önünüze acayip enseli bir vatandaş düşer, avuçlarınız karıncalanmaya başlar, işte tam o sıralarda şeytan der ki:

«Parlak, şu adamın ensesine bir tane patlat!..»

Sen gel de içinden gelen her sesi dinle bakalım. Güzel güzel yolda yürürken karşınızdan tam dilediğiniz gibi bir afet peyda olur. O ara içimizden gelen sesleri dinleyecek olsak halimiz nice olur? Her ne hal ise, tokmak başlı kemikle dertleşir dururken elime bir kutu kullanılmış gramofon iğnesi geçti. Bazılarının uçları paslanmıştı bile. İçimdeki ses,

«Tamam!» dedi. «Al bu gramofon iğnelerini tokmak başlı kemiğin sırtına çak bakalım.»

Hiç düşünmeden iğneleri birer birer çaktım. Uçları zehir gibi sivri iğneler, gevrek kemiğin üstüne öyle güzel çakılıyor ki. Arkasından hemen sokağa fırladım. Bizim evin altında bir nalbant dükkânı vardır. Orada dizi dizi katır boncukları satıyorlardı. Onlardan birkaç dizi aldım, can havliyle bu iğnelerin hepsine birer mavi boncuk oturttum. İçimdeki ses,

«Şimdi oldu!» dedi. «Artık tokmak başlı kemiği dolap diplerinde saklamaya mecbur değilsin. Onu istediğin yere koy. Bak hiç kimse ondan kaçmayacak.»

Vallahi, öyle oldu. Eserimi radyonun üstüne oturttum. Kemiğin ilk halinden ödü patlayan karım, onu tatlı tatlı süzdü:

«Keçiye benziyor...» dedi.

Daha sonra tokmağın altına alüminyum bir film kutusu ekledim ama, bunun tam yerini bulduğuna emin değilim.

Katır boncuklu, gramofon iğneli kemik hikâyesi, meslek hayatımda bir durak yeri, bir boğum yeri kesildi. Artık etrafımı çeviren eşyaya, bir başka türlü bakıyordum.

Geçen gün dibi görünen denizlerin birinde kocaman bir çapa bulduk. Gün görmüş bir sandal demiri. Onu da boyamak için eve getirdik, ama bir türlü boyamaya elim varmadı. Bu hali çok daha güzel. Hem Pavli Adasında bulduğumuz narteksin hakkından, ancak bu çapa geldi. Narteks dediğim, kamış doğumlu, iki adam boyunda şamdan kollu bir fidan. Eski Yunan tapınaklarında çıra olarak kullanılırmış. Bodrum dolaylarım gezerken Halikarnas Balıkçısı'ndan bellemiştik bunu. Çok güzel bir şey, ama gel gör ki ne saksıya sığar mübarek, ne testiye. Duvar çakmak da günah. Bulduğumuz çapanın kocaman bir halkası var ya; fidanı oradan geçirdik. Şimdi bizim narteks çapadan saksısında süzüm süzüm süzülüyor. Çapa öyle mütehakkim duruyor ki, rüzgâr istediği yandan zorlasın; fidan bana mısın demiyor...

Peki ama bu eşyayı kâğıt üstüne aktarmak dururken kendi aralarında gelin güvey etmek arzusu nereden geliyor?.

Bu karışımı zamanımızın bütün sanatkârları deniyorlar. Ama çoğu bu ipucunun nereden geldiğini saklıyor. Eğil kulağına söyleyeyim:

«Vahşi sanatından, iptidai kabile sanatından geliyor bu rüzgâr.»

Nihayet yıllardan beri delicesine özlediğim mektebe kavuştum. Bir haftadan beri İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi resim kısmında talebeyim. Öğleye kadar atölyede heykellerden desen çiziyoruz. Öğleden sonra nazari dersler var.

Atölye hocamız Nazmi Ziya Bey. Kırk beş, elli yaşlarında görünüyor. Derse beyaz gömleği, kocaman piposuyla geliyor. Hiç bağırıp çağırmıyor. Ona Trabzon'da, kartpostalları karelere bölerek yaptığım yağlıboya resimleri gösterdim:

«Hepimiz böyle başladık. Müzelerimiz, sanat neşriyatımız olmadıkça daha sittin sene hep bu, böyle gidecek. Bugünden itibaren bu kopyeleri bırak. Karşıda duran Yunan heykellerine bak. Şu Milo Venüsünün kalçalarındaki ahenge bak. Şu boya bosa, şu kumaş kıvrımlarının su gibi akışına bak.»

Milo Venüsüne bakmasına bakıyordum, ama... Bembeyaz bir duvar önünde bembeyaz bir alçı heykel, kılım bile kıpırdamıyor heykelin karşısında. Fakat bunu hocaya söylemek aklımdan bile geçmiyor. Atölyemi, hocamı, akademiyi o kadar seviyorum ki... Atölyenin her yanına serpilen bu buz gibi heykellere ısınabilmek için gözümü, gönlümü açıyorum.

Atölyede yirmi kişi kadarız. Yarısı kız. Hayatımda ilk defa kızlarla aynı atölyede çalışıyor, aynı dershanede yan yana ders dinliyorum. On sekiz yaşına kadar Anadolu'da dolaşan gördüğü en büyük şehir, Kütahya, Artvin ve Trabzon'dan ibaret olan bir delikanlı için kızlarla dolaşmak ne kadar güzel şey. İnsanın içi bir hoş oluyor!

Nazari dersler içinde en sevdiğim dersler estetikle mitoloji, bir türlü ısınamadığım da anatomi ve menazır.

Estetikle mitolojiye Ahmet Haşim geliyor... Son dersinde bize Ogüst Kont'tan* bahsedecekti. Bilmem nereden açıldı, uzun uzadıya yolda gördüğü bir sıpayı anlattı. Dünyada sıpadan güzel bir mahluk olamazmış!.. Sıpanın kulakları kadar yumuşak kulak, gözleri kadar güzel göz bulunmazmış!..

Sonra Amerikalı bazı kadınların giyimlerine geçti.

«Mübarekler ne kadar güzel renkler seçiyorlar, kadın değil papağan dersin. En göz alıcı renklerden korkmuyorlar. Çingenepembesi üstüne acıbadem yeşili. Cesaretlerine bayılıyorum...» dedi.

Haşim'in derslerine mimar talebeler de geliyor. Mimarlara yalnız bu derslerde rastlamak mümkün. Aralarında yaşını başına almış delikanlılar var. Ekseriya arka sıralarda oturup dalga geçiyorlar. Bunlardan bir tanesini Haşim, geçen gün fena halde azarladı. Bir renk adı arıyor, bir türlü bulamıyordu:

«Bir pembe, hani şu hepimizin bildiğimiz bir pembe canım...» diyor, arkasını getiremiyordu. En arka sıralardan dalga geçmesiyle maruf bir mimar,

«Tozpembesi!» dedi.

Haşim rahatladı, mimara teşekkür etti. Ama sen misin teşekkür eden, mimar işi azıttı, yanındakine yüksek sesle bir şeyler anlatmaya başlayınca Haşim köpürdü:

«Sus be adam!» dedi. «Şu tozpembesini bize bu kadar pahalıya satma!..»

Sonra rüzgâr ilahı Hermes'i anlatmaya başladı. Derken dershanenin bozuk yaylı kapısı kendiliğinden hafifçe gıcırdayarak açıldı. Derse geç gelenlere fena halde içerleyen Haşim, hırsla başını kapıya çevirdi. Saygısızı fena halde haşlama-

* Augusto Conti

ya hazırdı, ama kapı tamamıyla kendiliğinden açılmıştı! Gelen giden yoktu. Haşim hırsla, «Kim o!» deyince, kapının yanında oturan bir başka mimar hemen kondurdu:

«Kimse yok. Rüzgâr ilahı Hermes olacak efendim!»

Haşim'in kızgınlığı uçuverdi. Gülmeye başladı, sonra mimara dönerek,

«Güzel!..» dedi.

Bir başka derste, Laukon'u anlatacaktı, tuttu bize Türk çiçek zevkinin yerinde yeller estiğini yana yakıla öyle bir anlattı ki, nerdeyse ağlayacaktık:

«Düşünün çocuklar!» diyordu. «Şark!.. Görülmemiş çiçeklerin, koklanmamış kokuların diyarı, bir devre lalenin adını, bir devre çiğdemin, gülün kokusunu sindiren şark!.. Güllerin bin bir çeşidini yetiştiren şark!.. Bugün çiçeğini Avrupa'dan dileniyor. Dün gördüm. Bize tayyare ile İtalya'dan karanfil geliyormuş. Düşünün bir kere, karanfilini tayyare ile Avrupa'dan getiren bir İstanbul'un acıklı halini düşünün. Karanfil!... Hani şu bizim çiniler, minyatürler, kadifeler, yazmalar dolusu işlediğimiz, bahçeler dolusu kokladığımız karanfil, nasıl olur da bugün İtalya'dan gelir? Deli olmak işten değil.»

Ön sıralarda bir yerde oturuyordum. Dayanamadım:

«Karanfil istediği kadar dışarıdan gelsin. Çok şükür şairi bizdedir!» diyecek oldum.

Haşim'in karanfil şiirini hepimiz ezbere biliyorduk. Sevgili hocamız kulaklarına kadar kızardı:

«Teşekkür ederim!..» dedi.

Bir başka derste dünyada en çirkin mahluğun yemek yiyen insan olduğunu anlattı. Yemek yiyen bir insanı seyretmeye mecbur olmaktan daha korkunç bir şey olamazmış.

«Hayvanları ve insanları yerken tetkik edin. Yerken insan yüzü kadar çirkinleşen bir mahluka rastlamak imkânsızdır. Çene kemikleri işler. Gırtlak gerilir, gözler döner!..»

Bu işe pek aklım yatmadı. Neden sonra sevgili hocamızın hastalık denecek kadar midesine düşkün olduğunu öğrendim.

Sene 1928, mevsim ilkbahar.

Geçen ders Ahmet Haşim'e verdiğim şiir defterimi hâlâ cebinde koyduğu yerde gördüm. Acaba çok mu hoşuna gitti? Yoksa hâlâ vakit bulup elini sürmedi mi? Bu şiirler son zamanlarda bütün şiir meraklılarını saran bir tarzda serbest nazımla yazılmış şeylerdi. Haşim'in bir sözü, beni bütün gücümle sarılmaya çalıştığım resim mesleğinden soğutup şiire, edebiyata sürükleyebilirdi. Şiir defterim birkaç hafta hocamızın cebinde gitti geldi. Nihayet bir gün defterimi bana uzattı. Dudaklarında alaycı bir tebessüm vardı:

«Vallahi serbest nazım ustaları kadar mükemmel!..» dedi.

Ne demek istediğini tamamıyla anlamamıştım. Haşim'in serbest nazım ustalarıyla kanlı bıçaklı olduğunu, neden sonra öğrenecektim. Fakat anladığım kadarı bana yetti. Bir daha bu şiir defterine bu şiir bahsine elimi sürmeyeceğim. Bir ortamektep talebesinin ilk saçma sapan karalamalarına Haşim yanılıp şiir deseydi, halim nice olurdu? Resimden soğuyup edebiyata dönmem işten bile değildi. Çünkü ben resim yoluna edebiyattan sapmıştım. Edebiyat sevgisi, resim yanında çok daha eski, çok daha köklü idi. O güne kadar resim diye dünyanın en aşağılık kartpostallarından başka bir şey görmemiş, ama tesadüfen olsun birkaç iyi kitap okumuştum.

Daha ilkmektep sıralarında iken babam bize Hugo'dan tercümeler yapardı. Uzun kış gecelerinde bütün aile, etrafını sarar *Sefiller*'i dinlerdi. Halbuki resim!.. Resim tamamıyla riyaziye derslerinden aldığımız sıfırların zoruyla, yoktan var edilmiş bir limandı. Akademiye geldiğim zaman bu limana sığınanların büyük bir yekûn tuttuğunu hayretle gördüm. Meğer: «Dillerde desitan imiş esrar sandığım!..» Atölyemizde yirmi

kişi varsa en aşağı on yedi tanesi riyaziye dersleri yüzünden liseden soğumuşlar. Aynı ders, fiziğe, kimyaya da bulaşınca soluğu akademide almışlar!.. Onlar da benim gibi, lise sıralarında riyaziye derslerinden aldıkları sıfırlarla delik deşik olan izzetinefislerini, akademide bir meslek öğrenerek tamir etmeye çalışıyorlar.

Lisede iki kere ikinin dört ettiğini öğrenenler, mimariye giriyorlar. İki kere ikiden sıfır alanlar da bize... Çocukluğundan beri sahici resimler görerek resme heves eden hemen hemen yok gibi.

Sene 1929

Bugünden itibaren Çallı Atölyesinde çalışıyorum.

İlk defa canlı modelden resim yaptım. Heykel karşısında bir sene daha çalışmaya mecbur olsam akademiden soğurdum. Modelin çıplak oluşunu zerre kadar yadırgamadım. Modelimiz çok güzel bir kadındı. Fakat insan bir defa çalışmaya başladı mı, ne kadın olduğunu düşünüyor, ne de çıplaklığını. Dün Çallı ezbere çalışan bir arkadaşa çatmak için, modelin istirahat edeceği zamanı bekledi. Tam model yerinden inerken, ezberci arkadaşa döndü:

«Hazır model inmişken, hadi çalışmaya başla!» dedi.

Çallı bir resim tashih ederken kapı açıldı. İçeri paldır küldür eski mezunlardan birisi girdi. Eski ahbaplarla yarenliğe başladı. Buna fena halde içerleyen hoca, eski talebesine döndü:

«Bire sen ne utanmaz adamsın!» dedi. «Görmüyor musun şurada çalışıyoruz. İnsan böyle ahıra dalar gibi bir atölyeye dalar mı?»

Fena halde bozulan eski mezun kekelemeye başladı:

«Efendim, ben artık talebe değilim. Üç seneden beri resim hocalığı yapıyorum. İnsaf buyurun da!..»

«Sus bre! Mendebur!» dedi Çallı. «Sen hoca olmuşun, ama adam olmamışsın billahi!..»

Serginin açılmasına bir saat kalmış, davetliler neredeyse gelmeye başlayacaklar. İki üç arkadaş harıl harıl son temizlik işleriyle uğraşıyoruz. Birden ipi koparan camlı resimlerden birisi müthiş bir şangırtı ile yere seriliyor, arkadaşlardan biri,

«Uğur getirir» diye teselliye kalkıyor.

Sergi açılmadan evvel bir resim düştü mü, uğur getirir. Bu resim satılacak demektir.

«Laf!.. Eğer yere düşen bütün resimler satılsaydı bizden evvel bu salonda sergi açan Çingene Hakkı'nın bütün resimleri satılırdı. Adamcağız resimlerini halı gibi yerlere sermişti. Güzel buluştu doğrusu.»

Serginin açılmasına daha vardı. Kırılan camları ayıklıyoruz. Kapıda gayet güzel giyinmiş bir hanım gözüktü. Elinde kocaman bir çiçek demeti vardı. Bir Amerikalı bayan. Bir yerden gözüm ısırıyor ama?.. Eski sergilerden birisinde görmüş olacağım. Arkadaş,

«Uğur dediğin böyle olur işte. Amerikalı bayan ister misin, ille de camı kırılan resmi alacağım diye tuttursun!.. Bak çiçek de getirmiş. Biz de güya öteye beriye birkaç demet serpiştirecektik. Amerikalı hızır gibi imdada yetişti. Yağlı müşteri vallahi!..»

Arkadaş nerdeyse kadının elindeki kocaman demeti zorla alacaktı. Kadıncağızın İngilizce,

«Hayır, hayır» dediğini duydum. Sonra ürkek adımlarla yaklaştı, erkeği, dişisi bulunmayan Fransızcasıyla,

«Rahatsız ettiğim için affınızı dilerim...» dedi. «Serginin açılmasına daha vakit var, ama o kadar müşkül bir vaziyette kaldım ki, tasavvur edemezsiniz. Bana beş lira borç verebilir misiniz?»

Hanımın yüzü, sesi, Fransızcası yabancı değildi, ama bir türlü kim olduğunu çıkaramıyordum. Beş liraya gelince onu da çıkarmak o kadar kolay olmadı. Varımızı yoğumuzu, sergiye, cama, çerçeveye yatırmıştık.

Her ne hal ise, arkadaşlarla parayı tamamladık. Bayan utancından narçiçeği gibi kızarmıştı:

«Arnavutköy'e, bir nişana davetliyim...» dedi. «Çiçek aldım. Sonra bankadan para alacaktım. Meğer günlerden cumartesi. Birkaç dakika evvel kapanmamış mı? Yarım saat sonra muhakkak Arnavutköy'de bulunmaya mecburum. Ne yapacağım diye düşünürken sizin sergi afişi hızır gibi imdadıma yetişti. Geçen sene falancanın kokteylinde tanışmıştık? Hatırladınız değil mi?»

Hayal meyal hatırlıyordum ama... her ne hal ise, kadıncağız bin bir teşekkürle gitti. Ertesi gün daha büyük bir çiçek demetiyle geldi. Borcunu ödedi ve camı kırılan resmi de satın aldı!..

Sene 1939. Bugünkü Taksim Gezisi o zamanlar küçücük bir meydandı. Abidenin yanı başında bir galerimiz vardı. On beş arkadaş el ele vermiş,

«Belediyenin bize galeri filan yapacağı yok. Kendi yağımızla kavrulmaya bakalım!» demiş, bir galeridir donatmıştık. Fena da olmamıştı. Eğer şehir planı galerimizi kökünden tıraş etmeseydi, galerimiz bugün on beş yaşına basmış olacaktı.

Galeriyi nöbetleşe bekliyorduk, ama bir türlü maaşlı bir memur tutmaya gücümüz yetmiyordu. İşi çıkan arkadaşlar da bazen evlerinde çalışan adamlarını gönderip nöbet bekletiyorlardı.

Bir eyyam da bizim altmışlık emektar Ömer Efendi nöbet tuttu. Bir akşamüstü galerimize uğradım. Meydana bakan vitrinin perdesi kapatılmış, ama içeride ışık var:

«Arkadaşlar herhalde vitrinde değişiklik yapıyorlardır» dedim.

Kapıyı açar açmaz bir sigara dumanı, bir kahkaha ve hatırı sayılır bir içki kokusu. Galerimiz tımarhaneye dönmüş! Tanımadığım üç dört kişi kasıklarını tutarak, gözleri yaşarana kadar, katılasıya gülüyorlar. Aralarında bizim emektar Ömer Efendi. Aralarında değil başlarında. Müşteri olması icap eden seyircilere duvardaki tablolardan birisini gösteriyor:

«Bu ne imiş biliyor musunuz? Bunun adı efendime söyleyeyim, düşünen kadın imiş. Bu kadın var ya! Bu?.. Bu düşünüyormuş!.»

Müşteriler birbirlerinin omuzları üstünden bakarak sokuluyorlar:

«Bu mu? Bu kadın mı imiş. Ben patates çuvalı sandımdı? Bu mu düşünüyormuş?»

Arkasından müthiş bir kahkaha tufanı. Aralarında en çok eğlenen bizim emektar:

«Bunlara resim diyorlar. Efendime söyleyeyim, tablo diyorlar. Manzara diyorlar. Buna da ne diyorlar biliyor musunuz? Natır müra var ya Natır! İşte onun mörtü imiş bu.»

Seyirciler resmin altını okuyorlar: Natürmort. Ve gülüşmeler birbiri arkasından zincirleme gidiyor. Hele fiyatlar! Her resmin altında fiyatı da yazılı ya. Fiyatları okurken neredeyse yerlere yuvarlanacaklardı gülmekten!..

«Şu çürük domates resimleri var ya? Buna 150 lira istiyorlar!» diye bizim Ömer Efendi girişiyor. «Kaç defa söyledim onlara. Buna kim 150 lira verir!.. Siz aklınızı peynir ekmekle mi yediniz diyorum ama... Bunu satacaklar da dükkân kirası ödeyecekler... sen gel de gülme bakalım bu işe.»

Hırsla vitrinin perdesini, sokak kapısını açıverdim. Evvela Ömer Efendi, sonra müşteriler

susuyorlar. Ama ben de onlarla birlikte gülmemek için kendimi zor tutuyorum. Ömer Efendi ezilip büzülüyor,

«Beyler, bizim memleketli oluyorlar da!..» diyor. «Biraz hoşbeş edelim dediktil..»

Sene 1943. Ankara'da Kutlu Gazinosunda bir sergi açtık. Bu serginin Ulus'ta Karpiç'in yola bakan vitrinli odasında açılması lazımdı. Müsaade almak için zamanın valisine gitmek icap etmişti. Vali bey,

«Bu salonda bir şartla sergi açabilirsiniz...» dedi. «Her akşam resimler inecek. Ertesi sabah tekrar yerli yerine konulacak.»

«Yüz tane camlı resim her gün nasıl tekrar asılır?»

«Öyleyse bu salon olmaz.»

«Akşamları resimler kimseye zarar vermez ki; duvarda dursunlar. Eğer salonda yemek yiyenleri rahatsız etmezlerse, bizce mahzur yok. Masalar çekilirken kırılan dökülen olursa biz razıyız.»

«Olmaz dedik ya, delikanlı? Bu salon, akşamları bize lazım, Anladın mı?»

«Bana sadece duvarlar yetişir efendim?. Ne mahzur var anlayamadım?»

Beni kendisine götüren zata sitemle bakan vali bey,

«Amma da mütecessis adama çattık!.. Efendim her akşam o salonda benim kırk tane memurum nöbet bekler. Şimdi anladın mı?» dedi.

«Vallahi bir şey anlamadım efendim!» deyince vali gülmeye başladı. Telefonu açtı ve Kutlu Gazinosuna telefon ederek sergimizi orada açmamızı tavsiye etti.

Gazino gece yarısına kadar açık kaldığı için, ancak o saatten sonra sergiyi hazırlayabilirdik. Gece yarısı panolar taşıdık. Gün doğarken sergiyi hazırlamıştık. Eş dost yardım etmese imkânsız bir işti. Şimdi yerinde banka yelleri esen bu

gazino, o zaman birçok sanat adamlarının buluştuğu sevimli bir yerdi. Serginin ilk haftası çok durgun geçti. Her gün için on beş lira vermemiz lazımdı. Hafta sonunda satış yüz lirayı bile bulmamıştı. Üstüne üstlük can sıkıntısını kahveyle giderelim derken gazinodaki hesabımız kabardıkça kabarıyordu. Bu işin sonu nereye varacak diye düşünürken, dört beş kişi bir tablonun önünde toplandılar. İçlerinden gayet kibar giyinmiş bir zat bütün gazinodakilerin duyabileceği bir sesle,

«Resim değil bu. Rezalet!» diye başlayarak müthiş bir nutuk çekti. «İşte» diyordu, «buna Almanya'da kokmuş, bozulmuş, çürümüş sanat diyorlar.»

Bu minval üzere nutuk çeken zat, oturduğum masaya yaklaştı. Bir başka resmin canına okumakla meşguldü:

«Allah rızası için söyleyin beyler!» diyordu. «Hiç bu mavinin yanında böyle bir kırmızının manası var mı? Hiç bu renk bu renge yakıştı mı?»

Artık dayanamadım. Yavaşça adama yaklaştım. Ceketinin yakası arasında parlayan ipek kravatına şöyle bir dokundum, kravat daha iyi meydana çıktı:

«Peki ama!» dedim. «Hiç bu renk gömleğe bu renk kravat yakıştı mı? İnsaf. Be birader daha doğru dürüst giyinmeyi bilmezsin, bir de uluorta resim tenkidine kalkarsın. Bu kadar da zevksizlik olur mu? Ha? Ne buyurulur?»

Adamcağız şöyle bir yutkundu. Yanındakiler daha ben söze başlar başlamaz savuşmuşlardı. Bir daha yutkundu. Kravatını titreyen parmaklarla düzeltti. Sapsarı kesilmişti. Kocaman adımlarla gazinodan uzaklaştı. İşin tuhaf tarafı adamın kravatı da harika idi, gömleği de, elbisesi de!..

Sergide izahat vermekten bıkmış usanmıştım. Ayaküstü birkaç kelimeyle sanat kapılarını zorlayanlar, açılacak sananlar vardı. Onları kır-

mak istemiyordum. Ama yorucu bir işti. Her gün en aşağı on beş yirmi kişiye eski resim şudur, yenisi budur demek ve bunu kendi resimleriyle açıklamaya kalkmak öldürücü bir işti. Orta yaşlı bir bay yaklaştı,

«Eserler sizin mi?» diye sorunca,

«Hayır efendim. Bir arkadaşımın...» dedim.

Adam başını salladı:

«Belli, siz bu kadar kötüsünü yapmazsınız...» dedi, yürüdü gitti...

Önümüzdeki araba birdenbire durdu. Şoförden başka erkek yoktu içinde. On sekiz, yirmi yaş arası beş adet taşbasması! Biri ötekinden güzel; beş genç kız. İkisi şoförün yanında, ötekiler arkada. Üstü açık 59 model bir Amerikan arabası. 59 model Amerikan arabalarının arkaları önlerinden daha alımlı çalımlı. Bir tutam narçiçeği kadar taze tomurcuklu, tomurcuksuz alt alta üç tane lamba. En öndeki kocaman! Öyle tatlı bir kırmızı ki, insanın gidip eliyle okşayası geliyor. Keramet renkte değil, rengi kucaklayan biçimde. Biçimin güzeli! Kendisini saklayıp rengi sunan biçim! Yaşasın renk! Yaşasın rengi değerlendiren biçim!

Biri ötekinden güzel beş genç kız cıvıl cıvıl ötüşüp duruyorlar. Nece konuşuyorlar? Anlamak imkânsız. Bir şimal dili olmalı. Onlardan daha yaşlı olmayan şoför bir hayli yorgun. Neredeyse uyuyacak. Genç kızların el şakalarına bile metelik verdiği yok. Erkeğin bu kadar soğukkanlısı olsa olsa kardeş, ağabey olabilir.

İyi ama, bu çamurlukların üstü niçin böyle bıçak gibi sivri sivri? Çamurluk dediğin tekerlerden fırlayan çamuru koruyacak değil mi? Bu kadar caf cafa ne lüzum var sanki? Yeni arabaların önü arkası derken Muzur'un bir sözünü hatırladım. Çok sevdiği bir Avrupa arabasını methederken,

«Kızılcık gibi!» demiş, sonra caymıştı: «Kızılcık çekirdeği gibi!»

Ballandırdığı arabayı derhal gözümün önüne getirdim. Sahiden böyle bir şeydi. Kızılcığın, elmanın, kirazın önü arkası olur mu! Araba de-

diğin varını yoğunu bir çırpıda göze teslim etmeli. Feneri, yağmurluğu, çamurluğu, hepsi hepsi bir tek çizgi içinde çıkıvermeli ortaya. Avrupalılar, Amerikan arabalarıyla alay ediyorlar, ama bir de bakıyorsunuz, onlardan birkaç yıl sonra bazı taraflarını kendilerine göre ayarlıyorlar! En cesur, en akla gelmez tecrübeleri önce Amerikalılar deniyorlar, sonra bunların iyi taraflarını Avrupalılar hemen sineye çekiyorlar. Bu yalnız araba konusunda değil, çeşitli ev eşyasında da böyle oluyor. Elektrik süpürgesinden tut, yemek masasına kadar... Geçenlerde bir Fransız arkadaş yana yakıla bu konuyu ele almıştı.

«Nerede bizim o eski 1900 model meyhaneler! Şimdi bir Amerikan barıdır aldı yürüdü! Bütün Avrupa, Amerikanvari barlarla, kahvelerle dolu. Bunun nedeni, niçini üzerinde tartışırken konu, şu iki noktaya dayanıyor: Amerikalı günlük hayatımıza karışan eşyaya bir sanat eseri çeşnisi katabiliyor. Sadeliği ve rengi birinci plana alıyor. Büyük fabrikalar, en güzel biçimler, en sade ile, en sadenin en diri renklerle kavuşabileceğini kavramış, sanat adamları çalıştırıyorlar. Amerikalı sanatı yalnız müzede ve kütüphanede değil, çarşıda pazarda, evde sokakta görmekten hoşlanıyor. Birçok Avrupalı sanatkâr en cesur buluşlarını Avrupa'da değil, Amerika'da ortaya atabiliyorlar. En cesur, en zevkli Amerikan arabalarını çizenlerin çoğu Avrupalı sanat adamları.

Önümüzdeki mavi araba kımıldadı. Onu bir ara yandan gördük. Çok açık, adsız bir mavi idi bu. Hani eylül sonlarında Marmara'yı bir sütmavisi kaplar. Öylesine duru ve derin bir mavi. Bizim ressam yanlarına uğramayan bir mavi. Bildiğimiz, çini, mozaik mavilerinden çok daha diri, çok daha parlak bir mavi. Sentetik, selülozik, plastik, kauçuklu, bir kelime ile belalı bir mavi. Sen gel de bunu bizim baba yadigârı tüp boyalarıyla ara da bul bakalım! Ben mavinin bu

çeşidini daha hiçbir tabloda görmedim. Görmeme imkân yok. Çünkü bu mavi belki de daha iki, üç yaşında. Yepyeni bir buluştan çıkan bir mavi. Günümüzün ressamlarına menazır (Perspektif), anatomi yerine boya kimyası belletmeli. Bugün kimyanın ressamlara bağışladığı sayısız boya kaynakları var. Bu kaynaklardan faydalanmayan ressamların, otobüsü kaçırdıklarının resmidir. Önümüzdeki arabayı dolduran genç kızlar şoföre sataşmaya başladılar.

Birisi, şoförün şapkasını kulaklarına kadar geçirdi kafasma! Öteki elindeki çiçeklerden birkaç tanesini adamcağızın ensesinden aşağı kaydırdı. Şoför oralı bile olmadı. Yorgun, isteksiz gözlerle genç kızlara baktı. Homurdanarak çiçekleri çekti attı. Şapkasını düzeltmeden somurttu durdu. Bizim Muzur şoföre baktı baktı da:

Ford yoruldu ben yoruldum
Güzel bindiri bindiri

Mavi araba sahiden bu marka mı idi anlayamadık, ama Muzur'un sözü çakıldı kaldı kafamda. Köroğlu'nun ihtiyarlığını, güngörmüş, babayiğit bir salınışla veren türküde at kelimesinin yerine o duran Ford'u hiçbirimiz yadırgamadık. Eskiden güzelleri atla kaçırırlarmış, şimdi otomobille kaçanların arkasından kurşun yetişmiyor.

Köroğlu'nun atının yerine Muzur'un koyduğu otomobil ne kadar tutar, Allah bilir ama, her Allah'ın günü dilimize bulaşan şiirlerde ister istemez ufak tefek değişmeler oluyor. Büyük kalabalığın diline düşen şiirler, ne kadar sağlam kurulmuş olursa olsunlar, ne kadar çelikten, taştan olursa olsunlar tatlı tatlı aşınıyorlar. Dünyaca sevilmiş tunç veya mermer heykellerin öpüle öpüle aşman elleri, ayakları gibi. Bana öyle geliyor ki, güzel kurulmuş şiirler aşındıkça halk arasında kullanıla kullanıla eskidikçe, halktan bir şeyler siniyor onlara.

Toplum güzel kurulmuş şiirlerde bazı keli-

meleri dilediği gibi değiştiriyor. Ama bunu o kadar özene bezene, o kadar akıllıca, o kadar titizce yapıyor ki, şiir yerli yerinde duruyor. Halk arasında dolaşan atasözlerine bakın. Bunlar dilden dile geçerken durmadan törpüleniyor, aşınıyor, eskiyor; fakat güzel güzel yaşayıp gidiyorlar. Yunus Emre'nin birçok şiirlerini biz yüzyıllar boyunca kitaptan kitaba değil, dilden dile aktarmışız. Yunus'un şiirleri eğer bugün söylenmiş gibi taptaze duruyorlarsa ayakta, bunda Yunus'un ne kadar himmeti varsa, onu dilden dile aktaranların da bir o kadar emeği var.

Baba ile oğul arasında şöyle bir tartışma başlar:

«Kırk yıllık komşularımız arasında en çok hangisine güvenebiliriz?»

Oğul başlar saymaya. Bir çırpıda beş on isim sıralar. Baba gülümser,

«O saydıklarının hepsi iyi insanlardır, ama başın sıkışırsa sen gene bizim manavdan ötesine boş ver» der.

Oğul bu kadar dostun içinde yalnız bir tanesine güvenebilineceğini bir türlü kabul etmez. Dayatır. Baba Nuh der peygamber demez. Sonunda baba oğluna şöyle bir öğüt verir:

«Ne demek istediğimi anlamak için bugünden tezi yok. Gidip bir dana satın alacaksın. Danayı kesip bir çuvala koyacağız. Çuvalın ötesini berisini dananın kanıyla ıslatacağız. Hava kararır kararmaz çuvalı sırtlayacak, adlarını ettiğin komşulara götüreceksin ve 'Babamın çok selamı var. Şu emaneti sizin behçeye gömmeme müsaade edin. Korkacak bir şey yok. Babam sonra size meseleyi anlatacak. Yalnız şimdilik işimiz çok acele' diyeceksin. Komşulardan hangisi emaneti bahçeye gömmene müsaade ederse anla ki, o, bizim sahici dostumuzdur. Kabul mü?»

«Kabul.»

Oğul, danayı keser. Babasının dediği gibi çuvalını bir güzel donatır. Alacakaranlıkta en güvendiği komşunun kapısını çalar. İlk komşu çuvalın biçimini, hele üstündeki kan lekelerini görür görmez, kapıyı oğlun suratına kapatır. İki numaralı komşu kem küm eder. Üç numaralı düşer bayılır. Dört numara çocuğunu düşürür. Beş numara aptestini kaçırır. Altı numara aklı-

nı oynatır. Yedi numara bekçiye, karakola haber verecek olur. Sekiz numara ahret sualine tutar. Uzatmayalım, nihayet oğul yorgun argın manavın evine varır, güçbela,

«Babam selam söyledi. Şu emaneti sizin bahçeye gömeceğiz. Tafsilat kendisinde...» diyebilir.

Manav hiç sorgu suale girişmeden,

«Gel evlat!» der.

Oğul çukuru kazarken o da bir fenerle bahçedeki maydanozları kökleri, topraklarıyla söküp hazırlar. Çukur kapatılır kapatılmaz, maydanoz fidelerini güzelce taze çukurun üstüne diker ve komşu oğlunu selametler. Oğul hayretler içinde eve döner. Babasının eline ayağına kapanıp ağlamaya başlar. Baba bir yandan oğlunun sırtını okşar, bir yandan da,

«Manavın ne biçim bir insan ve dostluğun ne müthiş bir şey olduğunu daha iyi anlamak istiyorsan, yarın tam iş saatinde dükkânına gideceksin. Alışverişin en civcivli bir zamanında fiyat yüzünden hır çıkaracak, kıyameti koparacaksın. Bildiğin bütün küfürleri savurduktan sonra, yaradana sığınıp tam suratının ortasına bir de tokat aşkeyleyeceksin.»

Oğul hayretler içinde, babayı dinler ve sözlerini aynen yerine getirmekte kusur etmez. Mahallenin kırk yıllık müşterileri arasında manavın iler tutar tarafını bırakmayan oğul, tokatı atmakta da büyük bir ustalık gösterir. En sevdiği müşteriler önünde tokadı yiyen manav, bir eliyle ateş alev kesilen yanağını tutar, öteki eliyle altüst olan malları düzeltir. Oğla uzun uzun, acı acı bakar ve der ki:

«Fena halde canımı yaktın. Belki de kulağımın zarını patlattın, ama neyleyim, bir tokat yüzünden maydanoz tarlasının yerini değiştirecek değiliz ya!..»

İmdi!.. Sayın bayanlar baylar, sizin böyle kaç tane dostunuz, kaç tane manavınız var?

Manavların hatırı kırılmasın, ama buradaki manav baba dostu manasına.

Hadi söyleyin kaç tane çıkar? Böylesi dost, böylesi güven, böylesi sabır? Belki şu anda yanı başınızda yoktur, ama hepimizin, her yaşta hepimizin böylesi bir dostumuz olmuştur. Hepimiz, hepimiz bu tadı tatmışızdır. Ama bütün bir hayat boyu sürmemiştir belki bu dostluk. Bir gün en ince yerinden kopup gitmiştir. Elbette kopup gidecek. Eskiyip düşecek. Yaşayan, var olan her şey eskiyip dökülecek; bu bir dünya kanunudur. Bundan kurtuluş yok. Ama benim diyeceğim bu değil. Bu çeşit kaç tane dost edinebiliriz? Yüzde yüz güvenebileceğimiz kaç tane dostumuz olabilir? Mademki tabiat olayları bir sene içinde toparlanabiliyor, ölçü, mihenktaşı olarak bir seneyi ele alalım. Yukarıdaki örnekte, bir sene sürüp giden kaç tane dostluk bağladık bu dünyada?

Sayın bayanlar, baylar!.. Galiba en zor, en belalı, en gerçek zenginlik; bu çeşit dostların sayısı ile ölçülen dostluktur. Allah'a çok şükür benim böyle dostlarım oldu. Ben bu çeşit dostluğun ne olduğunu gözümle gördüm. Ama şunu açıklamak zorundayım: Böylesi hiçbir zaman birden ikiye çıkmadı. Yani aynı sene içinde, aynı soydan iki dost edinemedim. Çoğu zaman bunlardan birisi ötekinin oluşunu kösteklediği.

Yukarıda adını ettiğimiz örnekte birden fazla dostu olanlara ne mutlu! Ben bugüne kadar birler hanesini aşana rastlamadım. En kabadayımızın yüzde yüz güvendiğimiz dost sayısı ne hikmet ise bir türlü birden ikiye çıkmıyor. Güven, güven dedim de aklıma geldi. Eğer zahmet olmazsa bu kelimeye siz de benim gibi bir mim koyun. Ötede beride rastladığınız tabelalar arasında «güven» kelimesine kancayı takın. Hayret edeceksiniz. Memleketin hangi tarafına giderseniz gidin. Güven kelimesine, güven anlamına öylesine susamışız, onu öylesine özlemişiz ki, nasıl olmuş da bütün evlatlarımızın adını güven koymamışız, hayret! İster İstanbul'da, ister Ankara'da, ister İzmir'de, ister Anadolu'nun herhangi bir köşesinde olsun; eğer güven adlı birkaç tabela

görmezseniz, ben bahsi burada kaybettiğimi kabul ediyorum. Güven karıncaları, güven örümcek ağları, güven naneleri, güven maydanozları.

Güvenmek meğer ne zor, ne belalı, ne önemli seymiş yarabbi!..

Ama sen gel de güvenebilirsen güven bakalım. Hani şu alaturkalık diye bir söz, bir anlam var ya? Bunun belkemiğini kuran gerçek güvenmektir. Hiç kimseye güvenmeyeceksin!..

Yaşadıkça gözümün önünden gitmeyecek bir sahne vardır: Birisi kırk yıllık dostumdu. Öteki kırk yıllık akraba. Öteden beriden konuşulurken söz dönüp dolaşıp güvenme bahsine dayandı. Birisi Karagöz oldu sahnede, öteki Hacivat, elleriyle ayaklarıyla öyle bir sahne yaşattılar ki gülmek mi lazım, ağlamak mı şaşırdım kaldım. Birisi diyordu ki:

«Her zaman tetikte olacaksın. En yakın dostuna bile işin düştüğü zaman, bir elin daima arkanda olacak.»

Öteki, «Elbette» diyordu. «Elbette elin arkanda olacak, çünkü ne olur ne olmaz. Yoksa tekmeyi yediğin zaman tepesi üstü gidersin.»

Katıla katıla gülüyor ve en yakın dostu yanında bile nasıl kurnazca davranmak lazım geldiğini Karagöz'le Hacivat gibi oynuyorlardı.

Güvenmek dostlar! Güvenmek her işin başı. Her şeyden evvel insana, insanlığa güveneceksin. İnsanların büyük çoğunluğu iyidir demek namusun olacak. Kötüler, hastalar, deliler, sakatlar; iyilerden, sağlamlardan, doğrulardan azdır. Bu fikre Allah'a inanırcasına inanacaksın. Baharın geleceğine güvendiğin gibi, baharın bitip yazın başlayacağına güvendiğin gibi. Arkasından karakışın geleceğine güveneceğin gibi insanların iyilik ve güzellik için yaratıldıklarına güveneceksin. Güvendiğin kadar mesut, güvenmediğin boyda perişan olacaksın.

Gözünü sevdiğim Atatürk, durup dururken, «Güven!..» diye seslenmemiş.

KÖY KOKUSU

Bulut gelir yer yaş olur
İçer bade sarhoş olur
Köy kokusu bir hoş olur
Yağma yağmur, esme deli ruzigâr
Yârim yoldadır.

Senelerden beri söyleye söyleye bir türlü eskitemediğimiz —herhalde güzel söyleyemediğimiz için olacak— bu türkünün adı: Bulut gelir pare paredir. Dördü aktır bulutların, dördü de karedir. Daha sonra gelen kafiye malum: Yara anlamına yâredir. Bu türkü Rumeli'nden gelir. Aslında «Köy kokusu bir hoş olur» yerine, «Yâr kokusu, bir hoş olur».

Bu güzel Rumeli türküsünün en sevdiğim yerini, sırf Ataç'ı kızdırmak için değiştirdim. Yâr kokusu yerine, köy kokusunun bir hoş olacağını duyduğu zaman kızması lazım. Çünkü, Ataç, eski çamların bardak, eski yârların başka türlü bir sevgili olabileceğine inanmıyor. Eskiden neye, niçin kızdığını pek kestiremediğimiz ünlü eleştirmecimizin artık nelerden hoşlanıp nelere huylandığını biliyoruz. Mesela, öz Türkçe konusunda pot kıranlara kızıyor. Öz Türkçeye boş verip bir sürü yabancı kelime kullananlara savaş açıyor. Bu savaşta niçin kılıç çektiğini, niçin dövüştüğünü pekâlâ anlıyor, elimizden geldiği kadar, dilimizin döndüğü kadar onu destekliyoruz. Anadilimizde, büyük bir çoğunluğun bildiği, derhal kavradığı, öz Türkçe kelimeler dururken; onların yerine yabancı dilden kelimeler devşirenlere, biz de içerliyoruz. Mesela bir genç çıkmış: uzlaştırmak dururken telif etmek mi demiş, Ataç

derhal onun üstüne çullanıyor. Yaşar Nabi, ilke yerine prensip diyecek olmuş. Hem de bu Frenk kelimesinin «p»sini atmış da, yerine «b» koymuş. Ne hakla? Eleştirmecimiz; elinde cımbız; hemen kelimeyi yakalamış:

«Türkçede p ile biten sözlerin p'si çekilirken değişir de, b olur.»

Güya o kurala uyuyorlar; ama, o kuralı düşünüyorlar da, Türkçede bir sözün «pren» diye başlayamayacağını neden düşünmüyorlar? Doğru değil mi? Ataç'ın bu davada dağlar kadar hakkı var. Evet, artık ünlü eleştirmecimizin neye, niçin kızdığını kesin olarak anlıyoruz. Ataç'ı kızdıran şeyler arasına bir de köy sözü karıştı. İkide bir, köy sözü edenlere de fena halde kızıyor. Şiirde, hikâyede, romanda, köy üstüne söz edenlere fena halde içerliyor. Öz Türkçe konusundaki savaşına bütün gücümüzle sarılmaya hazırız, ama köy sözünün onu telaşlandırdığını görünce şaşırıyoruz. Dil konusunda, hayırlı işler gören aynı kılıcın, tersiyle de köy konusu yaralanıyor.

«Devrim Gençliği» dergisinde çıkan «*Köy*» başlıklı yazısıyla, Ataç köy sözüne cinlerinin attığını ilan etti. Bu yazıda Ataç kısaca şuna benzer bir şeyler söylüyor:

«İllallah bu köy sözünden, bıktık usandık artık, yanı başınızda olup biten şeyleri incelemek dururken, derme çatma köy röportajları yapmak neye yarar? Hem köyü, köylüyü bu kadar seviyorsanız hodri meydan. Bırakın şehri, köye buyurun! Şehirlileri köye acındırmak için yapılan edebiyattan kimseye hayır gelmez... Şehirliye köylüyü anlatacak yerde gidin köye, köylüye şehri anlatın. Ama nerde sizde o yürek!»

Eleştirmecimiz aynen böyle söylemiyor, tabii çok daha güzel söylüyor. Çok daha güzel kızarak söylüyor bunları. Kısacası,

«Bırakın şu köy sözünü bir tarafa!» deyip çıkıyor yazının içinden.

İlk günler bu yazı, umduğum yankıları uyandırmadı diye üzüldüm. Sonra Samim Kocagöz, «Yeditepe»de dile geldi. Ataç'ın yazısını ele aldı. Sakar taraflarını belirtti. Samim'in unuttuğu bir noktaya da «Kaynak» dergisinin son sayısında *«Köye Karşı»* başlığı altında M. Hasan Göksu adlı tanımadığım bir yazar kancayı takmış. Samim'in yazısında eksik olan şu idi: Samim, köyden hoşlananlar köye gitsin; sözüne karşı, gidenler var, demeyi unutmuştu. Şu, şu yazarlar, şu kadar seneden beri, köy okullarında öğretmenlik yapıyorlar.

En sahici köy ilgisini uyandıranlar da onlar olmuşlardır. Mesela Makal, Başaran, Talip, Baykurt, senelerden beri köy öğretmenliği yapmaktadırlar. Bizler, köyün kaç bucak olduğunu onlardan öğrendik. Niçin onları hesaba katmıyorsunuz?

Ataç'ın köy başlıklı yazısının bu tarafına da «Kaynak» dergisinde M. Hasan Göksu dokunmuş. Sayın eleştirmecimizin yazısını eleştirenleri eleştirmiş. Bana bu konu üstünde pek söyleyecek söz kalmamış.

Köy sözü açılınca genç sanatkârlarımızın, Erenköy'den Yeşilköy'den, Arnavutköy'den Hadımköy'den ötelere açılmalarına bir türlü razı olmayan Ataç istediği kadar kızsın; ata binen genç sanat erlerimiz çoktan Üsküdar'ı aştılar. Karınca kaderince bize köyden haber ulaştırıyorlar. Bizler köyden gelen her sese kulak kabartıyoruz. Köyden gelen her mektup, her satır, her haber, hepimizi günden güne daha çok ilgilendiriyor. Sanatla ilgili bir tek dergimiz yok ki, köy konusuna kulaklarını tıkamış olsun. Bu olay hepimizi sevindiriyor. Burada sözü sanat dergilerimizden birisine bırakıyorum. «Varlık» dergisinin son sayısından, boy sırasıyla üç şiir derliyorum. Bu şiirlerin birdenbire, damdan düşercesine doğduklarına aklım yatmıyor. Bu şiir-

lerin birer şaheser olduklarını ileri sürecek de değilim, ama bunlardaki köy kokusunu, köy sevgisini görüp duymamak için hem kör, hem sağır olmak lazım. Köyümüzü kalkındıracak yollardan birisinin de, bu şiirlerden geçtiklerine inanıyorum. Sizleri bu üç şiirle baş başa bırakıyorum. Aldı Ceyhun Atuf bakalım ne söyledi:

DEMİRYOLU

Demiryolu görmek bile ne güzel şey
(Bir köy öğretmeninin mektubundan)

Demiryolu görmek bile ne güzel şey
Türkiye'nin demiryolları çocuklar, demir-
[yolları
Kalbimize aşk taşıyan kana benzer,
Tren düdükleri karlı gecelerde kömür ko-
[kusu
Dağlar vardır çevremizde duyamayız
Demiryolu uzaklardan geçer...
Alıp sizi götürsem demiryolu boyunca
Bir tren geçmiştir, kuru otlar tutuşmuştur,
Arpa tarlasının üzerinde şu duman,
O güzelim kara katar geçerken düşen,
Cümle tüyü hasret kokan bir kuştur.
Kara katara baksanız şaşar kalırsınız,
Bir kelime okursunuz Hapdarpaşa
Orda başlar memleketin gurbeti
Yosun kokar Haydarpaşa rıhtımı
Mavnalar yeşil mavi giyinmiş baştan başa
Demiryolunu görmek bile güzeldir,
Parlayan raylarda gözlerdir ışıldayan,
Çeker İzmir'e doğru yeni denizlere
Öyle aşklar bekler ki sonunda seni,
Dayan dersin, kar yüreğim dayan!
Bıraktığınız yeşil gözler büyür
Yeşil gözler tarlalarca uzanır boy atar
Denizli'ye doğru Goncalı istasyonu
Benim bahçem orada kalmış

Benim bahçem on dördünde incir satar.
Kara çadır üzerinde yıldızlar
Tirim tirim titreşir demiryolu işçileri
Demiryolunca uzar köylerine
Eğin göğüne düşen yıldızlarla
Sanki ışır, ısınır içleri.
Ben demiryoluyum der de pırıl pırıl
Anlatır Kayseri'ye girişini Cumhuriyetle
Dinlememiş ağa eşraf nazını
Basmış geçmiş bozkırlarının ortasından
Birleştirmiş köylerini ta Sıvas'a şevk ile.
Demiryolundan çok uzakta çok uzakta
Çok uzakta bir küçük köydeyim
Buradan bir demiryolu
Ben duyarım hasretini çıldırasıya
Çocuklar sizlere de öğretmeliyim.
Küçük bir istasyonumuz olsa Veli,
Bir kilometre uzakta şöyle köyümüzden,
Yumuşak toprak yoldan sürsek arabayı,
Akşamüstü açmış akasyalara doğru
Bir dakika kalıp geçse tren.
Neler görürüz o zaman bak neler görürüz
Acılı sevinçli yüzler görürüz
Yitirmiş kimi, kimi kavuşmak üzre
Çocuklar görürüz yolculuktan mesut
Kendimizi onlarla bir düşünürüz.
Ben de binebilirim ya derim bir gün el-
[bette,
Ben de binebilirim gidebilirim gidebilirim,
Van Gogh'un penceresinde tarlalar kavak-
[lar
Çırılçıplak yüce sefilliği yurdumun
Ve toprağa düşmüş zerdalileri seyredebili-
[rim
Boşluğa bakıyorum çocuklar, donmuş top-
[rak,
Kar altında kalbimiz uyur sessiz
Şimdi bahtiyar topraklarından yurdumun,
Bahtiyar köylerinden yönlerinin
Demiryolu geçiyor bir düşünseniz.
Demiryolu görmek bile güzel

Dünyaya açılan bir kapı var önümüzde
Yorulmazsanız traverslere basıp yürüyün
Dosdoğru erikler açarken İstanbul şehri
Hiç böyle bahar görmediniz ömrünüzde.
Demiryoluna bakmakta güzel bir tepeden,
Aşksız da olsa umutsuz da olsa insan dop-
[dolu olsa
Bu köyden bu karanlıktan bu sessiz dam-
[lardan
Aşka çıkabilirim dersin umutla dolabilirim
Bir demiryolu olsa.

Aldı Talip Apaydın:

KÖY OKULLARI

Varzıl köyünün öğretmeni
—Umman denizinde bir ada—
Bunalmış yalnızlığın ortasında
«Hocam» diyor, «hocam bu gece kalın,
benimle konuşun» diyor
Ne güzel olurdu anlatabilsem
En içli ışıklarla parlayan gözlerini
Size de gösterebilsem
Bir insanın üstünde
Çalışmışlığın, gayretin izlerini,
«Hoca diyor hocam anlatın
Aylardır gazete okumamış
Hasret dünyanın bütün güzelliklerine
Radyolara, kitaplara, kadınlara hasret
Hiç arayan soran olmamış.
«Bazen diyor koca bir kuş gibi
Buralardan ansızın uçmak
Bir liman lokantasında denize karşı
İki tek şişe bira içmek..
Ben Varzıl köyünün öğretmeni İbrahim
Bu köyden kaçamam bilirim
Sonra gene dönüp gelmek...

Aldı M. T. Karamustafaoğlu:

BEŞ KAVAK NÖBET TUTUYORDU

Çatlar tohumlar gerine gerine karanlıklar-
dan
Erkekçe bir gün görünüverir
Soluk bulutlar, yollar,
Direklere sırt vermiş kilometre taşları.
Ürkek gecelerin ardından,
Birdenbire uyanıverir.
İri güllerine yorganın bembeyaz gün ışıkları
düşer
Bir öksürük tutar kavak tahtalarını
Yiğidinden, erkeğinden;
Bir yankı kadar şöyle uzun uzun.
Bir ötmesine bakar Salih'in gündüzü,
Kan ibikli horozun.
Bu bir Bozkır çeşmesinin hikâyesidir
Başında beş kavak nöbet bekler
Gün günleri usuldan usuldan,
Bulanık suların düşleri biter.
Cılız mısırların bereketi
Van Gogh'u çıldırtan sarı
Siz bilmezsiniz geceleri nükseden ateşleri
Ve yaman susuzluğunu uzaktaki tohumla-
rın,
Kurak rüyaları başlar
Bölünmüş uykular arasından,
Çırılçıplak bozkırların.
Ay bu hayin akşamlar
Gene böyle
Tutup konuverir aynı yıldızlar
Başımızın üzerine.
Garipsi garipsi göklere bakınır,
Dudakları kurur sıcaklığından dağınık ova-
ların.
Ah yıldızı hep susuzluktan
Hep yalnızlıktan yana pırıldar bu insanla-
rın...

Size Jan Mari'yi takdim ederim. Doktordur. Tıp tahsilini Lyon'da yaptı. Onu bundan yirmi sene önce Lyon'da talebe yurdunda tanımıştım. Bir sabah elinde bir tepsi ile odamıza gelmişti. Fakir bir talebe arkadaş için para toplamaya memur edilmiş. Bu işi pek ciddiye almadığı her halinden belli oluyordu. Bize yana yakıla arkadaşın durumunu anlatırken tepsinin içindeki beş on frankı da yere düşürdü. Biz paraları toplarken o, duvardaki resimleri incelemeye başladı, kardeşimle aynı odada kalıyorduk. Hangimizin ressam olduğunu resimlere bakarak keşfetmişti:

«Kardeşiniz uyurken kendi resmini çizemeyeceğine göre bu resimleri yapan herhalde siz olmalısınız...» dedi.

Duvardaki resimlere bakarak en çok sevdiğim ressamları birbiri arkasından sıralayınca, bir meslektaşa rastladım diye sevinmiştim:

«Ben tıp talebesiyim» dedi. «Fakat ailemi kandırabilsem soluğu çoktan Paris'te resim dünyasında alırdım. Yalnız aileye değil, gözlerime de pek güvenilmez. Gözlükle resim seyrediliyor, ama resim yapılmaz değil mi?»

Jan Mari hali vakti yerinde bir ailenin çocuğu idi. Eline geçen parayı resme yatırıyordu. Daha o yaşta en tanınmış ressamlardan dört beş desen, suluboya satın almıştı:

«Bugüne bugün iki tane Matisse'im, bir Dufy'm, iki tane Laurencin'im var! Ama bunları satın alabilmek için geçen kışı ince bir pardösü ile geçirdim. İki ay kadar kahvaltıları feda ettim. Sanat sevgisi ile palto ve kahvaltı bir arada pek bağdaşamadılar.»

Lyon talebe yurdunda kaldığım aylar boyunca Jan Mari ile çok iyi anlaştık. Bana Lyon'da bildiği ressamları, heykeltıraşları tanıttı. Müzeleri beraber gezdik. Galeriden birisinde Lyon Belediye Reisi Herriot'ya rastlamıştım. Yanında ak saçlı, sevimli yüzlü bir kadın vardı. Herriot ona gayet hoş şeyler anlatıyor olmalı, kadıncağız boyuna gülüyordu. Jan Mari, mıknatısla çekilmiş gibi onlara sokuldu. Bir resim seyreder gibi ak saçlı kadını seyrediyor, o da onunla birlikte Herriot'nun şakalarına gülüyordu.

Sonra büyük bir sevinçle geldi, kollarımı tuttu, tartaklamaya başladı:

«Bu ak saçlı kadını tanımadınız mı? Tanımanız lazım, mübarek bir hatundur. Utrillo'nun annesi canım. Susanne Valadon. Kendi elinden çıkan portrelerinden tanımanız lazımdı. Ben onu kendi desenlerinden tanıdım.»

Tanır mı tanırdı! Jan Mari'nin bu konuda şakası yoktu. Çok şükür talebe yurdunda kaldığımız günler içinde doktorluk mesleğindeki bilgisine muhtaç olmadık. Hastalıkları da, ressamlar ve resimler kadar böyle uzaktan kolaylıkla seçmekte de mahir olduğunu ispat etmiş olmalı. Aradan yirmi sene geçtikten sonra bu sevimli insanla Paris'te buluştuk.

Hep aynı Jan Mari, aynı resim sevgisi. Evlenmiş, baba olmuş. Dijon'da hatırı sayılır bir doktor olmuş. Ama aklı fikri hep resim sergilerinde, ressamlarda, resim fiyatlarında.

«Senin koleksiyonu görmeyeli kim bilir ne kadar gelişmiştir. Herhalde yakında dergilerde, meşhur koleksiyonlar arasında senin de adına rastlarız.»

«Dur, daha o kadar işi büyütmedim. Elimde birkaç tane Matisse var. Onları iyi bir fiyata satarsam, ne alacağım biliyor musun? Kocaman bir de la Fresnaye sergisini gördüm. Deli olacaktım. İki resim var. Onlardan birisini ele geçiremezsem aklımı oynatırım. Hem biliyor musun la Frasnaye ('Frene' okunuyor; of, bu isimlerin

yazılışı!) gelecek sene iki misli artacak. Bunu bir tarafa yaz. Geçenlerde yeğenlerinden birisiyle tanıştım. Sergideki sevdiğim resimlerden birisi onun koleksiyonunda. Bana bir dost fiyatı yapacağını söyledi. Bütün mesele beş bin lirayı gözden çıkarmakta. Ah şu Matisse'lerimi bir iyi fiyata satabilsem. Yalnız yeğenindeki resmi değil, ötekini de alacağım. Sen ne dersin?»

Paris'teki resim piyasası hakkında en ufak bir fikrim yoktu. Jan Mari'nin bahsettiği ressamı ben de çok seviyordum. Yaşadığı günler içinde kıymeti anlaşılmamış babayiğit ressamlardan birisi idi. Picasso, Braque, Lhote zaman zaman ona bazı şeyler borçlu olduklarını sözleriyle değilse de işleriyle itiraf ediyorlardı. Jan Mari güç bela biriktirdiği beş bin lirayı, bir tek tabloya yatırmakta uzun uzadıya düşündü taşındı. İkide bir bana gelip danışıyordu. Bir ara, onu bu sevdadan vazgeçirmek istedim.

«Ben senin yerinde olsam, imzasız eserler satın alırdım...» dedim.

Ve ona imzasız eserlerin değeri hakkında uzun bir nutuk çektim. Onu kolundan tutup insan müzesine sürükledim. İptidai kabilelerin elinden çıkan harika oymaları, taş, toprak, tahta işlerini gösterdim:

«Bak!» dedim. «Hiçbirinde imza yok. Ama Allah rızası için söyle, imzaya ihtiyaçları var mı bunların?»

Jan Mari bu işlerin tadını çıkaramayacak kişi değildi. Daha Lyon'da talebe iken bana bir kilisenin kapı kilidini göstererek bağırdığını hatırlıyorum:

«İşte bütün ortaçağ heykel dehası burada. Ortaçağ kapısını bu kilidin anahtarıyla açabiliriz» diyen o idi.

İnsan müzesindeki heykellerin çoğu da bu kapı kilidi gibi işe yarayan heykellerdi. Jan Mari bunların en güzelleri önünde duruyor, çocuk gibi seviniyor, fakat ikide bir,

«Ah şu sevimli yeğeni bir kandırabilsem.

Ona benim Matisse'lerden küçüğünü versem, o da bana o sevdiğim Fresnaye'yi verse!»

Emeklerim boşa gitmişti. Onun aklı fikri hep o imzaya takılmıştı.

«Ona vereceğin para ile bitpazarından bir sürü vahşi heykeller alabilirsin, imzaları yok ama, imzadan başka bir heykele lazım olan ne varsa hepsi onlarda!»

Jan Mari, sinirli sinirli gülmeye başladı:

«Sakın ha!..» dedi. «Onların hepsi taklittir. İmzalı, gül gibi tabloyu elimden çıkaracağım, gidip onun yerine bilmem hangi limanda seri işi yontulan zenci heykellerini alacağım, öyle mi. Ben henüz aklımı oynatmadım. Sıcak denizlerde dolaşan kaptanlar işin kolayını bulmuşlar. Bu heykelleri yontmasını bilen zencilerden bazılarını ele geçirmişler, limana uğradıkları zaman onların patronunu çağırıyor. 'Bana geçen sefer yontulan kütüklerden yirmi beş tane daha' diye sipariş veriyor, dönüşte yirmi beş tane kuzguni tahta heykeli hazır buluyormuş. Bunu bana çok iyi tanıdığım bir kaptan arkadaşım anlattı.»

«Ama, aralarında harikalar var? Taklit olmalarında ne zarar var, anlamıyorum!»

Jan Mari fena halde kızdı, kendisiyle alay ettiğimi sandı. Hiç işin alayında değildim. Alay etmeye niyetim olmadığını insan müzesindeki heykellerle ispat ettim. Şöyle ki, bu güzel müzenin vitrinlerini süsleyen iptidai heykeller arasında ikiz kardeşler kadar birbirine benzeyen parçalar vardı. Onları gösterdim:

«Söyle bakalım aziz koleksiyoncu, bunların hangisi sahibi, hangisi taklit?»

Jan Mari gözlüklerini düzeltti:

«Bunların ikisi de sahici. Baksana ikisi de ta Kristof Kolomb zamanında bulunmuş.»

Sen misin işin içine Kolomb'u karıştıran, Jan Mari'yi müthiş sıkıştırdım. «Sen antikacı mısın? Sanat meraklısı mısın? Nesin? Ben seni sanat peşinde sanıyordum. Meğer sen, *eskiler alayim* üs-

tüne çalışıyorsun. Yazık doğrusu. Sen eskiden böyle değildin? Ne oldu sana?»

Dostum şaşırmıştı.

«Yahu, sen çıldırdın mı? Açıkgöz bir kaptanın on beş kuruşa yaptırdığı bir heykele birkaç yüz lira verecek göz var mı bende?»

Bu tartışma günlerce sürdü. Birbirimizi kandıramadık. Jan Mari yüzde yüz tanınmış imzalar peşinde koşuyor, bunlardan çoğunu sadece imzaları için alıyor. İyi bir fiyat buldu mu, tekrar satıp parasını başka bir imzaya yatırıyordu.

«Bu imzalar seni mahvedecek!» diyordum.

«İmza, resmin kenarına atılan kargacık burgacık bir şey değildir. İyi bir ressamın imzası tablonun alnının ortasında parlar. Aslında, ben imza delisi değilim. Ressamın kişiliğine bakarım. Benim koleksiyonumdaki resimleri kapıdan girer girmez herkes bilir. 'Aa, bak bir Matisse'i, bir de Cezanne'ı var' derler. Buna imza değil, sanatkârın kişiliği derler. Onun elinin değdiği her yere imzası atılmış demektir.»

«Yani sen imzasız da olsa bir usta işine para yatırır mısın?»

«Para yatırma bahsi başka! Tabii paramı yatırdığım resmin imzalı olmasını tercih ederim.»

«Hani ustanın elinin değdiği her yere döktürdüğü imza ne oldu? Hem sen kişilik konusunda da samimi değilsin; bugünün en iyi ressamlarının kaç kalıba girip çıktıklarını sen benden daha iyi bilirsin. Bundan 40 sene evvelki Matisse'le bugünkü elişi kâğıtlarını keserek resimler yapan kişinin aynı Matisse olduğunu sen ziyaretçilerine zor anlatırsın! O senin övdüğün kişilik değeri, bugünün ressamından çok, galeri sahiplerinin işine yarıyor. Hangi galeri sahibi vitrinindeki tablonun ta uzaklardan meşhur bir ressam elinden çıktığını bağırmasını istemez. Ama biz galeri sahiplerine diledikleri gibi vitrin mi yapacağız? Yoksa kendi içimizden geldiği gibi resim mi? Acaba yıllardan beri hep aynı resimleri yapan Utrillo'nun bu hale gelmesinde galeri sahip-

lerinin büyük bir günahı yok mudur dersin? Vlaminck, hatta onunla ölçülemeyecek kadar iyi ressam olduğu halde Rouault da ('Ruo' okunuyor) bu noktada otobüsü kaçırmadılar mı? Bak, her ikisinin de yıllardan beri yaptıkları resimler, galeri vitrinlerinde ta karşıki sokaktan derhal belli olmuyor mu?»

Jan Mari,

«Bir Rouault'um olmasını ne kadar isterdim, imzasız bile olsa, onu imzalı bir Vlaminck'e tercih ederdim!» diyordu.

Ama, iş alışverişe döküldü mü, imza konusunda, gene Nuh diyor, peygamber demiyordu... İmzalı bir esere bütün servetini yatırmaya hazırdı. İmzasız bir işe metelik vereceği yoktu. Neylesin, Paris sanat borsası imzalar üstüne kurulmuştu. Tablo alışverişine girişenlerin bunun dışına çıkmaları imkânsızdı. İmza her şeyden önce bir garanti meselesi idi. Sahiciyi, güzeli benden çok daha iyi bilen sevgili dostumuz için imzasız bir işe para yatırmak, sadece delilik idi.

«Milyoner olduğum zaman belki böyle bir maceraya atılırım ama şimdilik imkânsız!» diyordu.

Bundan sekiz, on sene evvel imzasız eserler konusunda da oldukça dokunaklı bir sahneye daha şahit oldum. Bir İngiliz ressamı ile tanıştık. Bir ahbaptan adresimi almış. Park Otelde kalıyormuş. Beni davet etti. Kırk beş, elli yaşlarında bir zat. İstanbul'da bir hafta kadar kalmış. Kapalıçarşı'da mı nerede bilmem müthiş bir heykel keşfetmiş. Yanılıp yanılmadığını danışmak için de beni çağırmış. Adamın hali görülecek bir şeydi. Kocaman bir bavul açtı. Bavulun içinden yünlere, pamuklara, yaslanmış çizme biçimi bir paket çıktı. Çizmenin üstündeki sargılar dikkatle çözüldü, bunların arasından başka bir paket, derken onun içinden gene pamuklar arasında yirmi, yirmi beş santim boyun-

da yarım ayaklı bir dana heykeli çıktı. Pişmiş topraktan, çok açık kiremit renginde nefis bir dana. İngiliz ressamı, danayı çok büyük bir dikkatle tutuyordu, müthiş bir merakla:

«Ne dersin?» dedi.

«Harika!» dedim.

«Harika olduğunu ben de biliyorum. Ama, sahici mi? Sahte mi? Bunu öğrenmem lazım. Eğer sahte ise karım beni öldürür! Ne dersiniz?»

Baktım, adamcağız benden, dana hakkında bir hüsnühal şehadetnamesi bekliyor. Af diledim. Antika eşya üstüne çalışmadığımı, bu konuda bir arkeologa danışması lazım geldiğini söyledim.

«Bu akşam yola çıkıyorum. Arkeologu nereden bulayım? Ya sahte ise. Dünya kadar para verdiğime mi yanayım. Bu kadar masrafla onu Londra'ya götüreceğime mi? Azarlanmak da caba.»

Baktım, adamcağız fena halde efkârlı,

«Siz bu heykeli dağ başında bulsaydınız alıp evinizde bir köşeye koymaz mıydınız?»

«Tabii...»

«O halde!»

Balayı gezisine çıkmış bir İngiliz çifti tanıdım. Çat pat Fransızca konuşuyorlardı. Seçtikleri resimlere, üstünde uzun uzadıya durdukları eşyaya bakılırsa resimden anladıkları belli idi. Bir biçimine getirip ne iş yaptıklarını sordum. Kadıncağız enikonu kızarak,

«Meslektaşız demeye dilim varmıyor, ama biz karı koca desen çizerek hayatımızı kazanırız.»

«Ne deseni çizersiniz?»

«Her Allah'ın günü kullanılan eşya desenleri. Geçen sene ben durmadan dolmakalem desenleri çizdim. Kocam da ha bire düdüklü tencereler çizdi. İstanbul'a kadar uzanabilmek fırsatını bir dolmakalemle bir tencereye borçluyuz.»

Durumu pek kavramadığımı anlayınca biraz daha açıkladı:

«Oturup bu eşyadan birer tablo çıkarmadık. Ben bir kalem fabrikasına yüzlerce yepyeni kalem tipleri teklif ettim; bir tanesini beğendiler. Kocam da düdüklü tencere çeşitlerine bir yenisini kattı.»

Meğer her ikisi de hiç durmadan büyük mağazaları dolaşır, halkın hangi eşyaya daha düşkün olduğunu inceler, hangi eşyanın onarılmaya uygun tarafını bulurlarsa, onu ellerine alır yüzlerce desen çizer, sonunda bazılarını kabul ettirirlermiş. Her ikisi de kendilerini bu mesleğe hazırlayan bir okulda yetişmişler. Okulda doğru dürüst resim yapmayı da öğretiyorlarmış, ama bütün mesele günlük eşyayı onarmakta, yeni tipler bulabilmekte imiş. Bir çocuk iskemlesi, bir çocuk arabası, bir oyuncak, bir kolonya şişesi, bir

tuzluk, bir duvar saati, gelecek sene bunlardan birisini kabul ettirmeye hazırlanıyorlarmış.

Yazma tezgâhına merak salalı aradan epey zaman geçmemiş olsaydı, balayına çıkan bu çiftle kolay kolay anlaşamazdık. Onlara yazma kalıplarını, kitre kasnağını, kalın çuhalı yazma tezgâhını gösterdim. Kaşla göz arasında ahbap olduk. Yavan yavan manzara tabloları, uydurma natürmortlar, vesikalık fotoğraftan kötü portreler yapmaktansa yepyeni bir diş fırçası icat etmenin çok daha keyifli bir iş olduğunu, mesleklerinden utana utana söz açtıklarına hayret ettiğimi söyledim. İkisi de bir ağızdan,

«Yoo! Resim bambaşka bir şey» dediler, Resmin çok büyük bir yaradılışa bağlı olduğunu, bir Allah vergisi olduğunu ileri sürdüler. Fabrika malı ile, sanat eserini karıştırmanın bir cinayet sayıldığını, sanatın günlük eşya ile hiçbir zaman bağdaşamayacağını, onun kendine yaraşan bir iklimi olduğunu savundular. Sonunda bir tanesi derin derin içini çekti:

«Ressam olmayı ne kadar isterdim, ama Allah vermemiş ki!» dedi.

Tuhaf değil mi? Ben dilimin döndüğü kadar onlara yaptıkları işin bal gibi sanat olduğunu ispat edebileceğimi söyledikçe, onlar boyuna,

«Haşa!. Ne münasebet! Biz şunun şurasında eşine binlerce rastlanan ufak tefek eşya desinatöründen başka bir şey değiliz...» deyip durdular.

Onlara demin yolda rastladığım, 1954 model bir otomobili anlattım:

«O kadar güzel çizgileri, o kadar güzel bir biçimi vardı ki, dayanamadım gidip bir tayın sırtını okşar gibi çamurluklarını okşadım. Yoldakilerden utanmasam öperdim de. Hele rengi? Hele o arka çamurlukların tepesine gömülmüş kırmızı lambaları. Bir narçiçeği nasıl kendiliğinden açarsa bu küçük lambalar da o kadar güzel bağlanmış. O kadar güzelce yerli yerine oturmuş-

lar. 954 modeli bir otomobilin, bir tepkili uçağın desenini çizen kişi sizce sanattan nasip almamış bir kimse midir?»

«Sanat başka, uçak başka, 954 model araba başka. Bunları birbirine karıştırmamak lazım.»

«Peki size bir şey soracağım. Siz vahşi kabilelerin elinden çıkmış heykelleri bilir misiniz?»

«Bilmez olur muyuz, karı koca ikimiz de bunların delisiyiz. Bir hafta boyunca domates ekmek pahasına bunlardan bir tanesini ele geçirdik, evimizin en güzel köşesine oturttuk.»

«Peki ama vahşi heykeli dediğimiz işlerin hemen hemen hepsi çoğu kapkacak olmak şartıyla günlük hayata adım başı karışan eşya değil midir? Sanat eserinin iş görmesi ayıp mı? Vaktiniz olsa size bir eski Osmanlı kilidi gösterirdim. Hâlâ bir delikanlı gibi iş gören bir asmakilit. Eğer ona heykel imtihanında on numara vermezseniz şaşarım. Peki bu kilit işe yarıyor diye, ona sanat kapıları kapalı mı kalacak? Şu küçük hasır iskemle var ya; bunu kapının önünden geçen Çingeneden bir liraya almıştım. Dört tane odundan bacağı, sırtında bir tutam hasırı var. Şu küçük kilim hâlâ bizim köylerimizde dokunur. Beş on liraya alabilirsiniz. Ben atölyeme gelen ecnebilerin renk ve biçim sevgilerini bu kilimden anlayamazsam bu hasır iskemleden yakalarım. Bunların sadeliği, işe yararlığı, dayanıklı olmaları güzel olmalarına mâni değil ki. Ama biz şimdi bunları bırakalım da gene otomobile dönelim. Hani şu sizin büyük fedakârlıklarla elde ettiğiniz vahşi heykeli var ya, onu yontan zenciyi bulsak, ona zamanımızın en iyi heykeltıraşlarından birisinin eseri yanında, bir de 1954 modeli güzel bir otomobil göstersek. Zenci heykeltıraş acaba bunlardan hangisi ile daha çok ilgilenir?»

«Klaksona dokunursanız veya radyosunu açarsanız, farları aydınlatırsanız, şüphesiz ki otomobil ağır basar.»

«Hayır, bunlardan hiçbirisine dokunmayalım.

Zenci bunların her ikisini de birer heykel gibi seyretsin. Bana öyle geliyor ki otomobildeki biçim anlayışı, bizim heykeltıraşımızın biçim anlayışından daha çok zenciyi saracaktır. Modern heykelde zenci kendi sanatını aşan biçimler bulamayacak, ama otomobili görünce eminim ki, bir hayli kanı kaynayacak, gidip onu okşamak arzusunu yenemeyecek. Hele hele bu bir otomobil değil de son model bir lokomotif, bir uçak olursa. Okşamanın sözü mü olur? Vallaha bizimki naralar atmaya, tepinmeye başlar sevincinden.»

Düdüklü tencere ve dolmakalem mühendisleri neden sonra bendenizi meslektaşlığa kabul eylediler. O gün şansım vardı. Beraberce dolaşırken karşımıza çıkan sanat eserlerinin hepsi de işinde gücünde eşyadan ibaretti. Yolda bir şerbetçiye rastladık. Şıngır mıngır bir bakır güğümü vardı ki, bizim dostlar derhal fiyatını sorup satın almaya kalktılar. Şerbetçi bu alışverişe fena halde içerledi:

«Sabah sabah alay mı ediyorsunuz yahu?» dedi. «İnsan dişini tırnağını satar mı? Yolda yürüyen adama, 'Pabucunu bana satar mısın?' diye sorulur mu?»

Sonra eski tertip bir kahveye girdik. Bu sefer çaydanlıklara, fincanlara alıcı oldular. Tepeden tırnağa yağlıboya güller, karanfillerle donanmış bir yük arabası gördük. Hele bir balıkçı sandalına rastladık ki hepsinden baskın çıktı. Dövme bakır, kakma nakışlarla çepeçevre donanmıştı. Iskarmozların altındaki eğrileri birbirlerine perçinleyen uskumru boyunda bakırdan veya tunçtan balıklar. Göz yerinde bir vida deliği, bir de kuyruk sokumunda. Al sana hem balık, hem perçin, hem nakış, bir kalemde kaç tane iş. Balıkçı teknesinin burnunda bir denizkızı vardı. Kutu boyalarıyla yapılmış. Göz yerine de bir çift katır boncuğu saplanmış. Denizkızı bu; mavi mavi gülüp duruyordu.

ESİRKUŞ'A MEKTUP

Turhal'dan gönderdiğin resimleri İvi'nin atölyesinde gördüm, o kadar sevdim, öyle sevindim ki, orada olsan seni alnından öperdim. Her şeyden önce, akademiyi bitirip Anadolu'ya öğretmen olarak gittiğin halde eski çalışma sevincini yitirmediğine sevindim. Seninle, senden önce, senden sonra akademiyi bitiren arkadaşları bir bir hatırladıkça,

«Ressam olmak güç değil de, başından sonuna kadar dayanmak mesele! Mesleğin tiryakisi olmak zor, onsuz yaşayamayacak hale gelmek zor» diyordum.

Senin, bana sonu gelmez gözüken uzun duraklamadan sonra eski çalışma gücüne kavuşman öteki arkadaşlar için de bir umut kapısı açtı. Şimdi, şöyle düşünüyorum:

Eeeh! Onlar da durup durup bir gün turnayı gözünden vurabilirler. Demek köklü bir meslek sevgisi öyle kolay kolay sönüp gitmiyor. Demek günlerden bir gün resmi bırakıp başka iş tutan arkadaşlardan birisi tekrar yaradana sığınıp paleti eline alabilecek. Mesela, ister misin bizim, çift oldukları için Büyük diye andığımız Sedat, 1960 yılında bir sergi dolusu resimle karşımıza çıksın? Bak öyle bir mucize olagelirse resim öğretmenliği tadına doyulmaz bir iş olurdu. Büyük Sedat'ı hatırlayacaksın. En çalışkan, en verimli arkadaşlardan birisi idi. Geçen gün bir yerde küçük bir tablosunu gördüm. Canım ağzıma geldi. Böylesine resim yapan bir kimse mesleği nasıl bırakır? Geçim diyeceksin. O da öyle söylüyor. Dört beş sene oluyor, ona yolda rastladım:

«Hadi resim yapmaya vakit yok. Bari sergi-

leri kaçırma. Kitapların arkasını bırakma, insana çalışma sevinci veren ne güzel kitaplar geliyor. Hiç olmazsa geceleri mesleğine birkaç saat ayıramaz mısın?»

Bizim, delikanlı düşündü taşındı,

«Ya hep, ya hiç!» dedi. «Öyle birkaç saat çalışma beni doyurmuyor, ya kendimi tamamıyla mesleğe vermeliyim, yahut... Yahut... Lastik top fabrikası açmalı. Bildiğin gibi bizimki on senedir bu işle uğraşıyor.»

Bizim, kendisini unuttuğumuzu sanıyor. Onun, mesleği bırakmasına ne kadar üzüldüğümü bilse şaşırır kalırdı.

Peki ya bizim Küçük Osman'a ne dersin? Bu çocuk akademide tanıdığım en verimli öğrencilerden birisi olmuştu. Daha orta bölümde iken ağabeylerini şaşırtan birkaç tablo yapmıştı. Neyzen'in içkiyi bırakacağına inanırdım da bu çocuğun bir gün resimden soğuyacağına aklım yatmazdı. Bu delikanlı da orta bölümü bitirir bitirmez, akademiyi yarıya kadar içilmemiş bir sigara gibi attı gitti. Gidiş o gidiş!..

Sevgili Esirkuş!.. Sen neredeyse on yıldır öğretmensin. Üzerine titrediğin bir resim sevgisinin bütün sevincini resimden aldığına inandığın bir öğrencinin birdenbire resimden soğuması, insanı nasıl üzüyor. Herhalde farkına varmış olacaksın. Bu örnekler birbiri arkasından sıralansa insan muhakkak meslekten soğur. Bereket versin araya senin gibi, Nedim gibi, Varınca gibi, Peker gibi arkadaşlar giriyor. Adnan son iki sene içinde biri Amerikalıların salonunda, biri Filarmoni Derneğinde, biri ötekinden baskın iki sergi açtı. Sen bunların hiçbirini göremedin. Sapına kadar ressamca, durulmuş, sade işleri vardı. Varınca'nın ne güç şartlar içinde öğretmenlik yaptığını düşün, onun böyle tosun gibi resimlerle karşımıza çıkması bizleri nasıl sevindirmezdi?

Kendisini öğretmenliğe verip resmi ikinci plana atanlardan birisi de Turan olacak. Diyarbakır'a gitti gideli bir tek resmini görmedik. Ama

benim bildiğim Turan, resmi bırakırsa, ben de öğretmenliği bırakırım.

Peker birkaç ay önce bir sergi açtı. Ama öyle bir salonda açtı ki, sorma. Bir aprtımanın dördüncü katında tramvay kadar bir odada, Tiyatro Sevenler Derneğinin sevimli ve sıcak misafirseverliğine sığınmış küçük, ama özlü bir sergi idi.

Geçen gün Fahrünnisa'ya rastladım. Hatırlarsın bir aralık atölyemizin en kuvvetli ressamlarından biri olmuştu. İnanır mısın akademiyi bitireli bir tek resmini görmek nasip olmadı. Öğretmenlik öylesine vaktini alıyormuş ki, resim yapmaya vakit kalmıyormuş. Saynur da öyle söylüyor. Öğretmenliği bahane edenlere Hocanın meşhur hikâyesini hatırlatmak lazım: Hani Hocanın evine hırsız girer. Ne var, ne yok götürür de Hocanın ruhu bile duymadığı için konu komşu,

«Amma da yaptın Hoca! Bu seninki de ne uykusudur!..» diyerek Hocayı azarlarlar dururlar, sonunda Hoca,

«Peki ama şu hırsızın hiç de mi kabahati yok!» der.

Bizim Büyük Osman da Bolu'da, Kız Öğretmen Okulunda resim öğretmeni. O da kendini öğretmenliğe öyle bir veriş vermiş ki, sorma. Bugünlerde Amerikalıların salonunda öğrencilerin işleriyle bir sergi hazırlıyor. Bolulu öğrencilerin işleri arasında bizim bazı tembel akademi öğrencilerini uzun uzun düşündürecek resimler var. Hele bir cennet cehennem serisi var, görsen bayılırsın. Öğrencilerin çoğu boyalarını kendi elleriyle ezmişler. Piyasada bu boya sıkıntısı sürüp giderse önünde sonunda hepimiz kolları sıvayıp boyalarımızı kendimiz hazırlayacağız. Belki en hayırlısı da bu olacak, ama vitrinlerde yabancı diyarlardan gelen çeşitli eşyayı gördükçe,

«Peki, bütün bunlar gelir de, niçin bize boya, fırça, resim kartları gelmez? Resim araçları lüks

eşya mı sayılıyor? Bunları piyasada bulmak için hangi bakanlığa başvurmamız lazım?» deyip duruyoruz.

Burada sergiler birbiri arkasından açılıp duruyor. Maya'da bugüne kadar adını duymadığımız bir delikanlının sevimli işleri sergilendi. Bu delikanlı da boyalarını kendi yapıyormuş. Daha önce Kuzgun'un heykelleri vardı. Kuzgun'un kütük oymalarını çok sevdim. Yeni mimarinin bütün nimetlerinden faydalanan genç mimarlarımız nasıl olur da bu işleri kapılarına serpmeyi düşünmezler? Kalemde mürekkep kurumadıkça bizden yazması:

Mimarlarımız imdadımıza yetişmezse bizim yaşama damarlarımız kurur.

Geçen gün Beyoğlu'nda gördük. Genç mimarlarımızdan birisi İş Bankasına yüzde yüz modern çizgilerle güzel bir salon yapmış. İnsan içeri girer girmez,

«Buraya bir mimar eli değmiş!» diyor. Diyor, ama arkasından insanın gözü bir avuç resim bir çimdik heykel arıyor. Ne biri var, ne öteki. Genç mimar,

«Vallahi biz çok istiyoruz, ama büyüklerimiz pek yanaşmıyorlar,» diyor.

Çık işin içinden. Maya'da Kuzgun'dan önce İyem'in güzel bir sergisi açıldı. İyem her sergide mesleğine bir parça daha yerleşiyor. Mesleğin tadını biraz daha fazla çıkarttığı belli. Sadeliği her şeyin üstünde tutması ne güzel. O da boyalarını kendi eliyle eziyor, muşambalarını kendi hazırlıyor, ama bir taraftan da piyasadaki boya kıtlığından şikâyet ediyordu.

Bu mevsim içinde Belediye Galerisinde açılan sergilerden yalnız Kalmuk'un sergisiyle, Özden'in sergisini gördüm. Ercüment Kalmuk İtalya seyahatinden çok hayırlı denemelerle dönmüş.

Özden'in sergisi de güzeldi. Yalnız en kuvvetli resmini, Banka Konkurd için yaptığı büyük tabloyu koymamış. Bu tablosu enikonu güzel bir işti. Üç metreye iki metrelik bir resim, koya-

cak yer bulamadığı için iki yüz liraya satıp kurtulmuş. İşte böyle Esirkuş. Ha, bak Şükriye Dikmen'in sergisini unuttum. Onu da akademiden hatırlarsın. Fransızların salonunda büyük bir sergi açtı. Dört beş sene Paris'te çalışmış. Aradığını bulan bir ressamın emniyeti vardı işlerinde. Azla yetinmesini, alçakgönüllü oluşunu, kendi yaradılışına uygun bir yol seçmiş olmasını çok sevdim.

Şimdilik bu kadar Esirkuş. Bize her zaman böyle güzel resimler göndermeni bekler, gözlerinden öperim.

ARKADAŞ DÖKÜMÜ

Evvela dişlerimiz düküldü
Sonra saçlarımız
Arkasından birer birer arkadaşlarımız
Şu canım dünyanın orta yerinde
Yalnız başına yapayalnız
Kırılmış kolumuz, kanadımız
Tatlı canımızdan usanmışız

Bir şüphedir sarmış yüreğimizi
Ya kendini aldatıyor demişiz ya bizi
Bir şüphedir demir atmış ciğerimize
Pamuk ipliği ile bağlamışlar bizi
Düğüm üstüne düğüm şöyle dursun
Bir çalım bir kurum hepimizde
Nereden inceyse oradan kopsun

Bu canım dünyanın orta yerinde
Hayvanlar kadar bağlanamamışız birbiri-
[mize
Yalan mı? gözünü sevdiğim karıncalar?
İşte: hamsiler sürü sürü
Arılar bölük bölük geçer
Leylekler tabur tabur

Ya bizler? Eşref'i mahlûkat!..
Boğazımıza kadar kendi murdar karanlığı-
[mıza gömülmüşüz
Bizler bölük bölük, bizler tabur tabur
Bizler sürü sepet
Yalnız birbirimizi öldürmüşüz

Münasebetsizin birisi çıkmış; insan yalnız doğar, yalnız yaşar, yalnız ölür manasına: Her koyun kendi bacağından asılır, buyurmuş. İşine gelmiş olacak karın doyurmuş. Her koyun kendi bacağından ha? Hay söyleyenin dilini eşek arıları soksun. Yalnız başına sen nesin oğul? Bir hiçsin, bir sıfırsın. Yalnız başına sen bir kalem: Yoksun. Sen evvela içindeki bu murdar şüpheyi sustur. Bil ki:

Yalnızlık Allah'a mahsustur.

Cami ne kadar büyük olursa olsun, imam bildiğini okur. Bu konu da dönüp dolaşıp kaleme takılır. Yukardaki sözlere haberim bile olmadan bir vaaz, bir vaiz edası sinmiş. Ama ne olursa olsun, aklımı başıma devşirdim devşireli bu konu her Allah'ın günü karşıma çıktı. İnsanoğlunun biricik ve en önemli meselesi budur. Bundan ötesi ektir, estektir, köstektir. Bu eklerden birisi de arkadaş ve arkadaşlıktır. Bugünkü konumuz budur. Bütün dileğim; kalemin dümenini şaşmadan arkadaş ve arkadaşlık yönüne doğru çevirebilmektir.

Derdini derdimize
Sevincini sevincimize katabildiğimiz
Kolumuzu boynuna dolayıp
Dibi görünen denizler gibi
Gözünün içine bakabildiğimiz

Bizden uzakta olduğu zamanlar, düşüncesi kurt gibi içimizi kemiren, yanımıza gelmeye can atan, geldiği zaman bir başka memleket görmüşüz gibi sevindiğimiz; canımıza can katan, sofranızda umduğunu aramızda kendini bulan; heyy! Dost! Ama reis! Böylesine dost değil sevgili derler. Derler ya! Elbette; dost dediğin de sevgilidir. Bütün mektuplar, «sevgili dostum» diye başlar.

Bütün dostlar sevgilidir, ama bütün sevgililer dost değildir. Sevgili de dost olmadı mı, fela-

ketin büyüğü gelip çattı demektir. Sudanın kuzguni karası, püsküllü belası, iflah etmeyen budur işte. Ne karası, ne gül pembesi. Sözümüz sevdadan dışarı. Sözümüz, en çok kullanılan anlamıyla arkadaşlık üstünedir.

Arkadaş, sevgilidir, ama bu sevgi sevdadan gelen sevgi değildir. Galiba bu konu üstünde hepimizi şaşırtan bu noktadır: Sevgi ile sevdayı boyuna karıştırıp duruyoruz. Sevda oyunu iki kişi ile oynanır. Bunlardan birisi muhakkak erkek, öteki dişidir. Halbuki sevginin dişisi erkeği olmaz. Sevgi oyunu iki kişilik değildir. Taşı, toprağı ve bütün yaratıklarıyla dünya çapında bir oyundur. Dünya ile oynanır. Bir insan yüreğine bütün bir dünya sığar. Sevgi bir baldır. Hepimizin yüreğimizde güp güp kabaran, boşandıkça dolan ve tadı dünyayı saran bir bal. Sevgi bir baldır. Bu balı küpü ile sevgilisine yalnız, ona sunmak isteyen ya delidir, ya aptaldır. Bütün bir dünyaya yetecek balı bir kişi neylesin? Bu kadar bal insanı deli eder, kurdurtur, aklını başından alır. İliklerimize kadar işleyen sevgi gücünü bütün hışmı ile duyduğumuz zaman âşık oluruz. Sevda, içimizde durup dinlenmeden akan sevgi ırmağının bir çağlayan oluşudur. Sevgi gücünün nerelere yettiğini o zaman kavrarız. Karasevdaya gelince o, bu güzel, bu mübarek akışı; bu gücüne kurban olduğumuz hışmı karanlık bir kuyuya saplar geçer. Artık ne ırmaktan hayır kalır, ne çağlayandan eser. Bal, bal küpü, ırmak, çağlayan, kuyu.

Nereden kalktık, ne sulardayız. Halbuki dümeni hep arkadaşlık semtine tutacaktık. Davranalım, dost bağında talan var.

Bu gözlerim dost yüzüne baka geldi baka [gider
Benim gönülcüğüm ey can çıka geldi çıka [gider
Dost bahçesinde gülleri koka geldi koka gider
Yunus

Dost dost diye nicesine sarıldım
Benim sadık yârim kara topraktır.

Veysel

Şu dost kelimesi de az talihli değil hani... Ne güzel kaynaklarda, ne güzel şiirlerde yunmuş yıkanmış. Ama sonunda üstüne bol miktarda gülsuyu, tarçın serpmişler. Kelimeye insanın içini bayıltan bir tekke, bir takke kokusudur sinmiş. Dost erbabı,

«O senin bildiğin dost değil. Başka hikâye. Senin aklın ermez!» diyorlar. Öyle ise, dost onların olsun, arkadaş bizim nemize yetmez!..

Arkadaşlık üstüne söylenecek en son sözü hemen söyleyeyim de işi sağlama bağlayalım: Arkadaşı olmayan kimse adam değildir. Adamsa sakattır, hastadır, megalomandır. Hal ve keyfiyet bu merkezde iken, sevmek bu dünyayı çerden çöpten, sevmek durup dinlenmeden sevmek... Mümkün müdür oğul, mümkün müdür? Arkadaşlık dediğin bir şarkıdır. Başlar, yükselir, biter. Keramet kubbede hoş bir sada bırakmaktır. Hayır, arkadaşlık şarabın iyisi gibi yıllandıkça değerlenir. Ne münasebet, o senin dediğin ancak karı koca arasında doğabilir. Hangi arkadaşlık, hangi şartlar içinde bu kadar yıllanabilir?

Arkadaşlık arasıra çakan bir şimşektir. Düşen bir yıldızdır, onun aydınlığında ne kadar dileyebilirsen o kadar abat olursun. Görüp göreceğin rahmet budur.

Yaşlandıkça ve bir çocuğun, çocukluktan, delikanlılığa doğru yelken açarken geçirdiği sarsıntıları gördükçe arkadaşlık üstüne edindiğim fikirler bir kat daha karışıyor.

Nasıl oluyor da «arkadaşlık» dediğimiz, üzerine titrediğimiz bu cevher, çocuk denilen ve yalnız kendi keyfini düşünen, kendisini dünyanın

merkezi sayan mahlukta barınabiliyor? Nasıl oluyor da en güzel, en köklü arkadaşlıklar çocukluk ikliminde gelişiyor? Niçin bütün dünyamız oyundan ve hazdan ibaret iken arkadaş canlısı oluruz da, aklımızı başımıza devşirir devşirmez; arkadaşlığın en övünülecek tarafımız olduğunu anladığımız halde birer birer arkadaşlarımızdan oluruz?

Çocuk, nasıl ipe sapa gelmeyen egoizmi hodkâmlığı ile arkadaş sahibi olabiliyor da aklı başında adamlar kolay kolay arkadaş edinemiyorlar? Yenilerini edinmek şöyle dursun, güç bela muayyen bir yaşa kadar ulaştırabildikleri arkadaşların sapır sapır döküldüklerine şahit oluyorlar?.. Yanılmıyorsam bunun bir tek sebebi var: Bağlayıcı öz!.. Çocuğu çocuğa bağlayan bir öz var: Oyun. Bölüşülmediği zaman beş para etmeyen nesne. Öyle bir şey ki, bir tek kişinin elinde taş kesiliyor. Bir öz, bir kudret olabilmesi için; ortaklaşma bölüşülmesi şart.

Halbuki yaşımızı başımızı aldıktan sonra bizleri aynı hızla birbirimize bağlayan bir özden yavaş yavaş uzaklaşıyoruz. Çocuğun oyunu gibi bedava paylaşabileceğimiz bir oyun icat edebilirsek ne mutlu. Arkadaşlık mucizesi devam ediyor demektir. Zaman zaman içki kadehinde, en tehlikeli oyunlardan birisine; bile bile katılıyoruz. Olgun insanların elbirliğiyle çıkardıkları en belalı oyun alkol oyunudur. Aklı başında, canı burnunda, ekmeği aslan ağzında milyonlarca insan alkolde ne arar, ne bulur? Günde üç lira kazanan bir kimse, nasıl olur da bunun yarısını içkiye yatırır? Yanılmıyorsam içkide aranan; oyundur. Bulunan da yarım yamalak bir arkadaşlık.

Aklımız başımıza geldikten sonra kurduğumuz arkadaşlıklarda fayda birinci planda geliyor. Fayda; ortaklaşa bölüşüldükçe bu arkadaşlık yaşıyor. Fayda ortadan kalktı mı, arkadaşlık balon gibi sönüyor.

En güzel, en keyifli arkadaşlıklar, tehlikeli ve uzun yolculuklarda, askerlikte veya bunlara

benzeyen hallerde doğuyor. Yol bitiyor, askerlik bitiyor, arkadaşlık da beraber... Oyun dünyasında bizim için canını seve seve tehlikeye atan arkadaş, hayata atıldıktan sonra seve seve canımıza kıyabiliyor. Kolay değil işin içine haşmetlu menfaat hazretleri karışıyor. Hey Allahım, nasıl oluyor da, bizi oluk oluk dünyaya bağlayabilecek en güzel gücümüzü, *arkadaşlık gücümüzü;* bizi küçülten, körleten, körbarsağa döndüren küçük faydalar için feda edip geçiyoruz?

Oyunların en güzeli, içimizden gelen, pir aşkına oynadığımız oyundur, bedavadır, bir kişiyle oynanmaz, bir sürü arkadaşla oynanır.

«Evet ama kırkından sonra da çelik çomak oynanmaz ya?»

«Oynanmaz, ama poker oynanır değil mi? Ya müşterek bahisler? Borsa oyunları? Galiba bütün mesele çocukluk dünyamızdaki oyunun tadını kocaman adamlar olduğumuz zaman bulabilmekte. Damar damar, oluk oluk, gürül gürül etrafımıza karışabilmekte.»

Oyun temposuna sonuna kadar katlanmak, mızıkçılık edeni karga tulumba etmek ne keyifli şey... Aklımızı başımıza devşirdikten sonra elbirliğiyle bir oyun çıkaramazsak; bir çocuk sevinciyle, pir aşkına bu oyuna katılamazsak, yaprak misali birbiri arkasından dökülüp giden arkadaşlarımızın arkasından ağlamaklı olmak neye yarar?

Siyah perçemleri kaşının üstüne düşmüş kız alı al, moru mor geldi:

«Çöpçüler geldi. Sizin evi arıyorlarmış. Ben evin numarasını bilmiyordum. Gittiler.»

İçeriden bizim arkadaşın hanımı hışım gibi dışarı fırladı:

«Seni kâfir kız seni!.. Gene köpeklere sahip çıktın. Zehirlemesinler diye çöpçüleri sen savdın değil mi?..»

Siyah perçemli kız, başına gelecekleri hesaplamış, koşarak uzaklaşırken,

«Vallahi teyze sizin evin numarasını bilmiyordum da...» diyordu.

Benim hiçbir şeyden haberim yoktu. Hay hiç de olmaz olaydı... Meğer, günlerden beri başlamış bir dramın tam son perdesine düşmüşüm. Meğer arkadaşın oğlunu mahalle köpeklerinden birisi ısırmış. Çocuk kuduz iğnelerini yemiş. Belediyeye haber salmışlar, zehircibaşı birkaç defa gelmiş, fakat komşu kızı her seferinde çöpçüleri atlatmış. Gözcüler koymuş. Köpekleri bir tarafa aşırmış. Planlar kurmuş, fakat bu sefer hem bizimkiler, hem belediye işi ciddiye almışlar. Derken çöpçüler gibi giyinmemiş, köylü kıyafetinde bir adam peyda oldu. Komşunun köpeklerini dostça çağırdı. İki beyaz köpek. İkisi de birbirinden güzel. Canlı, diri. Kara üzüm gibi gözleri var. Kuyruklarının ucuna kadar yaşama sevinci dolu. Fıkır fıkır kaynaşıp duruyorlar. Adam cebinden ne olduğunu göremediğim ufak tefek bir şeyler çıkardı. Hiç telaş etmeden köpeklere atmaya başladı Çok lezzetli şeyler olmalı, daha yere düşmeden kapışıyorlardı. Bu adamın zehir-

cibaşının ta kendisi olduğunu neden sonra anladım. Siyah perçemli kız oyunu bırakmış, bir kenara büzülmüş, hıçkıra hıçkıra ağlıyordu. Gözünün önünde sevgili köpeklerini zehirliyorlardı. Çöpçüleri birkaç defa oyalamış; fakat bu başıbozuk adamın köpeklere dostça yaklaşmasından hiçbir şey anlamamıştı. Bir parça sonra çöpçüler cenaze arabalarıyla, sokağın başına dikilince meseleyi anlamış, fakat köpeklerin ikisi de çoktan ecel lokmalarını büyük bir iştahla yutmuşlardı. Çöpçüler Azraile seslendiler. Öteki sokaklardaki köpeklerin peşine düştüler.

Beyaz köpekler bir parça sonra karınlarında patlayacak bombadan habersiz, ikindi güneşinin kamaştırdığı otlar üstünde oynaşıp duruyorlar. Siyah perçemli kız durmadan ağlıyor, omuzlarının sarsıldığını, yumuk elleriyle kapadığı yüzünden yaşların sızdığını görüyordum. Niçin öteki çocuklar hiç oralı değil de yalnız o ağlıyor? O ağladıkça zehir kendi kanıma karışacakmış gibi beni de bir telaştır aldı. Ama ne yapabilirdim? En ufak bir karışma çeşitli mesuliyetleri yüklenmek olacaktı. Arkadaşın şakası yoktu. Kuduz korkusu bu: Bundan yirmi beş sene evvel Erzurumlu bir babanın başına gelenleri ürpererek hatırladım. Çocuklarını ısıran köpeğin kuduz olduğunu anlar anlamaz yola düşmüş. Fakat geç kalmış. Aslan gibi iki yavrusunun gözünün önünde kudurduğunu gören baba da aklını oynatmıştı. Burasını böylece bil de, sen gel kara perçemli kızın yaşlarına katlanma bakalım. Köpekler hâlâ cıvıl cıvıl. Çocuk hâlâ ağlıyor:

«Bak» diyordum. «onlara bir şey olacağı yok. Hadi sen de artık evine git.»

Hiç oralı bile değil, sanki gözyaşları zehrin kuvvetini azaltacakmış gibi. Arkadaşın karısı huylanıyor,

«Ağla bakalım. Sanki büyük bir marifetmiş!. Musibet sen de! Bu kadar bol gözyaşın vardı da zelzelede, deniz altında ölenlere niçin ağlamadın?»

Çocuk ağzına kadar, sitem dolu iki fincan gibi kocaman gözlerini kaldırıyor:

«Ben onları tanımıyordum ki!» diyor.

İkindi güneşi yavaş yavaş dönüyor, köpeklerin ikisi de zehir değil, sanki vitaminlerin bütün alfabesini yutmuşlar gibi, al takke ver külah oynaşıp duruyorlar. Bu çocuk ağlamasa mesele yok. Köpekler afiyette, ikindi güneşi duman attırıyor, bahar gelmiş, leylaklar, salkımlar, canerikleri, şeftali ağaçları kıyameti koparıyorlar. Böyle bir cümbüş ortasında zehrin de sözü mü olur? Ama kara kız hâlâ ağlıyor. Bu köpekler elinde doğmuş, kucağında büyümüş olmalı. Bu köpekler onun hayatından bir parça olmalı; öteki çocuklar hiç oralı bile değiller. Utanmasam ben de küçük kızın yanı başına oturup ağlayacağım. Ama nerede o cesaret!..

Peki ağlayıp da ne olacak sanki? Gözyaşlarınız bir araya gelecek de köpeklerin karnındaki zehri karakulak suyuna mı çevirecek! Siz bir tarafta tatlı tatlı ağlayacaksınız. Onlar da öte yanda gerile gerile, ürpere ürpere, can çekişecekler.

Bizim gözyaşlarımız köpekleri ölümden elbette kurtaramaz, ama belki henüz zehirlenmemiş köpekleri zehirden, sapasağlam köpekleri kuduzdan kurtarırız. Bir tek köpek yavrusu için mel mel meleşen insanlar tanıdım. Zehirleyeceğimiz yerde bu köpekleri onlara ulaştırırız, asırlar boyunca, köpekler düşmanımız değil dostumuz olduklarını ispat etmediler mi?

Evet ama sen bu yolları bulana kadar. Kuduz bütün mahalleyi sararmış...

Benim ağlamam imkânsız, siyah perçemli çocuk. Ben de seninle birlikte ağlamaya başlarsam yoldan geçenler durur, «Ne oluyorsunuz yahu?» diye sorar. Ya onlar da bizimle birlikte ağlamaya başlarlarsa? Öteki köpekleri zehirlemezler, sonra onlardan birisi kudurur seni ısırırsa? Ya sen

kudurursan güzel çocuk? Bırak ben ağlamayayım da sen ağla. Allah nur gibi gözyaşlarından razı olsun. Ya sen de ağlamasan bu köpeklerin hakkını nasıl, neyle öderdik; yalnız bunları değil bugün mahallenin, semtin bütün köpeklerini zehirleyecekler, zehircibaşı köpek başına bilmem kaç kuruş alıyormuş. Hiçbirisini kaçırmaz. Bu kadar köpek için bir avuç dolusu gözyaşı çok mu? Eğer senin yaşların da olmasaydı bu mahalleden nefret ederdim. Ağla güzel çocuk! Sen ağladıkça içimiz de hiçbir zaman nasır tutmayacak. Her zaman taptaze kalacak, bir köşe, bir kaynak bulunacak. Ağla güzel çocuk, sen ağladıkça bedava iyiliği düşünebileceğiz. Başıboş, bedava taraflarımız olduğunu hatırlayacağız. Ağla güzel çocuk! Bize bağlanan, bizim iyiliğimiz için savaşan, bizimle beraber yaşadığma sevinen şu ikindi güneşini, şu buram buram ot kokusunu, şu caneriklerini bizimle beraber tadanlar, aynı gökyüzü altında, aynı nefes alanlar için ağlamak çok mu?

Senin gözyaşların da olmasa köpeklerle insanlar arasındaki dostluk ne iğrenç bir dostluk olurdu?

Sonra ağlayan çocuk kayboldu. Köpekler de sırra kadem bastılar. İkindi güneşi de. Acaba zehir tesirini gösterdi mi? Yüz adım kadar ötede, tam stadyumun karşısındaki köşe başında bahardan nasibini almış bir çayır parçası vardı. İkisi de orada yan yatmış, yemyeşil çayırın üstünde bembeyaz can çekişiyorlardı. Bozuk bir motor temposuyla bir titreme, bir ürperme bütün vücudu sarsıyor, birdenbire ayaklardan birisi kazık gibi gerilirken öteki zonklamaya başlıyordu.

Zehrin şıp diye öldürdüğünü söyleyenler, herhalde bu yürekler parçalayıcı can çekişmesini görmemiş olacaklardı. Kolay kolay dayanılır şey değildi. Kara perçemli kızın bu manzarayı görmemesi için çok şeyler feda edebilirdim. Yoksa dada önce böyle bir şey görmüş müydü? Hiçbir za-

mun doğrulamadan on dakika kadar çırpınıp durdular. Bir ara başka bir köpek yaklaştı, onları da şöyle bir kokladı, sonra can havliyle uzaklaştı.

Bu dipdiri otlar üstünde, bu bahar, bu şeftali çekirdekleri arasında can çekişmesin de ne halt etsin?

Karşıdaki evden yetmişlik bir nine çıktı. O da bir müddet benim gibi baktı kaldı, sonra,

«Dinimizde böyle bir şey yoktur bizim. Ama analarin kuduzdan öyle gözleri korkmuş ki! Ne dersin?..»

Diyecek bir şeyim yoktu. Ağlayacak yaşım da yoktu. Benim yerime küçük kız kana kana ağlamıştı.

Şimdi ikide bir onun ağzına kadar gözyaşı dolu gözlerini hatırlıyorum:

«Ben ötekilere ağlamadım. Onları tanımıyordum ki...»

Ah güzel çocuk. Bir gün böyle bir sözü söylemiş olduğuna ne kadar utanacaksın. Acep bu söz, gözyaşlarının hız aldığı yerden mi kopup geldi? Bu sözü niçin söyledin bilmiyorum. Çocukluğun sana kapının önünde doğan köpekleri sevmesini öğretti. Onlara kana kana ağladın. Çocukluğun sana,

«Ben onları bilmiyordum. Onun için ağlamıyorum,» dedirtti. Kara perçemli güzel çocuk bir gün gelecek tanımadığın insanların ölümüne de ağlayacaksın. İşte o zaman insan, adıyla sanıyla bir insan olacaksın. Bütün insanlığın sana şunu dedirtmek olacak:

«Onları tammazdım. Ama gene ağlıyorum işte. Onlar da senin benim gibi. Allah'ın kulları idi.»

KONUŞAN KAZANIYOR

Atasözlerimiz arasında, yaşını başını öğrenmek istediklerimden birisi de; söze gümüş, susmaya da altın damgasını vurup geçer. Üzerinde hiç tartışmadan kabullendiğimiz bu sözü dilimize bağışlayan kişi ya kuyumcu idi; ya maden mühendisi, yahut buna benzer bir şey. Herhalde ne avukattı, ne öğretmen. Ne mebus, ne de; aday, gazeteci, yazar!.. Romancı, şair olmadığı da gün gibi aşikâr. Sade sözün aday, kuvvetli sözün de mebus çıkacağı şu seçim günlerinde susmanın, arpacı kumrusu gibi, dut yemiş bülbül gibi susmanın altın kesmesinden vazgeçtik, kalp beşlikten ne farkı var?!

Ama nasıl olmuş da, bu sözü; susmaya bu kadar büyük değer veren bu sözü; öpüp başımıza koymuşuz? Nasıl olmuş da bu söz hepimizin, kulağımıza küpe olmuş da yüzyıllar boyunca sallanmış durmuş.

Herhalde biz daha eski çağlarda çok, ama çok konuşan bir milletmişiz. Ağzımıza geleni söyler, içimizden geleni söylemesek rahat edemezmişiz. O kadar konuşmuş, o kadar kafa patlatmışız ki, nihayet birçoklarının canına tak demiş, biçimine getirip dudaklarımıza altından bir kilit vurmuşlar, yüzyıllar boyunca güzel güzel susmuşuz, ta cumhuriyetin ilanına kadar. Bu kadar uzun boylu, bu kadar deliksiz bir susma karşılığı altın babası olmamız lazım gelirken üstelik evdeki bulgurdan da olmuşuz.

Cumhuriyetin ilanından sonra yavaş yavaş konuşmaya başlamışız. Ama nasıl? Şu meşhur hikâyedeki orman sakinleri gibi. Bu hikâyeyi merhum Salâh Cimcoz ikinci devrede mebus

iken Meclisin koridorlarında Gazi Mustafa Kemal'e anlatmış. Bize de hikâyeyi dinleyenler arasında bulunan babam anlatmıştı. Gazi, Mecliste dut yemiş bülbül gibi susup duran, fakat Meclis koridorlarında alçak sesle gayet ateşli konuşmalara dalan bazı mebusları göstererek Salâh Cimcoz'a sormuş:

«Bunlar niçin söyleyeceklerini Meclis kürsüsünde söylemezler de böyle koridorlarda fısıldayarak ziyan ederler?»

Salâh Cimcoz; sözün burasına hikâyesini sıkıştırmış:

«Paşam» demiş, «vaktiyle büyük bir ormanda büyük bir aslan yatarmış. Geceleri öteki orman sakinlerinin bağrışmalarından rahatsız olur uyuyamazmış. Günlerden bir gün bir ferman çıkarmış: Bundan böyle aslan hazretleri uyurken hiç kimse en ufak bir ses çıkarmayacak. Ormanda geceleri çıt çıkmaz olmuş. Bir gece aslanın uykusu kaçmış. Şöyle bir dolaşayım demiş. Bakmış ormanda bir tek mahluk yok. İzleri sürmüş ki, bütün mahlukat ormanın en büyük mağaralarından birinde sözbirliği etmişler. Bunda bir fesat sezen aslan mağaranın bir deliğinden bakacak olmuş. Ne görsün? Kendinden başka bütün orman sakinleri orada. Tavşandan tut file kadar. Ortada bir kürsü. Boy sırasıyla bütün mahluklar kürsüye çıkıyor. Elleri, ayaklarıyla bazı işaretler yapıp, iniltiye, fısıltıya benzer sesler çıkarıp duruyorlar. Dinleyiciler de buna, gayet acayip ufak tefek sesler çıkartarak katılıyorlar. Ama bütün bunlar sessizce olup bitiyor. Bundan kuşkulanan aslan içeri dalmış. Kurul başkanına, bütün bu tiyatronun ne demek olduğunu sormuş. Başkan ancak aslanın duyacağı bir sesle, alışkanlık aslanım, demiş. Alışkanlık. Bizler geceleri bağırmazsak, kahrımızdan ölürüz. Bağırmak da yasak, ses çıkarmadan dudaklarımızı oynatıyoruz. Bu kadarcık olsun yasak çıkartıyoruz işte...»

Şu, bir hikâyeyi tam yerinde anlatmak da yok mu? Herhalde büyük bir marifet olsa gerek. Bunun ne demek olduğunu Ferdi Tayfur'dan meşketmeli.

Bu hikâye Ferdi'nin eline düşseydi, onu tutar yazının bu tarafına kor muydu? Herhalde bunu yazının sonunda anlatmak lazımdı. Böyle tuzlu biberli bir hikâye anlattıktan sonra, sen gel de sözün gümüş, sükûtun altın olması sözünü incele bakalım!.. Halbuki bu konu üzerine daha söylenecek sözler vardı. Mesela, susan kişiler değil de; bilirkişiden kinaye susar kişiler. Hepimiz bunlardan birkaç düzine tanımışızdır. Her yerde susarlar. Ama nasıl susarlar Allahım?!.. Taş gibi, tahta gibi, toprak gibi susarlar. Dikkat ettim. Bunların çoğu kalantor, kodaman kişilerdir. Bunlar hakikaten sükûtu kıymetli bir maden haline getirmesini keşfetmişlerdir. Herkesin cıvıl cıvıl şakıdığı, bülbül kesildiği toplantılarda onlar put gibi susarlar. Boyuna sustukları için herkes bu kapalı kutuda olup biteni merak etmeye başlar. İnsan hali bu, hepimizde bir merak,

«Kim bilir bu kapalı kutuda ne cevherler vardır?.» deriz kendi kendimize...

Allem eder, kallem eder bu kapalı kutuyu zorlarız. O, hiç oralı olmaz. Dağ gibi sükût kalesine yaslanıp durur. O sustukça biz telaşlanırız. Onu konuşturmak için kırk dereden su getiririz. Ona kul köle olanlarımız da çıkar. Niçin? Sadece onu konuşturmak için. Aradan yıllar geçer. O şımardıkça şımarır. Sustukça susar. Nihayet o kadar yalvarır yakarır, o kadar tükeniriz ki, konuşmaya karar verir, etrafını sararız. Söyleyeceği sözlerin bir tanesini kaçırmamak için tepeden tırnağa kulak kesiliriz. O ağzını açar ve ne der bilir misiniz?

«Gak!» der. «Gak!» Daha iyi anlayabilmemiz için aynı kelimeyi bir daha tekrarlar ve gene susar! «Gak..» ya... Sadece «Gak!» işe bak!..

Bu çeşit susar kişilere ne kadar erken gak de-

dirtirsek o kadar çabuk rahata kavuşmuş oluruz.

Sözümüz susar kişilere değil de rahat rahat ata biner gibi konuşanlara dairdi. Yanılmıyorsam millet bahçemizde en az yetişen meyvelerden birisi de rahat konuşan kişilerimizdir.

Rahat konuşmaktan nutuk çekmeyi kasdetmiyorum. Allah cümlemizi nutuk çekme meraklılarından korusun. Söylediği şeye canından bir tutum katmadan, sadece kalabalığı şaşırtmak için avazı çıktığı kadar bağıran, tepinen, elleri, ayaklarıyla kıyametler koparan insanlar vardır. Bir araba laf söylerler. İçinde mercimek dolusu değer yoktur. Birçoğumuzu politika dünyasından soğutan bu nutukçubaşılardır. İnsan bunları dinlemeye zorlanırsa ömrübillah politikadan soğur gider. Rahat konuşan adam sesinin de, ille tanınmış sazlardan, sazendelerden birisine benzemesi şart değildir. Bizim beklediğimiz yerli yerine oturmuş, kantar topuzu gibi sözdür. İster kekeleyerek söylesin, ister çatlak sesle, ister kulağa hoş gelmeyecek notalara bürünsün. Yeter ki sözün içi dolu olsun.

Yolda yürürken, karşınıza bir adam çıksa, size gayet çatlak, gayet sevimsiz bir sesle,

«Lütfen bu ay aldığınız bilet numarasını söyler misiniz? Şu değil mi? Tebrik ederim. Büyük ikramiyeyi kazanmışsınız!» müjdesini verse, siz bu adamın sesinin tonu, veya ne bileyim cümlesinin akışı üstünde durur musunuz? Yoo... Sadece,

«Hay ağzına, diline sağlık,» dersiniz, değil mi?

Yahut, güçlükle konuşan bir adam gelse, size evinizin yandığını anlatmaya kalksa, adamcağız daha sözünü bitirmeden siz evin yolunu tutmaz mısınız?

Rahat konuşan adamdan beklediğimiz bize davudi bir sesle tamtakır nutuklar çekmesi değil, bize hiç bilmediğimizi açık seçik anlatabilen, yarım yamalak bildiklerimize çekidüzen verebilen, dinleyebilme gücümüz hakkında peşin fikirleri olan adamdır.

Bize okulda, iyi kötü, yazıp okumayı öğretiyorlar. Ama rahat konuşmayı, hiç mi hiç belletmiyorlar. Kalabalık önünde çatır çatır şiirler okumasını iyi kötü beceriyoruz ama,

«Çık şu kalabalığa bir şeyler söyle», dedikleri zaman ecel terleri dökmeye başlıyoruz.

İlk defa otomobil gören tayların deli divane olması gibi büyük bir kalabalığa söz söylemeye mecbur olduğumuz zaman başımızı sokacak delik aramaya başlıyoruz.

Bizim akademiye İstanbul'un çeşitli okullarından öğrenciler gelir (Ne yazık ki Anadolu'dan gelenler yüzde beş bile tutmaz). Bunlar arasında küçük bir topluluk karşısında rahat konuşabilenler çoğunlukla Amerikan Kolejinden gelen çocuklardır. Bildiklerini rahat rahat son virgülüne kadar söylerler. Hoş bir şey anlattığınız zaman rahat rahat gülen bir çocuk çıkarsa, muhakkak kolejden gelmiştir. Bizimkiler, daha çok bilseler bile susarlar, kızarırlar, bozarırlar. Onları rahat konuşmaya alıştırmak için uğraşmak gerekir:

Geçenlerde, köy enstitülerinin kurucularından, emekli bir maarifçimizle konuşuyorduk. Bugün kitapları elden ele dolaşan yazarlarımızdan birisini köyden okula geldiği gün görmüş. Çocuğa bir şeyler soracak olmuş. Ses yok. Gayet sade selam kelam kabilinden şeyler gene ses yok. Sınıf öğretmenine dönmüş,

«Bu çocuklara okuma yazmadan evvel, konuşmayı belleteceksin. En önemli davalarımızdan birisi de bu. Kolay değil, üç dört yüz sene susmuşuz!» demiş.

KÖY ENSTİTÜLERİNE SELAM

Fes yerine şapka giyinmemiz kabul edileceği sıralarda on iki, on üç yaşlarında vardık. Hiç unutmam, Trabzon'un Soğuksu sırtlarında dört beş arkadaş çimenlere uzanmış şapkadan konuşuyor, tanıdığımız en yaşlı kimselerin, şapka ile ne biçime gireceklerini gözümüzün önüne getirir getirmez gülmekten kırılıyorduk. Tanınmış memurlar, tüccarlar, muallimler, hacılar, hocalar!.. Tasarlayabilme gücümüz iki, üç komşudan ileri gidemiyor, bütün gayretlerimize karşılık birçoklarını şapkalı bir türlü gözümüzün önüne getiremiyorduk. Bu oyun gözlerimizi yaşartana kadar bizi güldürürken yerli Rumlardan birisinin şapka üstüne kondurduğu söz tüy dikti:

Yerli Rum, şapkanın kabul edileceğini duyar duymaz öteden beri takıldığı komşusuna uğramış, komşu da hacılardan, hocalardan birisiymiş:

«Ey komşu!» demiş. «Gözün aydın. Seni bildim bileli hep şu bizim şapkaya küfreder dururdun. Aklına eseni bizim şapkaya doldururdun. Şimdi içinde bu kadar acayip şeyler bulunan bu alameti nasıl kafana geçireceksin?.»

Yerli Rumun şapkasına edilen küfür ne kadar canına tak demiş olmalı ki, bu kadar ağır bir şakayı gözüne kestirebilmiş. Yerli Rumun sözü bizi, haftalarca deliler gibi güldürdü.

Şimdi düşünüyorum da gülmeye başladığımız günü çok iyi hatırladığım halde bu delicesine gülmenin ne zaman durulduğunu bir türlü gözümün önüne getiremiyorum. Latin harfleri de öyle olmadı mı? Olurdu olmazdı demeye kalmadı, günlerden bir gün bu harflerle imtihana gir-

dik. Ders aldık, ders verdik. Çıktık işin içinden.

Çocuktuk, başımızda kavak yelleri esiyordu. Milletimizi bir yönden bambaşka bir yöne çeviren bu önemli devrimleri ölçüp biçecek yaşta değildik.

Şapkanın, Latin harfinin ne demek olduğunu tam manasıyla kavrayabilmek için yaşımızın otuza dayanması lazımmış. Bütün bunların hikmetini, çapını, değerini, faydasını ancak otuzuna doğru tam manasıyla anlayabildik ve bütün canımızla,

«Allah razı olsun» dedik.

Derya içre oldukları halde deryadan habersiz yaşayanlar gibi, biz de uzun zaman başımıza gelenleri ince eleyip sık dokuyamadık. Yakından bir şeye benzemeyen, ancak uzaktan seyredilebilen bazı tablolar gibi çocukluğumuza karışan önemli olayların değerini, çapını, sıcağı sıcağına duymak her zaman hepimize nasip olmuyor. Otobüsü kaçırmak için çocuk olmak şart değil. Çoğu zaman kendi bir kişilik dünyamıza öylesine gömülüyor, kendi elimizle kendi başımıza öyle ağlar, öyle arapsaçları örüyoruz ki yanı başımızdan bütün hışmıyla gelip geçen en önemli olayları ıska geçiyoruz!

Yanılmıyorsam köy enstitüleri konusu da bu önemli olaylardan birisidir. Ve yüreğim cız ederek şunu söyleyeyim ki, biz, bu önemli konuda milletçe ıska geçtik. O günlere rastlayan gazetelerin iç sayfalarında iki, üç satırlık bir havadis vardı:

Köy enstitüleri köy öğretmen okulu oldu. Kanun Meclisten çıkmış.

Bu kadar küçümsenmiş bir havadisi milletçe atlarsak ayıp mı? Ne olmuş sanki? Enstitü yerine öğretmen okulu demişler. Bunda milletçe alınacak ne var? Bal gibi okul kelimesi dururken ne diye her hecesi birbiri ardısıra dilimizi törpüleyen Frenkçe kelimeyi, enstitüyü kabullenelim? Bir kelime gitmiş, öteki gelmiş bundan ne çıkar? Ne mi çıkar? Hele bir yol inceleyelim:

Teknik üniversite demeyelim de, teknik medrese diyelim, edebiyat fakültesi demeyelim de edebiyat medresesi diyelim, hocalar aynı hoca, talebeler aynı talebe, dersler aynı ders olduktan sonra ne çıkar?

Öyle ya ne çıkar? Böyle medreselerden, hacılar, hocalar, mollalar çıkacak değil ya, gene aydın kafalı insanlar çıkar.

Peki ama, medrese ile teknik bir araya gelir mi?

Bunun köy enstitüleriyle ne ilgisi var anlayamadım?

Konuyu çileden çıkartıp, kelimelerin çelmesine düşürdün de, ondan. Köy enstitüsü yerine köy öğretmen okulu denirken arada güme giden kelimeler değil ki. Arada güme giden bellibaşlı bir düzen, bir sistem, bir anlayış farkı. Köy enstitülerini kaldırıp onların yerine tekrar eski tertip muallim mekteplerini kabulleniyorlar. Bu neye benziyor biliyor musun? Yokluğunu senelerce yana yana duyduktan sonra büyük masraflara girişip Avrupa'dan son sistem bir makine getiriyoruz. Randımanı müthiş olduğu kadar girdisi çıktısı da karışık bir makine... Kan ter içinde bu makineyi çalıştırmaya başlıyoruz.

Bin bir çeşit çarklarına arada sırada kolumuzu paçamızı kaptırmak pahasına makineyi güç bela çalıştırıyoruz. Makineyi çalıştırmak kolay olmasına kolay değil, ama ileride bize sağlayacağı faydaları düşünerek kaptırdığımız paça kola göz yumuyoruz. Ha gayret derken yoruluyor, bu canım makineyi yüzüstü bırakıp tekrar babadan kalma salaş tezgâha dönüyoruz.

Köy enstitüleri milletçe öğüneceğimiz, çok güzel, çok büyük bir makine idi. Üstüne üstelik dışarıdan gelme, gümrükten geçmiş değildi. Yerli malı idi. Bu düzeni kuran bizim maarif ordumuzun çeşitli kademelerinde savaşmış tecrübeli öğretmenlerdi. Hey Allahım! Ben bu makinenin kuruluşuna, işleyişine şahit oldum. Ne güzel kuruluyor, ne güzel işliyordu.

Şapka giydiğimiz, Latin harflerini kabul ettiğimiz günler çocuktuk. Ama köy enstitüleri kurulurken yapılan işin büyüklüğünü, güzelliğini görecek, ağlayacak, sevecek yaşa gelmiştik.

Üç kardeşimin de köy enstitülerinde öğretmen olmasıyla övünüyor, her fırsatta bu arı kovanı gibi işleyen yuvalara uğramak için can atıyordum.

Köy enstitüleri, köylümüze mümkün olduğu kadar çabuk okuma yazma öğretmek, köyümüzü bir an evvel kalkındırmak gibi kutsal bir amaçla kurulmuşlardı. Büyük şehirlerde öğretmen okullarında okuyan gençler köye gittikleri zaman küsüyor, bunalıyor, babacan bir maarifçimizin deyişiyle, panikliyorlardı. Köy enstitüleri bu yüzden köylerde kuruldu. Köylerden okula gelen çocuklar, okul bitince doğrudan doğruya kendi köylerine öğretmen oluyorlardı.

Bundan yedi, sekiz sene evvel Arifiye Köy Enstitüsünde, okulu bitirenlerin köylerine giderken nasıl donandıklarını görünce sevinçten gözlerim dolmuştu. En son tuğlası ve kiremidine kadar her yanı öğrencilerin elinden çıkan yapılardan birisi araba yapmaya ayrılmıştı. Bu atölyede öğrenciler, araba yapmasını öğreniyor ve okulu bitiren arkadaş köye giderken bu arabaya kurulup gidiyordu. Yandaki atölyede çekiç, keser, balta ve çeşitli marangoz aletleri yapıyorlardı.

Okulu bitirebilmek için bu atölyelerin birinde ihtisas yapmaları şarttı.

Bir öğrencinin okuyacağı okul binasını kendi elleriyle yapması ne demekti? Bazılarına göre bu bir cinayetti. Niçin şehir çocuğu kendi okulunu kendi yapmaz da köylü çocuğu böyle bir işte harcanır, diyenler oldu. Fakat vakit yoktu vakit... Tartışmalara, şöyle mi daha iyi olur, böyle mi daha iyi olur demelere vakit yoktu. Ortada kaybedilmiş birkaç yüz sene vardı. Bir an evvel bu vaktin peşine düşmek şarttı. Öğrenci kendi okul yapısını kendi elleriyle kurarken her şeyden önce bir yapının nasıl kurulduğunu öğreni-

yordu. Köyüne döndüğü zaman en sağlam, en kullanışlı yapı nasıl yapılır, herkes bunu ondan öğrenebilecekti. Bu yapının bir hesabı, bir kitabı vardı. Bir yandan yapı kurulurken bir yandan da, bu işin hesabı üstüne yanı başındaki öğretmenden sıcağı sıcağına bir şeyler öğreniyordu.

Ben, öğrenme sevincinin ne demek olduğunu köy enstitülerinde gördüm. Hiç unutmam, şu kadar yıl oluyor, bir gün Ankara'nın yanı başındaki Hasanoğlan Köy Enstitüsüne gitmiştik. Burada gördüklerimin yalnız birkaç sahnesini size anlatacağım. Okulun kocabaş hayvanlarını barındıran ahırda bir çocuk gördüm. Gece nöbeti ona düşmüş, elinde bir kitap vardı, dalmıştı. Shakespeare okuyordu! Okuduklarını nasıl kavradıklarını da ertesi günü oynadıkları piyeste gördük. Ben ömrümde bu kadar güzel tiyatro seyretmedim dersem, eş dost gücenmesin.

İstasyonla okul yapıları arasında üç dört dakikalık bir yol var. İstasyonda tren bekliyoruz. Trenin 45 dakika gecikeceğini bizden evvel öğrenciler duymuşlar. Öğretmenlerden 45 dakika daha faydalanmak için koşa koşa istasyona gelenler vardı. İki sene içinde doğru dürüst tercüme yapacak kadar dil öğrenen, bir motosikleti son civatasına kadar söküp tekrar takabilen, heykel dökmesini öğrenmiş, resim yapmasını bilen, saz, mandolin, akordeon çalan öğrenciler gördüm. Dergi çıkarıyor, köylerinde olup biteni yalın, düz bir dille yazıyor, anlatıyorlardı.

Mahmut Makal, Başaran bunların arasında yetiştiler. Eğer bu yuvalarda kaynayan kanın sıcaklığını milletçe duysaydık, bu yuvaların soğumaması, dağılmaması için üzerlerine titreseydik köy enstitülerinden her alanda bir değil, birkaç düzine Makal bekleyebilirdik. Enstitülerin beline çeşitli tekmeler vuruldu. Bunların en yıkıcısı, hepimizi utandıranı, kızları sürüden ayırmak olmuştur. Bütün köy enstitülerindeki kızları ayırdılar. Onları Bolu'da bir tek okula topladılar. Niçin? İncir çekirdeği doldurmayan bir sürü de-

dikodu bir araya gelince, papaza kızıp perhizi bozmuş olduk.

Beşikten mezara kadar el ele, kol kola kadın erkek çalışan Türk köylüsü okulda beraber okursa ahlakı bozuluyormuş! Allah'ın dağında bağda, bahçede, tarlada, bilmem kaç yüzyıldan beri omuz omza, göz göze, diz dize çalışan köylü kızları, köylü delikanlıları okulda aynı sırada yan yana oturunca ahlakları bozuluyormuş!.. Köyümüze, köylümüze bundan daha büyük bir sitem, bundan daha büyük bir taş atılmamıştır.

Kırk kişiyiz, birbirimizi biliriz demişler. Niçin üniversitede, ortaokulda, ilkokulda ahlakımız bozulmuyor da, köy okullarında bozuluyor? Niçin böyle bir sitem karşısında milletçe doğrulmuyor, böyle bir şüpheyi milletçe sinek kovar gibi kovmuyoruz?

Niçin? Niçin? Niçin?..

Okuryazarlarımız farkında değiller de onun için. Aydınlarımız memleket meselelerini kendi öz meseleleri gibi benimsemiyorlar da onun için. Köyümüzün kalkınmasının en bellibaşlı meselelerinden birincisi olduğunu hâlâ milletçe kavramış değiliz de onun için.

Köy enstitülerinin kurulduğunu öğrendiğim günden beri ben kendime göre bir ölçü buldum. Bizim aydınlarımızı ölçmek için hiç şaşmayan bir ölçü:

Köyümüzün, köylümüzün kalkınması için ne düşünüyorsunuz?

Köy enstitülerimizde olup bitenlerden haberiniz var mı?

ALDI DA BİR YAĞMUR

Ne kadar sevimli, ne kadar şirin, ne kadar ölmez oğlu ölmez olursa olsun bir sanat eserinden bıkmak olağan işlerdendir. Bıkmak ayıp değil de bıktığımız şeye küsmek onu kötülemek ayıp. Ben falanca ressamı yirmi sene durmadan sevmişim, falanca ressamı on beş yıl bağrıma basmışım, bir başkasını elim ayağım gibi benimsemişim. Sabah kahvaltısında onlar, öğle yemeğinde onlar, akşama onlar, şu kadar sene bütün eserleriyle senlibenli olmuştum. Eee, müsaade edin de onlardan bıkayım artık. Ama, ille de,

«Yoo... Biz bir severiz ama pir severiz.. Bana, benim ilk göz ağrılarım yeter de artar bile...» diye dayatırsak, olduğumuz yerde demiri attığımızın resmidir.

Sofradan ne kadar doymuş kalkarsak kalkalım yere düşmüş ekmek parçasını öpüp başımıza koymamız ne güzel bir gelenektir. Bizim öpüp bir kenara koyduğumuz ekmek parçasını açın biri iştahla alacak, başına değil ağzına götürecektir.

Başka dillerde karşılığı var mıdır bilmem, ama bizim dilimizde candan bile bıkılır. Canından bile bıkmasını bilen bir millet nasıl olur da her Allah'ın günü hiç durmadan ele alınan eserlerden bıkmaz. Bundan otuz beş sene önce İstanbul'dan Anadolu'ya gelenler bavullarında bir kutu tahinhelvası getirirlerdi. Dudaklarında da iki melodi. Birisi hep Ada sahillerinde beklediğinden dem vururdu, öteki de Üsküdar'a giderken yağmura tutulduğundan. Bizler Anadolu'da, İstanbul'u bu iki melodiden bilirdik. Boşu boşuna Ada'da bekleyen kişiye acır, yağmura tutu-

lan kâtibe de gülerdik. Kâtip türküsünden daha çok hoşlanır, kolalı gömleği, çamura bulanmış ceketiyle onu, daha bir cana yakın bulurduk. Ada kıyılarında bekleyeni bir türlü gözümüzün önüne getiremez, ama bir parça zorladık mı, hayal meyal müezzin kılıklı bir zat belirirdi. Her nedense bu mübarek kişi mayo yerine uzun bir donla deniz kenarında dolaşır ve ikide bir elini kulağına atarak şarkısını söylerdi.

Aradan otuz beş sene geçti baylar. Bu iki melodi de dimdik ayaktadırlar. Allah daha uzun ömürler versin, bu gidişle torunlarımızın torunları da onlarla kundakta sallanacaklar.

Bir bilirkişi Ada sahilleri bestesinin bize Şam' dan geldiğini söylemişti. Nereden gelirse gelsin biz onu bağrımıza basmışız ya.

Peki ya bizim sevimli kâtibe ne buyrulur? Sen güzel güzel her gün Üsküdar'a gidip gelirken tut bir çırpıda Amerika'ya kadar uzan!.. Meğer Amerikalı mülayim bir bayan bu türküyü çok sevmiş, Türkiye'den nargile, mangal, terlik götüreceği yere tutmuş bizim kâtibin kolundan ver elini Amerika. Galiba oradan da Kanada'yı boylamış. Bu tempo ile giderse bizim kâtip, daha çok çeşitli dillerde dolaşacak, onu her defasında yeni bir dil çeşnisine bulanmış olarak al yeni baştan edeceğiz.

Kâtibim şirin bir türküdür. Yolu açık olsun ya, aynı piyango, Ada sahillerinde bekleyen müezzine vursaydı? Yahut da ne bileyim «Bir ihtimal daha var» veya şu son senelerde insanı dünyanın en güzel semti olan Kalamış'tan soğutacak «Bir tatlı huzur almaya geldik Kalamış'a!..»

Bak, bak, bak!. Huzurun da tatlısı ekşisi olurmuş zahir! Aman Allahım o ne bestedir!.. O ne güftedir! Ya o, «Her yer karanlık» ya Amerikalı bayan yanlışlıkla koluna kâtibimi takacak yerde bunlardan birisini alıp götürseydi?

Kâtibim türküsü bir halk türküsüdür. Onda halk türkülerinin sıcaklığı, sadeliği var. Halk türkülerinin daha çok köy türkülerinin delisi ol-

duğum halde ikide bir kâtibim türküsünü duydukça,

«E! Yetti be birader!. Kabak tadı verdi,» demek hakkımız değil mi?

Köy türkülerinin en güzellerinin arkasında büyük olaylar vardır. Bütün köyü saran bir düğün bir dernek. Büyük bir müjde olur. Arkasından kızıl kandil türküler yakılır. Bütün köyü, bütün memleketi saran bir bela belirir. Bir deprem, bir sel afeti, bulaşık bir hastalık. Arkasından türküler göz göz açılır.

Düğünler dernekler geçer, depremler afetler geçer; türküler de arkalarından yavaş yavaş kaybolur giderler. Yerine yenileri yakılır. Olay mı yok arkasından türkü yakacak? En güzel köy türkülerinde bizi saran bu tazeliğin özü, güzeli yabana atılacak bir gerçek değildir.

Ben köy türkülerinin delisiyim.

Hey hey!..
Gene de hey hey!.
Salınsın türküler bir uçtan uca.
Evvel Allah hepsinde varım.
Onlar kadar sahici,
Onlar kadar gerçek insancasına
Bana bir bardak su dercesine
Bir türkü söylemeden girersem yanarım

En sahici şiir tadını köy türkülerimizde bulduğumu her fırsatta söyledim. Köy türkülerine bayılırım, ama bundan on beş sene evvel memleketimizin birkaç köşesinde derlenmiş bir avuç türküyü on beş sene hiç durmadan bütün radyolarımızda tekrarlar dururlarsa elbette sevdiğim ressamlardan bıktığım gibi onlardan da bıkarım. Niçin zahmet edip de yurdumuzun her tarafını karış karış dolaşıp kır çiçekleri gibi her Allah'ın günü bir yenisi süren türkülerimizi derlemezler? Bu işe kendilerini verenler pekâlâ bilirler ki, onları meşhur eden bu güzel köy türküleri olmuştur. Niçin borçlarını ödemezler? Köyümüz mü yok gidilmedik; türkülerimiz mi yok derlenecek?

İlk ağızda derlenmiş beş on türküyü söyleye söyleye posasını çıkartmak, onları canları gibi severek dinleyenlere,

«Oooof!.. Bıktık artık!» dedirtmek şart mı?

Köy türkülerimizi bir Bela Bartok sevinci ile kucaklayan aydın müzik adamlarımız bize bu kır çiçeklerinden cennet gibi eserler çıkaracaklar. Ama bu da şıp diye olacak işlerden değil. Bu mutlu günleri beklerken eldekini tekrarlamaktan bıkalım da kıyıda bucakta ne varsa hepsini onun önüne dökelim. Müzikle uğraşan ustamız beğensin beğendiğini alsın. Sonra onları bin bir imbikten süzerek yepyeni biçimler içinde yoğrulmuş olarak bizlere sunsun.

Bir Amerikalı profesörde gördüm de, hem sevindim hem utandım. Adamcağız Amerika'dan kalkmış, Gaziantep'in bir köyüne gitmiş ve oradan yüzlerce türkü derlemiş. Yalnız bir tek köyde on beş, yirmi türlü bambaşka Köroğlu türküsü.

Amerikalı profesör,

«Siz köy işlerini çok sevdiğinizi söylüyorsunuz. Tabii bunları bizden çok daha iyi bilirsiniz...» diyordu.

Bu türkülerden çoğunu ömrümde duymamıştım! İşi şakaya bozduk:

«Biz şimdilik İstanbul folkloru üstüne çalışıyoruz. Bildiğiniz gibi, mesela Üsküdar'a giderken...»

Amerikalı profesör yüzünü buruşturdu:

«Of aman!» dedi. «Teşkür ederim!..»

ÇİLLİ AMPULLER

Epey oluyor atölyeye bir Meksikalı uğramıştı. Bir gazete hesabına dünyayı dolaşıyor, yazılarını çektiği fotoğraflarla donatıyormuş. Atölyenin ışığına güvenemediği için bir sürü ampul harcamış. Masanın üstünde ambalajı yeni sökülmüş bir kutunun içinde yirmi beş, otuz tane ampul vardı. Martı yumurtası boyunda, süt mavisine kaçan buğulu bembeyaz ampuller, hepsi de çilli çilli.. Flaş ampullerinin hepsi de böyle çilli mi olur? Bilmem. Fakat bu çiller bana martı yumurtalarını hatırlattı. Martı der demez aklıma Sait Faik'in hikâyelerinden birisi geldi: Hani şu Burgaz'dan Hayırsız'a gider; martı yumurtaları toplarlarmış. Martı yumurtası azıcık balık, azıcık deniz kokarmış, ama tazesi bal gibi içilirmiş. Zaten bütün İstanbul pastacıları martı yumurtası üstüne çalışırlarmış. Sait'in o hikâyesini okuduktan sonra öteden beri alıcı gözüyle seyrettiğim martılara bir kat daha yaklaştığımı hatırlıyorum. Tavuklar, hindiler, kazlar da martılar gibi, adalarda yuva kurmuş olsalardı, onlarla da martılar kadar dost olsaydık da canlarına kıymasaydık, ne olurdu sanki? Martılarınki, güvercinlerinki, kumrularınki can da ötekilerinki değil mi?

Çilli ampullere bakıp kümes hayvanlarının kaderi üstüne gayetle mülayim düşüncelere dalarken renk ve biçim tasası ağır bastı:

Bu ampulleri çöp tenekesine atmak günah, bunlardan faydalanmalı. Mademki durup dururken onlara kanım kaynadı, gözleri bir daha parlamayacak, ocaklarında bir daha ateş yanmayacak diye onları parçalamak yazık değil mi?

Nuh'un gemisi kadar yüklü atölyede hatırı

sayılır bir yer aldıkları halde çilli ampullere baka baka renklerini, biçimlerini, çillerinin serpilişini ezberledim. Bu kadarı ile bir resim de yapılırdı. Fakat ampullere karşı duyduğum sevgide böyle bir arzu yoktu. Bunları bir resim konusu olarak değil de resim yapmak için şart olan araçlardan birisi olarak kullanmak arzusunu duydum. Yani bu ampulleri hazır bir renk, bir biçim lokması gibi ele almalı, onları oldukları gibi bir yere saplamak, dizmek, sıralamak arzusu.

Böyle bir arzu resimden çok heykel dünyasına mal edilebilirdi. Kocaman bir heykelin gözlerini bu ampullerle donatmak mümkündü. Bir çift sahici göz yerine bir çift çilli ampul..

Ama göz yerine sönmüş ampuller saplamaktansa sahici ampuller koymak daha güzel değil mi? Göz deyince insanın aklına nur gelir, parıltı gelir, ışık gelir. Niçin sağır ampullerle gözlerin nuruna kıymalı?

Bu doğru... Göz yerine kullanmak şart değil ampulleri. Sadece bir nakış olarak kullanmalı. Ama nerede, nasıl?

Uzun sözün kısası, aylardan beri çilli ampullerle bir şeyler yapmayı kurup duruyorum. Ampuller benim için bazen bir tek kelime, bazen tam bir cümle, bazen bir atasözü, bir mısra oluyor. Bir şiire başlamak bir şiiri kurmak için kelimeler nasıl hazır bir tuğla, bir kerpiç işi görüyorlarsa çilli ampuller de öyle... Bir bütün, bir düzen içinde yer almak için alesta bekliyorlar. Canımızın içinde duyduğumuz halde bir türlü bir düzen içinde harcayamadığımız kelimeler, cümleler gibi belki çilli ampuller de ziyan olup gidecekler. Ama, bu sönmüş ampullere (karınca kaderince) tekrar bir yaşama hakkı bağışlamak da keyifli bir iş olacak.

Resimde, heykelde, eşyayı eşyanın kendisi ile anlatmak, resmini heykelini yapacak o yerde, eşyanın kendisini olduğu gibi sunmak arzusu; olağan şeylerdendir. İnsanlar yer yer, zaman zaman bunu denemişler, fakat sonunda Hocanın

kendi eliyle yaptığı kar helvası gibi kendileri de beğenmemişlerdir.

Bazen çeşitli kalıplardan faydalanarak, bazen büyük bir sabırla, konuyu aslı gibi boyayarak elde edilen sonuçlar, insanlarda hiçbir zaman bir sanat sevgisi, sanat heyecanı uyandırmamıştır. Bundan yirmi beş sene kadar önce bir heykeltıraş gayet hoş kokulu insanı zerre kadar incitmeyen balmumu gibi bir madde ile meraklıların yüzlerini sıvıyor; birkaç dakika içinde elde ettiği kalıba alçı dökerek kellesini eline veriyormuş. Bu alicengiz heykeltıraşın iflas ettiğini, akademide estetik hocamız Ahmet Haşim'den duymuştuk. Haşim bu sahneye şahit olmuş:

«Birkaç meraklı kendi kafalarını aynen karşılarında görünce evvela korktular. Sonra da bırakıp kaçtılar. Paralarını peşin ödedikleri halde kendi kafalarına ellerini süremediler.»

Eğer heykel sanatında taklit matah bir marifet olsaydı bu heykeltıraşın dünya çapında bir şöhret edinmesi lazımdı.

Taklidin bir marifet olmadığını, dilimizde taklit kelimesinin en çok kullanıldığı alanda da ispat edebiliriz. Her millet gibi biz de şive taklitlerine bayılırız. Bir Ermeni vatandaşın kendi diliyle yapacağı bir Ermeni taklidi bir Rum, bir Musevi vatandaşın kendisinden dinleyeceğimiz kendi şivesini taklitleri bizi güldürseydi her Allah'ın günü İstanbul yollarında gülmekten kırılırdık!.

İyi şive taklidi yapanların sanatkâr kişiler olduğunu hepimiz biliriz. Naşit kadar güzel şive taklidi yapan görmedim. Ama Naşit kadar usta aktöre de çok az rastladım.

Resimde, heykelde, nakışta; eşyayı aynen taklit etme arzusu bazen o kadar ileri gider ki, bazı sanatkârlar kendilerini tutamazlar; yükte hafif pahada ağır buldukları eşyayı olduğu gibi yaptıkları işe aktarıverirler. Yeter ki bir dünyadan ötekine göç eden nesne, bu işkenceye dayanabilsin, yani aramızdan ayrılıp sanat eserin-

de yer aldığı zaman dağılmasın, akmasın, kokmasın, çürümesin, bozulmasm, sanat eseri yaşadıkça o da konduğu yerde uslu uslu dursun.

1915 ile 1930 arasında resim dünyasının altını üstüne getiren denemelere göz atılırsa bu alışverişe sık sık rastlanır. Çok kalın bir yağlıboya ile sıvanmış tabloların ötesinde berisinde olduğu gibi yapıştırılmış eşyaya rastlanır. Bir tarak parçası, bir not yaprağı, bir plak, bir kilim parçası, bir kurşunkalem, bunlara benzeyen bir sürü incik boncuk doğrudan doğruya tabloya yapıştırılmıştır. Bunlar arasında hiç yadırgamadığımız resimlere rastlandığı gibi insanın tüylerini diken diken eden zevksizlikler de gördük. «Tüy» dedim de aklıma geldi. Adını şimdi hatırlayamadığım bir ressam, bu konuya tam manasıyla tüy dikmişti: Yağlıboya ile yaptığı çıplak bir insan resminin münasip taraflarına sahici tüyler yapıştırarak zevksizlik rekorunu kırmıştı. Yapıştırmada çok ileri giden bu zat sergisini gezen sanatkârlara fikirlerini sorduğu zaman Picasso gülmeye başlamış:

«İyi ki modeliniz bir at değildi!» demiş. «Tüylerini birer birer yapıştırmaktansa atı olduğu gibi yapıştırmaya mecbur olacaktınız. Bu da sizi bir hayli üzecekti...» demiş.

Eşyayı olduğu gibi sanat dünyasına aktarma konusunda zevksizliğe düşmek şöyle dursun, eşyaya yepyeni bir ömür, bir değer bağışlayanlar da var. Bu alanda vahşi kabile işleri çok ağır basıyor. Afrika yerlilerinden birisinin elinden çıkan kirpi heykelini hatırlıyorum: Yerli, bir kütük parçası almış, eline ne kadar çivi geçirmiş ise tutmuş bunları birer birer kütüğe çakmış. Çivilerin çoğu bir parmak boyu kadar. Bunları kütüğe öyle büyük bir keyifle, öyle güzel bir tempo ile çakmış ki, kütük derhal bir kirpi kesilmiş ve tüyleri diken diken kabarmış. Göz yerine de iki tane katır boncuğu yerleştirmiş. Olmuş sana şeytanın aklına gelmeyen sevimli bir kirpi heykeli!..

Vahşi heykellerinde olduğu gibi kullanılan eşya arasında insanı rahatsız edenine rastlamadım. Renkli çikolata kâğıtlarını, pipo kutularını, çeşitli incik boncuğu heykel dünyasına aktarırlarken onlara bambaşka bir «kişilik» aşılamışlar. Yapıştırılan, gömülen veya takılan eşyanın, taklidi zoruyla değil, icat gücüyle yapıldığını duyuyorsunuz. Asırlardan beri dört beş renk içinde bunalan, renge susamış olan vahşi, medeniyet dünyasının renklerini görünce deli divane oluyor. Ama bu yağlıboya tüpünden çıkmış renk değil de çikolata kâğıdıymış, kravatmış burası umurunda değil. O bizim eşyamızda her şeyden evvel susadığı renkleri ve biçimleri görüyor. Kırılmış bir bira şişesinin dibi onun öteden beri arayıp da bulamadığı bir renktir. Onu ele geçirdi mi, öyle bir yere çakıyor, ona öyle bir değer veriyor ki, bunun bir bira şişesi olduğuna bin şahit ister. Resmin ille de alıştığımız boyalarla, heykelin ille de bildiğimiz araçlarla yapılması şart olmadığını vahşi kabilelerden öğrenmemize ne buyurulur?

«Çocuktan al haberi!» diyenlerin kulakları çınlasın!..

Bugünkü Fransız şiirine yeni bir çeşni getiren beş, on şairden birisi olan Philippe Soupault ile 1949'da İstanbul'da tanıştık. Unesco'da çalışırdı. Ankara'da, İstanbul'da iki hafta kadar kaldı. O günlerde bütün ağırlığı Orhan Veli'nin sırtına yüklenen «Yaprak» adlı dergide kendi adını görünce merak etmiş, dergiyi çıkaranları birer birer tanımak istemişti. «Yaprak»ta Türkçeye çevrilen şiirini, her iki dili kavramış bir başkasının diliyle Fransızcaya aktartmış; şiirin havasını yerli yerinde bulunca çocuk gibi sevinmişti.

«Yaprak»ı, Yaprakçıları yakından tanıdıkça sevinci candan bir sevgiye dönmüş, Ankara'dan İstanbul'a gelirken rastladığı aydınların hepsine,

«Yaprak'ı okuyor musunuz?» sorusunu yapıştırmış. Yüzde doksan dokuzunun,

«Hangi yaprak? Ne yaprağı?» diye şaşırıp kaldıklarını görünce enikonu içerlemişti.

Atölyemize geldiği gün birkaç saat önce satın aldığımız bir kitabın resimlerine dalmıştık. Kitaptan çok albüme benzeyen sayfaları şöyle bir karıştırınca gülmeye başladı:

«Ne güzel bir tesadüf,» diyordu. «Önsözünü özene bezene yazdığım bu albümü Türkiye'de görmek yazılı imiş.»

Bizim aklımız, fikrimiz albümün başındaki dört, beş sayfalık yazıda değil de, resimlerde idi. Albümde gümrükçü Rouseau'nun hiç görmediğimiz birkaç resmi vardı. Ne yalan söyleyeyim, kitabın önsözüne bakmamıştık bile.

Tabii üstadın olduğunu anlar anlamaz imza ettirmek vacip oldu. Söz arasında Soupault'

nun buna benzer birkaç kitabı daha olduğunu, bugünlerde de İtalyan resmi üstüne bir şeyler hazırladığını öğrendik. Daha sonra üstadın bu çeşit yayınlar yüzünden geçimini rahat rahat sağladığını duyduk.

Üstat, zamanımızın ressamlarının hemen hemen hepsini yakından tanımıştı. Paul Klee üstüne hiçbir zaman unutamayacağım bir gerçeği ondan duymuştum:

«Çok garip bir ressamdı. Elli, altmış resme aynı zamanda çalışırdı. Birine bir fırça dokundurur bırakır, ötekine geçer; bir tarafını siler, berikini bambaşka bir kılığa sokardı. Klee'yi tanıyana kadar böyle bir şeyin olabileceğine aklım yatmazdı. Karımın hemşerisi idi, çok iyi görüşüyorduk, onun, bu kadar birbirinden aykırı tabloyu aynı zamanda yürütmesi hakikaten görülecek bir şeydi.»

Üstat, bu görüşünü herhalde bir yerde yayımlamıştır. Mesleğin kulis tarafında olup bitenleri merak edenler için bundan daha öğretici bir ipucu az bulunur.

Soupault'u bir yıl sonra Paris'te gördük. Bize eşine az rastlanır bir dostluk gösterdi. Paris'te bilmediği galeri, tanımadığı sanat kurdu yoktu. Bir yandan dünyanın dört bucağını dolaşıyor, bir yandan da Paris'in her köşesinde kurduğu dostlukları sıcağı sıcağına idare ediyordu.

Onun sayesinde gayet sevimli bir gravürcü ile gravür basan bir tezgâh tanıdım. Paris'i Paris yapan bu çeşit işçileri ve tezgâhları ancak eş dost yardımıyla yakından tanımak nasip olur. Araya dostlar, dostluklar girmezse beş, on sene Paris'te kalsanız nafile.

Üstadın resim, heykel, nakış kurtlarını, onların tezgâhlarını, verimlerini, aile durumlarını nasıl yakından bildiğini görünce şaşırmamak işten değildi. Meslek icabı ömrümüz kâğıt, karton arasında geçtiği halde, adını bile duymadığım çeşitlerini ilk defa ondan işittim.

Sayılı, ölçülü baskılar için kullanılan tezgâhları, onların cilvelerini benden iyi biliyordu.

Bir Fransız edebiyatçısının komşu mesleklere gösterdiği bu sıcak ilgi karşısında insanın kendine sorduğu ilk soru:

«Ya bizimkiler? Niçin bizim şairlerimiz, hikâyecilerimiz, yazarlarımız; ressamlarla, heykeltıraşlarla, nakışçılarla böyle sıkı fıkı kaynaşmazlar? Hem yalnız bu kadarı mı? Bir Fransız şairine günün iyi tiyatro sanatkârlarını, balecilerini, ses, saz ustalarını, sinema dünyasını, hatta sirk âlemini sorun bakalım. Bütün bunları kendi evinin insanları gibi birer birer size döküp sayıyorlar.

Peki ya bizler? Bizler niçin birbirimizden habersiz, yapyalnız, hep kendi çöplüğümüzde eşinir dururuz?»

Her Allahın günü göz göze, diz dize
Tramvayda, sinemada, mabette
Herkes kendi murdar karanlığına gömülmüş
Hepimiz gurbette.

Niçin bizde bütün sanat adamları birbirlerini yakından tanımaz, birbirlerinin imkânlarını, değerlerini, herkesten daha iyi bilmezler?

Fransız şairinin ressamların hayatına karşı beşlediği ilgiyi bizim dünyamıza aktarınca bundan yirmi sene önce ressamlarla sıkı fıkı görüşen bazı edebiyatçılarımızı, hatırladım.

Hiçbiri sergiyi kaçırmaz, ressamların bütün toplantılarına katılır, atölyelerine, tezgâhlarına kendi evleri gibi girer, dolaşırlardı. Bu bağlılık, yazdıkları yazılara siner, onların kaleminden çıkan yazılar sergilerimize daha meraklı, daha sevimli bir seyirci kalabalığı toplardı.

Zamanla bu dostluklar daha kök salacak yerde gitgide yufkalaştı. Onlar gene sergilere geliyor, sergi yazıları yazıyorlar, ama daha tecrübeli oldukları halde yazılarında ilk sevinçleri yok. Niçin, ihtiyarladılar mı? Bıktılar mı?

At yoruldu, ben yoruldum
Güzel bindiri bindiri,

deyip kestiler mi?

Zihnimi öteden beri çelen bu sorunun cevabını Fransız şairinin ressamlar üzerine kaleme aldığı yazıları görünce aldım. Fransız sanat dünyasında ilk önce bedava, pir aşkına, sanat aşkına yazılan yazılar, atılan naralar, savrulan küfürler önünde sonunda soluğu ticaret alanında alıyor, hepsi de tıpış tıpış şöhret ve para oluğuna dökülüyorlardı.

Sanatkârların hayatlarını, eserlerini yayımlayarak, servet yapan basın kodamanları bu çeşit yazarları durmadan kolluyor, konusuna dört el ile sarılanları mimliyor ve günlerden bir gün ona sipariş üstüne ilk yazıyı ısmarlıyordu.

Kitapçıların, hangi romancının hangi ressamlarla düşüp kalktıklarını öğrenmeleri işten bile değildi. İyi bir sanatkârın eserini ya bir başka sanatkârın incelemesi bir taşla iki kuş vurmanın ta kendisi değil mi idi?

Bizim bu alanda kalem aşındıran yazarlarımızı küstüren bu çeşit yayınlara kavuşmamış olmaları. Eğer bir kitapçımız merak etse de, Ahmet Haşim'e,

«Yahu, şu Çallı İbrahim'in hayatı, eseri üstüne dört beş sayfalık bir yazı hazırla. Buna karşılık sana, çalıştığın yerde aldığın maaşın iki mislini ödemeye hazırım,» deseydi, bugün elimizde Haşim'in kaleminden çıkmış bir yazı, bir Çallı yazısı bulunurdu.

Böylesinden vazgeçtik. Bizim yazarlarımıza, falanca sanat adamı üstüne bir etüt hazırla, şu **kadar yazı; bu kadar** resim koyacağız. Resimleri renkli basacağız, her tarafa yayacağız, deseler, onların bu işi pir aşkına yapacaklarına aklım yatıyor.

Yazarlarımız, beş sene, on sene resimden, ressamdan, söz açıyorlar. Bu arada bir sürü çatışmalar da oluyor. Durup dururken kazanılan düşmanlıklar da caba. Sonunda bu alanda at oynat-

maktan vazgeçiyorlar. Sen şimdi gel de onlara hak verme bakalım. Ötede bu işe bizimki kadar kendini vermiş bir yazarın dört sayfalık yazısı en aşağı dört dilde basılıyor, bütün dünyaya cennet gibi renkli baskılarla dağılıyor. Yazar oradan aldığı para ile elini kolunu sallaya sallaya bütün dünyayı dolaşabiliyor.

Ötede, daha çok Fransa'da sanat adamlarının, komşu sanatkârları desteklemesi, değerlendirmesi gitgide daha sağlam halkalarla perçinlenen bir zincir gibi uzayıp gidiyor. Sevdiğiniz Fransız yazarlardan herhangi birinin eserlerini alıcı gözüyle kurcalarsanız adım ettiğimiz sanat alanında irili ufaklı yazılar kaleme alındığını göreceksiniz. Bu yazıların hepsi doğrudan doğruya kendi arzularıyla mı kaleme alındı? Pek sanmıyorum. Kitapçılar ha bire zorlamasalar bu yazıların çoğu, hiçbir zaman kâğıt üstüne dökülmeyecekti.

Vatan mübarektir kabul
Toprağı somun
Dikeni döşek
Uğrunda dövüşmeyen
Eşşek oğlu eşek.
Sonra dünyamızla birlikte başlayan sızı:
Peki ya ekmek kadar eski vatan kadar gerçek
Erkek ile dişi, dişi ile erkek?..

İşte size bir ötekinden belalı üç tane gerçek. Gökyüzü başımızın üstünde durdukça, üçü de duracak. Savaşırken, «vatan», savaş biter bitmez «ekmek» diyeceğiz. Karnımız doyar doymaz da sevgilimizin arkasından seğirteceğiz. Sevgiliyi ele geçirdik mi, ne âlâ. Olmadı mı, buyurun cenaze namazına.

Siz bir Ankara köylüsünün aşkı nasıl tarif ettiğini duydunuz mu? Köy kahvesinde aydın kişiler toplanmışlar, aşk üstüne tatlı bir sohbete dalmışlar. Herkes kendine göre aşkı tarif eylemiş: kimi, aşk şudur demiş, kimi sevda budur. Sonunda kendilerini büyük bir ilgi ile dinleyen köylüye sormuşlar:

«Peki sen bu işe ne dersin?»

Köylü,

«Canım bundan kolay ne var ki» demiş. «Bir kıza tutulursun, gider anasından babasından istersin. Verirlerse mesele yok, vermezlerse âşık olursun.»

Köylü dedim de aklıma geldi. Geçen gün Salim Rıza anlattı: Bundan yirmi yıl önce Sıvas Li-

sesinde edebiyat hocası iken bütün saz şairlerini Sıvas'ta toplamışlar. Sıvas'ın en uzak köylerinde, nam vermiş ne kadar saz şairi varsa gelmişler. Sazlarını sözlerini yarıştırmışlar. Bunlar arasında en çok sevilenlerden bir tanesini arkadaşımız liseye çağırmış. Son sınıf öğrencilerine tanıtmış. Edebiyat derslerinden birisinde âşıkı kürsüye buyur etmiş. Çocuklar kendisine çeşitli sorular sormaya başlamışlar:

«Saza ne zaman başladın, ustan kimdi?» soruları arkasından, «Aşkın meşk üstünde etkisi olur mu olmaz mı?» sorusu gelmiş.

Öğrenciler saz şairinde Chopin'in sevdası gibi bir şeyler ummuş olacaklar...

Ömründe ilk defa bir okul kürsüsü gören âşık, yerini hiç yadırgamadan,

«Olmaz olur mu, anlatayım...» demiş. «Daha on beş yaşına basmamıştım. Bir gün oduna giderken ormanın en tenha köşesinde kimi görsem beğenirsiniz. Bizim komşunun küçük Elif'i. Sırtında bir kabadayının kaldıramayacağı kadar ağır yükü ile bir ağaç dibine çökmüş. Yanakları pençe pençe. Beni görür görmez doğrulmak istedi ama, yükü o kadar ağır basıyordu ki... Bir daha böyle fırsat ele geçer mi?.. Evvel Allah...»

Saz şairi birkaç kelimeyle orman sahnesini canlandırırken, edebiyat öğretmeni neye uğradığını şaşırmış, soluğu kürsüde almış:

«Sağ ol, âşık. Bugünlük bu kadar yetişir!» diye güç bela âşıkı kürsüden koparmış.

Bizim Mernuş'a sorarsan, bu üç gerçekten en belalısı erkek dişi meselesidir. Çünkü insanlar ötekiler üstünde uzun uzadıya kafa patlattıkları halde, onlar kadar önemli olan bu meseleyi olmuş bitmiş gibi ele almaktadırlar. Oysaki ne olanı var bu işin, ne de biteni. Mernuş'a göre erkek dişi konusunu ötekilerden belalı kılan şudur:

«İnsanlar günün birinde toplumla ilgili bütün meseleleri kökünden çözecekler, ama erkek

dişi savaşı dünya sonuna kadar sürecek. Çünkü bu mesele yalnız insanları değil doğrudan tabiat anayı ilgilendirmektedir. Erkek dişi işinde insanlığı aşan hiçbir çeşidi insanca hesaba, kitaba uymayan bir güç; kolay kolay adlandıramayacağımız bir düzen vardır. İster erkek olsun, ister dişi, eğer insan denen kişinin, hayat savaşında bazı lambaları sönmemiş ise bu düzene kulak kabartmaya mahkûmdur. Bu düzeni duyup da ona ayak uydurmuyorsa ya sakattır, yahut da hiçbir zaman insanca sayılmayan bir işe kaptırmıştır kendini.»

Mernuş der ki:

Elmayı dilime, kadını gönlüme göre yaratırsın
Sonra bunları cehennemin dibine sürer
Beni melul mahzun aratırsın
Sen bütün bunları bilirsin dilin yok
Benim dilim var ey dost
Hiçbir şey bildiğim yok.

Mernuş dün yolda Çinimini Hanımı görmüş. Ona fena halde içerlemiş. Bundan on sene önce hangi yaşta olursa olsun bir erkeği yolun ortasında çivileyecek kadar güzeldi bu kız. Sonra evlendi. Çoluğa çocuğa karışacak yerde kendini ilim yoluna verdi. Mernuş'la politika hayatına atılmak isteyen bir dostumuzdan söz açmışlar. Kendisine aşırı derecede kur yaptığı için olacak Çinimini Hanım politikacı arkadaşa fena halde kızmış:

«Bırak Allah aşkına sersemin biri o!» demiş. «Hayvan! Daha dişi erkek meselesini halletmemiş. Kalkmış politikadan dem vuruyor.»

Mernuş diyor ki:

«Vaktiyle bir salkım kınalı yapıncak kadar güzeldi Çinimini Hanım. Yüzüne acı acı baktım, bir erkek gibi giyinmişti. Yüzünde eski güzelliğinden yalnız gözleri kalmıştı. Evlilik hayatının tatsız tuzsuz geçtiği apaçık okunuyordu. Ona insafsızca sordum: 'Peki', dedim, 'Çinimini Hanım. Sanki sen bu meseleleri kökünden hallettin mi?

Söyle bunu halledene rastladın mı?' Ne oldu biliyor musun? Kadıncağız, birden kıpkırmızı kesildi. Üstelesem ağlayacaktı. Bırakıp kaçtım.»

Mernuş bekârdı. Ama çoğumuzu durmadan evlenmeye zorlardı, kırkına dayandığı halde hâlâ evlenmeyen bir arkadaşa bugünlerde de evlenmezse otobüsü kaçıracağını söylüyor, arkadaşı şu sözlerle kandırıyordu:

«Kırk yaşına geldin. Bu yaşa kadar kendini inceleyerek bir erkeğin ne olduğunu öğrendin. Şimdi kendini tanıdığın kadar bir de kadın denen mahluku tanı ki dünyanın kaç bucak olduğunu öğrenesin.»

Bu arkadaş biraz da Mernuş'un zoruyla evlendi. Kılıbık erkeklerle öldüresiye alay eden arkadaşımız öyle eşine az rastlanır bir koca kesildi ki. Yüzünü görene mükâfat!

Geçen bahar bugünlerde Frankfurt şehrinde idik. Dört beş senedir, küçük otomobili ile bu şehrin tadını çıkaran bir hemşerimizle, cennet gibi orman yollarında dolaşırken... On dört, on beş yaşlarında yarısı kız yarısı oğlan gruplara rastladık. İzci kıyafetinde idiler.

Hemşerimiz,

«Bak» dedi. «Şimdi bunların tatilleri var. Civar dağlara gider kamp kurarlar. Aileler onların nerelerde tünediklerini bilmez. Orada yer içer eğlenirler. Sonra okul açıldı mı yepyeni bir hızla okumaya koyulurlar. Yakından tanıdığım Almanlar biz Türklerde en çok neye hayret ediyorlar biliyor musun? Bizim kadınlara düşkün olmamıza değil de bunları ille de anlatmak arzusunu duymamıza. Bizim hayatımızın en bellibaşlı olaylarından birisi sandığımız kadın kız meseleleri, onlar için o kadar anlatılmaya değmez şeyler ki şaşırıp kalıyorlar halimize!.»

Bunun üzerine aldı Mernuş sazı eline bakalım ne söyledi:

Erkekti.
Kabadayı filan değil
En çok sevdiği şey bu dünyada
Kızlardı.
Ne zaman fidan gibi bir kız görse
Yüreğinin tepesi sızlardı.
Erkekti.
Ve Mernuş'a göre erkeklik bu dünyada
En zor, en belalı meslekti.

«Peki bunun adı yok mu Mernuş?»

«Olmaz olur mu: Mezar taşıma kazılacak senin anlayacağın, kitabeyi sengi mezar!»

Saadet dediğin
Bir üçlü düzen
Geçmiş, gelip çatmış
Gelecekten

Mernuş'un saadeti bir üçgendi. Üçgenin üç yakasını bir araya getiren, geçmişin içinde bulunduğu anın, geleceğin tadını bir çırpıda çıkaranlar mutlu kişilerdi.

«Bütün gücümüzle arzuladığımıza kavuştuğumuz zaman onu elimizden kaçırmak istemeyiz. Bunun bir gerçek olduğunu kabul ederseniz; üçlü düzeni benimsemiş olursunuz. Bütün gücümüzle özlediğimiz: üçgenin geçmişe yönelen üçü. Özlediğimize kavuşma: yaşamakta olduğumuz hayat parçası, etti iki. Onu, bir daha elden kaçırmama: geleceğe uzanan üç üçgenin üçüncü ucu.»

Gününü gün etmeye bakan, geçmişe, geleceğe boş veren Muzur, bizim Mernuş'u maytaba almak istiyordu.

«Özlediğimiz şeylerin bizi saadete ulaştıracağından emin misin? Benim bir arkadaşım vardı. Tam beş yıl sayıklarcasına bir motosiklet sevdasına tutuldu. Sonunda ele geçirdi sevdasını. Karısını yanına, çocuğunu arkasına aldı. Gaza basmasıyla cennete uçması bir oldu. Öyle bir uçurumdan aşağı yuvarlandı ki, hiçbiri kurtulamadı.»

Mernuş yüzünü buruşturdu:

«Amma kazadan önce mesuttu arkadaşın! Üçlü düzenin çiçeği açmıştı gözlerinde, yüreğinde, sevinçten uçuyordu. Bu belki birkaç saniye sürdü. Belki birkaç saat. Birkaç yıl da sürebilir-

di. Benim zorum, saadet çiçeğinin ne kadar yaşayacağını bilmek değil ki, benim zorum sadece bu çiçeği tarif etmek. Hem sen arkadaşın motosikletine boş ver de, lütfen kendi hayatından bir örnek al. Kendini mesut bulduğun günü, saati, dakikayı koy ortaya; onun üstünde konuşalım.»

Muzur, gözünü kırpmadan bastırdı:

«Sevgilimle buluştuğum zaman mesudum işte. Ama kazın ayağı senin bildiğin gibi değil. Eğer ben sevgilimle buluştuğum zaman geçmişi ve geleceği düşünecek olsam, ya aklımı oynatırım, ya sevgilimi boğarım: Birimizin geçmişine ötekinin geleceğini katacak olsak, buluşmamız öylesine arapsaçına dönerdi ki, içinden çıkana aşkolsun! Ben sevgilimi ayda bir tek gün, dört beş saat görürüm. Buluştuğumuz zaman dört beş saat sonrasını nasıl düşünürüm? Bana şimdi geçmişe de, geleceğe de kötü kötü küfrettireceksin! Ben sevgilimin geçmişini düşündüğüm zamanlar, aklım başımdan gider! O, sevilecek çağa erdiği zaman ben nerelerde idim? Ne halt karıştırıyordum?»

Mernuş, Muzur'un sözlerini büyük bir soğukkanlılıkla dinledi:

«Kusura bakma amma, Muzur Reis...» dedi. «Bu seninki saadet değil ki! Sadece bir rahatlık, bir kendinden geçme, ucuz bir konfor! Benim dilediğim, benim çok az da olsa tadına vardığım saadet, bu kadar ucuz değil! Benim adını ettiğim saadet olağanüstü bir şey! Olağanüstü bir aydınlık bu. Onun ışığında o ana kadar gördüğün her şeyi görecek, her şeyi duyacaksın. Hani şu, dünyalar benim olurdu, sözü var ya, müthiş bir söz! Bu söz muhakkak bu aydınlıkta söylenmiş olmalı. Kolların öylesine uzar, gözlerin öylesine açılır ki bütün dünyayı kucaklarsın, küçücük bir böcek, bir yaprak parçası, bütün bir dünya kesilir ve bütün bir dünyayı bir meyve gibi avcunda duyarsın. Bu aydınlık ne kadar mı sürer? Bunun hesabını yapana aşkolsun. Bu bir şimşektir, çakıp geçer. Bir gök gürültüsüdür yıkar geçer.

Gözünü açıp kapayana kadar olur biter her şey. Kişi bu kadar çabuk olup biten bir zaman içinde ne kadar mesut olabilir? Bunun saadet olduğunu nasıl kavrar, bilmem ama, şunu her zaman duymuşumdur: Eğer bu ışık bir parça daha sürse gözlerimiz kör olurdu. Bu gök gürültüsü bir parça daha uzarsa kulaklarımız sağır olurdu.»

Sözün burasında Muzur, tatlı tatlı gülmeye başladı:

«Ve sen... Bu kıldan ince kılıçtan keskin zaman parçasına geçmişini geleceğini ve... bütün dünyayı yüklemeyi becereceksin! İnsaf!»

«Karınca kaderince, duyduğum saadet bu kadar sürüyor. Bu kadarı bana yetiyor da artıyor bile. Ama bu şimşek ne zaman, nerede niçin çakar? Burasını Allah bilir. Bazen günde arka arkaya üç defa, bazen on yılda bir!.. Bazen iki rengin yan yana gelmesinden, bazen bir çift kelimeden, iki damla sesten, sıcak bir nefesten, herkesin çok iyi bildiği, hiç kimsenin hiçbir zaman bilemeyeceği yollardan çıkar gelir.»

Bu sefer Ikire gülmeye başladı. Bizim R. Resuloğlu, yerli dilleri, şiveleri incelemekten bir türlü yabancı dil öğrenmeye vakit bulamayan Ikire, mis gibi sarımsak kokan Ermenicesiyle,

«Zo!» dedi. «Bu ne rezalettir? Sen bana demiş isen,

Ne Hint'tedir ne Çin'dedir
Gözlerimin içindedir

beni güpegündüz maytaba almışsındır? Hani saadet dediğin, bir süpürgedir.

Tap burdadır
Tap ordadır
Nerededir bu köpoğlu saadet?»

Ah!.. Bir bilseydi Mernuş saadet çakmağının nerede olduğunu! Bir ele geçirseydi onu! Bir dakika sürmez çaka çaka bitirirdi onu. Ne fitili kalırdı, ne taşı, ne benzini. Biz saadet konusunu in-

celerken Mürdüm girmiş odaya. Elinde kocaman bir francala. Nar gibi kızarmış. Mürdüm şöyle bir kulak misafiri olmuş, sözün tavsadığı bir sırada, francaladan kocaman bir çimdik kopardı:

Taze ekmek kokusu bir
Yâr kokusu iki
Geriye ne kaldı ki...

Nar gibi kızarmış francalaya ilk önce Mernuş saldırdı. En güzel yerinden bir çimdik aldı. Arkasından Ikire çullandı francalaya,

«Geriye ne mi kaldı? Bir tek şey: Korkunç bir nezle. Bir ol da gör: Taze ekmek kokusu bir, yâr kokusu iki, nezle üç...»

İN MİSİN, CİN MİSİN?

Bundan otuz yıl önce sanata merak salanlar şu fikri kolaylıkla benimseyebilirlerdi:

«Sen adama bakma, yaptığı işe bak. Ortaya koyduğu iş güzel mi, ondan haber ver. Adam gider yaptığı iş kalır.»

Bu fikir allanır pullanır, dallanır budaklanır; ta şuralara kadar uzanırdı:

«Falanca sanat adamı mı? Çok yakından tanırım. Allah için söylemek gerekirse insan olarak beş para etmez. Yalancının, dolandırıcının biridir. Falancaya ettiği eziyet malum. Dillere düşmemiş nice tarafları vardır ki, anlatsam şaşırır kalırsınız. Ama sanatına gelince: Pes!.. Vallahi üstüne yoktur.»

Adına gençlik demeye dilim varmıyor, ama toyluk diyelim, tecrübesizlik diyelim, bilgisizlik diyelim. Boğazımıza kadar bunlara gömülü bulunduğumuz yaşlarda, bu fikri çiğnemeden yutmak işten bile değildi. Bu fikri ötede beride ileri sürenler öyle sevimli örneklerle süslüyorlardı ki, biraz daha ileri gitseler şu yaman sonuca varacaklardı:

«Sanat dünyasına girmek, başarı sağlayabilmek için herkes gibi olmak ayıptır. Sende bir tuhaflık ne bileyim ben bir eksiklik, bir fazlalık, bir acayiplik olacak. Ya saralı olacaksın arasıra ağzın burnun köpürecek şırak diye olduğun yere uzanıp debeleneceksin, ya arasıra hiç kimsenin uğramadığı bir tarafa doğru estirecek, hiç kimsenin anlayamadığı bir şeyler söylecek kısacası bir parça oynatacaksın, ya hiçbir kabadayının içemediği kadar içkiye veya çeşitli zehirlere dayanacak hiçbir çenginin beceremediği oyunlar döktüreceksin, bir kelime ile bambaşka bir insan olacaksın ki sanat yapabilesin!..

Bereket versin bu kadar ileri gitmiyorlardı, ama Van Gogh'un, Dostoyevski'nin saralı, Beethoven'in bir zamanlar sağır, Baudelaire'in, Verlaine'in, Rimbaud'nun çeşitli zararlı nesnelere düşkün, daha ne bileyim Lautrec'in cüce, bir başka dâhinin şöyle, bir ötekinin böyle olmasını birbiri arkasından öyle acayip bir tempo ile sıralıyorlardı ki... Toy bir sanat meraklısının pes dememesine imkân kalmıyordu.

Aradan otuz sene geçti dostlar! Sevgili Cahit Sıtkı'nın cömert hesabı ile bir ömrün yarısı eder. Yitirdiğimiz sanat adamlarının «bir Muhiddin Sebati'nin, bir Orhan Veli'nin, bir Sait Faik'in» yaşlarını hatırladıkça yarısı değil de bütün bir ömrün kendisi eder. Evet otuz senedir edindiğimiz tecrübe bizlere şu gerçeği her gün bir parça açıklayarak öğretti:

Düşünmeden içtiğimiz, çiğnemeden yuttuğumuz böyle bir fikrin aslı astarı yoktur. Ne diyorlardı? Sen adama bakma işe bak. Adam beş para etmeyebilir, ama işi bir şaheser olabilir diyorlardı değil mi? Hayır baylar! Böyle şey olamaz. Biz bütün dünyayı dolaşmadık, ama dolaşanlardan duyduk, okuduk, çok şükür değerli olduğunu ömrümüzün sonuna kadar savunacağımız birkaç sanat adamı da tanıdık. Tanıdığımız sahici sanat erbabı arasında eseri güzel olduğu halde kendisi beş para etmeyen kişiye rastlamadık. Halk arasında namussuz damgasını yemiş bir kimsenin, namuslu bir iş çıkardığını görmedik, duymadık. Sanat alanında başarı sağlayabilmek için ille de normal ölçülerin ya altında, ya üstünde bir naturanın şart koşulmasına gelince, bunun da iler tutar tarafı yok. Hepsi de senin benim gibi Allah'ın kulu. Ya senin kadar güçlü kuvvetli, ya benim kadar orta halli, ya öteki beriki kadar ufak tefek. İçkilere, zehirlere dayanma marifetlerine gelince; bu tarafları da tıpkı, ama tıpkı senin benim gibi. Orhan Veli içkiye bayılırdı. Kimden daha çok severdi dersin içkiyi. İçkiyi ondan daha çok seven yüzlerce kişiyi he-

pimiz tanımışızdır. Baudelaire'in çeşitli içkilere karşı duyduğu sevgiyi belirten şaşkınlar onun yanı başında bu adamın okuduğu kitapları sıralasalardı hangisi daha ağır basardı? Hiç şüphesiz kitaplar ortalığı kırar geçirirdi. Ama kitaptan yana yaya olanlar, Baudelaire'in okuduğu kitapları değil de boşalttığı şişeleri birer birer sayıp dökmeyi elbette daha sevimli bulacaklardır. Ama Orhan Veli çıkmış da rakı şişesinde balık olmak istemiş. Hay istemez olaydı! Sanki, Orhan bundan başka bir şey söylememiş, bir şey istememiş gibi bunu parmaklarına dolayanlar var. Hem işin tuhafı bu sözde millet kabahati balığa değil de rakıya buluyor. Yani şair gazoz şişesinde balık olmak isteseydi o zaman,

«Ha! bak, o başka!» diyeceklerdi.

Hem Reis! Orhan içki şişesine balık olmak istemiş de bizim divan şairleri hangi denizde balık olmuşlar sanki! Divan edebiyatı sofrasında içilen rakı değil de gülsuyu veya nane likörü gibi bir şey mi idi?

Ha... ne diyorduk? Tanıdığımız, sevdiğimiz, saydığımız sanat adamları arasında normal altı, insanüstü, eseri başka kendi bambaşka kimselere rastlamadık. Sait Faik'in bazen insanı üzen tarafları vardı. Nazı geçtiklerine durup dururken basardı kalayı. Ters ters söylendiği olurdu. Ama bu kadarı hangi insanoğlunda bulunmaz? Sen de dermanı bulunmayan bir derde tutul da bütün perhizlere karşılık, bu derdin seni gözünün yaşına bakmadan alıp götüreceğini bil de onun kadar sabırlı ol bakalım.. Her türlü gösterişten nefret eden Sait üstüne Cumhuriyet'te çıkan küçük bir yazı vardı. Annesiyle yapılan bir röportaj. Bilmem okudunuz mu, müthiş bir şeydi. Annesi anlatıyor. Sait, Bursa'ya gitmiş. Otobüste yanına düşen bir köylü Sait'in haline tavrına bakmış da başındaki kasketten olacak ona: «Usta!» diyecek olmuş. Üstat manasına değil de bildiğimiz ustalardan birisine benzetilmiş olması, Sait'i çocuk gibi sevindirmiş. Sait'i tanımayan-

lar onun yazılarında yaptıkları işe seve seve canlarından bir parça katan sessiz sadasız, ama sapına kadar usta kişilere gönderdiği selamı pek iyi bilirler.

Ne Orhan'da, ne Sait'te, ne de bambaşka şartlar bambaşka gelenek ve görenekler içinde yetişmiş bambaşka sanat adamlarında insanı şaşırtan acayipliklere rastladık. Burada asıl şu noktaya mim koymak istiyoruz. Kendileri nasılsa, eserleri de öyle idi. Tanıdığım değerli sanatkârlardan hiçbiri, «Ele verir talkını, kendi yutar salkımı» taifesinden değildi. Onları okurken boylarını boslarını değilse bile, huylarını huslarını sezmek için falcı olmak lazım değildi.

Orhan da, Sait de neden hoşlanıp neden tiksindiklerini yazılarında pekâlâ belirttiler. Onları okuyanlar içkiye düşkün olduklarını biliyorlardı. Ama yalnız içkiye mi düşkünlerdi? Yalnız bunu mu söylediler? Hayır hepsini söyleyip öyle gittiler. Birisi şiirine, öteki hikâyesine canından katabileceği kadar kattı. Eğer bu sanatkârların eserleri her gün bir parça daha artan bir sevgi ile karşılanıyorsa keramet, ne orada, ne şurada. Eserin, aynı ile insanın kendisi olduğu gerçeğindedir. Sanat bir saklambaç oyunu değil bir er meydanıdır. Sen istediğin kadar kırık dökük mısraların, kerliferli yazıların içerisinde saklan, ister sahte bir alçakgönüllülük taslayarak kendini âlemden bucak bucak sakla ve bunu da bir marifet bil. Sen ortaya çıkmadıkça, eserinde ne biçim bir adam olduğunu belirtmedikçe, er meydanında yoksun ki boyun bosun, gücün kudretin üstüne söz açalım?.

Ne yazarsan yaz, ne çizersen çiz, ne söylersen söyle. Nasıl istersen öyle söyle, ama söyle be birader in misin, cin misin? Erkek misin, dişi misin? En çok neden hoşlanırsın? Bütün yüreğinle neden tiksinirsin? Bu kadarını söylemek zor mu diyeceksin. Hele bir dene bakalım. Kolay değil kolay olmasına, ama bu kadar sıkıntıyı da göze alamazsan kapup da gaçan mı cenneti.

HASIR İSKEMLE

Sık dokunmuş hasırdan, sonuna kadar açılmış sapsız bir şemsiye, ağzı tavana, sivri tarafı döşemeye çevrili. Basık cam masanın dört yanına konulmuş dört tane kocaman hasır tas. Cam masanın üstünde yapı sanatı ile renkli dergiler.

En genci yirmi beş, en yaşlısı otuz beşi aşmayan dört, beş mimarın el ele vererek kurdukları bir bürodayız. Havadan sudan konuşuluyor, ama benim aklım şemsiye boyundaki hasır taslarda. Ne olduklarını, ne işe yaradıklarını anlamaya düşünmeye vakit bulamadan renklerine, biçimlerine, hasırlarının örgülerindeki dişiliğe, öylesine kanım kaynadı ki.

«Otursanıza!.» dedikleri zaman hasır taslara dokunmak aklımdan bile geçmedi!. Kalın kristalle örtülmüş yayvan masanın bir kenarına ilişmek daha akla yakın geliyordu.

Hasır tasların içerisine yerleşirken,

«Ya şimdi bunların bir tarafı yamulacak, ya bizim bir tarafımız kırılacak!» düşüncesi ağır basıyordu.

Ama hasırın örgüsü o kadar sıkı, kuruluşu o kadar sağlam nereye bastığı görünmeyen kauçuk tırnaklı tabanları o kadar kendinden emindiler ki, şaşırdım kaldım. Kocaman bir portakalın içine girmiş ayaklarımı rahatça uzatmıştım.

Mimar arkadaş,

«Bu bir şey değil. Biz bunları burada dokuttuk. Bunları İtalya'da nasıl dokuyorlar, nasıl kuruyorlar bayılırsınız.»

Hasırın örgülerini okşarken sanat otobüsü-

nü kaçırmış, genç heykeltıraşlardan birisinin sözünü, yüzünü, gülüşünü hatırlıyordum:

«Modern heykel sanatı ha! Bunun neresi heykel? Eğer buna heykel denirse, kalorifer boruları da heykel, sobanın dirseği de heykel, şu kanape, bu koltuk, bu masa, şu odayı dolduran bütün mobilya da heykel oğlu heykel.» Bu heykeltıraşın sanat otobüsünü kaçırdığı şuradan belli oluyordu:

«Sanat eseri hiçbir zaman bir ev eşyası kılığına giremez. Bir iskemlenin, bir koltuğun, bir tencerenin, bir su testisinin, bir kadehin sanat denilen kutsal sofraya oturmaları yasaktır. Kaşık kaşıklığını, kepçe kepçeliğini, efendime söyleyeyim tabak tabaklığını bilmeli. Mutfaktan, bulaşıktan çıkıp gelip baş köşeye kurulmamalı.»

Bu gibilere otobüsü kaçırmış demeyelim de ne diyelim? Bunlar bir yandan sanatla hayatı bir kalemde ayırır, her ikisini bambaşka şartlar, bambaşka iklimler içinde tasarlarlarken, bir yandan da gündelik hayata karışan sanat eserlerinin her çeşidinden faydalanırlar. Sanat, dolmakalemlerinin ucundan tutun da pabuçlarının tabanındaki astarın örgüsüne varana kadar siner hiç farkına bile varmazlar. Onlar için sanat, ya bayramdan bayrama camidedir, ya müzeden müzeye vitrinde, saraydan saraya altın kafeslerde, salondan salona billur tepsilerde.

Bunlardan birisine,

«Sanat, kilim olur, hah olur, ayak altına serilir, üstünde çamurlu pabuçlarla da gezilir» diyecek oldum. Aman Allah! Kaşlarını yıktı, geçti:

«Rica ederim, sanatı ayağa düşürmeyiniz!» dedi. Bak bak bak!.. Gördün mü sen, ileri lakırdıyı, değirmen taşı gibi söz:

«Sanat, ayak için değil, kafa için yapılır» demek ister. Gel çık bakalım bu sözün altından!.. Gel gör ki, bizim bu gibi sözlere karnımız tok.

Bu çeşit sözlerin arkasında sanat tasası, yürek diye bir şey yok.

Kilim, ayak altına serilir, ama ayakla dokunmaz, göz nuru ile dokunur. Yemek tabağı, bulaşık kovasına girer, çıkar ama, sanatkâr elinden çıkmış bir tabak, dilediği zaman, baş köşeye geçer, oturur. Git, dünyanın en büyük müzelerinde baş köşeye oturmuş vitrinleri alıcı gözü ile incele. Bugün «şaheser» damgası yemiş binlerce eser, vaktiyle ya mutfakta vazifeli idi, ya yemek odasında, yahut yatak odasında. Bu eşya, bugün bal gibi sanat eseri muamelesi görür de zamanımızın usta ellerinden çıkan ev eşyası niçin küçük görülür?

Canınızın içine sokacak kadar benimsediğiniz üç geyik başı, tahtadan mı? Mermerden mi? Döküm mü? Yaklaşıyorsunuz. Bu, bir küçük tabure; insanı bakarken dinlendiren, rahat bir iskemlenin, üç ayağı üstünde kabaran üç geyik başıdır. Kristof Kolomb'tan önceki Amerikalı yerlilerin elinden çıkmış.

«Sana bir klasik Yunan heykeli mi verelim, yoksa bu üç geyik başından kurulmuş iskemleyi mi?» diye sorsalar, hiç tereddüt etmeden, iskemleyi alır, giderim.

Evvelki gün Belediye Galerisindeki sergiyi gezdik. İki genç Alman sanatkârı, biri heykeltıraş, öteki ressam. Dusseldorf'tan gelmişler. Burada sergi açmalarını, Şehir Tiyatromuzda çalışan sempatik Bay Meinecke sağlamış, ne iyi etmiş. Buna karşılık, bizim sanatkârlarımızın da Almanya'da sergi açmalarını kim sağlar dersiniz? Ertuğrul Muhsin üstadımızı resim, heykel sergilerinde pek görmüşlüğümüz yoktur. Bu gidişle, yabancı memleketlerde Türk resim sergileri açma işini ikide bir, Avrupa'yı boylayan sporcularımızdan bekleyeceğiz.

Alman sanatkârlarının şansına, Belediye Sergi Salonu, yeni baştan ele alınmış. Geçen mevsim sonuna kadar duvarlardan oluk oluk kabaran, ne işe yaradığı belli olmayan kumaş bükülümleri kaldırılmış. Bu lüzumsuz olukların altındaki duvarlar, zararsız bir renge boyanmış. Salon bir çırpıda iki boy genişlemiş. Bu ferahlıkta Alman sanatkârlarının da payı olduğu meydanda. Her ikisinin işleri de iç açıcı, ümit verici. Heykeltıraş, ressama göre daha cesur. Her bakımdan daha genç ve kendi sevdiği deyimle daha dinamik. İkisini de sergilerinden evvel tanıdım. Bizim atölyeye uğradılar. Ressam, Fransızca bilmiyordu. Heykeltıraşın Fransızcası ile anlaşmaya çalıştık.

Bütün gayretlerimize karşılık, heykeltıraşın durmadan tekrarladığı iki kelimeyi doğru dürüst anlayamadık. Bunlardan birisi vegetatif, öteki de tabanca sıkarcasına tekrarladığı çıt-çıt!.. Aramızda İngilizce, Almanca bilenler de vardı ama, vegetatiften ne murat eylediğini bir türlü kestiremedik... Çıt-çıta gelince,

«Bazen iki çizgi o biçimde birbirlerini karşılarlar, aralarında o çeşit bir münasebet doğar ki, işte o zaman çıt-çıt diye bir şeyler olur.»

«Peki bu çıt-çıt eserde mi olur, seyircide mi?»

Sözün burasını açıklamak mümkün olamadı. Ne yazık ki, kendisiyle tanıştığımız zaman henüz eserlerini görememiştik. Eserler üzerinde konuşmuş olsaydık, daha iyi anlaşırdık. Ressam, renkten çok açık koyu ve akıcı bir düzen peşinde. Bazı mavilerin inatla ve rastgele bütün resimlere serpilmiş olması, insanı yoruyor. Ressamın biçim ve akış için duyduğu tasayı, renklerden esirgediği belli. Resimleri toplu olarak Cezanne'ın bazı suluboyalarındaki düzenlerini hatırlatıyor. Tabiat paldır küldür bu resimlere giremiyor. Ressamın kafasındaki süzgeçten geçiyor. Tabiat, ressama kendi nakışlarını değil, ressamın içinde olup biten nakışları, kâğıt üzerine aktarmasına yardım ediyor. Aza, öze değer vermesi, çok az bi-

çimle yetinmesi, ressamın işlerine bir genişlik, bir rahatlık veriyor. Bu işlerde insanı ürküten şey, bizim kabaca «caka, fiyaka» dediğimiz fırça oyunlarıdır. Ressam, çoğu zaman, fırçanın, yağdan kılı çekercesine akışına kendini kaptırıyor. Resimlerin bir tanesinde insana güven veren bu akış hepsinde karşımıza çıkınca,

«Fırçayı böyle koşturan bilek mi? Yürek mi?» sorusu başkaldırıyor.

Bu fırça akışı, bu bir fırçada birkaç kuş vurma tasası, bu kendine lüzumundan fazla güvenme duygusunu aşılama arzusu, insanı kuşkulandırıyor. İnsan, ister istemez,

«İyi, güzel ama, insanın bazı konular karşısında eli titrer, dili dolanır. Ama konusunu o kadar sever ki, eli titreye titreye, dili dolana bolana gene bize onu getirir sunar,» diyor.

Heykeltıraşın desenlerine ve demir çubukları bükerek yaptığı kompozisyonlara gelince; yepyeni bir heykel anlayışının eşiğinde olduğumuzu duyuyoruz. Boşlukta koşuşan, çarpışan demir çizgilerle müzik sanatına paralel yepyeni bir sanat karşısındayız. Yüzde yüz has nakış geleneğine dayanan her çeşit taklidi kökünden inkâr eden resim çalışmaları gibi, bu anlayışa da, en yakın akraba, müzik sanatı çıkıyor.

Halis nakışların, sahici müziğin tadını çıkaranlar için, genç Alman heykeltıraşının demir çizgileri kendi dillerince bir şeyler söylüyorlar.

1955 modeli bir uçağın, bir otomobilin çizgilerini yadırgamayanlar, onları sevimli bulanlar, boşlukta kıvrılan demirleri de seveceklerdir.

Günümüzün yapı sanatını, bu yapılara yaraşan çeşitli, yepyeni eşyayı, koltukları, kanapeleri, düdüklü düdüksüz tencereleri şıp diye benimseyenler, er geç bugünün heykel sanatındaki demir çubuk filizlenmesini de benimseyeceklerdir.

Ok atılır kalasından
Hak saklasın belasından
Köroğlunun narasından
Dağlar gümbür gümbürlenir.

Bu türküyü hep sazla dinledim, ama ne zaman hatırladımsa sazın yerine davullar oturur. Köroğlu'nun narasına gök gürültüleri katan bu türkü, hızını alsa alsa davuldan almıştır. Köroğlu'nun boyunu masal kahramanları hizasına çıkaran türküler arasında ne güzelleri vardır, hele Köroğlu ile atı arasındaki sevgiyi belirtenleri insanı deli eder. Artık ihtiyarlamaya başlayan Köroğlu'nun atına seslenişini duydunuz mu? Bu türküyü Âşık Veysel'in gün görmüş sesinden emektar sazından dinlemenizi isterdim:

Enişe aşağı keklik sekişlim
Yokuşa yukarı tavşan büküşlüm
Uğru tavusu gibi gül gül nakışlım
Kır at, kır at, kır at
Üstüne binen alır murat
Her yanında bir çift kanat
Kocadım ayvaz kocadım.

Birkaç geceden beri Açıkhava Tiyatrosunun taşlarını gümbürdeten davul sesleri arasında Anadolu halay çekiyor, horon tepiyor. Bu oyunlar arasında davulsuz kemençe, tulum, akordeonla oynananlar var. Davul yok, ama tiyatrodan çıkarken aklınızda bunlardan hiçbiri kalmıyor. Bir davul gümbürtüsüdür kafanızın içinde zonklayıp duruyor. Zurna her adım başında davula

sesini karıştırdığı halde, bu gümbürtü arasında eriyip gidiyor.

Halkın bağrından kopup gelen seslenişlere kapımı ardına kadar açtığım halde birbiri arkasından gümbürdeyen davul sesine durup dinlenmeden üç saat dayanmak zor oluyor. Ne yapıp etmeli oyunlar arasına çeşitli sazları serpiştirmeli. Her davullu oyun arkasından bir tane davulsuzu gelmeli. Bu heybetli sazı sebil gibi harcamamalı. Davul bu reis; şakası yok ki! Davulcu yaradana sığınıp gözünün ortasına konduruveriyor. Bu mübareğin tadı da böyle çıkıyor. Öyle, yüzünüze güller!

Bir anda hıyar, nazik nazik soyar misali de davul çalınmaz ki. Güzel ama bu kulak denilen teşkilatın da kendine göre bir dayanma gücü var. Ha bire gözüne gözüne vurulan kulak, daha bir saat geçmeden ameliyat öncesi uyuşturulan bir parçaya dönüyor. Şimdi bunları yazarken Varlık dergisinde çıkan çok güzel bir yazıyı hatırladım. Almanya'da okuyan genç Tonguç'un davul hasretini belirten, burcu burcu memleket sevgisi tüten bir yazısını... Bizim delikanlı Almanya'da çok büyük bir ilgi uyandıran Yugoslav halk oyunlarını seyretmiş. Bunlar arasında da davul ile oynanan bir oyun varmış. Ama davulcu bir türlü yaradana sığınıp konduramıyormuş tokmağı. Nazik nazik çalıyormuş. Açıkhava Tiyatrosunu yerinden oynatan davullar gümbürdedikçe,

«Genç Tonguç'un muhakkak kulakları çınlamıştır» diyordum.

Yugoslav oyunlarını geçen kış biz de İstanbul'da gördük ve çok sevdik. Yanılmıyorsam bu sene çok büyük emeklerle tertiplenen halk oyunlarımızda Yugoslav balesinin de bir tutam tuzu var.

Yugoslav yerli oyunlarını seyrederken ikide bir,

«A.. A.. bu tıpkı bizim falanca memlekette oynanan oyunlara benziyor!..» diye şaşıranları-

mız birkaç kişi değildi. Yugoslav dostlarımız bizim bayramdan bayrama hatırlar gibi olduğumuz halk oyunlarındaki paha biçilmez cevheri çoktan keşfetmişler, bu işe çoktan el koymuşlardı. Hem öyle ufak tefek hanım elleri değil, devlet babanın muhkem, kudretli elleri. Bu eller, halk oyunlarını ortaya almış, oyunu meslek edinenlere,

«Alın size ham cevherin âlâsı cevherini kaybetmeden bunu bir güzelce yontun bakalım» demiş. Birbirine katılan emekler, tecrübeler, sevgiler sonunda tadı tuzu yerinde bir Yugoslav balesi kurmuşlar. Ayak parmaklarına dünyanın eziyetini yükleyen, ipek fistanlı balenin hiçbir zaman tadını çıkartamadığımı burada, size söylediğimi hatırlıyorum. Adım atmasını bilen her insanın her yaşta oynayabileceği oyunlar arasında, yüreğimizi ağzımıza getirenleri varken, ayak parmakları üzerine kurulan bale dünyasını hiçbir zaman anlayamadım gitti. Ama diyeceksiniz ki balesiz opera olur mu? Evet olmaz, ama operasız bir tiyatro pekâlâ olur.

«Yani ne demek istiyorsun? Operasız bir şehir olur mu?.. Koca koca Avrupa şehirlerini kuranlar hepsinin ortasına bir opera yerleştirmişlerdir. Hata mı etmişler? Sen onlardan daha mı akıllı olduğunu savunuyorsun?»

«Hâşâ! Sümme hâşâ!.. Hiç operasız şehir olur mu? Af dilerim bilirkişiden sözümü topu tüfeği ile geri alırım.»

Neme lazım!.. Operasız oluruz diyelim de eli kulağında olan Taksim'deki binamızı tutup bilmem ne deposu yapsınlar. Hâşâ! Operasız bu dünya yürümez. Operasız bir büyük şehir kulaksız bir adama benzer.

Operamız yapıladursun, biz gelelim davulumuza, zurnamıza. Peki ama bu davulu operaya nasıl sokarız? Bu davul denilen mahluk ille de açık hava ister. Kapalı bir salonda bu gümbür-

tüyü göze kulağa alabilecekler parmak kaldırsınlar.

Bundan on sene evvel Çorum'da bir güvey alayına çağırılmıştık. Güvey hamamı diye bir âdetleri var. Hamamda göbek taşının üstünde davul ile zurna ile bir halay çektiler, her davul tokmağında hamamın kubbesi başımıza yıkılacak sanmıştım. Peki ne yapalım davulu salona sokmak için küçültelim de dümbelek haline mi sokalım? Vallahi orasına aklım ermez. Burasını Adnan Saygun düşünsün. Davulu kapalı salona sokmak, bana ille de tiyatro sahnesinden sahici lokomotif geçirmek gibi geliyor. Benim aklımın yettiği kadarı şu:

«Eğer yağmur yağsaydı Açıkhava Tiyatrosunda oynanan oyunları nerede oynatacaktık? Hangi salonun, hangi kulağın tavanı bu gümbürtüye dayanabilirdi?..»

Davulu ille de kapalı salona sokacağız diye, değiştirmeye kalkmak, onun elinden erkekliğini almak demektir. Davulun kılına dokunmak haram olacağına göre ne yapalım? Yağmur yağdı, kar yağdı diye bu oyunlardan vaz mı geçelim? Yerli oyunlarımıza çekidüzen vermek arzusu böyle bir tasa ile başlamış sayılır.

Halk sanatımızı, ister istemez çağdaş kültürün sağladığı kolaylıklara göre onaracağız. Başıboş ırmaklarımız, yeraltında sessiz sedasız nefes alan adını bilmediğimiz çeşitli cevherlerimiz gibi yüzde yüz bizim olan ne varsa, hepsine birer birer çekidüzen vereceğiz... Halk sanatımız başıboş bir eğlence konusu olmaktan çıkacak, en büyük aydınlarımızı ömürleri boyunca oyalayabilecek bir kaynak kesilecek. Çağdaş kültürün bütün kollarından faydalanan bir halk sanatı ister istemez bir çırpıda dünya çapında olacak. Sanatı bir ağaca benzetmek hoşuma gidiyor. Öyle bir ağaç ki, dalları ve yaprakları aydın kafalardan örülmüş. Köklerini de derinlemesine halk içerisine salmış, işte hiçbir zaman sırtı yere gelmeyecek sanat ağacı. Ağacın böylesine can kurban.

«Siz hiç altın tasta gül kuruttunuz mu?»

«?.....»

«Bayağı tas canım. Ama altından yapılmış bir tas. Bir gülün kanatlarını birer birer yolup tasa koyacaksın, sonra güneşe bırakacaksın. Güzel güzel kuruyacak.»

«Peki. Aldık, koyduk, kuruttuk. Ne olacak?»

«O değil ama, ille de altın tas olması şart mı? Bakır, alüminyum bilemedin gümüş tas olsa kurtarmaz mı?»

«Ben ömrümde gül kurutmadım. Ne altın tasta ne gümüş tasta. Ne de sefertasında.»

«Ben de ömrümde altın tas görmedim. Zaten altının kendisini de yalnız dolmakalemlerin ucunda gördüm. O da o kadar küçük bir şey ki.»

«Benim karım arasıra gül kurutur, ama tasta filan değil bayağı bir bezin üstüne serer gülleri, kurutur. O kurumuş gülleri sonra ne yapar hatırlamıyorum, ama kurumuş güllerin rengini gayet iyi hatırlıyorum. Yer yer griye kaçan gevrek bir mor. Bayanlar arasında bu rengin tiryakileri vardır. Gülkurusu, bir bluz vardı sırtında dediler mi, rengi tam gözünden vururlar. Şu veya bu renk gül rengi değil de bir tek renk çeşidi hatırlarlar gülkurusu dendiği zaman.»

«Gülün kurusunu yaşını, anladık, ama bu altın tas nereden çıktı?»

Bir Rumeli türküsünden. Türkü bu ya! Esmiş aklına. Gülü dalında, vazosunda, değil de altın tasta kurutmuş. Bak benim duyduğum Rumeli türküsü şöyle başlıyordu:

Altın tasta gül kuruttum
Aman Alim

Yâri sinemde uyuttum
Yâr söyledi ben unuttum.

Zaman zaman radyolarımızda söylenen bu türkü bir yerinde o kadar incelir, bükülür ki bir de bakarsınız ortasından ikiye bölünmüş. Dudaklarınızın arasında yamrı yumru, sevimsiz, tatsız tuzsuz bir çekirdek kesilivermiş. Çekirdeği tükürür yeni baştan alırsınız. Rumeli türkülerine sinen acayip bir kır çiçeği kokusu vardır. Eğer onun tiryakisi değilseniz, türkü gene bir yerinde taş kesilir.

Şu Rumeli türkülerinde ne var?.. Onların kendilerine göre bir çeşnileri, bir nazlı, bir belalı, bir serdengeçti halleri, bir kendinden emin salınmaları, bir alabildiğine serilip uzanmaları var. Öyle bir şey ki: Onlarda Anadolu türkülerinde sevdiğimiz şeyler var. Bundan başka, bundan fazla, bundan gayrı bir şey daha var.

Rumeli türkülerini dinlerken ikide bir zihnimi çelen bir düşünce var:

Biz İstanbul'da bir ocak, bir ateş tutuşturmuşuz. Yüzyıllar boyunca İstanbul büyük çapta sanat adamlarından nasip almış. Bir rüzgârdır esmiş. İstanbul'da yanan ocağın, dumanını da, sıcaklığını da Rumeli'ye sürüklemiş. Rüzgâr hep İstanbul'dan o yana esmiş. Bir gün de aklına eserek,

«Yahu bir parça da şu Kastamonu, Samsun, Kırşehir taraflarına uzanalım!..» dememiş.

Rumeli'nde; yalnız türküler mi nasip almış İstanbul'dan gelen rüzgârdan? Dağlar, taşlar, her şey faydalanmış. Bu bir kültür rüzgârı imiş ve eyyam bunu hep o tarafa estirmiş. Anadolu'da yanan mum, dibini değil de, hep o tarafı aydınlatmış. Koca Sinan'ın en olgun eserini Cemişkezek yerine Edirne'ye dikmesi sadece bir tesadüf sayılır mı?

Vaktiyle İstanbul yurdun başşehri, başı değil miydi? Bu baş herhalde yüzyıllar boyunca

gözlerini Rumeli'ye dikmişti. Rumeli türkülerine sinen lezzette herhalde bu inatlı direnmeden bir şey vardır.

Ne zaman bir Rumeli türküsü duysam gözümün önüne ufak tefek değil de, kocaman heybetli insanlar gelir. Telaşsız, kendinden emin, elleri, ayakları, yürekleri, silahları kocaman insanlar.

Kırım'dan gelirim adım Sinan'dır
Kılıcımın suyu kandır dumandır

İhtiyatlar silah silah çatmış
Ah yolun üstüne

Gidelim sevdiğim bir ucdan uca
Göstereyim sana ayrılık nice

Lefea'nın ardında kaya

Bulut gelir pare pare
Dördü aktır dördü kare

Bulut gelir yer yaş olur
İçer bade serhoş olur
Yâr kokusu bir hoş olur

Ya o Estergon Kalesi!.. Hani şu Beyoğlu'nda her söylenişinde erkekliği bir kere daha burulan yiğit türkü. Ya Alişim? Ya: Her işin başı sevdadır müjdesini veren türkü?

Ben Anadolu türkülerinin delisiyim, ama bunların da tiryakisi.

Rumeli türküleri İstanbul'da yanan ocaktan faydalanmışlardır derken, bugünkü anlamda alaturka dediğimizle, köy türkülerini karıştırmayalım. Köy türküsünün yapısını bozmadan yüksel-

tebilen klasik Türk müziği ile, bugünkü meyhane alaturkası arasında dağlar kadar fark var. Klasik Türk müziği deyince benim aklıma «tekbir» geliyor. Sapına kadar ağırbaşlı, insanın tüylerini diken diken eden yiğit besteler geliyor. Alaturka deyince de ciğer kebaplı, plakili, beyin salatalı Ada sahilleri.

Rumeli türkülerine sinen ağırbaşlılık, genişlik, serdengeçtilik. Bugünkü meyhane alaturkasının değil, sahici Türk müziğinin rüzgârı olmalı.

Klasik Türk müziğine en büyük camilerimiz kapılarını açmışlar. Çoğu zaman onu bağırlarına basmışlar. Ama bugünkü alaturka yanılıp da caminin eşiğinden adımını atmaya kalksa ya olduğu yerde kendi çarpılır, ya caminin kubbesi. Bugünkü alaturkayı kendi haline bıraksanız,

Çıkmam Allah etmesin!

deyip meyhaneden bir adım dışarı çıkmaz. Bugünkü alaturka tam yerini bulmuştur. Ama gel gör ki biçareyi rahat bırakmazlar:

«Hayır! Senin yerin meyhane değil. Sen bütün evlere babanın evi gibi girip çıkmalısın,» diyerek durmadan zorlarlar.

İşte şimdi şunları yazarken geldi çattı bir tanesi. Körkütük, fitil, bulut bir alaturka kapıya dayandı. Kapılar pencereler kapalı, ama mübareğin kokusu odayı sardı. Müzik değil mübarek safi meze. Ağdalı, hantal, battal sarhoş mezesi.

Hey Allahım nedir bizim bu meyhane alaturkasından çektiğimiz. Elimizi radyolarımıza götüremez olduk, dokunur dokunmaz bir kabadayı çıkıyor. Bir nara atıyor arkasından:

«Bir ben!.» diyor. «Var mı yan bakan!»

Hani canına tak diyenlerden birisi çıkıp da,

«Peki! Anladık. Rahat bırak. Çek arabanı,» diyecek olsa, bizim alaturka naracı sinecek sinmesine,

«Bir de sen! Ağabey!»

deyip basıp gidecek ama, dur bakalım daha ne kadar sabredeceğiz?..

Size başka bir yerde anlattığım fıkracık vardı, o gene dilimin ucuna geldi. Hani ömründe alkol nedir bilmeyen köylüye ağzına kadar dolu susuz bir bardak rakı vermişler de, can ciğeri çıra gibi tutuşan adamcağız, gözleri yaş içinde sormuş:

«Affedersiniz beyler, ama bu zıkkımı devlet zoru ile mi içiyorsunuz?»

Alaturkacılar meyhane müziğini kimin, neyin zoru ile sineye çekiyorlar bilmeyiz, ama bizler, herhalde devlet radyolarından duyduğumuza göre, bu müziğe ancak devlet zoru ile dayanabiliyoruz.

Geçenlerde insafsız bir bilirkişi de çıkmış bizim zavallı köy türkülerimizi de meyhane alaturkasıyla aynı arabaya koşmuş!.. Meyhane alaturkasına «uluma» derken, aynı küfürle köy türkülerimizi de damgalamış.

Meyhane alaturkasından çıksa çıksa bol bol meze çıkar, nara çıkar, kavga çıkar; ama köy türküsünden nur topu gibi şiirler, işleyeni dünya çapında bir değere kavuşturacak gözeler, kaynaklar çıkar:

Yüzbaşılar yüzbaşılar
Tabur taburu karşılar
Yağmur yağup gün vuranda
Yatan şehitler ışılar

Melodisi uçup gittikten sonra bu türküden elimize kalan nesne şiirin ta kendisi değilse, ne bizim içtiğimiz su, sudur; ne de yediğimiz nesne ekmektir.

Sonra bazı bilirkişiler de bizim köy türkülerine köy nakışlarına karşı duyduğumuz sevgiyi hâlâ anlamamışlar. Köy türküsünü sevmek onu taklit etmek, kendi nakışlarına bayılmak, onları şu alandan bu alana aktarmak değildir. Biz onların kalıbına kıyafetine değil, özüne alıcı gözüyle bakalım. Onlara sinen insan kokusunu duymaya çalışalım. Bizim toprağımızın, bizim insanımızın, bizim çilemizin kokusunu.

MAVİ KAPLUMBAĞA

Su birikintilerini önlemek için olacak, yazlık evin altında, iki soba borusu kalınlığında oluklar vardı. Bir numaralı kaplumbağayı bunlardan birisinin ağzında gördüm. Bizi gördüğüne hiç de memnun olmadı. Yerinden pek emin olduğu için pek öyle telaşlanmadı. Bir parça sokulunca oluğun karanlığına karıştı gitti.

Dört, beş yıldan beri boş duran, küçük yaz evinin tadını kaçıracağımızı anlamış olmalıydı. Evin altında kaplumbağa, ilk odasında da metreyle yarım metre kadar alaca bulaca bir yılan görür görmez; bahçeyi kaplayan yabani otlara saldırmak vacip oldu. Oysaki bu otlar aramakla bulunmaz bir boya ulaşmışlar, türlü çeşit çiçeklerle, böceklerle donanmışlardı. Yabani otların, kır çiçeklerinin böylesine fışkırdığını hiçbir yerde görmemiştim. Ne kadar iyi bakılırsa bakılsın, yerini ne kadar beğenirse beğensin dereotu, bildiğimiz dereotudur. Maydanoz da maydanoz değil mi? Ama dereotu kalkar da bir vişne fidanı kadar yükselir, maydanoz, erik ağacı boyuna ulaşırsa?.. Bu, yetmiyormuş gibi ikide bir hiç akla gelmeyecek çiçekler de patlatırsa!

Vallahi benim bildiğim yabani otlarla, ayak altında ezilmeye alışmış kır çiçekleri bu unutulmuş bahçede aslan kesilmişlerdi. Aralarında adam boyunu aşanlar vardı. Küçücük azmanları, yavruları olmasa, onları bir türlü adlandıramayacaktık. Onları birer birer büküyor, yay gibi gerilen taraflarına basıyorduk küreği. Ne yalan söyleyeyim, yılan korkusu olmasa, bu yabani otların kılına bile dokunmazdım. Komşunun bahçesindeki mektep medrese görmüş çiçekler, bun-

ların yanında kâğıttan yapılmış gibi duruyorlardı.

İki, üç, dört, beş numaralı kaplumbağaları bu yabani otların arasında gördük. En küçüğü bir kahve fincanının tabağı kadardı. En büyüğü de bildiğimiz tabaklardan bir parça daha irice. Bunlardan bir tanesini nüfusa kaydedelim dedik. Uzun ve sağlam bir sicim bulduk, hiçbir taraftan canını acıtmadan güzelce sardık, düğümledik. Bir ağaca bağlayarak işimize döndük. Beş on dakika geçmeden ipi yokladık, araki bulasın, 5 numara çoktan koşumları boşayıp hürriyeti seçmişti. 6 numara tam mavi yağlıboyayı hazırlarken teşrif eyledi. Sandal için mavi boya lazımdı. Boya tam kıvamında, fırçalar alesta derken, 6 numara gelip tam boya kutusunun yanında durmaz mı? Bizim mavi de tam boncuk mavisi. Kaplumbağanın beneklerine bundan daha iyi giden renk az bulunur, fırçanın boyaya dalması ile kaplumbağanın benekleri ortasına birer defa değmesi kaşla göz arasında oldu bitti.

Hani şu hepimizin bildiğimiz kaplumbağa, hani şu yürüyen toprak parçası kımıldayan, nefes alan ihtiyar kütük, insanın üstüne başına işeyen taş parçası, mavi benekleri sırtlar sırtlamaz, tepeden tırnağa donanmış bir bayram gemisine dönmez mi? Şimdiye kadar hiçbir resimde bir tek rengin bu kadar büyük bir cümbüş yarattığını görmemiştim. Meğer bizim boncuk mavisi ile kaplumbağanın nakışları öteden beri birbirlerine hasretmişler. Aynı koyuluktaki renklerin yan yana gelir gelmez doğurdukları güce bir kere daha inandım. Aynı koyuluktaki renklerin peşine düşeli, neredeyse on beş sene olacak. Bu konuya Van Gogh'un resimlerini incelerken takıldım. Aynı koyuluktaki renklerin ne büyük işler başarabileceğini ilk defa Van Gogh'da gördüm. Güneşi sarı sarı yumaklar gibi saran, altın hasırlar gibi dünyamıza seren büyük usta!.. Güneşler dolusu nur içinde yatan, yüreği yalnızlıktan, kimsesizlikten dilim dilim kesilmiş, ancak öldükten

sonra kadri bilinmiş, ağır işçisi mesleğimizin. Nerede ağzına kadar güneş dolu bir tarla, bir deniz, bir ova, bir bardak su görsem seni hatırlayacağım. Yalnız ben mi? Benim gibi güneş delisi milyonlarca insanın başı üstünde senin adın kocaman bir kartal gibi dolanıp duracak.

Van Gogh'a gelene kadar, klasik resim dünyasındaki güneş, adıyla sanıyla güneş değildi. Ondan önceki ustaların güneşi, güneşten çok ay ışığına çalar. Rembrandt'da bile güneş, bizim Boğaz vapurlarının projektörleri gibi çoğu zaman konunun yalnız bir köşesini aydınlatır.

Şarklı ustalar hariç, eski garplı ustaların hemen hemen hepsi güneş tadını hep açık koyu oyunları ile vermek istediler. Onların güneşini ay ışığına çeviren çoğu zaman bu yelteniş olmuştur. Bu anlayış, ta Corot'ya kadar uzayıp geldi.

Van Gogh'ta gözlerimizi kamaştıran güneş açık, koyu oyunlarıyla değil, doğrudan doğruya aynı koyulukta renklerin birbirine çarpmasından doğar.

Buradaki «göz kamaştıran» sözünü şair sözü filan sanıp boş vermeyin. Göz iki türlü kamaşır:

Karanlıkta gözünüze, kuvvetli bir ışık tutarlar, kamaşır. Bir de aynı koyuluktaki renkler bir araya gelince kamaşır.

Hani şu bazı bayanların «şanjanlı» dedikleri bir kumaş vardır. Bu kumaşta aynı koyulukta bir yeşille kırmızı bir araya geldiği için hepimizin gözümüzü alır, bir hoş eder.

İşte güneşe delice vurgun olan büyük usta, eski ustalar gibi gözümüze karanlıkta projektör sıkarak değil, güpegündüz, bir avuç anlaşmış rengi bir araya getirerek; güneşin hakkından geldi. Bu uğurda dertli başını bir tabak dondurma gibi güneşe sundu. Onun başını güneş yedi.

Bakın; 6 numaralı kaplumbağanın sırtına mavi benekleri kondurur kondurmaz bizi alıp nerelere götürdü!.. Aynı koyuluktaki renklerin adını eder etmez hocalık damarlarımız kabardı.

Eee!.. Neylersin... Bizim akademinin iki satırlık bir kitap basmaya takati yok ki... Biz de hiç olmazsa bu kadarıyla yetinelim.

Aynı koyuluktaki renkler üstüne daha söylenecek neler var, neler ama bunları küçük bir etüde saklıyorum. Şimdilik bir büyük otel daha yapılmasını beklememiz lazım!.. Bir otel daha donatırsak, onun parasıyla da bu etüdü basmak boynumuzun borcu olsun. Kolay değil, baştan başa renkli basılması lazım. Renk etüdü de safi sözle olmaz ya!..

Gelgelelim 7 numaralı kaplumbağaya. Bu hepsinden baskın çıktı. Muhallebi tabağı kadar vardı hilafsız. Artık bunun yakasını bırakmamak lazım dedik. Kabuğunun en uçlarında münasip bir yere çakı ucuyla bir delik açarız. Oraya bir ip bağlar; 7 numarayı nüfusa kaydederiz, olur biter.

7 numarayı sırtüstü yatırdım. Kuyruk sokumunda bir sürü kene!.. Mübareğin zırhlı tank gibi paçalarına yapışmışlar, öylesine yapışmışlar ki, ondan bir parça kesilmişler.

7 numaranın etekliğinin ucunu çakı ile yavaş yavaş delmeye başladım. Kolaylıkla tahta gibi deliniyordu. 7 numarada en ufak can acısı alameti yoktu. İki milim kadar gider gitmez çakının ucuna nar kabuğu renginde bir pembelik bulaştı. Bunun kan olması imkânsızdı. Oyduğum yer, kurumuş ağaç kabuğundan daha cansız tahtadan daha ölü bir yerdi.

«Herhalde bir renkli tohum olacak...» dedim, ama pembe yavaş yavaş koyulaştı. Ve üç milimlik çukuru doldurunca bunun bayağı kan olduğu belli oldu. Demek bu takır tukur kabuğun dokunuşunda canlı, diri, içi kan dolu damar atkıları vardı. Pek sık olmadıkları için hemen çakı ucuna gelmemişlerdi. Bir parça derine gidince bunlardan birisine çatmışız. 7 numaranın, yarı delinmiş, etekliğinin uçlarını sürüye sürüye gidişini seyrederken, yanı başımızdaki evde oturan ecnebi ailenin ikizleri,

«Mami!.. Mami!..» diye feryada başladılar.

Öylesine bağırarak analarını babalarını çağırdılar ki, ne var diye biz de küçük çitin yanına koştuk. Yabancı aile, bizim mavi benekli kaplumbağanın etrafını almışlar, anlamadığımız bir dilde derin derin bir münakaşaya dalmışlardı!..

ÇOBAN EVLİYA

Yıllarca bir tek insan yüzü görmeden dağ dağ, yayla yayla sürü güden, davar otlatan genç çoban günlerden bir gün uyanır, bakar ki dünya bir başka dünya... Vücudunda anlatılması güç bir hafiflik; içinde bir neşe, bir kıyamet ve

Can çilek gibi ağzında
Her nefes bir erik dalı
İçinde cennetten kırıntılar olmalı...
Mükemmel bir gökyüzü döşeli dayalı
Sonuna kadar açılmış kapıları

Çoban yürüyecek olur, bakar, nerde ise havalanacak. En ufak bir gayret sarf etmeden bir adımda bir saatlik yol alır, sürü de peşinden... Bir türkü söyleyecek olur, dağlar taşlar inim inim inler, bir oh çeker dere tepe düz olur. Peşinden saatlerce koşarak yola getirdiği azgın boğalar, belalı tekeler en ufak bir el hareketiyle çobanın elindeki tuzu yalar yalamaz pırpak olurlar. Çoban kendi kendine,

«Elbet bende herkeste bulunmayan bir şeyler var ki, bu işler böyle oluyor» der. Ama bu halin hakikaten erenlere mahsus olup olmadığını nereden, kimden öğrensin. «İşin içinde bir evliyalık var, ama bunu bir bilirkişiye danışmak lazım...» derken ihtiyar bir çoban peyda olur; bizimki olup bitenleri anlatır ve bir dokunuşta ihtiyarın hasta davarlarını iyi eder. Genç çobanda olağanüstü bir şeyler olup bittiğini gören ihtiyar,

«Sende her kula nasip olmayan haller var, fakat, evliya mısın değil misin, bunu kesin olarak söylemek bana düşmez. Bunu ancak büyük şehirdeki Rüstem Usta anlar. Ben sürüne bakarım, sen var git ona danış» der.

Bizimki bir kıl heybeye süt doldurur. Erenlerden olduğu için süt heybede uslu uslu durur.

Rüstem Usta, şehirde eskicilikle hayatını kazanan, pabuç tamir eden bir yaşlı kişidir. Genç çobanın kıl heybede süt getirdiğini görür görmez buyur eder ve yanlış kapı çalmadığını göstermek için bitişik fırından iki avuç dolusu nar gibi ateş getirir, çobanın önündeki kâğıda kor. Nar gibi kızarmış köz, kâğıdı yakmadan durur, derken dükkâna genç bir kız girer. Yıllardan beri Allah'ın dağında bir tek kadın yüzü görmeyen genç çoban, sonsuz bir hazla genç kızı seyre dalar. Kızcağız tamir ettirmek için pabucunu çıkartacak olur. Bir çift pembe topuk kınalı keklikler gibi havalanır. Bizim çoban evliyanın gözleri de arkasından. Bizimkinin topuklara fena halde daldığım gören Rüstem Usta, ihtar yollu ufaktan bir öksürür, iki öksürür ama nerede... Çoban evliya fena halde dalmış. Genç kızın topukları hakkında daha esaslı bir fikir edinebilmek için bir parça sokulmak ister, ama o zamana kadar kıl heybede nefesi kesilen süt: dayanamaz:

«Şıpp...» der çobanın ensesine damlar. Çoban evliya kendine gelecek olur, ama bu sefer dükkâna belalı bir hatun bir afeti mehpeykerdir girer, esmer üstüne çalışan bir Fosforlu, bir Cevriye, bir karmen, bir Çingene. İşte bu dilberi görür görmez bizim çoban evliyada şafak atar. Fosforlu pabuçlarını çıkartırken öyle acayip hareketler yapar ki, öylesine güler, öylesine kaynar ki, şehirli evliyanın çeşitli ihtarları ve kıl heybenin bütün sütü tükenir gider. Çoban fettan kadına sokuldukça heybedeki sütün sabrı tükenir: şıp şıp damlaları sıklaşır; fakat çoban evliyaya hiçbiri kâr etmez. Yosma kahkahalar atarak çıkarken şehirli evliya, çoban evliyaya; sönmüş bir balon gibi mahzun duran boşalmış heybeyi, sonra da hâlâ kâğıdı sarartmadan parlayan közleri gösterir:

«Evlat...» der. «Kuş uçmaz kervan geçmez dağ başlarında evliya olmak kolay, ama şehirde zor... Eğer evliyalık hoşuna gitti ise, Allah'ın dağından in insanların arasına karış.»

Kıssadan hisse: Bu hikâyenin anlatılacağı yerler... Bir yerli sanatkâr konuşuyor:

«Efendim, bu memlekette sanat yapılmaz... Anlamıyorlar, sanata değer vermiyorlar. Ne yapıp etmeli Avrupa'ya kapağı atmalı, orada hazır muhit var, bilirkişiler var? Sanat havası sokakta teneffüs edilir, bir hamal bile Mikelanj'dan bahsedebilir. Ah Paris... Ah Londra... Ah... Berlin...» der demez hemen kıl torbaya sütü doldurup çoban evliyayı şehre gönderin...

«Keramet burada, bu memlekette bu şartlar içinde, sanatkâr olabilmekte!» deyin.

Bir başkası,

«Şöhret mi? Al bende istediğin kadar... Eserlerim şu kadar basıldı şu kadar satıldı. Falan macun bir, benim adım iki; herkes beni bilir sayar...» diye yükseklerden atmaya başladı mı ona da,

«Affedersiniz ama eserleriniz çeşitli dillere tercüme edilerek dünya çapında bir ilgi uyandırdı mı?» der, arkasından ver yansın çoban evliya...

«Öyle ya... Bugün Amerikalı yazar Şikago' dan atıyor, bizim Dudullu nahiyesindeki okuru yüreğinden vuruyor... Keramet yalnız bizde değil dünya çapında...»

Ben bu hikâyeyi bilhassa biz ressamların durumuna denk getirerek çeşitli vesilelerle anlattım. Bize ömrünü resme vermiş bir sanatkârın eserlerini bir arada teşhir edebilmesi için çektiği kaleme gelmez sıkıntıları bir bir sayıp döktükten sonra:

«Avrupalı büyük sanatkârlar gelsin de burada şöhretlerini yapsınlar görelim. Hakikaten Avrupa'da enikonu tanınmış ecnebiler arasında, bizde 15-20 sene kalanlar oldu. Ressam, heykeltıraş, mimar; rejisör. Bunlar arasında rahmetli Mi-

mar M. Tauvt müstesna, çoğu bizim çoban evliyaya döndüler. Yüz kişilik bir orkestradan ayrı düşmüş bir müzik aleti gibi bir bekçi düdüğü gibi kaldılar. Torbalarında hâlâ bir parça sütü kalanlara ne mutlu...»

Kısacası çoban evliya hikâyesinde çok iş var. Onu canınızın istediği gibi süsleyerek her yerde anlatabilirsiniz. Size bıyıkları henüz terlemiş çoban evliyayı takdim eder, onu sık sık dağdan şehre indirmenizi tavsiye ederim. Dağdan şehre dedim de aklıma geldi; az kalsın unutacaktım. Çobanla, Mahmut Makal arasında da bir münasebet aradım. Olmadı... Galiba bu hikâyenin anlatılamayacağı biricik yer Mahmut Makal'm durumu olacak. Makal'ın ikinci kitabını okuduktan sonra içi süt dolu kıl heybeye baktım: Tosun gibi duruyordu.

MANA MURAT OLUNDUKTA

Bir gemi vardı büyük, beyaz, rahat
Gamsız kaşavetsiz kalender
Şarkılar içinde gelir şarkılar içinde gider
Bir gemi vardı.
.....
Harp çıkınca ona bir hal oldu
Kırıldı kolu kanadı dili tutuldu
Taş kesildi yolları birer birer
Köstence limanı hayal
Yafa portakalları haram oldu

Bu şiiri zamanımızın en iyi şairlerinden birisine okuduğum zaman, adını ettiğim gemi hâlâ bizim evin karşısında melul mahzun duruyordu. Tam bir sene öylece limanda yattı, bir ara onu Allah'ın belası bir renge de boyadılar. Bulut ve martı kokan tertemiz, duru aklığının yerinde yeller esiyordu. İkinci Dünya Savaşının kendisi değilse bile rüzgârı bu güzel gemiyi bir kalıp bulaşık sabununa döndürmüştü. Halbuki Romanya'da bir sürü eş dost vardı. Bu gemi bir gün onları bize, bizi onlara götürebilecekti. Şair arkadaş bütün bunları ve bu şiire beş altı ay uğraştığımı gayet iyi biliyordu. Sayılı şiir kurtlarımızdan birisi olduğu için şiiri nasıl bulduğunu merak ediyordum:

«Çok açık seçik be birader, hiç gizlisi kapalısı yok. Niçin resim yaptığın zaman bir sürü gizli kapalı renklere biçimlere önem veriyorsun da, şiirde böyle her şeyi uluorta söylüyorsun?»

Şair arkadaşa daha önce bir tablodaki susan renkleri anlatmıştım. En iyi resimlerde bütün renkler hep bir ağızdan konuşmazlar. Kimi su-

sar, kimi konuşur. Hepsi birden bağırmaya başlarlarsa göz yorulur. Biz atölyelerde bu renklere sağır renkler deriz. Bunlar çoğu zaman mavi, kırmızı, yeşil diye adlandıramayacağımız renklerdir. Bu sessiz sedasız, alçakgönüllü renkleri bulmak, ressama ötekileri bulmaktan çok daha pahalıya mal olur. Çünkü çarşıda pazarda renklerin dirileri satılır, sağırları susanları değil.

Şair arkadaş bu konuyu can kulağıyla dinlemiş olacak,

«Peki hani bu şiirde susan renkler, sağır renkler? Hepsi de apaçık meydanda» diyordu.

Bu şiire uzun uzadıya çalıştığım için onu savunmaya kalkmadım. Hem açık seçik olmayı ben bir sakatlık değil, bir sağlamlık ölçüsü olarak benimsemiştim. Ona sadece,

«Resmin ölçüleri başka, şiirin ölçüleri bambaşka» dediğimi hatırlıyorum.. Ben bir şiirin,

«Bana bir bardak su ver.» cümlesindeki kadar apaçık olmasına bayılıyordum. Bu arkadaşa da zamanımızın en iyi şairlerinden birisi derken dilimize bu kadar aydınlık şiirler kattığını düşünüyordum. Şair arkadaş şiirde zoraki bir alacakaranlığın, bulanık düzenin, şart olduğunu ileri sürerken,

«Peki nasıl olmuş da böyle bir ölçü ile bu kadar aydınlık şiirler yazabilmiş?» diye şaşırıp kalmıştım. Şiir resullerin sözleri gibi olmalı imiş. Herkes aynı mısradan çeşit çeşit manalar çıkarabilmeli, bin bir türlü tefsirlere girişmeli, aynı sözü başka başka manalara yormalı imiş!.

Ben de tam bunun aksini düşünüyordum. Ben öteden beri şiirin insandan insana varan en kısa ve en sağlam yol olduğuna inanıyorum. Şairin aydınlığı, alacakaranlığa, alacakaranlığı zifiri karanlığa değil, tam tersine alacakaranlığın içindeki bir damla ışığı emmesini, gözü kamaştıran, kör eden ışığı hepimizin, günlük ışığımız haline getirmesini, zifiri karanlığın içinde el yordamıyla bir şeyler bulup çıkartmasını bekliyorum.

Çam ağacını oyarlar
İçine Tinton koyarlar
Ağlama Tintonum ağlama
Bir gün kulağını burarlar!.

Şu ağzı süt kokan bilmecedeki zorla konulmuş karanlığa can kurban.

Bir avuç buğdayım var
Gece ekerim, gündüz biçerim

Bunlardan birisi keman, öteki de bir avuç yıldız. Dilimizin en güzel, en şiirli köşelerinden birisi de bilmecelerimizdir. Hadi bilmecelerdeki şiir dozu kadar şiirlerde de bilmece bulunsun diyelim. Ama ben bir gün tutup size şuna benzer bir şiir yazarsam:

Denizin köpüğündeki kumun
Manavın sakalına nisbeti ki
Karanlıkların vicdanında hür
Uzatır uzatır uzatır ellerini
Uzattıkça büyür

Ve siz haklı olarak bana ne sorardınız:

«Affedersiniz büyüyen ne idi? Manavın sakalı mı? Denizin köpüğündeki kum mu?»

Daha ben size cevap yetiştirmeden, şiiri resullerin sözleri gibi öteye beriye çekiştirmekten hoşlanan bir bilirkişi ortaya atılır:

«Bu istida değil şiir. Büyüyen ne midir? Eller, eller, eller, her uzatır deyişte. Dev gibi büyüyen; on çam kütüğü gibi karşımıza dikilen eller.»

Bilirkişi sözün burasında o kadar heyecanlanır ki, on parmağını on ahtapot kolu gibi kıvıra kıvıra üstünüze doğru öyle bir yürür ki, sizin de ödünüz patlar:

«Haaa!. Bak şimdi anladım. İşte böyle açıklanırsa insan bir şeyler anlıyor!» diyerek canınızı kurtarırsınız.

Şimdi bu yazıyı okuyanlardan birisi başını birkaç defa sağa sola sallayacak,

«Hey Allahım!» diyecek. «Ne günlere kaldık.

Sen tut bir sürü kargacık burgacık resimler karala, hiç kimsenin bir şey anlamadığı karaltılar döktür. Sonra da otur herkesin bir çırpıda anlayabileceği şiirlerden dem vur!.. Hani meşhur sözdür...

Dinimi küçük gören bari Müslüman olsa diyecek.

Ben bu okuyucuya hiç kızmadan seve seve aynı sözleri tekrarlayacağım:

Resmin düzeni başka, şiirin düzeni başka. Resimde açık seçik olmak ille de bir şeye benzemesi şart olan nakışlar çizmek değildir. Güzel bir nakşın etrafımızdaki bir şeye benzemesi şart değildir. Nakşın güzeli bize ne kadar çeşitli şeyler hatırlatırsa o kadar güzeldir. Hiçbir şey hatırlatmadan da güzel olduğu hepimizin kabullendiğimiz binlerce nakış vardır. Alıcı gözüyle dede yadigârı nakışlarımıza bak, söyle bana neye benziyorlar? Birçok şeye, ama hiçbirisine.

Ama bu düzen nakış düzenidir. Bir nakşın durulmuş, süzülmüş akılda kalacak sadeliğe ulaşmış olması demek, onun herkesin kolaylıkla işleyebileceği, yontabileceği, kazabileceği, dokuyabileceği hale gelmiş olması, bir kelime ile hayata karışmış olması demektir.

Her sanat, kendi ölçüleri içinde açık seçik olmaya mecburdur. Amatörlerin, başıbozukların düştükleri en belalı çukur, bir sanat anahtarı ile bütün sanat kapılarını zorlamak olmuştur.

———oOo———

Bedri Rahmi, 1913'te Görele'de doğdu. Trabzon'da liseyi, İstanbul'da Güzel Sanatlar Akademisini bitirdi. Lyon ve Paris'te de resim öğrenimi gördü; ölünceye değin (21 Eylül 1975), akademide öğretim üyesi olarak çalıştı. Beş ressam arkadaşıyla "d grubu"nu oluşturdu. Şiire lise yıllarında başlayan Bedri Rahmi'nin ilk yazıları Yeni Adam dergisinde çıktı. 1940'lardan başlayarak resimleri, şiirleri; resim, edebiyat ve yurt gezileriyle ilgili yazıları büyük ilgi gördü.

Bilgi Yayınevi, Bedri Rahmi Bütün Eserleri dizisinde, şiirlerini DOL KARABAKIR DOL; ağabeyi Sabahattin Eyüboğlu, babası ve dostlarıyla yazınsal ve özel yazışmalarını KARDEŞ MEKTUPLARI; RESME BAŞLARKEN, DELİFİŞEK ve TEZEK adlı yapıtlarda da resim, edebiyat, yurt gezileriyle ilgili yazılarını topluca okurlarımıza sunmaktadır.

DELİFİŞEK, Bedri Rahmi'nin dil, edebiyat, resim, nakış, sinema, fotoğrafçılık ve kimi renkli konuları içine alan kitabıdır. Kitapta da görüleceği gibi, Bedri Rahmi'nin düzyazıları şiirleri kadar coşkulu, resimleri kadar renklidir. Sanatın kimi kollarıyla yaşamı boyunca iç içe olan Bedri Rahmi'nin eleştirilerinin yerindeliği, geleceğe dönük yargı ve çözümlerinin geçerliliği, bugün de önemini korumaktadır.